

Güvenlik Stratejileri Dergisi

The Journal of Security
Strategies

ATATÜRK STRATEJİK ARAŞTIRMALAR
ENSTİTÜSÜ
THE ATATÜRK INSTITUTE
OF STRATEGIC STUDIES

Cilt / Volume: 17
Sayı / Issue: 38
Haziran / June 2021

BASKI / PRINTED BY

MSÜ Basım ve Yayınevi Müdürlüğü / TNDU Printing and Publishing Office

YAZIŞMA VE HABERLEŞME ADRESİ / CORRESPONDENCE AND COMMUNICATION

Millî Savunma Üniversitesi
Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü
Yenilevent / İSTANBUL
TÜRKİYE

Telefon / Phone : (+9) 0 212 398 01 00 (3860-3880-3842)
E-posta / E-mail : makale@msu.edu.tr
guvenlikstratejileri@gmail.com
Web : <https://gsd.msu.edu.tr/>

**MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK STRATEJİK
ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ**

**TURKISH NATIONAL DEFENCE UNIVERSITY
THE ATATÜRK INSTITUTE
OF STRATEGIC STUDIES
THE JOURNAL OF SECURITY STRATEGIES**

Cilt/Volume: 17 • Sayı/Issue: 38 • ISSN 1305-4740
Uluslararası Hakemli Dergi / International Peer-Reviewed Journal

Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Owner on behalf of
adına Sahibi ve Sorumlusu the Atatürk Institute of Strategic Studies

Pof. Dr. Cemalettin ŞAHİN (Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Editör / Editor

Pof. Dr. Cemalettin ŞAHİN (Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Mehmet Mert ÇAM (MSÜ ATASAREN, İstanbul, Türkiye)

Dilek KARABACAK (MSÜ ATASAREN, İstanbul, Türkiye)

Kaan KILIÇ (MSÜ ATASAREN, İstanbul, Türkiye)

İngilizce Dil Editörü / English Language Editor

Dilek KARABACAK (MSÜ ATASAREN, İstanbul, Türkiye)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Recep AHİSHALI (Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Doç. Dr. Uğur DEMİR (Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Barış ATEŞ (MSÜ ATASAREN, İstanbul, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Salim AYDIN (MSÜ Fatih HATEN, İstanbul, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Muhsin KADIOĞLU (İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Güngör ŞAHİN (MSÜ ATASAREN, İstanbul, Türkiye)

Dr. Ahmet Emrah SİYAVUŞ (Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

TARANDIĞIMIZ VERİTABANLARI / DATABASES INDEXING OUR JOURNAL

ULAKBİM TR DİZİN
Sosyal Bilimler Veritabanı

SOBİAD Atf Dizini
Index Copernicus

Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü yayını olan Güvenlik Stratejileri Dergisi, yılda dört kez Mart, Haziran, Eylül ve aralık aylarında yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir; Millî Savunma Üniversitesi ve Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü sorumlu tutulamaz.

The Journal of Security Strategies is an international peer-reviewed journal and published quarterly in March, June, September, and December. The opinions, thoughts, postulations, or proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in any way, represent those of Turkish National Defence University or of the Atatürk Institute of Strategic Studies.

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Ramazan AKTAŐ (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Őniversitesi, Ankara, TŐrkiye)
- Prof. Dr. Talat CANBOLAT (Milli Savunma Őniversitesi, İstanbul, TŐrkiye)
- Prof. Dr. Burak Samih GŪLBOY (İstanbul Őniversitesi, İstanbul, TŐrkiye)
- Prof. Dr. YaŐar GŪRBŪZ (Őzyeęin Őniversitesi, İstanbul, TŐrkiye)
- Prof. Dr. Toęrul İSMAYIL (KahramanmaraŐ SŪtçŪ İmam Őniversitesi, KahramanmaraŐ, TŐrkiye)
- Prof. Dr. Yaşar KABATAŐ (Marmara Őniversitesi, İstanbul, TŐrkiye)
- Prof. Dr. R. Kutay KARACA (İstanbul Aydın Őniversitesi, İstanbul, TŐrkiye)
- Prof. Dr. Ali Cengiz KŐSEOęLU (Ankara Yıldırım Beyazıt Őniversitesi, Ankara, TŐrkiye)
- Prof. Dr. Yaşar ONAY (İstanbul Őniversitesi, İstanbul, TŐrkiye)
- Prof. Dr. Murat ŐZGEN (İstanbul Őniversitesi, İstanbul, TŐrkiye)
- Prof. Dr. Hasip SAYGILI (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Őniversitesi, İstanbul, TŐrkiye)
- Prof. Dr. GŪltekin YILDIZ (İstanbul Őniversitesi, İstanbul, TŐrkiye)
- Prof. Dr. Tuncay ZORLU (İstanbul Teknik Őniversitesi, İstanbul, TŐrkiye)
- Doç. Dr. Fuat AKSU (Yıldız Teknik Őniversitesi, İstanbul, TŐrkiye)
- Doç. Dr. Mehmet BEŐİKÇİ (Yıldız Teknik Őniversitesi, İstanbul, TŐrkiye)
- Doç. Dr. Hakkı Hakan ERKİNER (Marmara Őniversitesi, İstanbul, TŐrkiye)
- Doç. Dr. Yavuz GŪLOęLU (Kastamonu Őniversitesi, Kastamonu, TŐrkiye)
- Doç. Dr. Hikmet KIRIK (İstanbul Őniversitesi, İstanbul, TŐrkiye)
- Dr. Őęr. Őyesi Atahan Birol KARTAL (Beykent Őniversitesi, İstanbul, TŐrkiye)
- Dr. Őęr. Őyesi Zekeriya TŪRKMEN (İstanbul 29 Mayıs Őniversitesi, İstanbul, TŐrkiye)
- Dr. Giovanni ERCOLANI (Peace Operations Training Institute, Williamsburg, Virginia, USA)

İÇİNDEKİLER / TABLE OF CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Güvenlik Araştırmaları / Security Studies

2009-2017 Arası Küresel Sistemin Güvenlik Dönüşümü: Tek Kutupluluk Çok Kutupluluğa Karşı	255
Security Transformation of the Global System between 2009 and 2017: Unipolarity vs. Multipolarity Ferahşan GENÇKAYA	

NATO Dönüşüm Dönemi Politikalarının İnşacı Yaklaşımla İncelenmesi (1991-2011)	289
Analysis of NATO's Transformation Policies with Constructivist Approach Adem ÇAKIR	

İstihbarat Çalışmaları / Intelligence Studies

Kitle Kaynak Yönteminin İstihbarat Üretimindeki Yeri: Ushahidi Platformu Örneği	335
The Place of Crowdsourcing Method in Intelligence Production: Example of Ushahidi Platform Mert Can ATAR	

Savunma Yönetimi / Defence Management

Savunma Harcamaları ve Ekonomik Özgürlükler İlişkisi	369
The Relationship between Defence Expenditures and Economic Freedoms Mehmet Samet ERDEM - Selami SEZGIN	

Savaş Araştırmaları / War Studies

A Comparison between the Concepts of Gray Zone and Hybrid War: What is New for International Security?	411
Gri Bölge ve Hibrit Savaş Konseptleri Arasında Bir Karşılaştırma: Uluslararası Güvenlik Açısından Ne Gibi Yenilikler Vardır? Fatih AKGÜL	

Harp Tarihi / Military History

Stratejik İş Birliği ve Askerî Danışmanlık Kapsamında Osmanlı Donanmasında Amiral Limpus Misyonu (1912-1914)	441
The Admiral Limpus Mission to the Ottoman Navy within the Context of Strategic Cooperation and Naval Consultancy (1912-1914) Dilara DAL	

Yayın İlkeleri	481
Submission Guidelines	485

2009-2017 Arası Küresel Sistemin Güvenlik Dönüşümü: Tek Kutupluluk Çok Kutupluluğa Karşı

Security Transformation of the Global System
between 2009 and 2017: Unipolarity vs. Multipolarity

Ferahşan GENÇKAYA*

Öz

Soğuk Savaş sonrası dönemde sistemde tek süper güç olarak bulunan ABD oluşturduğu ittifaklar, kurumlar ve jeopolitik pazarlıklar aracılığıyla hegemonik bir düzen kurmuştur. ABD oluşturduğu bu düzende sahip olduğu askeri güç, kurduğu bölgesel ittifaklar ve yaydığı kültürel yumuşak gücün avantajını kullanarak kendisini dünya politikasının merkezinde konumlandırmıştır. Bu tek kutuplu sistemde uluslararası normlar, insan hakları, finansal sistem ve hükümet davranışları büyük ölçüde ABD tarafından tasarlanmış, sahiplenilmiş ve bu uygulamalar diğer devletlerin siyasi ve hukuksal alanlarına yayılmıştır. Ancak 2000'li yıllardan itibaren uluslararası sistemde meydana gelen yeni gelişmeler ve güvenlik sorunları, ABD tekelinde bulunan gücün yavaş fakat aşamalı olarak yeniden dağıtılmasına neden olmuştur. Bu çalışmanın amacı, ABD'de Obama dönemi olarak bilinen 2009-2017 yılları arasında uluslararası sistemde tek kutupluluğun belirgin şekilde zayıflamasına işaret eden ve küresel güç dengesinde değişime sebep olan önemli gelişmelerin neoklasik realizm teorik çerçevesi ile incelenmesidir. Çalışmada uluslararası sistemdeki tek kutupluluğun dönüşüm süreci küresel ekonomik krizin yansımaları, Çin'in küresel aktör olarak yükselişi ve Rusya'nın küresel nüfuzunun belirginleşmesi bağlamında ele alınmaktadır. Çalışma sonucunda, uluslararası sistemdeki yapısal geçişimin devam ettiği ve bu geçiş döneminde ABD-Çin ilişkilerinin rekabet potansiyeli taşıdığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Sistem, Güvenlik, Hegemonya, ABD, Neoklasik Realizm.

* Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ABD, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye, ORCID: 0000-0002-7779-5476, e-posta: ferahsan@gmail.com.

Geliş Tarihi / Submitted: 06.02.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 20.02.2021

Abstract

After the Cold War, the US, as the only superpower in the system, created a hegemonic system through alliances, institutions, and geopolitical negotiations. In this new world order, the US has positioned itself at the center of world politics by taking advantage of its military power, regional alliances, and cultural soft power. In this unipolar system, international norms, human rights, financial systems, and the behaviors of the governments have been largely designed and owned by the US and these practices have spread to the political and legal spheres of other states. However, since the 2000s, new developments in the international system leads to slow but gradual redistribution of the power, which was under US monopoly. The purpose of this study is to examine the important developments that point out to the weakening of unipolarity in the international system between 2009 and 2017, known as the Obama era, with the theoretical framework of neoclassical realism. In the study, the transformation process of unipolarity in the international system is discussed in the context of the reflections of the global economic crisis, the rise of China as a global actor, and the prominence of Russia's global influence. As a result of the study, it has been determined that the structural transition of the international system continues and the Sino-US relations has a competitive potential.

Keywords: *International System, Security, Hegemony, the US, Neoclassical Realism.*

Giriş

Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile birlikte iki kutuplu sistemin sona ermesini takip eden yıllardan bu yana, uluslararası ilişkiler literatüründe uluslararası sistemin dönüşümü ile ilgili olarak oldukça fazla analiz yapılmıştır. Uluslararası sistemin çok kutuplu niteliği ile ilgili olarak yapılan teorik çalışmalar ise özellikle Soğuk Savaş Sonrası dönemde hız kazanmıştır. Örneğin Ole Waever uluslararası güç dağılımında ABD'nin birinci sırada yer aldığını vurgularken; AB, Japonya, Çin ve Rusya gibi bölgesel güçlerin ise ikinci kademe bir konumda faaliyet göstermeye devam ettiklerini belirtmiştir. Waever, 2003 yılından sonraki dönemde meydana gelen yeni gelişmelerle birlikte sistemin değişen doğası gereği ABD ile diğer güçler arasındaki boşluğun kapanmasının bölgesel güvenlik alanındaki rekabeti daha çekişmeli hale getirdiğini belirtmiştir.¹ Benzer şekilde,

¹ Ole Wæver, "International Leadership after the Demise of the Last Superpower: System Structure and Stewardship", *Chinese Political Science Review*, 2017, Sayı 2/4, 452-476, s. 471.

Christopher Layne 1993 yılında kaleme aldığı makalesinde uluslararası sistemde yeni büyük güçlerin kaçınılmaz olarak ortaya çıkacağını ve “Pax Amerikana”nın sona ereceğini öngörmüştür.² Mearsheimer da eserlerinde Çin’in bölgesel bir hegemon haline geldiğini belirterek, yakın gelecekte ABD hegemonyasına³ tehdit oluşturacağına dikkat çekmiş ve özellikle Asya-Pasifik bölgesinde ABD ile rekabet edeceği öngörüsünde bulunmuştur.⁴

Fareed Zakaria ise çok kutupluluğa geçişin, büyük ölçüde “diğer ülkelerin (*The Rest*) yükselişinden” kaynaklandığına işaret etmiştir.⁵ Richard Haas diğer yazarlardan farklı olarak, uluslararası sistemde tek bir devletin sisteme tam anlamıyla egemen olamaması sebebiyle sistemi “kutupsuz (*non-polar*)” olarak tanımlamıştır. Sistemin belli bir devletin hâkimiyetinden ziyade, çeşitli alanlarda farklı kabiliyetlere sahip olan düzinelerce aktör tarafından yönetildiğini vurgulamıştır.⁶ Haas’ın bu yaklaşımı devletler arasındaki artan karşılıklı bağımlılık örnek gösterilerek eleştirilmiş ve uluslararası sistemde çok kutupluluğun devam ettiği ileri sürülmüştür.⁷ Bütün bu tartışmaların yanı sıra, Amitav Acharya hegemonya ile bölgesel kutuplar arasındaki ilişkiye vurgu yapmış ve uluslararası sistemin tanımı ile ilgili olarak “*regiopolarity*” kavramını kullanmıştır.⁸ Acharya, ülkelerin buldukları bölgenin büyük gücü olması durumu olarak

² Christopher Layne, “The Unipolar Illusion: Why New Great Powers will Rise”, *International Security*, 1993, Sayı 17/4, 5-51, s. 47.

³ Siyaset biliminde hegemonya kavramı ilk kez eleştirel teorinin temsilcilerinden Antonio Gramsci tarafından kapsamlı biçimde tanımlanarak öne çıkarılmıştır. Gramsci’nin iktidar analizinin çatı kavramını oluşturan hegemonya, fiziki güç ya da zor kullanma yoluyla entelektüel, ahlaki ve kültürel ikna ya da rızayı birleştiren sosyal ve siyasal bir kontrol tarzıdır. Gramsci, hegemonik düzenin en belirgin özelliği olarak zor kullanmadan ziyade rızanın hâkim oluşunu vurgulamıştır. Neoklasik realizm ise hegemonyayı güç dengesi bağlamında kullanmakta ve bu bakımdan Gramsci’den daha farklı bir amaçla kullanmaktadır. Makalede hegemonya kavramı, neoklasik realizmin ana argümanları çerçevesinde “bir devletin askerî yeteneklerinin yanı sıra ekonomik ve kültürel normları da yurt dışına yansıtılabilir olma yeteneği” olarak tanımlanmaktadır.

⁴ John Mearsheimer, “The Gathering Storm: China’s Challenge to US Power in Asia”, *The Chinese Journal of International Politics*, 2010, Sayı 3/4, 381-396, s. 390.

⁵ Fareed Zakaria, *The Post-American World and The Rise of The Rest*, Penguin Books, London, 2008, s. 2.

⁶ Richard N. Haas, “The Age of Nonpolarity: What will Follow US Dominance?”, *Foreign Affairs*, 2008, Sayı 87/3, 44-56, s. 49.

⁷ Stephen G. Brooks, “Reshaping the World Order”, *Foreign Affairs*, 2009, Sayı 88/2, 49-63, s. 57.

⁸ Amitav Acharya, *Regional Worlds in a Post-Hegemonic Era*, Spirit Working Papers, Bordeaux, 2009, s. 24.

tanımladığı bu yeni kavramın uluslararası sistemin yeni düzeninde öne çıkan tanımlama modeli olacağını iddia etmiştir.⁹ Kısacası uluslararası sistemin artık ABD hâkimiyetindeki tek kutuplu sistemden farklılaştığını kabul eden tüm bu yazarlar, sistemin çok kutupluluğunun tanımlanması konusunda ise birbirlerinden farklı kavramlar üretmişlerdir.

Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Almanya'nın yeniden birleşmesi sonrasında oluşan refah döneminin etkileri on yıl kadar sürmüştür. Soğuk Savaş sonrası dönemde bir bakıma alternatifsiz bir liberal “Leviathan” görevini üstlenen ABD, böylesi bir sistemde ülkenin değer odaklı dış politika tarzını küreselleştirirken, kurucularının normatif ilkelerini de uygulamayı hedeflemiştir.¹⁰ Nitekim ABD bu dönemde Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) ve diğer küresel yönetim merkezlerinin oluşturulmasına öncülük etmiştir. Bu yeni düzende uluslararası sistemdeki devletler egemenliklerini korumaya devam ederken, birbirleriyle kârlı ticaret bağlarını sürdürmek için liberal düzenin kurallarını takip etmeye özen göstermişlerdir. Yine de bazı devletlerden bu düzene alternatif oluşturmak isteyen çeşitli girişimler gelmiştir. Christopher Layne, devletlerin ABD liberal düzeninin boyunduruğundan kurtulma davranışlarını “tasma kayması (*leash slipping*)” olarak adlandırmıştır.¹¹ Layne'e göre, ABD'nin hegemonya arayışı uluslararası sistemdeki güç dağılımı odaklı geleneksel büyük güç stratejisinden farklı olarak fiktisel güvenlik anlayışına dayanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD tarafından kurulan liberal ekonomik düzende tasma kayması, devletlerin “yırtıcı bir toprak avcısı” tarafından saldırıya uğrama korkusundan çok “bağımsız bir dış politika yürütme” arzusu ile ilgili olmuştur.¹² Bu süreçte sistemin değişimi ABD'nin savunucusu olduğu kurallara uymasına ve yönetimine ikna edici bir alternatif ortaya çıkmasına bağlı olmuştur.

⁹ Amitav Acharya, *Whose Ideas Matter? Agency and Power in Asian Regionalism*, Cornell University Press, Ithaca, 2010, s. 35.

¹⁰ Robert Cox, “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, *Millennium Journal of International Studies*, 1981, Sayı 10/2, 126-155, s. 128.

¹¹ Layne'in tasma kayması nosyonu yumuşak dengeleme çerçevesine normatif bir bileşen yerleştirmiştir. Kavram hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Christopher Layne, a.g.e., s. 17.

¹² Layne, a.g.e., s. 46, 49.

Bu bakımdan, George W. Bush'un doktrini uluslararası sistem açısından özel bir öneme sahiptir. Bush yönetiminin dış politikada diplomatik müzakere ve küresel yönetim yerine tek taraflı eylem tercihlerine yönelmesi, ABD'nin uluslararası sistemde temsil ettiği hâkim devlet rolünün zayıflamasına neden olmuştur. ABD'nin savunucusu olduğu değerlere uygun davranmaması bu sürece hız kazandırmıştır. Neoklasik realizm uluslararası sistemdeki hâkim devlet geri dönülemez şekilde saldırgan hale geldiğinde, diğer devletlerin ona eklenme ihtimalinin olmadığını vurgulamaktadır.¹³ Nitekim Bush yönetiminde ABD'nin takip ettiği tek taraflı politikalar da beraberinde iç ve dış politikada bir dizi ciddi soruna sebep olmuştur.¹⁴

ABD'nin liderlik ettiği küresel sistemdeki istikrarsızlığın ilk belirtileri ise 11 Eylül 2001 saldırılarıyla gözlemlenmiştir. ABD gibi bir süper güce karşı uluslararası bir terör ağı olarak tanımlanan El-Kaide tarafından düzenlenen bu saldırılar ile "ABD'nin dokunulmazlığı" algısı yeniden şekillenmiştir. Özellikle küreselleşmenin ekonomik simgesi sayılan New York'taki İkiz Kuleler'e, askerî simgesi sayılan Pentagon'a ve siyasi simgesi sayılan Beyaz Saray'a düzenlenen eş zamanlı saldırılar ABD'nin küresel hâkimiyetine karşı önemli bir meydan okuma olmuştur. Bu saldırıların akabinde Bush yönetimi tarafından başlatılan Afganistan ve Irak savaşları ise başarıya ulaşmamıştır. Tüm bu gelişmeler, ABD'nin maddi ve ahlaki gücünün dünya çapında erimesine neden olmuştur.

11 Eylül dışında 2000'lerin ilk on yılında uluslararası sistemdeki güç dağılımına etki yaratan iki önemli gelişme daha meydana gelmiştir. Bu gelişmelerden ilki, Rusya'nın 2008 yılında Gürcistan'a askerî müdahalesiyle küresel bir güç olarak uluslararası arenadaki etkinliğini arttırmasıdır. Takip eden yıllarda Rusya, sergilediği askerî güç kapasitesi sayesinde eski Sovyet coğrafyasına ilave olarak Orta Doğu, Doğu Akdeniz, Afrika, Latin Amerika ve Kuzey Kutbu gibi bölgelerde nüfuzunu belirgin biçimde arttırmış ve uluslararası sistemdeki yerini sağlamlaştırmıştır.¹⁵

¹³ Colin Dueck, *Neoclassical Realism and the National Interest: Presidents, Domestic Politics, and Major Military Interventions*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, s. 149, 151.

¹⁴ Jason Davidson, *America's Allies and War*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2011, s. 34.

¹⁵ Steven Hook and John Spanier, *American Foreign Policy since World War II*, CQ Press,

Uluslararası sistemdeki güç dağılımına etki yaratan ikinci önemli gelişme ise 2008’de hız kazanan küresel ekonomik kriz olmuştur. İlk başta ABD’de taşınmaz malların kredilendirme sisteminde patlak veren ve daha sonra pek çok bankanın iflası ile sonuçlanan bu kriz, kısa sürede ABD’den dünyaya yayılarak küresel bir boyut kazanmıştır. Altın ve petrolün değer kazandığı bu dönemde, Amerikan doları ise diğer para birimlerine karşı oldukça fazla değer kaybetmiştir.¹⁶ Bu dönemde ayrıca ekonomide arz-talep dengesinin kendiliğinden oluşacağı görüşüne tezat olarak ABD hükümetinin iflas ilan eden bankaların kurtarılmasına yardımcı olması da ekonomide “devlet müdahaleciliğinin” yeniden tartışma konusu haline gelmesine neden olmuştur. 2008 krizi öte yandan ekonomik liberalizmin aslında devlet çıkarlarına ne kadar bağlı olduğunu da ortaya koymuştur.¹⁷

2008 sonrası dönemde uluslararası sistemdeki bir diğer önemli gelişme ise, gelişmekte olan beş büyük ekonomiden oluşan bir blok olan BRICS’in (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) küresel ekonomik kurumlardaki Batı hâkimiyetine meydan okumasıdır. BRICS ülkeleri özellikle Batı önderliğindeki kurumlara alternatif yaratarak ya da mevcut kurumlarda birbirlerini destekleyerek güçlerini arttırmayı amaçlamışlardır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerin yürüttüğü politikalardan olumsuz etkilenmelerini gerekçe göstererek, gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaçlarına hizmet edecek bir ekonomik düzeni savunmuşlardır.¹⁸

Yukarıda değinilen tüm bu unsurlar ve özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD’nin başlattığı “teröre karşı savaş” uluslararası güç dengesinde önemli ölçüde değişime neden olmuştur. Uluslararası düzende Rusya, Çin, Hindistan, Brezilya, Türkiye ve İran gibi güçlerin daha aktif hale gelmesi de bu açıdan önemlidir.¹⁹

Washington, 2009, s. 68, 73.

¹⁶ Hook and Spainer, a.g.e., s. 73, 82.

¹⁷ Frédéric Gonthier and Toby Matthews, “The Rise of Interventionism in the European Union and its Social Foundations: An Analysis of Economic Attitudes between 1990 and 2008”, *Revue Française De Sociologie (English Edition)*, 2015, Sayı 56/1, 1-38, s. 23.

¹⁸ Rachel S. Salzman, *Russia, BRICS, and the Disruption of Global Order*, Georgetown University Press, Washington, 2019, s. 97.

¹⁹ Stephen M. Walt, “Alliances in a Unipolar World”, *World Politics*, 2009, Sayı 61/1, 86-120, s. 97, 99.

Schweller'in belirttiği gibi, tüm yükselen güçler tehlikeli olmasa da revizyonist eğilimlere sahiptirler.²⁰ Örneğin yükselen güçler Batılı devletlerin egemen olduğu BMGK gibi uluslararası siyasal kurumlarda ve IMF ile Dünya Bankası gibi uluslararası finansal kurumlarda eşit temsil talep etmektedirler.²¹ Öte yandan 2000 yılından bu yana, yükselen güçlerin neredeyse tamamında istikrarlı bir sosyal ve ekonomik kalkınma görülmektedir. Bu bakımdan, yükselen güçlerin kurdukları yeni siyasi ilişkilerin ve uyguladıkları yeni güvenlik politikalarının uluslararası sistemi değiştirebilecek bir potansiyel taşıdığı iddia edilebilir. Nitekim Robert Gilpin'in de vurguladığı gibi, hegemon güçlerin düşüşe geçmesi sonrasında güç hiyerarşisinde yeniden bir değişim meydana gelmektedir. Böylelikle, "güç" sistemde yeniden dağıtılmaktadır.²²

Bu bağlamda, 2009-2017 döneminde uluslararası sistemdeki güç dengelerinde ne gibi değişimler meydana geldiğinin araştırıldığı makale üç bölümden oluşmaktadır. Uluslararası sistemdeki tek kutupluluğun dönüşüm süreci küresel ekonomik krizin yansımaları, Çin'in küresel aktör olarak yükselişi ve Rusya'nın küresel nüfuzunun belirginleşmesi bağlamında ele alınmaktadır.

1. Küresel Ekonomik Krizin Yansımaları

2007 yılında ABD emlak piyasasında yaşanan çalkantılarla başlayan ve 5 Eylül 2008'de ünlü Lehman Brothers yatırım bankasının çöküşüyle uluslararası bir bankacılık bunalımına dönüşen küresel ekonomik kriz, 1930'larda yaşanan "Büyük Buhran" döneminden bu yana meydana gelen en ciddi finansal kriz olarak değerlendirilmektedir. İşletmelere fon sağlayamayan bankaların ve borç ödemekte güçlük çeken emlak sahiplerinin yaşadığı finansal problemler, ABD'de Aralık 2007'de başlayan ve Haziran 2009'a kadar süren "Büyük Durgunluk" ile sonuçlanmıştır. Finansal krizin yarattığı sıkıntı devlet müdahalesi ile aşılmaya çalışılmıştır. Bu durum ise

²⁰ Randall Schweller, "Rising Powers and Revisionism in Emerging International Orders", *Valdai Paper*, Sayı 16, 2015, s. 11.

²¹ Konu hakkında daha detaylı bilgi için Justin Morris and Nicholas J. Wheeler, "The Security Council's Crisis of Legitimacy and the Use of Force", *International Politics*, 2007, Sayı 44/2, 214-231, s. 220.

²² Robert Gilpin, *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*, Princeton University Press, Princeton, 2001, s. 106.

ABD'nin yıllardır savunucusu olduğu neoliberal politikaların başarısızlığını gözler önüne sermiştir.²³

Yaşanan finansal kriz ve iktisadi durgunluk Amerikan ekonomisini çöküşün eşiğine getirirken, ABD ile ekonomik karşılıklı bağımlılığı yüksek olan AB bölgesini de derinden sarsmıştır. Denetimsiz bütçe açığı ve aksayan mali ödemeler nedeniyle Euro bölgesi bu krizden en ileri seviyede etkilenmiştir. İlk olarak 1 Ocak 1999 yılında ekonomik bütünleşmenin bir parçası olarak AB'nin 17 üyesi ortak para birimi "Euro"nun kullanımına geçmiştir. 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya'nın katılımı ile üye sayısını 27'ye yükselten AB, küresel krizin yaşandığı dönemden önce çeşitli bütünleşme ve derinleşme sorunları karşı karşıya kalmıştır.²⁴ 2008 yılında hız kazanan ekonomik kriz ile birlikte ise Portekiz, İspanya, İtalya, Yunanistan ve İspanya'dan oluşan "PİİGS" grubunun kötüleşen mali durumu nedeniyle birliğin mevcut problemleri daha da derinleşmiştir.²⁵

Bu nedenle 2010 yılında AB, ekonomik problemlerin çözülmesi adına büyük çaplı kurtarma paketleri oluşturmuştur. AB'nin ekonomik olarak en güçlü üyesi Almanya, bu girişimler aracılığıyla sadece borçlu devletleri değil, ayrıca AB'nin 27 üyesinin 17'si tarafından paylaşılan ortak para birimi Euro'nun prestijini kurtarmak adına ihtiyaç duyulan mali yardımın önemli bir bölümüne destek sağlamıştır.²⁶ Öte yandan Fransız Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy ve Alman Şansölyesi Angela Merkel borçlu devletlerin kendi bütçeleri üzerindeki yetkilerini kısıtlamak istemişlerdir. Ancak özellikle Yunanistan hükümeti bu talepleri reddetmiştir. Buna rağmen 2012 yılında ekonomik krizdeki üye devletler, hazırlanan başka bir kurtarma paketi

²³ Hamid Shomali and Gwendolyn Giblin, "The Great Depression and the 2007-2009 Recession: The First Two Years Compared", *International Research Journal of Finance and Economics*, 2010, Sayı 59, 15-22, s. 19.

²⁴ John Goddard, Philip Molyneux and John Wilson, "The Financial Crisis in Europe: Evolution, Policy Responses and Lessons for the Future", *Journal of Financial Regulation and Compliance*, 2009, Sayı 17, 362-380, s. 362.

²⁵ Terim, 1990'larda AB ekonomilerinin artan entegrasyonu ile ortaya çıkmış ve sıklıkla Güney Avrupa ülkelerinin artan borçları ve ekonomik kırılganlıkları nedeniyle kullanılmıştır. 2008 yılında yaşanan ekonomik kriz ile beraber terim yeniden popüler hale gelmiştir.

²⁶ John Goddard, "The Financial Crisis in Europe: Evolution, Policy Responses and Lessons for the Future", *Journal of Financial Regulation and Compliance*, 2009, Sayı 17, 362-380, s. 367.

karşılığında mali ve parasal politikalarda egemenliklerini AB ile paylaşmayı kabul etmişlerdir.²⁷

Batı finansal sisteminin en önemli temsilcileri olan ABD, AB ve Japonya 2008 krizinde finansal olarak en büyük zararı görmüşlerdir.²⁸ Örneğin, sadece 2009 yılında yıllık sanayi üretimi ABD’de %13, Japonya’da %38, Almanya’da %29 ve İngiltere’de %13 düşmüştür.²⁹ Japonya borsalarının toplam değeri ise neredeyse %75 azalmıştır.³⁰ Bütçe açığı ve ulusal borcu kontrol altına almakta zorlanan ABD ve AB ise ekonomik karşılıklı bağımlılığı güçlendirmek amacıyla 2013 yılında Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) müzakerelerini başlatarak karşılıklı ticareti ve çok taraflı ekonomik büyümeyi teşvik etmeyi amaçlamışlardır. Ancak, bu girişim 2016 yılı itibariyle sonuçsuz kalmıştır.³¹

Ekonomik krizin neden olduğu finansal durgunluk dünyada eşit olarak hissedilmemiştir. Gelişmiş ülke ekonomilerini barındıran Kuzey Amerika ve Batı Avrupa’da ciddi bir durgunluk yaşanırken, 2000’ler boyunca önemli ölçüde büyüme gösteren Çin ve Hindistan’da krizin etkileri daha az hissedilmiştir. Nitekim krizin derinleştiği 2009 yılında BRIC ülkeleri ilk zirve toplantısında bir araya gelmiş ve bu tarihten itibaren her sene düzenli olarak toplantılar gerçekleştirmeye başlamışlardır. 2010 yılında ise Çin’in önerisiyle Güney Afrika da BRIC grubuna katılmıştır.³² 2008-2020 yılları arasında BRICS grubunun dünya ekonomisindeki payı büyük ölçüde artarken, ABD, AB, İngiltere ve Japonya’nın payı ise göreceli olarak azalmıştır (Şekil 1 ve Şekil 2).

²⁷ “The Commission’s Intervention in the Greek Financial Crisis”, *Europa*, <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/greek-crisis-17-2017/en/> (Erişim Tarihi: 28.05.2020)

²⁸ Samir Amin, *Beyond US Hegemony? Assessing the Prospects for a Multipolar World*, Zed Books, New York, 2006, s. 87.

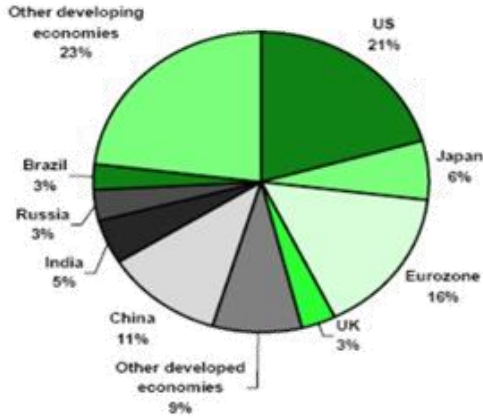
²⁹ Germain Randall, “Financial Order and World Politics: Crisis, Change and Continuity”, *International Affairs*, 2009, Sayı 85/4, 669-687, s. 680.

³⁰ Simon Serfaty, “Moving Into A Post-Western World”, *The Washington Quarterly*, 2011, Sayı 34/2, 7-23, s. 19.

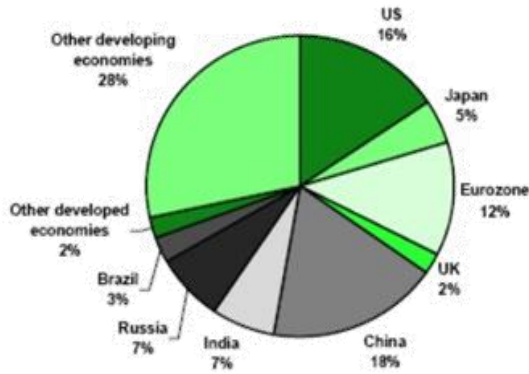
³¹ “EU Negotiating Texts In TTIP”, *Europa*, <https://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1230> (Erişim Tarihi: 30.05.2020)

³² Ram Prasad Bandi, “BRICS: International Financial Crisis and Challenges of Governance”, *Conference: International Symposium on Building Governance Systems and Capabilities of BRICS Countries*, 2014, 2-20, s. 18.

Şekil 1: 2008 Yılında Dünya Ekonomisi³³

Şekil 2: 2020 Yılında Dünya Ekonomisi³⁴

³³ “World Economic Outlook Database-PPP Adjusted GDP Shares”, *IMF*, Report for Selected Countries and Subjects (imf.org) <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2020/October/weo-report?c=513,514,516> (Erişim Tarihi: 01.01.2021)

³⁴ World Economic Outlook Database-PPP Adjusted GDP Shares, *IMF*, Report for Selected Countries and Subjects (imf.org), <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2020/October/weo-report?c=513,514,516> (Erişim Tarihi: 01.01.2021)

2008 krizi AB'nin derinleşmeye yönelik politikalarını da önemli ölçüde sekteye uğratmış, birliğin etkinliğinin sorgulanmasına yol açmış ve pek çok üye ülkede yapılan genel seçimlerin sonuçlarını şekillendirmiştir.³⁵ Benzer şekilde, ABD'de 2008 yılında gerçekleşen seçimlerde de ekonomik sıkıntıların en önemli belirleyici unsur olduğu görülmektedir.³⁶ Böyle bir ortamda yönetime gelen Obama dış politikada Bush'un tek taraflı politika tercihlerini reddederek çok taraflılığı, uluslararası kurumlarla iş birliğini ve küresel diplomasiyi önceleyen bir yaklaşım benimsemiştir.

Finansal kriz, Çin ve diğer Asya ekonomileri üzerinde ise göreceli olarak daha az sarsıcı etkiler oluşturmuştur. Bu durum da uluslararası ilişkiler açısından "Doğu'nun yükselişi"³⁷ tartışmalarını güçlendirmiştir. Örneğin Parag Khanna dünyanın Asya, ABD ve Avrupa tarafından yönetilen en azından üç kutuplu bir sisteme doğru evrildiğini belirtirken, Fared Zakaria ve Kishore Mahbubani gibi yazarlar uluslararası sistemin artık Batı ülkelerinin hâkimiyeti altında olmadığına dikkat çekmişlerdir. Tüm bu tartışmalarda özellikle Çin'in küresel bir aktör olarak oynadığı rolün önemine vurgu yapıldığı görülmektedir.

2. Çin'in Küresel Aktör Olarak Yükselişi

Soğuk Savaş sonrasında Asya'nın hâkim gücü olarak görülen Çin'in uyguladığı otoriter siyasi model Batılı liberal demokrasi modeline meydan okumuş, benzer biçimde Çin'in takip ettiği müdahaleci ekonomik model de ABD'nin serbest piyasa modeline alternatif olarak görülmüştür. Çin Komünist Partisi'nin tek parti olarak faaliyet gösterdiği Çin'de sanayi 1980'lerden itibaren özelleştirilmiş ve takip eden yıllarda bankalar yabancı yatırımlarla dolarken çalışanlar iş piyasasında serbest kalmışlardır. Ancak ekonomik alandaki bu değişime rağmen Çin Komünist Partisi iktidardaki tekelden vazgeçmemiş ve bu konuda herhangi bir değişim yaşanmasına izin vermemiştir. Günümüzde Çin'in özellikle siyasi şeffaflık alanında

³⁵ Liisa Talving, "Economic Voting in Europe: Did the Crisis Matter?", *Comparative European Politics*, 2017, Sayı 10, 1-30, s. 28.

³⁶ Pedro Magalhães, "Financial Crisis, Austerity, and Electoral Politics", *Journal of Elections Public Opinion & Parties*, 2014, Sayı 24, 125-133, s. 132.

³⁷ Parag Khanna, *The Future Is Asian: Global Order in the Twenty-first Century*, Weidenfeld & Nicolson, London, 2019; Kishore Mahbubani, "The Not-So-Surprising Rise of China and India", *Journal of International Affairs*, 2011, Sayı 64/2, 221-226, s. 225.

ciddi sorunları olsa da ülkedeki mahkemelerin yine de belli bir ölçüde hukukun üstünlüğüne göre hareket ettiği ifade edilmektedir.³⁸

2008 yılında meydana gelen küresel krizin etkilerine rağmen ekonomik gelişmesine devam eden Çin, bu dönemde dahi önceden açıklamış olduğu kalkınma planlarına kademeli olarak devam etmiştir. Nitekim neoklasik realizmin önde gelen isimleri arasında yer alan Zakaria Newsweek’de kaleme aldığı “How to Deal with China” başlıklı makalesinde kriz döneminde Çin’in büyümeye devam ettiğinin özellikle altını çizmiştir. Zakaria Çin’in yatırımlarını günlük harcamalar yerine geleceğe dönük projelere yönlendirdiğini vurgulamıştır. ABD’nin 2008 krizinden diğer ülkelere kıyasla neden daha çok etkilendiğine değinen Zakaria, bu durumu ABD serbest piyasasında görülen düşük enflasyon ve yüksek miktarda nakit paranın faiz oranlarını düşürmesi ve harcama dengesini etkilemesi olarak açıklamıştır. Zakaria Çin’in ise ekonomik krizde sarsıntı yaşayan çoğu ülkenin aksine para akışını kısıtladığına ve harcamalarını alt yapı, büyüme ve yeni teknolojiye yönlendirdiğine dikkat çekerek, bu politikanın Çin’in başarısının ardında yatan temel neden olduğunu belirtmiştir.³⁹

Çin’in küresel aktör olarak yükselişi konusuna “The Rise of The Rest” başlıklı bir diğer makalesinde detaylı olarak yer veren Zakaria, 21. yüzyılın başındaki en önemli uluslararası olayın “diğer ülkelerin yükselişi” olduğunu belirtmiştir.⁴⁰ Zakaria’ya benzer şekilde Acharya da ABD’nin II. Dünya Savaşı’ndan sonra inşa ettiği uluslararası düzenin erozyonuna atıfta bulunarak ABD’nin küresel liderlik rolünün zayıfladığına dikkat çekmiştir. Acharya, özellikle ABD’nin kurulmasına yardımcı olduğu küresel ve çok taraflı kurumların gündemini şekillendirmekte ve kontrol etmekte giderek daha

³⁸ “2020 Country Brief: China”, *Third Way*, 2020, www.jstor.org/stable/resrep26161 (Erişim Tarihi: 05.05.2020)

³⁹ Fareed Zakaria, “How to Deal with China”, *Newsweek*, <https://www.newsweek.com/fareed-zakaria-how-handle-china-87711> (Erişim Tarihi: 03.06.2020)

⁴⁰ Zakaria, ABD’nin yeni dünyaya liderlik etme yeteneğindeki şüpheli konumunu tartıştığı “The Rise of The Rest” adlı eserinde, dünyanın dört bir yanındaki güç ve tutumların değiştiğini kanıtlayan birçok örneği tartışmış, diğer ülkelerin bir zamanlar Amerikancılık karşıtı olduğunu, ancak şimdi dünyanın post-Amerikancılık durumuna evrildiğini belirtmiştir. Zakaria, bu nedenle sorunun temelde ABD’nin zayıflaması değil ancak ABD dışındaki milyarlarca insan ve gücün her alanda ABD’ye yetişmesi ve hatta geçmesi olduğunu belirtmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Fareed Zakaria, “The Rise of The Rest”. *Newsweek*. May 2008, <https://fareedzakaria.com/columns/2008/05/12/the-rise-of-the-rest> (Erişim Tarihi: 03.05.2020)

başarısız hale geldiğini iddia etmiştir. Ayrıca günümüzde uluslararası düzenle ilgili asıl sorunun ABD'nin gerilemesi ile ilgili olmadığını belirtirken, temel problemin Amerikan dünya düzeninin sona ermesi olduğunu iddia etmiştir.⁴¹

Acharya öte yandan Batı'da liberal demokrasinin aşınmasının sadece liberal ideolojinin değil, liberal uluslararası düzenin de gerilemesine işaret ettiğini ifade etmiştir.⁴² Robert Keohane'nin "uluslararası düzende tek bir hegemon gücün varlığı yeterli değildir" tespitine katılan Acharya, karşılıklı bağımlılığın artması ile birlikte liberal hegemonya döneminin geçmişte kaldığını ileri sürmüştür.⁴³ Dünya düzeninin çok kutupluluk olarak tanımlanmasını da eleştiren yazar, bunun yerine mevcut küresel düzenin çok aktörlü ve çok boyutlu olduğuna dikkat çekmiştir. Bu nedenle uluslararası sistemi çok düzeyli diğer deyişle "multiplex" bir dünya düzeni olarak tanımlamıştır.⁴⁴ Acharya'ya göre Çin'in olağanüstü ekonomik büyümesi küresel serbest ticaretin genişlemesinin arkasında yatan en temel faktör olmuştur. Bu nedenle yeni küreselleşme eğiliminin itici gücünün Batı değil, Çin olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda Acharya, özellikle Çin'in "Kuşak ve Yol (*The Belt and Road Initiative*)" adını verdiği girişimine dikkat çekmiştir.⁴⁵

İlk başta "Tek Kuşak, Tek Yol (*One Belt One Road*)" olarak ilan edilen ancak 2016 yılında Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) adını alan proje, krizden başarıyla çıkan Çin'in küresel ölçekte artan özgüveninin bir göstergesi olarak görülebilir. Çin hükümeti tarafından 2013 yılında ilan edilen bu proje, dünyanın son dönemdeki en büyük kalkınma projeleri arasında gösterilmektedir. Asya, Avrupa ve Afrika'daki yaklaşık 70 ülkede altyapı yatırımlarını merkeze alan proje kapsamında belirtilen "kuşak" kavramı karayolu ve demiryolu taşımacılığını, "yol" ise deniz yolu taşımacılığını ifade etmektedir. KYG'nin Çin'nin kuruluşunun 100. yıldönümü olan 2049 yılında tamamlanması hedeflenmektedir.⁴⁶

⁴¹ Amitav Acharya, *The End of American World Order*, Polity, Cambridge, 2018, 19-27, s. 25.

⁴² Amitav Acharya, "After Liberal Hegemony: The Advent of a Multiplex World Order", *Ethics & International Affairs*, 2017, Sayı 31/3, 271-285, s. 282.

⁴³ Robert O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton, 1984, s. 46.

⁴⁴ Acharya, a.g.e., s. 271.

⁴⁵ Acharya, a.g.e., s. 278, 279.

⁴⁶ Yuen Yuen Ang, "Demystifying Belt and Road the Struggle to Define China's "Project of the Century", *Foreign Affairs*. 2019, <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2019->

Günümüzde Avrupa'nın liman kapasitesinin %10'unu kontrol eden Çin'in, KYG'nin ana parçalarından birisi olan "Deniz İpek Yolu" projesinin hedeflerine uygun olarak ilerlediği görülmektedir.⁴⁷ Buna ek olarak, KYG kapsamında ilgili ülkelerdeki kritik altyapıların tesis edilmesi alanında da faaliyet gösteren Çin, özellikle 5G iletişim sistemlerinin kuruluşuna öncülük etmeye çalışmaktadır. Böylelikle Çin'in oldukça geniş bir coğrafyada özel, kamusal, ticari ve askerî iletişim ağlarına erişim üstünlüğüne sahip olması planlanmaktadır.⁴⁸

2050 yılına kadar bilim ve inovasyon alanında dünya lideri haline gelmesi de Çin'in kalkınma planları arasında yer almaktadır.⁴⁹ Bu kapsamda, 2015 yılında "Made in China 2025" projesi ilan edilmiştir. Bu proje ile Çin, düşük işçilik maliyetleri ve tedarik zinciri avantajları nedeniyle ucuz ve düşük kaliteli ürünler üreten bir "dünya fabrikası" olmaktan öteye geçmeyi hedeflemektedir.⁵⁰ Dolayısıyla havacılık hizmetleri ve yarı iletkenlerin üretimi gibi alanlarda öne geçmeyi ve bu alanlarda yabancı tedarikçilere olan bağımlılığı azaltmaya çalışmaktadır. Proje hedefleri arasında Çin'deki yerli üretimin 2020 yılına kadar %40'a ve 2025'e kadar %70'e çıkarılması da yer almaktadır.⁵¹ Ayrıca robotlar ve tıbbi cihazlar gibi yüksek teknoloji ürünleri endüstrisinde Çin'in lider konuma gelmesi amaçlanmaktadır.

Çin ayrıca 2035 yılına kadar silahlı kuvvetlerini tamamen modernize etmeyi ve 2050 yılına kadar tam teşekküllü bir üst düzey orduya sahip olmayı hedeflemektedir. Öte yandan silah satışı alanında giderek daha etkin

05-22/demystifying-belt-and-road (Erişim Tarihi: 06.05.2020)

⁴⁷ Keith Johnson, "Why Is China Buying up Europe's Ports?", *Foreign Policy Report*, 2018, <https://foreignpolicy.com/2018/02/02/why-is-china-buying-up-europes-ports/> (Erişim Tarihi: 07.05.2020)

⁴⁸ Katie Benner, "China's Dominance of 5G Networks Puts U.S. Economic Future at Stake, Barr Warns", *NY Times*, <https://www.nytimes.com/2020/02/06/us/politics/barr-5g.html> (Erişim Tarihi: 07.05.2020)

⁴⁹ Lindsay Galloway, "Five Superpowers Ruling the World in 2020", *BBC News*, March 2020, <http://www.bbc.com/travel/story/20200322-five-superpowers-ruling-the-world-in-2050> (Erişim Tarihi: 07.05.2020)

⁵⁰ Ma Huimin, "Strategic Plan of "Made in China 2025" and its Implementation", *IGI Global*, 2018, 1-23, s. 18.

⁵¹ James McBride and Andrew Chatzky, "Is 'Made in China 2025' a Threat to Global Trade?", *Council on Foreign Relations*, May 2019. <https://www.cfr.org/backgrounder/made-china-2025-threat-global> (Erişim Tarihi: 03.07.2020)

hale gelen ülkenin, yakın gelecekte gelişmiş silah sistemleri de ihraç edebilecek kapasiteye ulaşması beklenmektedir. Bu durum, Çin'in daha geniş bir coğrafyada nüfuz gösterebilmesine de olanak sağlayacaktır.⁵²

Tüm bu gelişmeler ışığında Çin'in Batı'nın askerî ve teknolojik üstünlüğüne artan düzeyde meydan okuduğu ifade edilebilir. Nitekim AB bünyesinde yapılan çalışmalarda Çin'in 2030 yılına kadar dünyanın en güçlü ordusuna sahip ülkeler arasında ilk beşte yer alacağı iddia edilmektedir.⁵³

Küresel siyasette de nüfuz alanını genişletmek isteyen Çin, ABD hegemonyasında kurulan örgütlere alternatif oluşturmak üzere önemli adımlar atmıştır. Bu adımlardan en önemlisi Şanghay İşbirliği Örgütü'dür (ŞİÖ).⁵⁴ ŞİÖ 15 Haziran 2001'de Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan ve Özbekistan liderleri tarafından Şanghay'da kurulmuştur. Bir siyasi, ekonomik ve güvenlik ittifakı olarak oluşturulmuş olan bu örgüt, 19 Eylül 2003 tarihinde resmî faaliyetlerine başlamıştır. Hindistan ve Pakistan'ın 9 Haziran 2017 tarihinde Kazakistan'ın Astana kentinde yapılan zirvede ŞİÖ'ye tam üye olarak katılması ile birlikte üye sayısı sekize çıkmıştır. ŞİÖ üye ülkelerinin dünya nüfusunun yaklaşık yarısını, dünya Gayrisafi Yurt İçi Hasıla'sının (GSYH) dörtte birini ve Avrasya bölgesinin yaklaşık %80'ini oluşturmaktadır.⁵⁵ Geniş bir coğrafyayı temsil etmesi nedeniyle ŞİÖ aynı zamanda "Doğu İttifakı" olarak da kabul edilmektedir.⁵⁶

Neoklasik realizm ittifakların yalnızca ortak çıkarlara dayalı anlaşmalar ve resmî düzenlemeler olarak kurulabileceğini ve açık bir askerî destek

⁵² Derek Adam Levine, "Made In China 2025: China's Strategy for Becoming a Global High-Tech Superpower and its Implications for the U.S. Economy, National Security, and Free Trade", *Journal of Strategic Security*, 2020, Sayı 13/3, 1-16, s. 14.

⁵³ "Shifting Balance of Power", *Europa*, 2020, <https://ec.europa.eu/knowledge4policy/foresight/topic/changing-security-paradigm/changing-nature-balance-power> (Erişim Tarihi: 19.09.2020)

⁵⁴ Üye devletler arasında siyasi, ekonomik, ticari ve bilimsel alanlarda etkin iş birliği sağlayarak teknoloji, kültür, eğitim, enerji, iletişim, çevre ve diğer alanlarda kendilerini bölgesel barışı korumaya adanmış ŞİÖ, güvenlik ve istikrar temelli demokratik, adil ve rasyonel yeni bir uluslararası siyasi ve ekonomik düzen kurmayı hedeflemiştir.

⁵⁵ Paul Stronski and Richard Sokolsky, "SCO: Multipolarity in Practice: Understanding Russia's Engagement with Regional Institutions", *Carnegie Endowment for International Peace Report*, 2020, 11-18, s. 17.

⁵⁶ "SCO Explores Global Governance for New Era", *Global Times*, <http://www.globaltimes.cn/content/1106373.shtml> (Erişim Tarihi: 19.09.2020)

taahhüdüne gerek olmadığını ileri sürmektedir.⁵⁷ Ticaret ve güvenlik ilişkilerinin iyileştirilmesi gibi karşılıklı çıkarlara ulaşmak için kurulan anlaşmalar ise stratejik ortaklıklar olarak tanımlanmaktadır.⁵⁸ Bu nedenle, neoklasik realizm açısından ele alındığında Rusya ile Çin arasında kurulan stratejik ortaklık, yumuşak dengelemeye örnek olarak gösterilebilir.⁵⁹

Jeopolitik açıdan, stratejik ortaklıklar devletlerin uluslararası kurum veya bölgesel örgütlerde bir araya gelerek güçlerini birleştirmesi ve “iki birden iyidir” yaklaşımını benimsemesidir.⁶⁰ Böylelikle stratejik ortaklar diğer devletlere oluşturdukları yeni örgütlere üyelik seçeneği sunarak hegemonun etkisini azaltabilmektedirler. Bu bakımdan statükodan memnun olmayan zayıf devletler veya yükselen güçler stratejik ortaklıklar kurarak uluslararası politikadaki etkilerini büyük ölçüde artırabilmektedirler.⁶¹ Bu açıdan değerlendirildiğinde Rusya ve Çin’in ŞİÖ’yü kurarak yaptıkları iş birliği, aralarındaki ilişkiye Orta Asya özelinde bölgesel bir boyut da kazandırmıştır. Bu şekilde Rusya-Çin ilişkilerinin stratejik boyutu da güçlenmiştir.

ŞİÖ’nün kuruluşu bir anlamda Rusya’nın tek bir kutbun hâkim olduğu dünya düzenine meydan okuma politikasının ilk adımı olarak da ifade edilebilir.⁶² Nitekim 2007 yılında düzenlenen ŞİÖ Bişkek Zirvesi’nde Devlet Başkanı Vladimir Putin’in “tek kutuplu dünya kabul edilemez” açıklaması da Rusya’nın bu hedefini ortaya koymaktadır.⁶³ Özellikle Orta Asya’daki Amerikan nüfuzuna karşı koymayı amaçlayan örgüt, 2005 yılında düzenlenen zirveye Amerikalı gözlemcilerin katılma talebini reddetmiştir. Ayrıca Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) kapsamında Amerikalı

⁵⁷ Randall L. Schweller, “New Realist Research on Alliances: Refining, not Refuting, Waltz’s Balancing Proposition”. *The American Political Science Review*. 1997, Sayı 91/4, 927-930, s. 928.

⁵⁸ Walt, a.g.e., 1987, s. 68.

⁵⁹ William Wohlforth, “Russia’s Soft Balancing Act”, *Strategic Asia Fragility and Crisis*, 2003, Sayı 4, 165-179, s. 173.

⁶⁰ Thomas Ambrosio, “Catching the ‘Shanghai Spirit’: How the Shanghai Cooperation Organization Promotes Authoritarian Norms in Central Asia”, *Europe-Asia Studies*, 2008, Sayı 60/8, 1321-1344, s. 1336.

⁶¹ Stephen M. Walt, *The Origins of Alliance*, Cornell University Press, NY, 1987, s. 136.

⁶² Sangtu Ko, “Strategic Partnership in a Unipolar System: The Sino-Russian Relationship”, *Issues & Studies*, 2006, Sayı 42/3, 203-225, s. 219.

⁶³ “Putin: Unipolar World Unacceptable to Russia”, *Republica*, https://www.republika.co.id/amp_version/njzxy (Erişim Tarihi:11.12.2020)

yetkililerden ve sivil toplum kuruluşlarından (STK) ŞİÖ üyelerine yönelik yapılan eleştirilere bir yanıt olarak kendi seçim gözlemcileri kadrosunu kurmuştur. Bu açıdan ŞİÖ, Batı'nın demokratikleşme ve insan hakları kavramlarına bir alternatif olarak "egemen demokrasi" kavramını öne çıkarmaktadır.⁶⁴

BRICS'in küresel ekonomik düzende Batı hâkimiyetine meydan okumak için kuruluşu da Çin'in Batı önderliğindeki kurumlara alternatif yaratma politikası ile uyumludur.⁶⁵ 2001 yılında BRIC ülkelerinin küresel GSYİH içindeki payı %17 civarındayken, 2011 yılında (2008 yılındaki ekonomik krize rağmen) bu oran %25'e yükselmiştir. Bu artış BRICS'in uluslararası ekonomik dengelerin dönüşümünde üstlendiği rolün önemli bir göstergesi olmuştur.⁶⁶ BRICS ayrıca her yıl düzenlediği zirvelerin sonunda yayınladığı bildirimlerde gelişmekte olan ülkelerin BM, Dünya Bankası ve IMF'deki temsil güçlerinin artırılması için de demokratik reformlar talep edilmektedir. Öte yandan BRICS ülkeleri, gelişmekte olan ülkelerin DTÖ'deki etkisini artırarak küresel ekonomideki güç dengesinin değiştirilmesinde önemli rol oynamaktadırlar.⁶⁷

BRICS'in kuruluşunun yanı sıra dünyanın ekonomik ekseninin yön değiştirdiği görüşünü güçlendiren bir diğer önemli gelişme de G-20 mekanizmasının etkisini attırmasıdır.⁶⁸ 1997'de patlak veren Asya krizi

⁶⁴ Kavram Rus siyasetinde ilk kez 22 Şubat 2006'da Vladislav Surkov tarafından Rus siyasi partisi Birleşik Rusya'nın bir toplantısından önce yaptığı bir konuşmada kullanılmıştır. Surkov'a göre egemen demokrasi: toplumun siyasi hayatında siyasi güçlerin otoritelerinin ve kararlarının maddi refaha, özgürlüğe ve adalete ulaşmak amacıyla onu oluşturan Rus ulusu tarafından kararlaştırılması ve kontrol edilmesidir. Terim daha sonra Başbakan Putin tarafından kavramsallaştırılmıştır. Konu hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Ivan Krastev, "Sovereign Democracy' Russian-Style", *Insight Turkey*, 2006, Sayı 8/4, 113-117, s. 115.

⁶⁵ Jyrki Kakönen, "BRICS As A New Power In International Relations?", *Geopolitics, History, and International Relations*, 2014, Sayı 6/2, 85-104, s. 98.

⁶⁶ Irina Radulescu, Panait Mirela and Catalin Voica, "BRICS Countries Challenge to the World Economy New Trends", *Procedia Economics and Finance*, 2014, Sayı 8, 604-613, s. 609.

⁶⁷ Ramesh Thakur, "How Representative Are BRICS?", *Third World Quarterly*, 2014, Sayı 35/10, 1791-1808, s. 1806.

⁶⁸ Dünyanın en büyük ekonomileri arasında yer alan 19 ülke ve Avrupa Birliği Komisyonu'ndan oluşan Maliye Bakanı ve Merkez Bankası Başkanı Grubu. G20 ülkeleri: Almaya, ABD, Arjantin, Avusturalya, Brezilya, Çin, Endonezya, Fransa, Güney Afrika, Güney Kore, Hindistan, İngiltere, İtalya, Japonya, Kanada, Meksika, Rusya, Suudi Arabistan, Türkiye ve AB Komisyonu'ndan oluşmaktadır.

sonrasında küresel finans piyasalarını dengelemek üzere 1999 yılında gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin maliye bakanları tarafından ortak bir forum olarak kurulan bu mekanizma son yıllarda ekonomik ve siyasi etkisini oldukça arttırmıştır. Nitekim 2008 yılında G-20 toplantıları devlet ve hükümet başkanları zirvelerine dönüşmüştür. 2009 yılındaki Pittsburgh Zirvesi'nde ise G-20, dünya liderleri tarafından uluslararası ekonomik iş birliği için ana forum olarak ilan edilmiştir.⁶⁹ G-20'nin bir bakıma G-7'nin yerini alması, Batılı olmayan devletlerin dünya ekonomisinde yükselen etkilerinin önemli bir yansıması olmuştur. Yine aynı zirvede alınan karar ile gelişmekte olan ülkelerin Dünya Bankası'ndaki oylama sistemindeki payları da %47'ye yaklaşmıştır.⁷⁰

BRICS'in küresel ekonomik örgütlerde, ŞİÖ'nün ise askerî ve siyasal örgütlerde Batı hâkimiyetine karşı yarattığı etkiler, Çin'in küresel aktör olarak yükselişinin uluslararası sistemdeki yansımaları olarak görülebilir. Batılı kurumlara alternatif yaratma misyonu Rusya ve Çin'i ortak paydada buluşturmakta ve ikili ilişkilerinin derinleşmesini sağlamaktadır. ABD'nin öncülük ettiği küresel düzene karşı şekillenen bu kapsamlı stratejik ortaklık ayrıca uluslararası güç dengesinde değişikliğe neden olmaktadır. Bu bağlamda, Rusya da özellikle 2008'den sonra en az Çin kadar önemli bir küresel aktör olarak görülmektedir.

3. Rusya'nın Küresel Nüfuzunun Belirginleşmesi

Rusya'nın dış politika ideolojisinde Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra önemli bir değişim meydana gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takiben kurulan Rusya Federasyonu, karşı karşıya kaldığı sorunlar ve zayıflamış askerî ve ekonomik kapasitesinden kaynaklanan güç zafiyeti nedeniyle özellikle 1990'lar boyunca Amerikan tek kutupluluğuna dayanan yeni dünya düzenini kabul etmek zorunda kalmıştır.⁷¹

⁶⁹ Colin Bradford and Lim Wonhyuk, *Global Leadership in Transition: Making the G20 More Effective and Responsive*, Brookings Institution Press, 2011, s. 34-38.

⁷⁰ Emre Erşen, "Rise of New Centres of Power in Eurasia", *Journal of Eurasia Studies*, 2014, Sayı 5/2, s. 6.

⁷¹ Richard Sakwa, "New Cold War Or Twenty Years Crisis?: Russia and International Politics", *International Affairs*, 2008, Sayı 2, 241-267, s. 245.

Rusya Federasyonu'nun ilk devlet başkanı olan Boris Yeltsin'in dış politikada temel amacı ülkesinin Batı nezdinde eşit bir ortak olarak tanınması olmuştur. Bu kapsamda, Yeltsin'in özellikle ilk başkanlık döneminde benimsediği "Atlantikçi" yaklaşım Rusya'nın Yeltsin yönetiminin dış politika uygulamalarına yansımıştır.⁷² Rusya bir taraftan kapitalist piyasa ekonomisine hızlı bir geçiş yapmaya çalışırken, diğer taraftan dış politikada Batı ile uyumlu ilişkiler geliştirmeyi amaçlamıştır. Ne var ki ülkede sosyalist ekonomiden kapitalist ekonomiye geçiş süreci son derece sancılı olmuş ve kısa sürede sosyal devletin çöküşü, kronik yoksulluğun yaygınlaşması ve yüksek enflasyonun kalıcı hale gelmesi gibi önemli sorunlar baş göstermiştir. Nitekim 1998 yılında Rusya'da büyük bir ekonomik kriz patlak vermiştir. Ayrıca, "oligarklar" adı verilen bir grup iş adamı bu süreçte ekonomik güçlerini muazzam ölçüde arttırarak medya, telekomünikasyon, enerji, finans gibi alanlarda büyük şirketlerin kontrolünü ele geçirmişlerdir.

Yeltsin yönetimi içerisinde bu sorunlarla baş etmekte zorlanırken aynı zamanda 1994'te Çeçenistan'ın Rusya Federasyonu'ndan ayrılmasını önlemek için başlattığı savaşta başarılı olamamış ve 1996'da bir ateşkes anlaşması imzalayarak Çeçenistan meselesinin çözümsüz kalmasını kabullenmek zorunda kalmıştır. Dış politikada ise Yeltsin'in tüm çabalarına rağmen NATO'nun eski Doğu Bloğu ülkelerini içine alacak şekilde genişlemesi önlenememiş ve bu nedenle Atlantikçi yaklaşım Rusya'da pek çok kesim tarafından sert eleştirilere maruz kalmıştır. Tüm bu sorunlar sonucunda Yeltsin 1999 yılının son gününde devlet başkanlığından istifa ederek görevini Ağustos 1999'dan beri başbakanlık koltuğunda bulunan Vladimir Putin'e devretme kararı almıştır.⁷³

Vladimir Putin iktidara geldikten sonra selefi Yeltsin'in Batı'yla ilişkileri öne çıkaran dış politika yaklaşımını yavaş yavaş terk etmeye başlamıştır.⁷⁴ Putin bu kapsamda Rusya'nın nükleer bir süper güç olmaya

⁷² Atlantikçilik, Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri arasında, politika, ekonomi ve savunma konularındaki iş birliğinin önemine vurgu yapan düşünce tarzıdır. Yeltsin dönemi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Stephen White, *Understanding Russian Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, s. 45.

⁷³ Merve İrem Yapıcı, *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler: Yeltsin Ve Putin Dönemleri*, USAK Yayınları, Ankara, 2010, s. 124.

⁷⁴ Emre Erşen, "Neo-Eurasianism and Putin's 'Multipolarism' in Russian Foreign Policy",

devam etmesi, uluslararası alanda daha etkin bir ülke haline gelmesi ve özellikle Avrasya coğrafyasında meydana gelen siyasi, askerî ve ekonomik gelişmelerde liderlik rolü oynaması gibi temel hedefleri benimsemiştir.⁷⁵

Putin'in 2000-2008 arasındaki politikalarına pragmatik bir yaklaşımın hâkim olduğunu söylemek mümkündür. İç politikada başlattığı idari reformlarla Rusya'da iktidarın daha merkezî bir hale gelmesini sağlamış ve Çeçenistan'a ikinci kez askerî müdahalede bulunarak Yeltsin yönetiminin çözmekte zorlandığı bu önemli meselede ciddi bir askerî başarı kazanmıştır. Putin ayrıca ekonomi alanında da hızlı adımlar atmıştır. Bu sayede oligarkların ekonomi üzerindeki etkileri belirgin biçimde zayıflatılırken, pek çok büyük şirkette Rus devletinin payının hızla artması sağlanmıştır. Ayrıca Yeltsin döneminde özelleştirmeden elde edilen gelirler doğru yönlendirilemezken, Putin tarafından yürütülen ekonomik reformlar sayesinde yüksek enflasyonun önüne geçilmiş ve maaş seviyeleri ile rublenin satın alma gücü artmıştır. Öte yandan, özellikle vergi alanında önemli düzenlemeler yapılmış ülkedeki vergi sistemi düzenlenerek halktan alınan vergilerde yaklaşık %12 oranında azalma sağlanmıştır. Tüm bu adımların sonucunda 2007 yılı verilerine göre 1999'dan itibaren Rusya'da GSYH her yıl yaklaşık %7 oranında artış göstermiştir. Dolayısıyla, 2000 yılında 2 bin 270 dolar olan kişi başına düşen millî gelir 2002'de 9 bin 700 dolara, 2007 yılında ise yaklaşık 13 bin dolara yükselmiştir.⁷⁶ Yine 2007 yılında Rusya ekonomisinin toplam büyüklüğü 1990 yılına oranla yaklaşık olarak altı kat artarak 200 milyar dolardan 1,3 trilyon dolara yükselmiştir.⁷⁷ Bu dönemde Rusya ayrıca gelişmekte olan ülkeler arasında ekonomisine doğrudan yabancı yatırım yapılan ülkeler arasında da ilk sıraya yükselmiştir. Bu şekilde hızla dış borçlarını kapatan ülkede, altın rezervleri 400 tona ve döviz rezervleri 280 milyar dolara ulaşmıştır.⁷⁸ Bu ekonomik toparlanmada 2000'ler boyunca yüksek seyreden petrol fiyatlarının da rolü büyük olmuştur.

Turkish Review of Euroasian Studies, 2004, Sayı 4, 135-172, s. 145, 147.

⁷⁵ Nicholas Rose Smith, "Assessing the Trajectory of West-Russia Relations in Eastern Europe: Gauging Three Potential Scenarios", *Global Policy*, 2017, Sayı 31/2, 1-25, s. 16.

⁷⁶ Richard Ericson, "The Russian Economy: From Lenin to Putin", *Comparative Economic Studies*, 2008, Sayı 50, 713-716, s. 714.

⁷⁷ Anders Åslund, "Russia's Economic Transformation under Putin", *Eurasian Geography and Economics*, 2014, Sayı 45, 397-420, s. 415.

⁷⁸ Ericson, a.g.e., s. 715.

Ancak Putin yönetimi ağırlıklı olarak enerji ürünleri ihracatına dayanan ekonominin çeşitlendirilmesi adına da bazı çalışmalarda bulunmuştur.⁷⁹

Putin'in devlet başkanlığı döneminde elde edilen bu ekonomik başarılar Rusya'nın uluslararası arenada daha belirgin bir aktör haline gelmesine de vesile olmuştur. Putin her ne kadar devlet başkanlığının ilk yıllarında ABD ile ilişkilerin geliştirilmesine özel bir önem vermişse de Bush yönetiminin tek taraflı politikalar izlemekte ısrarcı olması nedeniyle özellikle 2003-2004 döneminden sonra dış politikada daha Avrasyacı bir çizgiye yaklaşmıştır.⁸⁰

Rusya-ABD ilişkilerindeki kırılmanın en önemli nedeni Putin'in 11 Eylül sonrası dönemde ABD'nin teröre karşı savaşı kapsamında Afganistan'ı işgaline destek vermesine rağmen Bush yönetiminin 2003 yılında BMGK onayını almaksızın ve Rusya'nın itirazlarına rağmen Irak'a askerî müdahalede bulunmasıdır. ABD ayrıca yine Rusya'nın tepkilerine rağmen NATO'nun eski Sovyet coğrafyasına doğru genişlemesini desteklemiştir. Öte yandan 2003-2005 arası dönemde Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan'da meydana gelen ve Rusya yanlısı yönetimlerin geniş kapsamlı halk gösterileri ile devrilmeleri ile sonuçlanan "renkli devrimler" de Putin yönetimi tarafından ABD'nin eski Sovyet coğrafyasında rejim değişikliği yaratmaya çalışması olarak algılanmıştır.⁸¹ Bu gelişmeler Putin yönetiminin Rusya ve ABD

⁷⁹ Richard Sakwa, *Putin: Russia's Choice*, Routledge Publishing, NY, 2008, s. 134,157.

⁸⁰ 1998-2004 arasında Duma başkanlığının strateji ve jeopolitik konularında danışmanlığını yapan düşünür Aleksandr Dugin tarafından ortaya konulan bu görüşe göre: coğrafya, doğa, dil, iklim, kültür ve din açısından Rusya ne Doğu ne de Batı'dır, bağımsız ve özel bir üçüncü yöndür. Konu hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, (Çev. Vügar İmanov), Küre Yayınları, İstanbul, 2010, s. 3, 4.

⁸¹ Renkli devrimler veya çiçek devrimleri, komünizm sonrası Orta ve Doğu Avrupa'ya ve hemen akabinde Orta Asya'ya kadar yayılan bölgede cereyan eden halk hareketlerini toplu olarak ifade eden isimlerdir. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinden Gürcistan'daki 2003 Gül ve Karanfil Devrimi ve Ukrayna'daki 2004 Turuncu Devrim diğer devrimlerden daha şiddetli gerçekleşmiştir. Bu devrimlerin Rusya'nın arka bahçesi olarak gördüğü coğrafyada gerçekleşmesi önem taşımaktadır. Örneğin, 23 Kasım 2003 tarihinde Gürcistan Devlet Başkanı Eduard Shevardnadze 24 yıllık iktidarının sonunda istifa etmiştir. 4 Ocak 2004 tarihinde yapılan devlet başkanlığı seçimlerinde sivil darbenin lideri, Batı yanlısı Mikhail Saakashvili, rakiplerini açık farkla geçerek %96,7 oy oranıyla seçimleri kazanmıştır. Yine, 2004 yılında Ukrayna'da meydana gelen gösterilerde Batı'nın desteğiyle devlet başkanlığı koltuğuna Viktor Yushchenko Moskova destekli Yanukovych'i devre dışı bırakmıştır. Bu durum, ABD-Rusya ilişkilerinde dönüm noktası olarak ifade edilmektedir. Konu hakkında daha detaylı bilgi için David Lane, "Coloured Revolution as a Political Phenomenon", *Journal*

arasında 11 Eylül'den sonra tesis edilen iş birliği ortamını ciddi anlamda sorgulamasına neden olmuştur.⁸²

Putin'in 10 Şubat 2007 tarihinde düzenlenen 43. Münih Güvenlik Konferansı'nda yaptığı konuşması Rusya-ABD ilişkileri açısından önemli bir dönüm noktasıdır.⁸³ ABD'nin uluslararası ilişkilerdeki tek taraflı ve dayatmacı yaklaşımına ve "hiper güç kullanımına" dayanan politikasına açıkça karşı çıkan Putin, bu konuda ABD yönetimini sert biçimde eleştirmiş, ayrıca NATO'nun genişlemesine karşı olduğunu şu sözlerle bir kez daha ifade etmiştir:

"...Kimse (hiçbir devlet) kendini güvende hissetmemektedir. Çünkü kimse uluslararası hukukun onları koruyacak bir taş duvar gibi olduğunu hissedememektedir. Elbette böyle bir politika silahlanma yarışını teşvik etmektedir... NATO'nun genişlemesinin, birliğin modernleşme süreci ya da Avrupa'nın güvenliği ile hiçbir ilişkisi yoktur. Aksine, bu girişim karşılıklı güven düzeyini azaltan ciddi bir kıskırtmayı temsil etmektedir. Ve bizim bu noktada sorma hakkınız vardır: bu genişleme kime karşı yapılmaktadır?"⁸⁴

Putin'in Münih'te yapmış olduğu bu konuşmadan yaklaşık 18 ay sonra ise Rusya Gürcistan'la savaşarak Çeçenistan'dan sonra bir kez daha askerî gücünü sergilemeye karar vermiştir.⁸⁵ 2008 yılının Ağustos ayında patlak veren savaş, Gürcistan'ın ayrılıkçı bölgesi Güney Osetya'yı yeniden kontrolü altına almak için işgaliyle başlamıştır ve Rusya'nın Güney Osetya'yı desteklemek için savaşa katılmasıyla hız kazanmıştır. Rusya her ne kadar sivilleri Gürcistan'ın saldırısından korumak amacıyla askerî müdahalede bulunmak zorunda kaldığını iddia etmişse de savaşın esas nedenin 2003'teki Gül Devrimi sonrasında iktidara gelen Mikhail Şaakaşvili'nin Batı yanlısı

of Communist Studies and Transition Politics, 2009, Sayı 25/2,113-135, s. 127.

⁸² Emre Erşen, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Dünya Siyaseti", Balcı Ali ve Şaban Kardaş, (ed.), *Uluslararası İlişkilere Giriş: Teori Kavram ve Konular*, Küre Yayınları, İstanbul, 2014, 41-56, s. 47.

⁸³ Glenn Diesen, *EU and NATO Relations with Russia: After the Collapse of the Soviet Union*, Routledge, Abingdon, 2016, s. 53.

⁸⁴ Vladimir Putin Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy", *Kremlin Website*, 2007, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> (Erişim Tarihi: 06.10.2020).

⁸⁵ Hans Mouritzen and Anders Wivel, *Explaining Foreign Policy: International Diplomacy and the Russo-Georgian War*, Lynne Rienner Publishers, CO, 2012, s. 89.

politikaları ve özellikle 2008’de NATO’nun Bükreş Zirvesi’nde Gürcistan ve Ukrayna’nın üyeliğinin tartışılması olduğu söylenebilir.⁸⁶

8 Ağustos’ta Gürcistan’a karşı büyük çaplı bir kara, hava ve deniz saldırısı başlatan Rusya ayrıca yine Saakaşvili hükümetine karşı bir siber savaş da sürdürmüştür.⁸⁷ Kısa sürede büyük kayıplar veren Gürcistan ordusunun geri çekilme kararı almasına paralel olarak Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy’nin girişimi ile 12 Ağustos’ta ateşkes anlaşması yapılmıştır. Ancak buna rağmen Rusya 26 Ağustos’ta hem Güney Osetya’nın hem de diğer bir ayrılıkçı bölge olan Abhazy’a’nın Gürcistan’dan bağımsızlığını tanınmasıyla Gürcistan-Rusya ilişkileri yeniden gerginleşmiştir.

Gürcistan müdahalesi ile Rusya hem askerî kapasitesini dünyaya sergileme fırsatı bulmuş, hem de bu kapasiteyi kullanmaya hazırlıklı olduğunu göstererek ABD’ye karşı önemli bir meydan okumada bulunmuştur.⁸⁸ Nitekim Soğuk Savaş sonrası dönemde ilk kez ABD dışında bir ülkenin başka bir ülkeye bu tür bir askerî müdahalede bulunduğunun altını çizmek gerekir. Gürcistan savaşı aynı zamanda Putin’in ardından devlet başkanlığı görevine seçilen Dimitri Medvedev’in karşılaştığı ilk dış politika krizi olması bakımından da önemlidir.

Rusya anayasası aynı kişinin iki dönemden fazla üst üste devlet başkanı seçilmesine izin vermediği için Putin’in önerisiyle devlet başkanlığına aday olan ve 2008’de düzenlenen seçimleri ezici bir oy oranıyla kazanan Medvedev’in 2012’ye kadar devam eden başkanlık döneminde Putin’de başbakanlık görevini üstlenmiştir.⁸⁹ Dolayısıyla 2008-2012 dönemini aslında Putin-Medvedev dönemi olarak okumak daha doğru olur.

⁸⁶ “Bucharest Summit Declaration”, *NATO*, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm, (Erişim Tarihi: 03.01.2021)

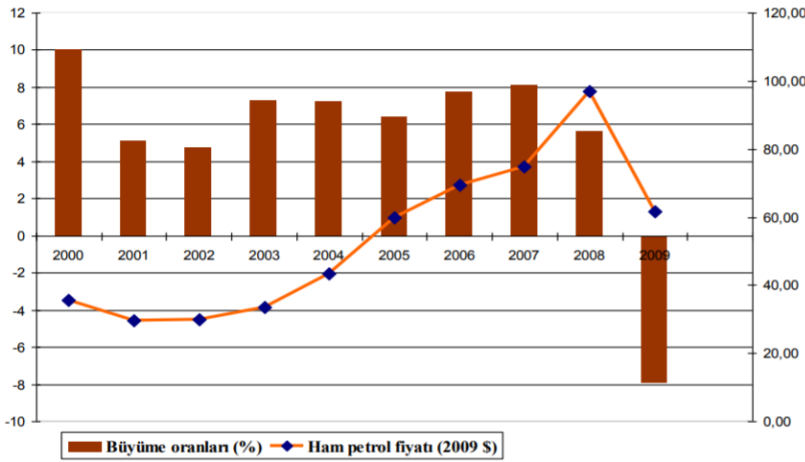
⁸⁷ Dijital savaşın ilk etabında Gürcistan yönetimine ait web siteleri Rusya tarafından Dos (*distributed-denial-of-service*) saldırılarıyla devre dışı bırakılmıştır. Öte yandan resmî sitelerin içeriklerinde de değişiklikler yapılmıştır. Bu nedenle, Rusya-Gürcistan Savaşı klasik çatışma yöntemlerine dijital muharebe yöntemlerinin eşlik ettiği bir savaş olarak tarihe geçmiştir. Bilgi için bkz. Andrei P. Tsygankov and Matthew Tarver-Wahlquist. “Duelling Honors: Power, Identity and the Russia-Georgia Divide”, *Foreign Policy Analysis*, 2009, Sayı: 5/4, 307-326, s. 316.

⁸⁸ Tsygankov and Tarver-Wahlquist, a.g.e., s. 315, 326.

⁸⁹ “Rusya Federasyonu Anayasası”. *Anayasa*. Madde 81. <https://www.anayasa.gen.tr/rusya.htm> (Erişim Tarihi: 04.01.2021)

Bu dönemde Gürcistan’da yaşanan gelişmelere ilave olarak 2008’de hız kazanan küresel ekonomik kriz de Rusya’nın dış politika gündemine damga vurmuştur. Krizle birlikte hızla düşen petrol fiyatlarının da etkisiyle Rus ekonomisi 2009 yılında ciddi bir küçülme yaşamış ve Rusya bu nedenle küresel siyasette Çin’e ve diğer yükselen güçlere daha yakın bir politika izlemeye özen göstermiştir (Şekil 3).⁹⁰

Şekil 3: Rusya Ekonomisinin Büyüme Oranları ve Ham Petrol Fiyatları (2000–2009)⁹¹

Medvedev’in başkanlık döneminde başlatılan “sıfırlama” politikasına rağmen Rusya ve ABD arasındaki ilişkilerde Gürcistan savaşı sonrası dönemde çok önemli bir düzleme görülmemiştir. 2012 yılında ise Putin dört senelik aradan sonra yeniden devlet başkanlığı görevine gelmiş, Medvedev de Putin’in yerine başbakanlık görevini üstlenmiştir. Ancak Putin için özellikle 4 Aralık 2011 tarihindeki parlamento seçimleri Batı’yla ilişkiler açısından bir dönüm noktası olmuştur. Putin’in partisi Birleşik Rusya’nın

⁹⁰ Clifford G. Gaddy and Barry W. Ickes, “Russia after the Global Financial Crisis”, *Brookings Institute*, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/05_russia_financial_crisis_gaddy.pdf (Erişim Tarihi: 07.11.2020)

⁹¹ Büyüme oranları: Dünya Bankası 2001-2009 Rusya Raporları; Ham Petrol Fiyatları: BP, 2010.

zaferiyle sonuçlanan bu seçimlerde geniş çaplı yolsuzluk yapıldığı gerekçesiyle binlerce kişinin katılımıyla Rusya'nın farklı şehirlerinde günlerce devam eden Putin karşıtı protesto gösterilerinin Batı tarafından desteklendiği algısı Putin'in ABD ve AB'ye karşı tutumunu sertleştirmesine neden olmuştur. Putin aynı nedenle Avrasya Ekonomik Birliği (AEB)⁹² projesine de hız kazandırarak Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasında ekonomik nüfuzunu pekiştirmeye gayret etmiştir.⁹³ 180 milyondan fazla insanın yaşadığı ve 5 trilyon doların üzerinde bir ekonomik büyüklüğe sahip olan bu bölgede AB benzeri bir örgütün kurulmasına liderlik ederek Rusya'nın bir anlamda Batı'ya karşı yeni bir meydan okumada bulunduğu söylenebilir.⁹⁴

Daha önce de ifade edildiği gibi BRICS ve ŞİÖ gibi girişimlerde de aktif rol üstlenen Rusya için bu kurumlar aracılığıyla yükselen güçlerle beraber hareket etmek, Batı'yla siyasi alanda rekabet edebilmenin yanı sıra Rusya'nın 2008 sonrasında karşı karşıya olduğu ekonomik engelleri aşabilmesi adına da önem taşımaktadır. Zira 2000'lerde askerî gücünü modernize etme bakımından belli bir başarı elde eden Rusya, ekonomik olarak petrol ve doğalgaz gelirlerine bağımlı durumdadır ve bu enerji ürünlerinin fiyatlarında meydana gelen dalgalanmalara karşı oldukça savunmasızdır. Gerçi 2000 yılında Rusya'nın GSYH açısından dünya sıralamasındaki yeri 19 iken, 2016 yılında 12. sıraya yükseldiği görülmektedir. Diğer bir deyişle bu sürede Rusya GSYİH'sini 4,5 kat arttırmıştır. Ancak Rusya'nın hala BRICS ülkeleri arasında Güney Afrika'dan sonra ekonomisi en küçük ülke olduğunu vurgulamak gerekir. Örneğin 2016 yılı verilerine göre Rusya ekonomisi ABD ekonomisinin sadece %7'sine karşılık gelmektedir (Şekil 4).⁹⁵ Kısacası 2000'ler boyunca Rusya ekonomik alanda

⁹² Doğu Avrupa, Orta Asya ve Batı Asya'da bulunan devletlerin ekonomik birliği olan AEB, 29 Mayıs 2014 tarihinde Belarus, Kazakistan ve Rusya liderleri tarafından imzalanmış ve 1 Ocak 2015 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ermenistan ve Kırgızistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği'ne katılımını amaçlayan anlaşmalar sırasıyla 9 Ekim ve 23 Aralık 2014 tarihlerinde imzalanmıştır. AEB, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımını teşvik etmektedir. Ayrıca, ulaştırma, sanayi ve tarım, enerji, dış ticaret, yatırım ve gümrük düzenlemelerinde ortak politikalar sağlamaktadır. Yakın gelecekte birlik içinde tek para birimi kullanımını da içeren daha fazla entegrasyon hükümlerinin uygulanması öngörülmektedir.

⁹³ Erşen, a.g.e., s. 54.

⁹⁴ Serdar Yılmaz, "Eurasian Economic Union: A Regional Economic Hegemony Initiative", *Journal of Eastern European and Central Asian Research*, 2019, Sayı 4/10, 1-13, s. 10.

⁹⁵ Roger E. Kanet, *Russia: Re-Emerging Great Power*, Palgrave Macmillan, New York,

belli bir başarı göstermişse de bu alanda küresel bir oyuncu olmaktan uzaktır. Bu nedenle, Rusya'nın Çin ile ortaklığını pekiştirerek küresel alandaki etkisini muhafaza etmeye çalıştığı söylenebilir.

Şekil 4: 2000 ve 2016 Yıllarında Dünya Ekonomik Gelişmişlik Sıralamasında Rusya (GSYH)⁹⁶

	2000		2016	
	USD	Rank	USD	Rank
USA	10285	1	18569	1
Japan	4887	2	4939	3
Germany	1956	3	3467	4
China	1215	6	11218	2
Brazil	655	10	1799	9
India	477	13	2256	7
Russia	279	19	1281	12

Putin'in üçüncü başkanlık dönemi olan 2012-2018 döneminde ise ABD-Rusya ilişkileri özellikle Doğu Avrupa ve Orta Doğu bölgelerinde yaşanan gelişmeler nedeniyle hızla gerginleşmiştir. Doğu Avrupa ile ilgili olarak NATO ve AB'nin bir zamanlar Sovyetler Birliği'nin parçası olan ülkelere doğru genişlemeye devam etmesi Rusya'yı rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlık Ukrayna örneğinde en üst seviyeye ulaşmıştır. Zira özellikle 2011'den sonra Rusya Ukrayna hükümetine AEB'ye katılması için baskı yaparken, Batı yanlısı muhalefet partileri ise AB ile anlaşma yapılması gerektiğini savunmuşlardır. Bu konu nedeniyle 2014 yılında Ukrayna'da bir kez daha patlak veren hükümet karşıtı halk gösterileri sonucunda ülkede meydana gelen iktidar değişikliği ise Putin yönetimi tarafından Batı destekli bir darbe olarak değerlendirmiştir. Rusya bu gelişmelere tepki olarak Kırım'ı ilhak etmiş ve Ukrayna'dan ayrılmak isteyen Donbass bölgesindeki Rusya yanlısı gruplara da destek vermiştir. Ayrıca bu süreçle bağlantılı olarak AB ve ABD tarafından kendisine karşı başlatılan ekonomik yaptırımlara misilleme olarak hibrit savaş taktiklerini

2007, s. 256.

⁹⁶ IMF, <https://www.principalglobalindicators.org/?sk> (Erişim Tarihi: 23.07.2020)

öne çıkarmıştır.⁹⁷ Sonuç olarak Ukrayna meselesi bugün dahi Rusya-Batı ilişkilerinde önemli bir jeopolitik kriz alanı oluşturmaya devam etmektedir.⁹⁸

Sonuç

ABD'nin liderlik ettiği küresel sistemdeki istikrarsızlığın ilk belirtileri 11 Eylül 2001 saldırılarıyla gözlemlenmiş, düzenlenen bu saldırılar ile "ABD'nin dokunulmazlığı" algısı yeniden şekillenmiştir. Bu saldırıların akabinde Bush yönetimi tarafından başlatılan Afganistan ve Irak savaşları başarıya ulaşmamış ve bu durum ABD'nin maddi ve ahlaki gücünün dünya çapında erimesine neden olmuştur. Özellikle 2008 yılında patlak veren ekonomik kriz, ABD'nin oluşumuna liderlik ettiği uluslararası kurumları yönetme kapasitesindeki eksikliği gözler önüne sermiştir. Uluslararası sistemde Çin'in yükselişi, Rusya'nın güç restorasyonu ve BRICS'in kuruluşu gibi gelişmeler ise Amerikan hegemonyasından çok kutuplu dünya düzenine geçiş sürecini daha belirgin hale gelmiştir. Bu süreçte, yapısal güç dinamikleri açısından en önemli gelişmenin Çin'in artan gücü olduğu tespit edilmiştir. Rusya'nın ise askerî modernizasyon süreci ile beraber küresel nüfuzunun belirginleştiği ve ŞİÖ ve BRICS gibi oluşumlar aracılığıyla Çin ile entegrasyonunu derinleştirmesinin ülkeye önemli bir dengeleme potansiyeli kazandırdığı görülmüştür.

İncelenen gelişmeler ışığında uluslararası sistemde Amerikan hegemonyasına karşı Çin'den ve belli alanlarda Rusya'dan önemli meydan okumalar geldiği, ancak hem sert hem yumuşak güç unsurları açısından hala ABD ile eşleşmiş konumda bir büyük gücün olmadığı tespit edilmiştir. Mevcut eğilimlere dayanarak Çin'in, Rusya'nın güncel revizyonist davranışından farklı olarak bir gün uluslararası sistemde ABD ile rekabet edebilecek kapasiteye ulaşması beklenmektedir. Öte yandan ABD'nin 2003'te gerçekleşen Irak Savaşı'nın ardından kademeli olarak küresel boyutta üstlendiği rolden çekilmek zorunda kalmasının sadece hegemonik düşüş olarak değil, yorgunluk işareti olarak da tanımlanabileceği belirtilmelidir.

⁹⁷ Alexander Lanoszka, "Russian Hybrid Warfare and Extended Deterrence in Eastern Europe", *International Affairs*, 2016, Sayı 92, 175-195, s. 189.

⁹⁸ Alexander Motyl J., "Putin's Zugzwang: The Russia-Ukraine Standoff", *World Affairs*, 2014, Sayı 177/2, 58-65, s. 61.

Zira ABD'nin askerî, teknoloji, ekonomi ve enerji alanlarındaki potansiyeli göz önüne alındığında, çok kutupluluğa geçiş sürecinin oldukça yavaş gerçekleştiği görülmektedir. Bu bakımdan, ABD'nin hegemonik düşüşünün vazgeçilmez bir sonuç olarak değil, yeniden canlandırılabilir bir durum olarak da değerlendirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Summary

After the Cold War, the US, as the only superpower in the system, created a hegemonic system through alliances, institutions, and geopolitical negotiations. In this new world order, the US has positioned itself at the center of world politics by taking advantage of its military power, regional alliances, and cultural soft power. In this unipolar system, international norms, human rights, financial system, and the behaviors of the governments are largely designed and owned by the US and these practices have spread to the political and legal spheres of other states. However, since the 2000s the new developments in the international system leads to slow but gradual redistribution of the power, which was under the US monopoly. In this context, this study examines the important developments that point out to weakening of unipolarity in the international system between 2009 and 2017, known as the Obama era, with the theoretical framework of neoclassical realism.

The 9/11 attacks and the failure of the US in the interventions in Iraq and Afghanistan showed that the transition from American hegemony to multipolar world order has started. This process was further accelerated with developments such as the rise of China, Russia's power restoration, and the establishment of BRICS. Especially the 2008 economic crisis puts forward that the US lacks the capacity to manage the international institutions. In this context, the transformation process of unipolarity in the international system is analyzed in the context of the reflections of the global economic crisis, the rise of China as a global actor, and the prominence of Russia's global influence.

It has been concluded that the most important development in terms of structural power dynamics is China's increasing power. China initiated major development projects in various fields such as economy, military, technology, software, and infrastructure. On the other hand, it has been revealed that Russia's global influence has been increased with the military modernization

process, but its soft power capabilities are still following a downward trend. In this respect, it has been observed that the integration initiations of Russia with China, such as SCO and BRICS have given Russia an important power balancing potential in the international system.

In the light of these developments, it has been determined that there have been significant challenges in certain areas from China and Russia against American hegemony in the international system, but still, there is no big power that is paired with the US in terms of both hard and soft power elements. Considering the potential capacity of the USA in the fields of military, economy, technology, and energy sectors, it should be stated that the transition to multipolarity is a very slow process. Based on current trends, it is expected that China will one day reach the capacity to compete with the US in the international system, unlike Russia's current revisionist behaviors. On the other hand, the USA's gradual withdrawal from its global role after the Iraq War in 2003 can be considered not only as a hegemonic decline but also as a sign of fatigue. For this reason, the hegemonic decline of the USA can be considered not as an indispensable result, but also as a revivable situation. In conclusion, the developments in the international system between 2009 and 2017 show that the structural transition of the international system continues and in this transition period the Sino-US relations have competitive potential.

Çatışma Beyanı:

Makalenin ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Kitaplar ve Kitap Bölümleri

ACHARYA, Amitav, *Regional Worlds in a Post-Hegemonic Era*, Spirit Working Papers, Bordeaux, 2009.

-----, *Whose Ideas Matter? Agency and Power in Asian Regionalism*, Cornell University Press, Ithaca, 2010.

AMIN, Samir, *Beyond US Hegemony? Assessing the Prospects for a Multipolar World*, Zed Books, New York, 2006.

BRADFORD, Colin Bradford and WONHYUK, Lim, *Global Leadership in Transition: Making the G20 More Effective and Responsive*, Brookings Institution Press, 2011.

- DAVIDSON, Jason, *America's Allies and War*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2011.
- DIESEN, Glenn, *EU and NATO Relations with Russia: After the Collapse of the Soviet Union*, Routledge, Abingdon, 2016.
- DUECK, Colin, *Neoclassical Realism and the National Interest: Presidents, Domestic Politics, and Major Military Interventions*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.
- DUGIN, Aleksandr, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, (Çev. Vügar İmanov), Küre Yayınları, İstanbul, 2010.
- ERŞEN, Emre, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Dünya Siyaseti", Balcı Ali ve Şaban Kardaş, (ed.). *Uluslararası İlişkilere Giriş: Teori Kavram ve Konular*, Küre Yayınları, İstanbul, 2014.
- GILPIN, Robert, *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*, Princeton University Press, Princeton, 2001.
- HOOKE, Steven and SPAINER, John, *American Foreign Policy Since World War II*, CQ Press, Washington, 2009.
- HUIMIN, Ma, "Strategic Plan of "Made in China 2025" and its Implementation", IGI Global, 2018.
- KANET, Roger E., *Russia: Re-Emerging Great Power*, Palgrave Macmillan, New York, 2007.
- KEOHANE, Robert O., *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton, 1984, s.46.
- KHANNA, Parag, *The Future is Asian: Global Order in the Twenty-first Century*, Weidenfeld & Nicolson, London, 2019.
- MOURITZEN, Hans and WIWEL, Anders. *Explaining Foreign Policy: International Diplomacy and the Russo-Georgian War*, Lynne Rienner Publishers, COA, 2012.
- SAKWA, Richard, *Putin: Russia's Choice*, Routledge Publishing, NY, 2008.
- SALZMAN, Rachel S., *Russia, BRICS, and the Disruption of Global Order*, Georgetown University Press, Washington, 2019.
- WALT, Stephen M., *The Origins of Alliance*, Cornell University Press, NY, 1987.
- WHITE Stephen, *Understanding Russian Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
- ZAKARIA, Fareed, *The Post-American World And The Rise Of The Rest*, Penguin Books, London, 2008.

Makaleler

- ACHARYA, Amitaw, "After Liberal Hegemony: The Advent of a Multiplex World Order". *Ethics & International Affairs*, 2017, Sayı 31/3, 271-285.
- , *The End of American World Order*, Polity, Cambridge, 2018, 19-27.
- AMBROSIO, Thomas, "Catching the 'Shanghai Spirit': How the Shanghai Cooperation Organization Promotes Authoritarian Norms in Central Asia", *Europe-Asia Studies*, 2008, Sayı 60/8, 1321-1344.
- ASLUND, Anders, "Russia's Economic Transformation under Putin", *Eurasian Geography and Economics*, 2014, Sayı 45, 397-420.
- BANDI, Ram Prasad, "BRICS: International Financial Crisis and Challenges of Governance", *Conference: International Symposium on Building Governance Systems And Capabilities Of BRICS Countries*, 2014, 2-20.
- BROOKS, Stephen G., "Reshaping the World Order", *Foreign Affairs*, 2009, Sayı 88/2, 49-63.
- COX, Robert, "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Millennium Journal of International Studies*, 1981, Sayı 10/2, 126-155.

- ERICSON, Richard, "The Russian Economy: From Lenin to Putin", *Comparative Economic Studies*, 2008, Sayı 50, 713-716.
- ERŞEN, Emre, "Neo-Eurasianism and Putin's 'Multipolarism' in Russian Foreign Policy", *Turkish Review of Euroasian Studies*, 2004, Sayı 4, 135-172.
- , "Rise of New Centres of Power in Eurasia", *Journal of Eurasia Studies*, 2014, 1-9.
- GODDARD, John, and WILSON, John, "The Financial Crisis in Europe: Evolution, Policy Responses and Lessons for the Future", *Journal of Financial Regulation and Compliance*, 2009, Sayı 17, 362-380.
- GONTHIER, Frédéric and MATTHEWS, Toby, "The Rise of Interventionism in the European Union and its Social Foundations: An Analysis of Economic Attitudes between 1990 and 2008", *Revue Française De Sociologie (English Edition)*, 2015, Sayı 56/1, 1-38.
- HAAS, Richard N., "The Age of Nonpolarity: What will Follow US Dominance?", *Foreign Affairs*, 2008, Sayı 87/3, 44-56.
- KAKONEN, Jyrki, "BRICS as a New Power in International Relations?", *Geopolitics, History, and International Relations*, 2014, Sayı 6/2, 85-104.
- KO, Sangtu, "Strategic Partnership in a Unipolar System: The Sino-Russian Relationship", *Issues & Studies*, 2006, Sayı 42/3, 203-225.
- LANE, David, "Coloured Revolution as a Political Phenomenon", *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 2009, Sayı 25/2, 113-135.
- LANOSZKA, Alexander, "Russian Hybrid Warfare and Extended Deterrence in Eastern Europe", *International Affairs*, 2016, Sayı 92, 175-195.
- LAYNE, Christopher, "The Unipolar Illusion: Why New Great Powers will Rise", *International Security*, 1993, Sayı 17/4, 5-51.
- LEVINE, Derek Adam, "Made in China 2025: China's Strategy for Becoming a Global High-Tech Superpower and its Implications for the U.S. Economy, National Security, and Free Trade", *Journal of Strategic Security*, 2020, Sayı 13/3, 1-16.
- MAGALHAES, Pedro, "Financial Crisis, Austerity, and Electoral Politics", *Journal of Elections Public Opinion & Parties*, 2014, Sayı 24, 125-133.
- MAHBUBANI, Kishore, "The Not-So-Surprising Rise of China and India", *Journal of International Affairs*, 2011, Sayı 64/2, 221-226.
- MEARSHEIMER, John, "The Gathering Storm: China's Challenge to US Power in Asia", *The Chinese Journal of International Politics*, 2010, Sayı 3/4, 381-396.
- MORRIS, Justin and WHEELER, Nicholas J., "The Security Council's Crisis of Legitimacy And The Use Of Force", *International Politics*, 2007, Sayı 44/2.
- MOTYL, Alexander J., "Putin's Zugzwang: The Russia-Ukraine Standoff", *World Affairs*, 2014, Sayı 177/2, 58-65.
- RADULESCU, Irina, MIRELA Panait and VOICA Catalin, "BRICS Countries Challenge to the World Economy New Trends", *Procedia Economics and Finance*, 2014, Sayı 8, 604-613.
- RANDALL, Germain, "Financial Order and World Politics: Crisis, Change and Continuity", *International Affairs*, 2009, Sayı 85/4, 669-687.
- SAKWA, Richard, "New Cold War or Twenty Years Crisis?: Russia and International Politics", *International Affairs*, 2008, Sayı 2, 241-267.
- SCHWELLER, Randall L., "New Realist Research on Alliances: Refining, not Refuting, Waltz's Balancing Proposition", *The American Political Science Review*, 1997, Sayı:91/4, 927-930.

- , “Rising Powers and Revisionism in Emerging International Orders”, *Valdai Paper*, Sayı 16, 2015, 16-29.
- SERFATY, Simon, “Moving into a Post-Western World”, *The Washington Quarterly*, 2011, Sayı 34/2, 7-23.
- SHOMALI, Hamid and GİBLİN, Gwendolyn, “The Great Depression and the 2007-2009 Recession: The First Two Years Compared”, *International Research Journal of Finance and Economics*, 2010, Sayı 59, 15-22.
- SMITH, Nicholas Rose, “Assessing the Trajectory of West-Russia Relations in Eastern Europe: Gauging Three Potential Scenarios”, *Global Policy*, 2017, Sayı 31/2, 1-25.
- STRONSKI, Paul and SOKOLSKY, Richard, “SCO: Multipolarity in Practice: Understanding Russia’s Engagement with Regional Institutions”, *Carnegie Endowment for International Peace Report*, 2020. 11-18.
- TALVING, Liisa, “Economic Voting in Europe: Did the Crisis Matter?”, *Comparative European Politics*, 2017, Sayı 10, 1-30.
- THAKUR, Ramesh, “How Representative are BRICS?”, *Third World Quarterly*, 2014, Sayı 35/10, 1791-1808.
- TSYGANKOV, Andrei P. and TARVER-WAHLQUIST, Matthew, “Duelling Honors: Power, Identity and the Russia-Georgia Divide”, *Foreign Policy Analysis*, 2009, Sayı 5/4, 307-326.
- WAEVER, Ole, “International Leadership after the Demise of the Last Superpower: System Structure and Stewardship”, *Chinese Political Science Review*, 2017, Sayı 2/4, 452-476.
- WALT, Stephen M., “Alliances in a Unipolar World”, *World Politics*, 2009, Sayı 61/1, 86-120.
- WOHLFORTH, William, “Russia’s Soft Balancing Act”, *Strategic Asia Fragility and Crisis*, 2003, Sayı 4, 165-179.
- YILMAZ, Serdar, “Eurasian Economic Union: A Regional Economic Hegemony Initiative”, *Journal of Eastern European and Central Asian Research*, 2019, Sayı 4/10, 1-13.
- İnternet Kaynakları**
- “EU Negotiating Texts in TTIP”, *Europa*, <https://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1230> (Erişim Tarihi: 30.05.2020)
- IMF, <https://www.principalglobalindicators.org/?sk> (Erişim Tarihi: 23.07.2020)
- “Putin: Unipolar World Unacceptable to Russia”, *Republika*, https://www.republika.co.id/amp_version/njfxzy (Erişim Tarihi: 11.12.2020)
- “Rusya Federasyonu Anayasası”, *Anayasa*, Madde 81, <https://www.anayasa.gen.tr/rusya.htm> (Erişim Tarihi: 04.01.2021)
- “SCO Explores Global Governance for New Era”, *Global Times*, <http://www.globaltimes.cn/content/1106373.shtml> (Erişim Tarihi: 19.09.2020)
- “Shifting Balance Of Power”, *Europa*, <https://ec.europa.eu/knowledge4policy/foresight/topic/changing-security-paradigm/changing-nature-balance-power> (Erişim Tarihi: 19.09.2020)
- “The Commission’s Intervention in the Greek Financial Crisis”, *Europa*, <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/greek-crisis-17-2017/en/> (Erişim Tarihi: 28.05.2020)
- “Vladimir Putin Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy”, *Kremlin Website*, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> (Erişim Tarihi: 06.10.2020).
- “2020 Country Brief: China”, *Third Way*, www.jstor.org/stable/resrep26161 (Erişim Tarihi: 05.05.2020)

2009-2017 Arası Küresel Sistemin Güvenlik Dönüşümü:
Tek Kutupluluk Çok Kutupluluğa Karşı

- World Economic Outlook Database-PPP Adjusted GDP Shares, IMF, Report for Selected Countries and Subjects (imf.org), <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2020/October/weo-report?c=513,514,516> (Erişim Tarihi: 01.01.2021)
- BENNER, Katie, “China’s Dominance Of 5G Networks Puts US Economic Future at Stake, Barr Warns”, *NY Times*, “<https://www.nytimes.com/2020/02/06/us/politics/barr-5g.html> (Erişim Tarihi: 07.05.2020)
- GADDY, Clifford G. and ICKES, Barry W, “Russia after the Global Financial Crisis”, *Brookings Institute*, https://www.brookings.edu/wpcontent/uploads/2016/06/05_russia_financial_crisis_gaddy.pdf (Erişim Tarihi: 07.11.2020)
- GALLOWEY, Lindsay, “Five Superpowers Rulling the World In 2020”, *BBC News*, <http://www.bbc.com/travel/story/20200322-five-superpowers-ruling-the-world-in-2050> (Erişim Tarihi: 07.05.2020)
- JOHNSON, Keith, “Why is China Buying up Europe’s Ports?”, *Foreign Policy Report*, <https://foreignpolicy.com/2018/02/02/why-is-china-buying-up-europes-ports/> (Erişim Tarihi: 07.05.2020)
- KRASTEV, Ivan, “‘Sovereign Democracy’ Russian-Style”, *Insight Turkey*, 2006, Sayı 8/4, 113-117.
- MCBRIDE, James and CHATZKY Andrew, “Is ‘Made in China 2025’ a Threat to Global Trade?”, *Council on Foreign Relations*, <https://www.cfr.org/background/made-china-2025-threat-global> (Erişim Tarihi: 03.07.2020)
- YUEN, Yuen Ang, “Demystifying Belt and Road The Struggle to Define China’s ‘Project of the Century’”, *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2019-05-22/demystifying-belt-and-road> (Erişim Tarihi: 06.05.2020)
- ZAKARIA, Fareed, “How to Deal with China”, *Newsweek*, <https://www.newsweek.com/fareed-zakaria-how-handle-china-87711> (Erişim Tarihi: 03.06.2020)
- ZAKARIA, Fareed, “The Rise of The Rest”, *Newsweek*, <https://fareedzakaria.com/columns/2008/05/12/the-rise-of-the-rest> (Erişim Tarihi: 03.05.2020)

NATO Dönüşüm Politikalarının İnşacı Yaklaşımla İncelenmesi (1991-2011)*

Analysis of NATO's Transformation Policies with Constructivist Approach (1991-2011)

Adem ÇAKIR**

Öz

1990'larda uluslararası yapıda meydana gelen köklü değişimlere kadar önde gelen teoriler olarak kabul gören yeni gerçekçi ve yeni liberal teoriler uluslararası alanı devletlerin stratejik çıkarlarını gerçekleştirdikleri bir alan olarak görmekteydi. Ancak, bu dönemde NATO'nun benimsediği politikadaki iş birliği vurgusu ve devletlerin problemler karşısında geliştirdiği ortak tutum ve davranışlar bu teorilerin öngördüğü salt çıkar odaklı yaklaşımın yeterli teorik çerçeveyi sağlayamadığını göstermiştir. Yine bu dönemde, eleştirel uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde konumlanan ve devletlerarası ilişkilerde sosyal etkileşim boyutunu öne çıkaran inşacı yaklaşım klasik teorilerden farklı bir teorik çerçeve sunmuştur. Bu kapsamda bu çalışmanın amacı NATO'nun Soğuk Savaş sonrasında uygulamaya koyduğu dönüşüm politikalarının inşacı yaklaşım çerçevesinde anlaşılmasına çalışılmasıdır. Çalışmada NATO'nun iş birliğine dayalı güvenlik, genişleme süreci ve ortak güvenlik kapsamındaki politikalarının inşacı yaklaşımın; "ortak, paylaşılan anlam, norm ve değerler geliştirerek maddi gücün bu çerçevede anlamlandırılması; sosyal etkileşim yoluyla bu değerlerin yaygınlaştırılması" anlayışıyla okunabileceği görülmüş, ancak bu yaklaşımın başarısının stratejik ortamın uygunluğuna bağlı olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: NATO'nun Dönüşümü, İnşacılık, İş Birliğine Dayalı Güvenlik, NATO Genişleme Süreci, Ortak Güvenlik.

* Çalışma yazarın "Adem Çakır, Türkiye-NATO İlişkilerinin İnşacı Perspektiften Analizi: 1991-2011, İstanbul, Harp Akademileri, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü" isimli yayımlanmamış doktora tezinden makaleye dönüştürülmüştür.

** Dr., P.Kd.Alb, 66'ncı Mknz.P.Tug.K.lığı/Çorlu/Tekirdağ, ORCID: 0000-0002-8099-8880, e-posta: ademcakir2011@gmail.com.

Geliş Tarihi / Submitted: 05.06.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 02.04.2021

Abstract

Neo-realism and neo-liberalism, which had been regarded as mainstream theories up until profound changes took place in the 1990s in international structure, considered the international area a domain in which states mainly pursue their strategic interests. In this period, NATO adopted policies that emphasized cooperation, and NATO countries developed collaborative and collective responses to tackle international problems. This approach demonstrated that pure interest-based mainstream theories could not provide enough theoretical framework for the new policies. In the same period constructivism, which is considered among critical theories and emphasizes the interaction of states, offered a different framework than classical theories. In this context, the study tries to understand transformation policies from a constructivist approach perspective. In the study, it has been found out that cooperative security, enlargement, and collective security policies could be understood by the constructivist approach's following claim; material force is given meaning according to the shared knowledge, norm and values and these could be spread by social interaction; though the success of this understanding depends on the suitable strategic environment.

Keywords: NATO's Transformation, Constructivism, Cooperative Security, NATO Enlargement Process, Common Security.

Giriş

Uluslararası politik-askerî örgütlenmelerin en başarılılarından biri olan NATO (*North Atlantic Treaty Organization*)'nun kuruluş amacı, Kuzey Atlantik Antlaşması'nda açıkça ifade edilmese de Sovyet tehdidi karşısında üyelerinin güvenliğini sağlamaktı. Bu bağlamda, antlaşmanın beşinci maddesinde ifadesini bulan ortak savunma anlayışı Soğuk Savaş boyunca örgütün en önemli varlık nedeni olma özelliğini sürdürmüştür. Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı dağıldıktan sonra tehdit ortadan kalktığına göre NATO'nun da artık işlevini tamamladığı yönünde beklentiler oluşmuştur.¹ Aslında kuruluşundaki en önemli sebep ortadan kalksa da Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı öncesindeki gibi yayılcı düşüncelerin hâkim olması ve milliyetçi bölünmeler yaşanmasının önüne geçilmesi gibi sebepler halen geçerliliğini koruyordu. Bu dönemde küreselleşmenin hem birleştirici hem de ayrıştırıcı etkileri görülmekteydi. Zira küreselleşme, bir yandan her türlü mal, sermaye, bilgi ve teknolojinin hızla yayılmasına imkân

¹ Süleyman Demirel, DYP Genel Başkanı, *TBMM Tutanak Dergisi*, 21.02.1990, Cilt 41, Birleşim 80, Oturum 1, s. 267.

sağlayarak tüm sosyal yapılar üzerinde birleştirici ve homojenleştirici bir etki yaparken; diğer taraftan altmış yıllık iki kutuplu güç dengesi sisteminin bastırdığı kimlik ve yapılara yeniden hayat imkânı sağlayarak etnisite, din, kültür gibi ayrıştırıcılık potansiyeli olan faktörleri tekrar ulusal ve uluslararası politikanın önemli birer aracı haline getirmiştir. Bu nedenle, Soğuk Savaş sonrası güvenlik ortamının ortaya çıkardığı çok yönlü ve çok boyutlu tehditlerle başa çıkabilmek ve Avrupa-Atlantik bölgesindeki istikrar ortamını bozulmadan devam ettirmek NATO'nun en önemli görevleri arasında yer almıştır. Bunu sağlayabilmek için Avrupa'da istikrarsızlık ve bölünmelerin kaynağı olabilecek sorunları ortadan kaldırmak gerekmiştir. İttifak, bu amaca yönelik olarak, sahip olduğu askerî ve politik yetenekleri bir dönüşüm politikası çerçevesinde geliştirmiştir. Dönüşüm dönemi politikalarının iki ana eksenini güvenlik toplumunun genişletilmesi ve ortak güvenlik yaklaşımı oluşturmuştur. Bu politikaların hayata geçirilmesi “ortak siyasal ve sosyal düzenlemelerle, ortak norm ve değerlere sahip bir Avrupa-Atlantik uluslararası toplumunun varlığı”² ile mümkün olabilmektedir.

1990'larda uluslararası yapıda meydana gelen köklü değişimlere kadar önde gelen teoriler olarak kabul gören yeni gerçekçi ve yeni liberal teoriler uluslararası alanı devletlerin stratejik çıkarlarını gerçekleştirdikleri bir alan olarak görmektedir.³ Ancak, bu dönemde NATO'nun benimsediği politikadaki iş birliği vurgusu ve devletlerin problemler karşısında geliştirdiği ortak tutum ve davranışlar bu teorilerin öngördüğü salt çıkar odaklı yaklaşımın yeterli teorik çerçeveyi sağlayamadığını göstermiştir. Yine bu dönemde, eleştirel uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde konumlanan ve devletlerarası ilişkilerde sosyal etkileşim boyutunu öne çıkaran inşacı yaklaşım klasik teorilerden farklı bir teorik çerçeve sunmuştur.⁴ Bu kapsamda bu çalışmanın amacı NATO'nun Soğuk Savaşı sonrasında uygulamaya koyduğu dönüşüm dönemi politikalarının inşacı yaklaşım çerçevesinde anlaşılmasına çalışılmasıdır. Çalışmanın araştırma sorusu “NATO'nun

² Frank Schimmelfennig, “NATO enlargement: A Constructivist Explanation”, *Security Studies*, 1998, Cilt 8, Sayı 2-3, 198-234, s. 213-214.

³ Christian Reus-Smit vd., *Theories of International Relations*, Palgrave Macmillan, New York, 2005, s. 192-193.

⁴ Yücel Bozdağlıoğlu, “Constructivism and Identity Formation: An Interactive Approach”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2007, Cilt 3, Sayı 11, 121-144, s. 127.

dönüşüm dönemi politikaları inşacı yaklaşımla nasıl açıklanabilir?” şeklinde belirlenmiştir. Çalışmanın araştırma dönemi, NATO’nun Soğuk Savaş sonrası yayımladığı üç stratejik konsepti içerecek şekilde, 1991-2011 dönemi ile sınırlandırılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde inşacı yaklaşımın uluslararası ilişkiler teorileri içindeki yeri tartışılmış, ikinci bölümde NATO’nun dönüşüm dönemi politikaları inşacı bakış açısıyla incelenmiştir. Sonuç bölümünde elde edilen bulgular özetlenmiştir.

Araştırmada elde edilen bulgular neticesinde, NATO’nun iş birliğine dayalı güvenlik, genişleme süreci ve ortak güvenlik kapsamındaki politikalarının inşacı yaklaşımın; “ortak, paylaşılan anlam, norm ve değerler geliştirerek maddi gücün bu çerçevede anlamlandırılması; sosyal etkileşim yoluyla bu değerlerin yaygınlaştırılması” anlayışıyla okunabileceği görülmüştür. Ayrıca, ittifak yeteneklerinin, bir güç mücadelesi ve silahlanma yarışına neden olmadan geliştirilmesinin güvenlik toplumu ve ortak güvenlik anlayışına dayalı bir politik kültürün yerleşmesi ile gerçekleştiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Çalışmada, çeşitli kaynaklardan elde edilen verileri betimleyici ve çözümleyici bir yöntem benimsenmiştir. Çalışmada kullanılan veriler çoğunlukla niteliksel karakterdedir. Veriler bu alanda daha önce yayımlanmış kitap, tez, makale ve süreli yayınlardan, NATO ve diğer kuruluşların zirve kararları ve diğer resmî belgelerden, devlet ve hükümet yetkilileri ile NATO Genel Sekreterlerinin açıklamalarından elde edilmiştir.

1. İnşacı Yaklaşımın Uluslararası İlişkiler Teorileri İçindeki Yeri

1980’li yılların sonunda uluslararası yapıda meydana gelen köklü değişimlere kadar uluslararası ilişkilerin anlaşılmasında önde gelen teoriler olarak kabul gören yeni gerçekçi ve yeni liberal teorilerin ortak özelliği her ikisinin de rasyonel teoriler olmasıdır. Bireyler için toplum, devletler için de uluslararası toplum önceden tanımlanmış çıkarlarını gerçekleştirilmeye çalıştıkları bir alan olarak görülmektedir. Bu nedenle aktörler; “çevrelerindeki sosyal ortamdan etkilenmeyen, sosyal ilişkiye sadece çıkarlarını artırmak için giren; rasyonel, atomist, asosyal bireyler” olarak görülmektedir.⁵ İki teori arasındaki önemli bir fark uluslararası toplumun

⁵ Christian Reus-Smit vd., *a.g.e.*, 2005, s. 192.

varlığı ile ilgilidir. Yeni gerçekçiler uluslararası toplumu reddederek yerine, devletlerin stratejik çıkarlarını takip ettikleri alan olarak uluslararası sistem veya uluslararası yapıyı önerirken; yeni liberaller devletlerin, iş birliği ve buna yardımcı olan işlevsel kurumların varlığına olanak sağlayan bir uluslararası toplumun varlığını kabul etmekle birlikte, bu alanı yine stratejik çıkarların elde edildiği bir alan olarak görmekte, herhangi bir şekilde kimlik ve çıkarların sosyal etkileşim içerisinde oluşumuna veya şekillenmesine yer vermemektedir.⁶

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile uluslararası alanda meydana gelen değişimleri açıklamakta ne yeni liberal ne de yeni gerçekçi teori yeterli olabilmıştır. Ayrıca, bu değişimin getirdiği insan hakları, devlet dışı aktörler gibi bazı yeni olgular rasyonel teoriler dışında yeni teorik yaklaşımlar üzerinde çalışmaların yoğunlaşmasına neden olmuştur. İnşacı yaklaşım böyle bir dönemde, klasik rasyonel teorilerin temel iddialarını sorgulayan eleştirel uluslararası ilişkiler teorileri arasında, uluslararası ilişkileri daha iyi açıklayabileceği iddiası ile ortaya çıkmıştır. İnşacılar zaman zaman kuramsal boyutu önde olan çalışmalara yöneldiler de, teorik boyutu ağır basan ilk kuşak eleştirel teorisyenlerden farklı olarak, soyut teorik kuramlardan uluslararası ilişkilerin daha somut alanlarına yönelen analizleriyle eleştirel teoriye farklı bir boyut getirmişlerdir.⁷

İnşacılığın ne olduğuna geçmeden önce bu kavramı uluslararası ilişkiler yazınında ilk defa kullanan Nicholas Onuf'un bu alandaki en kapsamlı teorik çalışmalardan biri olan “*World of Our Making*” adlı kitabından bahsetmekte yarar vardır. Kitabının başında Goethe'nin Faust adlı eserinden bir alıntı kullanan Onuf, “başlangıçta edim vardı” aforizmasını, inşacı pozisyon olarak belirtmekte ve bu pozisyonu “bireyler ve toplumlar birbirini karşılıklı inşa eder”⁸ şeklinde tanımlamaktadır. Onuf'un tercih ettiği inşacılıkta maddi ve sosyal gerçeklikler arasında kesin bir ayrım yoktur.⁹ Her iki alanın da birbirini etkilediği kabul

⁶ A.g.e., s. 192-193.

⁷ A.g.e., s. 194-196.

⁸ Nicholas Greenwood Onuf, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, University of South Carolina Press, Colombia / South Carolina, 1989, s. 36.

⁹ A.g.e., s. 40.

edilmekle birlikte insanda sosyal boyutun, insanın biyolojik maddi bir gerçeklik olduğu göz ardı edilmeden, daha baskın olduğu ileri sürülmektedir.¹⁰ Kuralların, insanların varlıklarını devam ettirebilmeleri için gerekli bilişsel yetenekleri kazandırdığı tespitinden yola çıkarak “insanlar kuralları, kurallar toplumu, toplumun kuralları ise insanların belirli şekilde davranmalarına yol açar” sonucuna ulaşmaktadır.¹¹

Onufun çalışmasında dikkat çeken en önemli husus insan topluluğu ve uluslararası topluluğun sosyal yönüne yapılan vurgudur. Bu kapsamda, “uluslararası politikanın gerçekliğini maddi değil özneler arası paylaşılan veya sosyal gerçeklik olarak gören”¹² inşacılık; maddi yapılar kadar normatif yapılara verdiği önem, politik kararların alınmasında kimliğin rolü ve aktör ve yapının birbirini karşılıklı oluşturucu rolüne yaptığı vurguyla karakterize edilmektedir.¹³ İnşacılık, yapıların sosyal ve politik aktörlerin davranışlarını belirlemesi bağlamında normatif ve düşünsel (*ideational*) yapıların maddi yapılar kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. İnşacılara göre paylaşılan düşünceler, inançlar ve değerlerin de yapısal özellikleri vardır ve sosyal ve politik eylem üzerinde önemli etkide bulunabilirler. İnşacıların bu yapılara önem vermesinin iki nedeni vardır: Maddi kaynaklar ancak içinde buldukları paylaşılan bilginin oluşturduğu yapı bağlamında anlam kazanırlar; normatif ve düşünsel yapılar politik aktörlerin sosyal kimliklerini şekillendirmektedir. Yapının ve aktörün birbirlerini etkilemeleri bağlamında ise “yapılandırmacı (*structurationist*)” terimi altında maddi olmayan yapıların kimlik ve çıkarlar üzerindeki etkisine vurgu yaparken, yapılan iş ve uygulamaların (*practices*) bu yapıların devam ettirilmesi ve korunmasındaki rolü üzerinde de durdukları görülmektedir.¹⁴

Yeni liberal teoride önemli bir yer tutan uluslararası normlar ve normatif yapılar inşacılıkta farklı bir şekilde ele alınmıştır. Yeni liberallere göre devletler, aralarında iş birliğini kolaylaştırmak maksadı ile normlar geliştirirken rasyonel bir fayda-maliyet mantığı kullanmaktadır. İnşacılıkta

¹⁰ A.g.e., s. 40.

¹¹ A.g.e., s. 59, 66.

¹² J. Samuel Barkin, “Realist Constructivism”, *International Studies Review*, 2003, Cilt 5, 325-342, s. 326, 327.

¹³ Christian Reus-Smit vd., *a.g.e.*, 2005, s. 188.

¹⁴ A.g.e., ss. 196-197.

ise normlar, uygun davranış standartları oluşturmak yoluyla kimlik ve çıkarların oluşturulmasına yardım ederken, eden ve yapı birbirini karşılıklı inşa eden sosyal bir mantık içinde ele alınmaktadır.¹⁵ Bir başka deyişle edenlerin iş ve uygulamaları, paylaşılan değer ve normlardan oluşan yapıyı ayakta tutarken, yapı da eden üzerinde sadece nedensel değil kurucu inşa etkilerinde bulunmaktadır. Bu da inşacılığa, yeni gerçekçiliğin, aktörlerin çıkar ve kimliklerinin sosyal yapıdan bağımsız olduğu yönündeki varsayımlarının aksine devletlerin etkileşiminden ortaya çıktığını ileri sürme imkânı vermektedir.¹⁶

İnşacılara göre maddi olmayan yapıların aktörlerin kimliklerini nasıl etkilediği önemlidir; çünkü kimlikler çıkarları, çıkarlar da davranışları etkilemektedir. Kimlikler aktörlerin kim veya ne olduklarını gösterirken çıkarlar ise aktörlerin ne istediklerine işaret eder¹⁷: “Çıkarlar kimlikleri ön varsayarlar, bir aktör kim olduğunu bilene kadar ne istediğini bilemez.”¹⁸ Bu da, Zehfuss’un belirttiği gibi, insanların eylemlerinin anlamlara dayalı olması ve anlamların etkileşimden ileri gelmesi gibi sosyal teorinin iki temel prensibi ile inşacı bağlamda kimlik kavramını ilişkilendirmemizi mümkün kılmaktadır.¹⁹

“1990’larda üç değişik inşacı anlayış gelişmiştir: sistem seviyesi, birim seviyesi ve bütüncül inşacılık.”²⁰ Sistem seviyesi inşacılıkta, devletin iç yapısı ile ilgili analizler devre dışında bırakılmakta, uluslararası ilişkiler devletlerin birbirleriyle ilişkileri bağlamında kavramsallaştırılarak anlaşılmaya çalışılmaktadır. Birim seviyesi inşacılıkta, sistem seviyesi inşacılığın tam tersine devlet içindeki yapılara yönelerek, toplumsal norm ve hukuki yapıların devletin çıkar ve kimlik tanımlamalarına nasıl yansıdığı araştırılmaktadır. Bütüncül inşacılık, her iki seviye arasında ayırım

¹⁵ Gregory Flynn and Henry Farrell, “Piecing Together the Democratic Peace: The CSCE, Norms, and the “Construction” of Security in Post-Cold War Europe”, *International Organization*, 1999, Cilt 53, Sayı 3, 505-535, s. 510.

¹⁶ Yücel Bozdağlıoğlu, *a.g.e.*, s. 127.

¹⁷ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Pres, Cambridge, 1999, s. 231.

¹⁸ *A.g.e.*, s. 231.

¹⁹ Maja Zehfuss, *Constructivism in International Relations*, Cambridge University Pres, Cambridge, 2004, s. 39.

²⁰ Christian Reus-Smit vd., *a.g.e.*, 2005, s. 196-197.

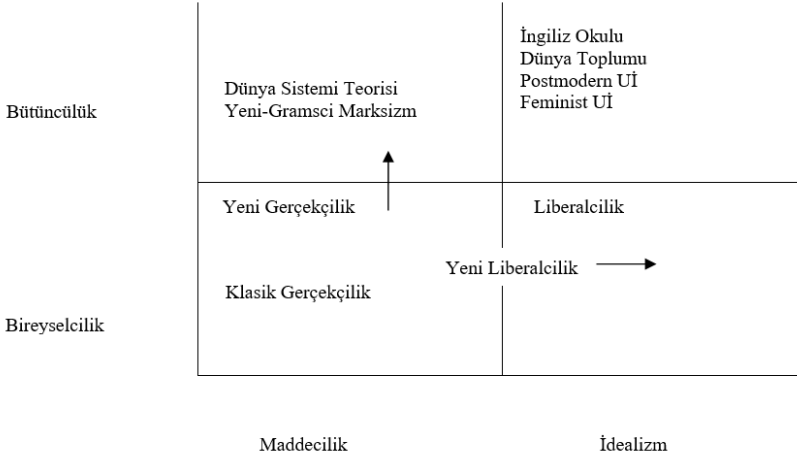
yapmayarak, “günümüz uluslararası sisteminin norm ve değerlere dayalı yapısı ile bu yapının neden olduğu sosyal kimlikleri açıklamaya çalışmaktadır.”²¹ Bu noktada sistem seviyesi inşacılığa “Uluslararası Politika’nın Sosyal Teorisi (*Social Theory of International Politics*) adlı kitabıyla geniş bir teorik çerçeve kazandıran Wendt’in yaklaşımının açıklanmasında fayda vardır. Wendt, inşacı yaklaşımını; devletleri uluslararası politika analizinin temel birimi kabul eden; devletler sistemindeki temel yapıları maddi olmaktan ziyade özneler arası anlamlar olarak gören; devlet kimlik ve çıkarlarının tamamen ülke içi politikalar tarafından uluslararası sisteme dışsal olarak oluşturmak yerine, önemli bir bölümünün uluslararası sosyal yapılar tarafından oluşturulduğunu iddia eden; uluslararası sistemin yapısal bir teorisi, bir tür yapısal idealizm olarak tanımlamaktadır.²² Wendt’in inşacı yaklaşımının uluslararası ilişkiler teorileri içinde nerede durduğu Şekil-1’de gösterilmiştir. Şekilde x eksenini maddeci-idealist, y eksenini bireyselci-bütüncül yaklaşımları temsil etmektedir. Wendt’in yaklaşımı şeklin sağ üst köşesindeki teoriler içinde değerlendirilmektedir. Çünkü Wendtçi inşacılık, temel olarak “paylaşılan bilgidен” oluşan bir uluslararası bir “yapının” varlığını iddia etmekte; bu yapının sadece devletin davranışını değil kimlik ve çıkarlarını da etkilediğini ileri sürmektedir.²³

²¹ A.g.e., s. 201.

²² Alexander Wendt, “Collective Identity Formation and the International State”, *The American Political Science Review*, 1994, Cilt 88, Sayı 2, Haziran, 384-396, s. 385.

²³ A.g.e., 1999, s. 32.

Şekil-1 Uluslararası İlişkiler Teorileri İçinde İnşacılığın Konumu²⁴

2. NATO'nun Dönüşüm Sürecinin Tarihi ve Kavramsal Temelleri

Ülkelerin ittifak ilişkisine girmelerinin askerî, ekonomik, dinî, kültürel çeşitli nedenleri olabilir. Ancak, aynı zamanda savaşların tarihi olan uluslararası ilişkiler tarihindeki baskın ittifak ilişkisinin ortak bir amacı elde etmek veya tehdidi bertaraf etmek maksadıyla bir araya gelerek oluşturulan ittifak ilişkisi olduğu görülmektedir. Bu çerçevede ittifak, iki veya daha fazla devletin güvenliklerini artırmak maksadıyla çeşitli alanlardaki güçlerini birleştirerek yaptıkları iş birliği olarak tanımlanabilir.²⁵ Bu tür askerî boyutu ağır basan ittifaklarda, elde edilmek istenen amaca ulaşıldığında ittifakların ortadan kalkması beklenir; çünkü iş birliğini oluşturan koşullar ortadan kalkmıştır. Yapılan iş birliğinin geçici bir süre için olduğunun farkında olan ülkeler arasında birbirlerine karşı bir güvensizlik de söz konusudur. Bu nedenle, birbirlerine karşı daima temkinli yaklaşırlar, ittifak içerisindeki ülkelere birinin askerî kapasitesini diğerlerine göre daha da artırması çok istenmez; çünkü bu güç başka bir zaman müttefiklerine

²⁴ Wendt, *a.g.e.*, 1999, s. 32.

²⁵ Stephen M. Walt, "Alliances in a Unipolar World", *World Politics*, 2009, Cilt 61, Sayı 1, 86-120, s. 116.

karşı yöneltilebilir. Yani ittifak ilişkisi her zaman karşılıklı güvene dayalı uzun süreli bir ilişki değildir. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesi Molotov-Ribbentrop Paktı'nın imzalanmasıyla beraber Nazi Almanyası ile ittifak ilişkisine giren Sovyetler Birliği kısa bir süre sonra müttefikinin saldırısına maruz kalmıştır. Nazi Almanyası'na karşı bir araya gelen koalisyon ise daha savaş bitmeden birbirine rakip ittifaklar oluşturmuştur. Bununla birlikte ittifakları her zaman bu kadar kısa süreli ve kırılgan olduğunu düşünmek doğru değildir. Napolyon Savaşları'ndan sonra Avusturya Başbakanı Metternich öncülüğünde Viyana Kongresi sonucu kurulan ittifak uzun yıllar Avrupa'da istikrarın korunmasında önemli bir rol oynamıştır.

Gerçekçi yaklaşıma göre devletler, merkezî bir otoritenin olmadığı anarşik bir uluslararası ortamda, diğer devletlere göre askerî ve ekonomik güçlerini artırarak ayakta kalabilmek için ittifak kurarlar.²⁶ Liberal yaklaşımda ise mutlak faydanın artırılması bağlamında, karşılıklı bağımlılık ve iş birliği geliştirilerek uluslararası ve ulus üstü yapılar yoluyla geliştirilen ortaklıklar söz konusudur. Liberal teoriye göre benzer siyasi yapılara sahip devletlerin birbirleriyle ittifak kurmaları daha olasıdır.²⁷ Liberal rejimlere sahip ülkelerin kurduğu ittifakların diğerlerine göre daha uzun süreli olması beklenmektedir.²⁸ Demokratik rejimle yönetilen devletlerde yöneticilerin kendilerini seçenlerin taleplerini dikkate almak durumunda olmaları, bu devletlerin birbirleriyle çatışma ihtimalini azaltmaktadır. Zira “savaşa karar vermek için vatandaşın onayı alınması gerekiyorsa, onların kendileri için büyük sıkıntılar doğuracak böyle bir karar vermeden önce dikkatli davranmaları çok doğaldır.”²⁹ İnşacı yaklaşıma göre ise; ortak davranış normları, ortak değerler ve ortak siyasal kültüre sahip devletlerin süregelen iş birliğine dayalı olarak oluşturdukları ittifak veya kurumlar birbirlerinin kimliklerini ve beraber geliştirdikleri ortak kimliklerini güçlendirmelerini sağlamaktadır.³⁰

²⁶ Joe Burton, *NATO After the Cold War: Explaining the Durability of the Atlantic Alliance in a New Global Context*, Doktora Tezi, the University of Otago, Dunedin, New Zealand, 2010, s. 12

²⁷ A.g.e., s. 29.

²⁸ Stephen M. Walt, *a.g.e.*, 2009, s. 90.

²⁹ Immanuel Kant, “Perpetual Peace: A Philosophical Sketch”, 1795, <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/kant/kant1.htm> (Erişim Tarihi: 27.04.2016).

³⁰ Thomas Risse-Kappen, “Collective Identity in a Democratic Community: The Case

Kuzey Atlantik Antlaşması'nın metninde belirtilmesine de NATO'nun temel olarak Sovyet tehdidine karşı bir ortak savunma örgütü olarak kurulduğu bilinmektedir.³¹ Antlaşmanın üçüncü, beşinci ve altıncı maddeleri ittifakın üyelerine yönelik bir saldırı karşısında alınacak tedbirlerle ilgilidir. Üçüncü madde de üye ülkelerin bireysel ve ortak savunma kapasitelerinin geliştirileceği belirtilirken; ortak savunmanın vurgulandığı beşinci maddede, “Kuzey Amerika veya Avrupa’da üye ülkelerden herhangi birine yapılacak bir saldırının tüm üye ülkelere yapılmış kabul edileceği” belirtilmekte ve “böyle bir saldırının olması durumunda BM sözleşmesinin 51’inci maddesince tanınan bireysel veya ortak savunma hakkı uyarınca saldırıya uğrayan taraf veya taraflara yardım edileceği”³² ifade edilmektedir. Altıncı madde ise beşinci maddeye atıfla ittifakın coğrafi sınırlarını çizmektedir.

Bir savunma ittifakı için normal karşılanması gereken bu maddeler yanında antlaşmanın bazı maddelerinde bir savunma ittifakının ötesinde anlamlar içeren hususlar bulunmaktadır. Örneğin giriş kısmında BM’nin amaç ve prensiplerine bağlılık belirtildikten sonra “...demokrasi, insan hakları, bireysel özgürlük ve hukukun üstünlüğü prensipleri üzerine kurulu medeniyet ve ortak mirası koruma kararlılığı” vurgulanmaktadır. Birinci maddede; yine BM sözleşmesine atıfta bulunarak, “üyelerin uluslararası anlaşmazlıkları, uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye düşürmeyecek şekilde barışçı metotlarla” çözecekleri ve “uluslararası ilişkilerinde, BM’nin amaçlarına herhangi bir biçimde aykırılık teşkil edecek, tehdit ve güç kullanımından kaçınacakları”³³ belirtilmektedir. İkinci maddede ise; “üyeler arasındaki barışçı ve dostça ilişkilerin; kurumları güçlendirmek, bu kurumların üzerine inşa edildiği prensiplerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve istikrar ve refahı artırmak suretiyle sağlanacağı”³⁴ belirtilmektedir.

of NATO”, Katzenstein, P. J., (ed.), *Culture of National Security*, Columbia University Press, New York, 1996, 357-399, s. 390.

³¹ NATO Resmî İnternet Sayfası, “A Short History of NATO”, <http://www.nato.int/history/nato-history.html> (Erişim Tarihi 06 Kasım 2014). NATO’nun kuruluşundaki diğer iki temel amaç; milliyetçi militarizmin engellenmesi ve Avrupa’daki siyasi bütünleşmenin desteklenmesi idi.

³² Kuzey Atlantik Antlaşması (The North Atlantic Treaty), md. 5, 4 Nisan 1949.

³³ Kuzey Atlantik Antlaşması (The North Atlantic Treaty), md. 1, 4 Nisan 1949.

³⁴ Kuzey Atlantik Antlaşması (The North Atlantic Treaty), md. 2, 4 Nisan 1949.

Maddenin devamında “ekonomi politikalarındaki uyumsuzlukların ortadan kaldırılması” ve “ekonomik iş birliğinin artırılması”³⁵ hususlarına yer verilerek ortak değer, normlar ile ortak kimlik geliştirilmesinde karşılıklı etkileşim ve iletişimi sağlayacak koşulların oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu maddeler, NATO’nun varlığını Soğuk Savaş’ın ötesine de taşıyacak anlayışın temellerinin kuruluş antlaşmasında yer aldığını göstermektedir. Bu anlayış, İttifak üyelerinin güvenliğinin topraklarının sadece askerî araçlarla savunulması ile sağlanacağı bir ortaklıktan öte anlamlar içermektedir.

Wendt’e göre İkinci Dünya Savaşı’ndan beri Kuzey Atlantik bölgesindeki devletler, anlaşmazlıkların çözümünde zaman zaman güce başvuru ve güvenlik konusunda bireysel davranılan Lockçu kültürün ötesine geçmişlerdir.³⁶ İnşacı yaklaşım uluslararası kültürü sabit ve verili değil, özneler arası etkileşimle oluşturulan sosyal bir inşa süreci olarak gören yaklaşımı, bu anarşi kültürlerinin değişimine olanak vermektedir. Bu değişimin zorunlu olarak belirli bir kültürden diğerine olması beklenmemelidir. Ancak, Wendt’in de belirttiği gibi uluslararası ilişkiler tarihindeki her kültürel değişim daha çok iş birliği ve ortak eyleme uygun bir yapı getirmiştir.³⁷ Uluslararası ilişkiler tarihinin büyük bir bölümünde Hobbesçu kültür gözlenmişken, on yedinci yüzyıldan itibaren Avrupa’da gelişmeye başlayan Lockçu yapı zamanla küresel bir boyut kazanmış, yirminci yüzyılın ikinci yarısında ise yeni bir yapısal değişimin emareleri görülmeye başlanmıştır.³⁸ Kantçı kültür olarak tanımlanan yeni kültürün normları “güce başvurmama” ve “güvenlik konusunda ortak hareket etmek” olarak belirlemiştir.³⁹ “Çoğulcu güvenlik toplumu” ve “ortak güvenlik” kavramları ise bu normlar üzerinde gelişen politik kültürü devletlerarası seviyede genel bir çerçeveye oturtan bir yaklaşım sunmuştur. Deutsch ve arkadaşları çoğulcu güvenlik toplumu, “üyelerinin problemlerini birbirlerine karşı fiziki güç kullanarak çözmek yerine başka bir metotla çözeceklerine dair gerçek bir teminat olan” bağımsız devletlerden

³⁵ Kuzey Atlantik Antlaşması (The North Atlantic Treaty), md. 2, 4 Nisan 1949.

³⁶ Wendt, *a.g.e.*, 1999, s. 297.

³⁷ *A.g.e.*, s. 314.

³⁸ *A.g.e.*, s. 314.

³⁹ *A.g.e.*, s. 298-299.

oluşan topluluk olarak tanımlamıştır.⁴⁰ Buradaki “gerçek teminat, birbirlerinin barışçıl niyet ve davranışlarının paylaşılan bilgisidir.”⁴¹ Adler ve Barnett’e göre de güvenlik toplumunu benzer yapılanmalardan ayıran üyelerinin “barışçıl değişim” konusundaki ortak beklentileridir.⁴² Barışçıl değişim konusundaki ortak beklentileri ise öznel arası anlamlar, ortak kimlikler ve değerlerin çeşitli etkileşimler ve işlemler sonucunda kurumsallaştığı bir inşacı süreç sonrasında gerçekleşebilir.⁴³ Bir güvenlik toplumunda askerî gücün birbirlerine karşı kullanılmayacağını bilmesi onun anlamını da tamamen değiştirmektedir.⁴⁴ Güvenlik toplumunda problemlerin çözümü için diplomatik, ekonomik başka yollar tercih edilmektedir. Askerî güç ise dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı güvenlik toplumunu savunmak için geliştirilmek istenmektedir.

NATO’nun kuruluşunda Sovyet tehdidi önemli faktörlerden biri olsa da “milliyetçi militarizmin engellenmesi” ve “Avrupa’daki siyasi bütünleşmenin desteklenmesi”⁴⁵ hedefleri de etkili olmuştur. NATO’nun ilk Genel Sekreteri Lord Ismay’in belirttiği gibi NATO’nun amacı “Rusları dışarda, Amerikalıları içerde, Almanları aşağıda tutmaktır (*to keep the Russians out, the Americans in, and the Germans down*).”⁴⁶ Avrupa’nın yeniden bölünme ve çatışma ortamına sürüklenmeyecek bir yapıya kavuşturulma çabası İttifak yapılanmasını da etkilemişti. Bu kapsamda “karşılıklı güvensizlik, rekabet ve istikrarsızlığı” önlemek için NATO; “askerî-politik yapının entegrasyonu, askerî ve siyasi yapıların çok uluslu olması, uluslar üstü savunma politikasının geliştirilmesi, askerî yapıların

⁴⁰ Karl W. Deutsch vd, *Political Community and the North Atlantic Area*, Princeton University Press, New Jersey, 1957, s. 5-6.

⁴¹ Wendt, *a.g.e.*, 1999, s. 299.

⁴² Emanuel Adler and Michael Barnett, “A Framework for the Study of Security Communities”, Emanuel Adler and Michael Barnett (ed.), *Security Communities*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, 29-65, s. 34.

⁴³ A.g.e., s. 59.

⁴⁴ Wendt, *a.g.e.*, 1999, s. 300.

⁴⁵ NATO Resmî İnternet Sayfası, ‘A Short History of NATO’, <http://www.nato.int/history/nato-history.html> (Erişim Tarihi: 06 Kasım 2014).

⁴⁶ Geoffrey Wheatcroft, “Who Needs NATO?”, *The New York Times*, 15 Haziran 2011, http://www.nytimes.com/2011/06/16/opinion/16iht-edwheatcroft16.html?_r=0 (Erişim Tarihi: 28.04.2016).

sivil demokratik kontrolüne yönelik prensip ve ilkelerin geliştirilmesi”⁴⁷ gibi birtakım tedbirler geliştirmişti. Bu tedbirler üye ülkelerin arasında güvenlik toplumu normlarının yerleşmesinde etkili olmuştur. Nitekim Fransa-Almanya arasındaki tarihi düşmanlığın ortadan kaldırılması ve Türkiye-Yunanistan arasındaki gerginliğin çatışmaya dönüşmemesi bu normların etkisine bağlanabilir.⁴⁸ Bu çerçevede NATO, başlangıçtaki ortak tehdit algısının yarattığı ittifak oluşumundan, süreç içerisinde, bir güvenlik toplumu olarak kurumsallaşmaya doğru gitmiştir.⁴⁹

Ortak güvenlik, “toplumun üyelerinden birinin güvenliği tehlikeye düştüğü zaman, kendi güvenlikleri tehlikeye düşmediği halde diğer üyelerin yardıma geldiği, karşılıklı yardımlaşma sistemini” ifade etmektedir.⁵⁰ İttifak sistemlerinde devletler ortak tehdit karşısında güçlerini birleştirirken, ortak güvenlik sisteminde devletler tehdidin cinsi, zamanı ve kimin tarafından yapıldığına bakılmaksızın kendilerini tek bir birim olarak görmektedir. İttifak sisteminden farklı olarak, gruba üye ülkelerin askerî güçlerinin ilerde bir zamanda kendilerine karşı kullanılabilme endişesi yerine ortak tehdiye karşı kullanılmak üzere bireysel ve ortak kabiliyetlerin geliştirilmesi yönünde iş birliği çabası vardır.⁵¹ Bu çerçevede Kuzey Atlantik Antlaşması’nın üçüncü maddesinde herhangi bir tehdit tanımlamaktan ziyade, “antlaşmanın hedeflerini daha etkin bir şekilde başarmak için, bireysel ve müşterek olarak, öz-yardım ve karşılıklı yardım yoluyla, silahlı bir saldırıya karşı koymayı sağlayacak bireysel ve ortak yeteneklerin idame ettirileceği ve geliştirileceği”⁵² belirtilmiştir. Dördüncü madde ise; “üyelerden birinin toprak bütünlüğü, politik bağımsızlığı ve güvenliğinin tehlikeye düşmesi durumunda birbirleriyle danışacakları”⁵³ belirtilmektedir. Böylece, dış tehdit ve problemlere karşı ortak bir tutum ve anlayış birliği sağlamak kolaylaşırken; krizlerin kontrolden çıkmadan çözülmesinde ortak tutumun sağladığı diplomatik güçten de faydalanmak mümkün

⁴⁷ Celeste A. Wallander, “Institutional Assets and Adaptability: NATO after the Cold War”, *International Organization*, 2000, Cilt 54, Sayı 4, 705-735, s. 716.

⁴⁸ Hasan Ulusoy, “Collective Security in Europe”, *Perceptions*, 2003, Cilt 7, Sayı 4, s. 18.

⁴⁹ Thomas Risse-Kappen, *a.g.e.*, 1996, s. 372.

⁵⁰ Wendt, *a.g.e.*, 1999, s. 300.

⁵¹ *A.g.e.*, s. 301.

⁵² Kuzey Atlantik Antlaşması (The North Atlantic Treaty), md.3, 4 Nisan 1949.

⁵³ *A.g.e.*

olmaktadır. İç problemler karşısında ise karşılıklı yanlış anlamaların giderilmesi ve tarafların çözüme diplomatik yollarla ulaşılması konusunda işlevsel bir platform oluşmaktadır. Bu yönüyle dördüncü madde, hem ortak güvenlik hem de güvenlik toplumu olma özelliklerini desteklemektedir.

İnsan hakları, bireysel ve sivil özgürlükler, siyasal haklar gibi liberal norm ve değerler Avrupa-Atlantik uluslararası toplumunu politik kültürün merkezinde yer almaktadır. Sivil toplum, siyasi çoğulculuk, hukukun üstünlüğü, demokrasi, özel mülkiyet ve serbest pazar ekonomisi gibi sosyal ve toplumsal düzenlemeler ise bu politik kültüre dayanmaktadır.⁵⁴ Kuzey Atlantik Antlaşması'nın giriş kısmında da ifade edilen norm ve değerlere dayalı bu uluslararası toplum, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra "kendi yaşam biçimine" ve "toplumsal düzeni"ne tehdit olarak algıladığı "öteki"ne karşı bir savunma örgütü olarak NATO'yu kurmuştu.⁵⁵ Risse-Kappen'e göre aslında Soğuk Savaş da toplumsal ve uluslararası düzen konusundaki dünya görüşlerinin çatışmaya başlamasından kaynaklanmıştır.⁵⁶ Doğu Avrupa'nın "Sovyetleştirilmesi" sürecinde de belirgin olarak ortaya çıkan Batı değerlerine yönelik tehdit, Kuzey Atlantik toplumu devletlerinin ortak kimlik geliştirmelerine katkıda bulunmuştur.⁵⁷

1960'ların sonunda başlayan doğu-batı blokları arasındaki yumuşama (*detente*) dönemi karşılıklı silah indirimlerini de kapsayan bir diyalog ve iş birliği dönemini başlatmıştır. Bu sürecin başlamasında önemli katkısı bulunan Harmel Raporu, Soğuk Savaş sonrası NATO stratejilerinin öncüsü olması bakımından da önem taşımaktadır. Dönemin Belçika Dışişleri Bakanı Pierre Harmel'in öncülüğünü yaptığı rapor Aralık 1967'de NATO Dışişleri Bakanları tarafından kabul edilmiştir.⁵⁸ Bu yıllar, Fransa'nın NATO'nun askerî kanadından çekilmesinin ardından Washington Antlaşması'nın on üçüncü maddesinin uygulanmasına iki yıl kala

⁵⁴ Schimmelfennig, *a.g.e.*, s. 213-214.

⁵⁵ Gülnur Aybet, "The Evolution of NATO's Three Phases and Turkey's Transatlantic Relationship", *Perceptions*, 2012, Cilt 17, Sayı 1, 19-36, s. 21.

⁵⁶ Thomas Risse-Kappen, *a.g.e.*, 1996, s. 378.

⁵⁷ *A.g.e.*, s. 378.

⁵⁸ NATO Resmî İnternet Sayfası, "The Harmel Report", http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67927.htm, Kasım (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2014).

NATO'nun ortadan kalkma ihtimalinin konuşulduğu yıllardı.⁵⁹ Bu nedenle rapor, İttifak'ın kendini yeniden tanımlayarak varlığını devam ettirmesi açısından önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Zira yeni tanımlama İttifak'ın askerî rolünü teyit ederken politik rolünü öne çıkarmayı da içermekteydi. Raporda İttifak'ın iki temel fonksiyonundan bahsedilmektedir. Bunlardan birincisinin, “saldırı ve diğer türlü baskıları caydırmak ve saldırı olması durumunda üye ülke topraklarını savunmak için yeterli askerî güçle birlikte politik dayanışmayı devam ettirmek”⁶⁰; ikincisinin ise, “ politik konuların çözülebileceği daha istikrarlı bir ilişkiye doğru ilerlemek için sarf edilen çabaları sürdürmek olduğu” belirtilmekte, “askerî güvenlik ve politik yumuşamanın birbiri ile çelişkili değil birbirini tamamlayan hususlar olduğu” ifade edilmektedir.⁶¹ Dolayısıyla İttifak kendi güvenliğini sağlamanın yolu olarak karşı blokla ilişkileri geliştirmeyi stratejik bir hedef olarak belirlemektedir. Amaç, Kuzey Atlantik bölgesinde kalıcı barışı sağlayacak bir politik düzen kurulabilmesi için gerekli koşulları oluşturmaktır. Burada tercih edilen yöntemin sadece silahlanma ve askerî kapasitelerin artırılması değil de karşı tarafla siyasi ve sosyal etkileşimi de içermesi dikkat çekmektedir. Nitekim bundan kısa bir süre sonra başlayacak AGİK süreci, siyasi ve sosyal etkileşimin zeminini oluşturacak politik çerçeveyi sağlamıştır.

AGİK, bloklar arası yumuşama ile başlayan süreçte Avrupa'da güvenlik, istikrar ve barışın ortak çıkarlara hizmet edeceği anlayışının bir sonucu olarak ülkeler arasında geçmişten kaynaklanan problemlerin aşılarda iyi ilişkilerin geliştirilmesini amaçlamıştır. Konferans sonunda imzalanan Nihai Senet'de devletlerarası ilişkilerin temel prensipleri ile silahsızlanma ve askerî güven artırıcı önlemlerin (Avrupa'da güvenlik) yanı sıra ekonomi, bilim, teknoloji, çevre, insani ve toplumsal alanlarındaki iş birliği esasları belirlenmiştir.⁶² Aslında sadece devletlerarası düzeyde

⁵⁹ A.g.e.

⁶⁰ “The Future Tasks of the Alliance Report of the Council- ‘The Harmel Report’”, md. 5, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_26700.htm, (Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2013).

⁶¹ A.g.e.

⁶² “Helsinki Final Act”, 1 Ağustos 1975, <http://www.osce.org/mc/39501> (Erişim Tarihi: 25 Kasım 2014).

kalmayıp, bilimsel, ticari, ekonomik, sosyal, toplumsal ve kültürel birçok alanda iş birliği ve etkileşimi öngören Nihai Senet, Konferans'a katılan ülkelerin güvenlik ve barışa olan kapsamlı yaklaşımlarını da yansıtmaktadır. Uluslararası ilişkilerde iki kutuplu güç dengesi durumundan iş birliği ve karşılıklı bağımlılığa dayalı bir duruma geçişin emaresi olan bu yaklaşım, sosyal inşacı açıdan devletlerarası paylaşılan norm ve değerlerin ülkelerin kimlik ve çıkarlarını da belirleyeceği bir sosyal yapı haline dönüşmesi olarak değerlendirilebilir. Bu bakımdan, Nihai Senet'in "Avrupa'daki Güvenlik'le İlgili Sorular" bölümündeki "Katılımcı Ülkeler Arası İlişkilere Rehberlik Eden Prensipler", geniş Avrupa coğrafyasındaki uluslararası ilişkilerin temel normları olarak görülebilir. On başlık altında belirtilen prensiplerde; devletlerin egemen eşitliği, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel sistemlerini belirleme hakkı, sınırların değişmezliği, devletlerin toprak bütünlüğünün korunması, iç işlerine karışmama gibi mevcut uluslararası statükonun korunmasını amaçlayan hususlarla birlikte; anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümü, tehdit ve güç kullanımından sakınma gibi barışı korumayı amaçlayan normlar; düşünce, din ve inanç özgürlüğü de dâhil temel özgürlükler ve insan haklarına saygı, halkların eşitliği ve kendi kaderini belirleme hakkı gibi batı tipi liberal toplum normları; devletlerarası iş birliği ile uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesi gibi mevcut iş birliğini devam ettirmeyi amaçlayan esaslar bulunmaktadır.

Devam eden süreçte blok liderleri bir yandan iki kutuplu güç dengesini koruyabilmek için; SSCB'nin Afganistan'ı işgali ve akabinde ABD'nin Carter Doktrini'ni ilan etmesinde görüldüğü gibi diğer devletlerin içişlerine müdahale de dâhil karşılıklı hamlelerde bulunurken; diğer yandan da karşılıklı silah indirimini öngören silahsızlanma ve silahların kontrolü antlaşmaları ile uzlaşa ve iş birliğini devam ettirmişlerdir. Nitekim 1980'lerin ortalarına gelindiğinde, 1960'ların sonunda başlayan Doğu-Batı yakınlaşması stratejisi Batı açısından somut sonuçlarını vermeye başlamıştır. SSCB'de Gorbaçov tarafından yürürlüğe konan "*Perestroyka* (yeniden yapılanma)" ve "*Glasnost* (açıklık)" politikalarında ülkenin kendi iç dinamiklerinin önemli rolü olsa da bu dinamiklerin harekete geçmesinde Batı bloğunun izlediği karşı blokla siyasi, sosyal, kültürel, ticari ve ekonomik ilişkiyi artırma politikaları etken olmuştur.

NATO'nun Soğuk Savaş ertesinde varlığını devam ettirmesi ile ilgili kurumsal veya güvenlik ortamı ile ilgili farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Bir görüşe göre NATO'nun bir kurum olarak geliştirdiği bürokratik yapı ile devletlerin askerî ve siyasi personeli aralarında uzun yıllara dayanan çalışma alışkanlıkları ve kurumsal bağlar NATO'nun kurumsal varlığını devam ettirmesini sağlayan faktörlerden biriydi.⁶³ Devletlerin NATO politikalarını oluşturan siyasi ve askerî elitin NATO'ya bağlılığı ve kurum olarak etkin olduğunu düşünmeleri, uluslararası sorunlar karşısında bireysel hareket yerine NATO çatısı altında ortak hareketi tercih etmelerine neden oluyordu.⁶⁴ Yine bununla bağlantılı bir görüş NATO'nun uzun yıllar içerisinde oluşmuş askerî komuta yapısını kaybetmeme düşüncesine işaret etmektedir. Soğuk Savaş sonrası döneminin belirsiz güvenlik ortamı etkin bir askerî komuta yapısını Kuzey Atlantik bölgesinin güvenliği için gerekli kılıyordu.⁶⁵ Diğer yandan, NATO'nun kuruluş amaçlarından olan Sovyet tehdidi ortadan kalkmıştı ama Avrupa'nın tekrar milliyetçi ve güce dayalı bölünmeler yaşaması ihtimali her zaman vardı. Ayrıca, Doğu Avrupa'nın da özgürleştirildiği stratejik ortamda, demokratik değerler etrafında bütünleşmiş bir Avrupa idealini gerçekleştirmek için uygun koşullar oluşmuştu.

ABD için NATO'nun varlığı; Avrupa'nın istikrarını ve bütünleşmesini garanti altına almak, Avrupa'nın kendisinden ayrı bir askerî güç geliştirmesine engel olmak açısından gerekliydi. Avrupa için ise NATO; ABD'nin askerî ve ekonomik gücünden faydalanmak, olası bir Rus tehdidi karşısında ABD'yi Avrupa'da tutmak için gerekliydi. Bütün bu stratejik çerçeve ise kuruluş antlaşmasının girişinde yer alan "...demokrasi, insan hakları, bireysel özgürlük ve hukukun üstünlüğü prensipleri üzerine kurulu medeniyet ve ortak mirası koruma kararlılığı"ndan kaynaklanan felsefe üzerine oturuyordu. Aybet'in de belirttiği gibi NATO sadece "bir şeye karşı değil", "bir şey için" kurulmuş bir örgüttü.⁶⁶ Dönüşüm döneminin ana çatısını da bu "şey"i korumak ve yaygınlaştırmaya dönük politikalar

⁶³ Arthur Cyr, "Turkey and the West", *Perceptions*, 1996, Cilt 1, Eylül-Kasım, s. 2.

⁶⁴ Andrew Cottey, "Nato: Globalization or redundancy?", *Contemporary Security Policy*, 2004, Cilt 25, Sayı 3, 391-408, s. 397.

⁶⁵ Celeste A. Wallander, *a.g.e.*, 2000, s. 723-724.

⁶⁶ Aybet, *a.g.e.*, 2012, s. 21.

oluşturmuştur. Çalışmanın devam eden bölümlerinde bu politikaların iki temel unsuru oluşturan güvenlik toplumunun norm ve değerlerini yaygınlaştırarak sınırlarının genişletmesi ile ortak güvenlik kapsamındaki süreçler tarihsel gelişimi içerisinde açıklanacaktır.

2.1. NATO'nun Dönüşüm Süreci Politikaları

2.1.1. Güvenlik Toplumunun Genişletilmesi

2.1.1.1. İş Birliğine Dayalı Güvenlik

İttifak liderleri 1991 yılında yayınlanan Konsept'de çok çeşitli zorluklar karşısında güvenlik için kapsamlı bir yaklaşım gerekliliğini vurgularken bunun İttifak'ın güvenlik politikasında birbirini destekleyen “diyalog, iş birliği ve ortak savunma yeteneği” unsurları ile yansıtıldığını belirtmektedir.⁶⁷ Bu üç unsurdan “ortak savunma” NATO'nun geleneksel askerî ittifak boyutu ile ilgilidir. Diğer iki unsur ise NATO'nun kutuplar arası “yumuşama” döneminden beri uygulamaya geldiği, Kuzey Atlantik bölgesi ortak kültürünü genişletme ve dolayısıyla Avrupa'da ortak bir güvenlik anlayışına ulaşma politikasının devamı niteliğindedir. Bu kapsamda NATO, İttifak'ın üzerine kurulu olduğu norm ve değerlerin daha geniş bir coğrafyada paylaşılmasının sunduğu iş birliği ve ortaklık fırsatlarından faydalanmak çabası içinde yeni politikalar arayışına girmiştir.⁶⁸ Genel olarak “iş birliğine dayalı güvenlik” olarak adlandırılan bu politika⁶⁹; güvenlik ve ekonomi gibi alanlarda geliştirilen ortaklıklar yoluyla ‘güvenlik toplumu’nun temel norm ve uygulamalarını yeni ülkelere benimsetmeyi ve böylece istikrar ve barışçı değişimi sağlamayı

⁶⁷ “The Alliance’s New Strategic Concept agreed by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council”, Roma, 7-8 Kasım 1991, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm (Erişim Tarihi: 25 Kasım 2013).

⁶⁸ “Declaration on Peace and Cooperation issued by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council (The Rome Declaration), 8 Kasım 1991, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23846.htm?mode=pressrelease (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2013).

⁶⁹ NATO'nun 2010 yılında yayımlanan yeni Stratejik Konsepti'nde İş Birliğine Dayalı Güvenlik İttifak'ın üç temel görevinden biri olarak sayılmıştır. Diğerleri; Ortak Savunma ve Kriz Yönetimi'dir (“Strategic Concept 2010”, 19 Kasım 2010, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82705.htm (Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2015).)

içermektedir.⁷⁰ Ayrıca pratik alanda geliştirilen iş birliği, paylaşılan norm ve değerlerin yeniden üretilmesini ve yayılmasını sağlayarak ortakların NATO ile ortak bir kimlik geliştirme sürecini kolaylaştırmaktadır. Adler'e göre iş birliğine dayalı güvenlik politikaları uygulandıkça ülkelerin kendilerini güç kullanımında sınırlama davranışları yaygınlaşabilmektedir.⁷¹

İttifak'ın 1991 yılının Kasım ayında kabul ettiği Stratejik Konsept'de benimsediği kapsamlı güvenlik yaklaşımının birbirini destekleyen üç unsurundan ikisi olan 'diyalog ve iş birliği', İttifak'ın yeni dönemdeki çok çeşitli yeni sorunlara karşı kullanacağı politik ağırlıklı yaklaşımın esasını oluşturuyordu.⁷² Bu yaklaşım, "yanlış anlaşılardan kaynaklanabilecek çatışma riskini azaltmayı ve İttifak'ın güvenliğini etkileyebilecek krizleri daha iyi yönetmeyi hedefleyen tedbirleri, karşılıklı anlayış ve güveni artıracak adımları ve ortak güvenlik problemlerine karşı ortak hareket etmek için çıkabilecek ortaklık fırsatlarını genişletecek yeni inisiyatifleri içeriyordu."⁷³ Londra Zirvesi'nde Orta ve Doğu Avrupa devletleri ile düzenli diplomatik ilişkiler kurma kararının ardından Roma'da bu devletlerle politika ve güvenlik konularında daha kurumsal bir iş birliği ve danışma mekanizması geliştirmek üzere Kuzey Atlantik İş Birliği Konseyi (KAİK)'nin hayata geçirilmesi kararlaştırılmıştır.⁷⁴ Böylece eski düşmanlarla başlatılan diyalog ve iş birliği yeni bir aşamaya ulaşmıştır. Askerî-politik bir yapılanma olan NATO'nun, Stratejik Konsept'de de belirtildiği gibi, amaçlarını politik araçlarla sağlama imkânı daha da artmıştır. KAİK, bu amaçla atılmış ve ilerleyen dönemde farklı oluşumlarla devam ettirilecek olan adımlardan biridir. Bu aynı zamanda, daha geniş bir çerçeveden bakıldığında, eski komünist devletlerin demokratik kurum ve yapılarla dönüştürülmesi şeklindeki Batı stratejisinin bir parçasıydı.⁷⁵ Diyalog ve iş

⁷⁰ Emanuel Adler, "The Spread of Security Communities: Communities of Practice, Self-Restraint, and NATO's Post- Cold War Transformation", Paper Presented at the 2007 Meeting of the International Studies Association, Chicago, 2 Mart 2007, s. 17.

⁷¹ A.g.e, s. 31.

⁷² NATO Public Diplomacy Division, *NATO Handbook*, Brüksel, 2006, s. 194.

⁷³ A.g.e, s. 194.

⁷⁴ "Declaration on Peace and Cooperation issued by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council (The Rome Declaration), 8 Kasım 1991, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23846.htm?mode=pressrelease (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2013).

⁷⁵ Gülnur Aybet, "NATO'S New Missions", *Perceptions*, 1999, Cilt 4, Sayı 1, s. 2.

birliği politikasının ilk somut uygulamasını hayata geçirmek için kurulmasına karar verilen KAİK ilk resmî toplantısını 20 Aralık 1991’de gerçekleştirmiştir.

KAİK, yeni bağımsızlığını kazanan ve demokratik bir devlet olarak uluslararası topluma katılmayı amaçlayan eski Doğu Bloğu ülkelerini, NATO ülkeleriyle ortak problemlerine ortak cevaplar geliştirmek maksadıyla bir araya getiren bir forum özelliği taşıyordu.⁷⁶ NATO ülkeleri, Orta ve Doğu Avrupa’daki bir istikrarsızlığın tüm Avrupa’nın güvenliğini olumsuz etkileyecek sonuçlarının olacağına farkındaydılar. Daha Soğuk Savaş yıllarında AGİK çatısı altında Avrupa’daki her ülkenin güvenliğinin birbirinden ayrılmaz olduğunun teyit eden ülkeler ortaya çıkan yeni siyasi durumlar karşısında istikrarı korumanın yolunun Avrupa’da demokratik toplumları ve serbest piyasa ekonomisini güçlendirmekten geçtiğine inanıyorlardı. Wolff’a göre böyle bir bakış açısı, belirli bir toprak parçasını korumayı ya da bir düşmanı mağlup etmeyi amaç edinen geleneksel bir askerî ittifaktan ziyade danışma, iş birliği ve ortak güvenlik yoluyla demokratik norm ve yönetimi yaygınlaştırmayı amaç edinen bir yaklaşımı yansıtıyordu. İttifak açısından bunun özellikle silahlı kuvvetlerin sivil kontrolü alanında uygulanabilir olduğunu belirtmek gerekir. Bu ise savunma bütçesinde açıklık, silahlı kuvvetlerde insan haklarına saygı konusuna önem verilmesi, şeffaflık ve sivil gözetimin benimsenmesi gibi uygulamaların yaygınlaştırılması anlamına geliyordu.⁷⁷

KAİK’le başlatılan danışma ağırlıklı iş birliği sürecine daha kurumsal bir boyut kazandıran ve ülkelerle bireysel ortaklıklar kurulmasının yolunu açan adım 1994 yılında Barış İçin Ortaklık (BİO) girişimi ile atılmıştır. BİO, Avrupa’da güvenlik ve istikrarın korunması için eski doğu bloku ülkelerinin NATO’ya üyeliği ile sonuçlanacak bir sürecin önemli bir parçası olarak görülüyordu. Washington Antlaşması’nın NATO genişlemesini mümkün kılan Onuncu Maddesi’ne atıfta bulunan Brüksel Zirvesi Bildirisi, NATO’nun kapılarının Kuzey Atlantik bölgesinin güvenliğine katkıda bulunacak tüm Avrupa ülkelerine açık olduğunu ifade ediyordu.

⁷⁶ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, s. 194

⁷⁷ Andrew T. Wolff, “The Structural and Political Crisis of NATO Transformation”, *Journal of Transatlantic Studies*, 2009, Cilt 7, Sayı 4, 476-492, s. 479-480.

Bu, Bosna'daki çatışmalar nedeniyle Avrupa'da istikrarın yeniden bozulmaya başladığı bir dönemde NATO'nun, Avrupa'nın güvenliğini garanti altına alacak daha somut bir adım atma ihtiyacından kaynaklanmaktaydı: "Avrupa'nın bütünündeki politik ve güvenlikle ilgili gelişmeleri göz önünde bulundurarak ve gelişmekte olan bir sürecin parçası olarak, doğumuzdaki demokratik devletlere ulaşacak bir NATO genişlemesini memnuniyetle karşılıyoruz."⁷⁸

NATO'nun iş birliğine dayalı güvenlik politikası Savunma Bakanları'nın 29 Mayıs 1997'de Sintra/Portekiz'de yaptıkları toplantıda, KAİK'in yerine Avrupa Atlantik Konseyi (AAOK)'ni kurmalarıyla yeni bir aşamaya ulaşmıştır. BİO Programının kurulmasını müteakip her bir Ortakla özel ortaklık ilişkisi geliştirebilmenin yolunun açılmasından sonra, Ortaklarla NATO arasında gittikçe çeşitlenen ve karmaşıklaşan ilişkiye cevap verebilecek yeni bir politik çerçeveye ihtiyaç duyulmuştu. AAOK, NATO ve Ortaklar arasında çok taraflı danışma ve iş birliği forumu olma özelliğini devam ettirirken, aynı zamanda İttifakla özel ve gruplar halinde politik ilişki geliştirmesine imkân verecek ve mümkün olan en geniş ölçüde karar alma mekanizmalarına katılma fırsatı verecek bir çerçeve sunuyordu.⁷⁹ Ayrıca AAOK, BİO programının gerektirdiği, askerî harekâta katılıma yetki verilmesi gibi üye olmayan ülkelerin güvenlikle ilgili ortaklığının politik boyutunu tartışma imkânı sunacaktı.⁸⁰ İş birliği içinde güvenlik politikasının yeni bir kurumsal çerçeveye kavuşturulması İttifak ve Ortaklar açısından aynı zamanda geçmiş uygulamaların olumlu etkilerinin teyit edilmesi anlamına da geliyordu. Bir kısmı aralarında uzun süreli etnik, dinsel, politik ve toprak uyuşmazlıkları olan çok farklı özelliklerdeki ülkelerin, ortak politik ve güvenlik problemleri karşısında ortak bir anlayış geliştirme çabası etrafında toplanmaları iş birliğine dayalı güvenlik politikasının bir sonucuydu.

⁷⁸ "Declaration of the Heads of State and Government", Brüksel, 1 Ocak 1994, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940111a.htm> (Erişim Tarihi: 27 Kasım 2013).

⁷⁹ NATO Resmî İnternet Sayfası, "Basic Document of the Euro-Atlantic Partnership Council", 29 Mayıs 1997, <http://www.nato.int/docu/pr/1997/p97-066e.htm> (Erişim tarihi: 11 Mart 2015).

⁸⁰ Celeste A. Wallander, *a.g.e.*, 2000, s. 722.

NATO'nun Soğuk Savaş sonrası güvenlik ortamına uyum sağlamak amacıyla geliştirdiği politikalar sadece eski Doğu Bloku coğrafyası ile sınırlı değildi. Orta Doğu, Afrika hatta Orta Asya'yı içine alan bölgelerdeki terörizm, başarısız devletler (*failed states*), kitle imha silahlarının yayılması, uluslararası örgütlü suçlar gibi güvenlik problemleri ile henüz çözüme kavuşturulmamış politik, sosyal ve ekonomik sorunlardan kaynaklanan istikrarsızlık potansiyeli NATO ülkelerine kadar uzanabilecek riskler içeriyordu.⁸¹ Bu problemler karşısında ortak bir anlayış geliştirerek bölgesel güvenlik ve istikrara katkıda bulunmak amacıyla 1994 yılında Akdeniz Diyalogu (AD) girişimi başlatıldı. Dönemin NATO Genel Sekreteri Javier Solana'nın belirttiği gibi; “NATO'nun sadece Avrupa'da değil, Avrupa'nın etrafında da istikrar inşa etmek gibi bir görevi vardı.”⁸² Akdeniz bölgesindeki ülkelerle geliştirilecek barışçı ve dostça ilişkiler bunun araçlarından biri olarak düşünülüyordu. Böylece, “karşılıklı olarak güvenlik endişelerini anlamak mümkün olabilecek, yanlış anlama ve güvensizlikler azaltılabilecekti.”⁸³ Mısır, İsrail, Moritanya, Tunus ve Fas AD'ye 1994 yılında, Ürdün 1995 yılında, Cezayir ise 2000 yılında katıldı.⁸⁴ Başlangıçta daha çok karşılıklı olarak birbirini tanıyarak güven inşa etmeyi hedefleyen girişim zaman içerisinde daha somut iş birliği politikalarını hayata geçirdi.⁸⁵ İş birliğinin pratik boyutu yıllık Çalışma Programı çerçevesinde silahlı kuvvetlerin modernizasyonu, kriz yönetimi, sınır güvenliği gibi alanlarda icra edilen seminer, çalışma grubu toplantıları; terörizm, kitle imha silahlarının yayılması konularındaki danışma faaliyetleri ve NATO/BİO çerçevesinde icra edilen tatbikatlara gözlemci olarak katılım ile NATO eğitim kurumlarındaki faaliyetlere katılımı içeriyordu.⁸⁶

11 Eylül terör saldırıları NATO ülkelerinin, kendi coğrafyalarının dışından gelebilecek tehditler konusundaki değerlendirmelerinde haksız olmadıklarını göstermiştir. AD ile NATO'nun güneyinde bu tür tehditlere

⁸¹ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, s. 229-230.

⁸² Javier Solana, “NATO in Transition”, *Perceptions*, 1996, Cilt 1, Mart-Mayıs, s. 3.

⁸³ *A.g.e.*, s. 3.

⁸⁴ NATO Resmî İnternet Sayfası, “NATO Mediterranean Dialogue”, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_60021.htm (Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2015.)

⁸⁵ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, s. 229-230.

⁸⁶ NATO Resmî İnternet Sayfası, “NATO Mediterranean Dialogue”, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_60021.htm (Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2015.)

karşı başlatılan iş birliği ortamının, 2004 yılında İstanbul Zirvesi'nde, daha güneydeki ülkeleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi kararlaştırıldı.⁸⁷ “İstanbul İş Birliği Girişimi (İİG)” ile demokrasi ve sivil toplumun geliştirilmesine yönelik olarak diğer uluslararası kuruluşların çalışmalarına katkıda bulunulacağı belirtilse de asıl iş birliğinin güvenlik alanında olması öngörülüyordu.⁸⁸ Bu kapsamda İİG ülkelerinin NATO ile birlikte harekât icra etme kabiliyetlerinin geliştirilmesi; terörizmle mücadele, kitle imha silahlarının yayılması ve silah kaçakçılığının engellenmesi konularında iş birliğinin artırılması hedefleniyordu.⁸⁹ İİG'ye şimdiye kadar Körfez İş Birliği Konseyi'nin dört üyesi; Bahreyn, Katar, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri katıldı.⁹⁰ Ayrıca 2006 yılı Riga Zirvesi'nde, AD ve İİG ülkeleri ile iş birliği ve ortak çalışabilirliği artırmak amacıyla NATO Eğitim İş Birliği Girişimi başlatılmış,⁹¹ girişimin ilk aşaması kapsamında NATO Savunma Okulu'nda Orta Doğu bölümü kurularak Bölgesel İş Birliği Kursu verilmeye başlanmıştır.⁹²

21'inci yüzyılın güvenlik ortamının getirdiği risk ve tehditlerin çeşitliliği ve küresel bir boyut içermesi NATO'nun geliştirdiği iş birliklerinin kapsamının da genişlemesine yol açtı. Problemlerin küreselliği ile birlikte icra edilen harekâtın ortak güvenlik kapsamında BM Güvenlik Konseyi kararlarına dayanması NATO'nun “Temas Ülkeleri” veya “Diğer Küresel Ortaklar” olarak adlandırılan ülkelerle iş birliğinin yolunu açtı. Bunda özellikle doksanlı yılların ortalarından itibaren hayata geçirilen “alan dışı harekât” kavramının da etkili olduğunu belirtmek gerekir. Bu kapsamda Bosna-Hersek harekâtında Arjantin ve Şili, Kosova harekâtında ise

⁸⁷ “İstanbul Summit Communiqué”, 28-29 Haziran 2004, <http://www.nato.int/docu/pr/2004/p04-096e.htm> (Erişim Tarihi: 15 Mart 2015).

⁸⁸ “İstanbul Cooperation Initiative Policy Document”, 28 Haziran 2004, <http://www.nato.int/docu/comm/2004/06-istanbul/docu-cooperation.htm> (Erişim Tarihi: 7 Mayıs 2015).

⁸⁹ A.g.e.

⁹⁰ NATO Resmî İnternet Sayfası, ‘İstanbul Cooperation Initiative (ICI), http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_58787.htm (Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2015).

⁹¹ NATO Resmî İnternet Sayfası, “Riga Summit Declaration”, 29 Kasım 2006, <http://www.nato.int/docu/pr/2006/p06-150e.htm> (Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2015).

⁹² NATO Resmî İnternet Sayfası, “Strasbourg/Kehl Summit Declaration”, 4 Nisan 2009, http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52837.htm?mode=pressrelease (Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2015).

Arjantin'in NATO'nun icra ettiği harekâta destek vermesi⁹³ Temas Ülkeleri ile geliştirilen pratik iş birliğinin ilk örnekleridir. Zaman içerisinde Japonya, Yeni Zelanda ve Avustralya ile çeşitli seviyelerde Temas ilişkisi geliştirilmiştir. 2008 yılında icra edilen Bükreş Zirvesi'nde Temas Ülkeleri ile ilişkinin genişletilmesine verilen önem vurgulanarak, bu ilişkinin hedefleri olarak; “harekâtın desteklenmesi, güvenlik için iş birliği, ortak güvenlik çıkarları ve demokratik değerleri ilerletmek için ortak bir anlayış” konuları belirtilmiş; ayrıca Avustralya, Japonya, Yeni Zelanda, Singapur ve Güney Kore'nin Afganistan harekâtına verdikleri destekten duyulan memnuniyet dile getirilmiştir.⁹⁴

NATO, iş birliğine dayalı güvenlik politikasının pratik karşılığını icra ettiği harekât için geniş katılımlı koalisyonlar yaratabilmesiyle görmüştür. Örneğin; Bosna-Hersek'te 1996 yılında gerçekleştirilen NATO liderliğindeki barışı destekleme harekâtına 14 Ortaklık ülkesi katılmıştır.⁹⁵ Ayrıca 2003 yılında NATO'nun Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti (UGYK) harekâtının komutasını alması bir yönüyle Kuzey Atlantik bölgesinin güvenliğinin coğrafi sınırlarının ne kadar genişlediğini gösterirken; bir yönüyle de iş birliği politikalarının isabetini göstermiştir. Zira UGYK harekâtına NATO'nun iş birliği yaptığı ülkelerden yirmiye yakın ülke katkıda bulunmuş,⁹⁶ Orta Asya ülkeleri ile lojistik destek ve ulaştırma geçişi konusunda iş birliği yapılmıştır. Yine Libya harekâtı için bölgede İİG ve AD vasıtasıyla temas halinde olduğu ülkelerin bir kısmının desteğini almıştır.⁹⁷

NATO'nun ortak güvenliği sağlamak için benimsediği iş birliği politikasının diğer bir boyutu da uluslararası kuruluşlarla iş birliğidir.

⁹³ NATO Resmî İnternet Sayfası, “NATO's relations with Contact Countries”, http://www.nato.int/summit2009/topics_en/12-contact_countries.html#evolution (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2015).

⁹⁴ “Bucharest Summit Declaration”, 3 Nisan 2008, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2015).

⁹⁵ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, s. 197.

⁹⁶ NATO Resmî İnternet Sayfası, “International Security Assistance Force (ISAF): Key Facts and Figures”, 6 Ekim 2014, http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2014_10/20141014_141006-ISAF-Placemat-final.pdf (Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2016).

⁹⁷ Rebecca R. Moore, “Lisbon and the Evolution of NATO's New Partnership Policy”, *Perceptions*, 2012, Cilt 17, Sayı 1, 55-74, s. 66.

Güvenlik anlayışının askerî tehdidin ötesinde sosyal, ekonomik, politik problemlerden kaynaklanabilecek istikrarsızlıkları da içerecek şekilde genişlediği yeni dönemin risk ve tehditleri ile NATO'nun tek başına karşı çıkması zordu.⁹⁸ Bunun karşısında NATO liderleri, Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerini birbirine bağlayan kurumlar arası iş birliğini öne çıkarmıştır. Bu yaklaşımda; NATO, AGİK, Avrupa Topluluğu, Batı Avrupa Birliği (BAB), Avrupa Konseyi (AK)'nin birbirini tamamlayacak şekilde çalışacağı yeni bir güvenlik mimarisi içindeki etkileşimin aşırı milliyetçilikten, ekonomik sorunlara kadar birçok güvenlik problemine karşı etkili olacağı düşünülmüştür.⁹⁹ Bu demokratik yönetim ve rekabetçi ekonomilerin güçlendirilmeleri çabalarını destekleyecek daha geniş iş birliği girişimlerine de işaret ediyordu. Demokratik yönetim, serbest piyasa ve istikrarın eski doğu bloğu coğrafyasına yayılması bu kuruluşların beraber çalışması ile olacaktı.¹⁰⁰

NATO'nun 1990'ların ortalarından itibaren Balkanlar'da ve Afganistan'da yürüttüğü barışı koruma-destekleme harekâtında elde ettiği tecrübeler de krizlerin önlenmesinde ve yönetilmesinde uluslararası kuruluşlar arasındaki iş birliği ve koordinasyonun önemini ortaya koymuştur. Bu durum 2006 yılında yayımlanan Kapsamlı Politik Rehber belgesine şu şekilde yansımıştır: “Barış, güvenlik ve gelişme her zamankinden daha fazla birbirine bağlıdır. Bu, krizin önlenmesi ve yönetilmesi esnasında birbirine bağlı çeşitli roller oynayan uluslararası kuruluşlar arasındaki yakın koordinasyon ve iş birliğinin önemini artırmaktadır.”¹⁰¹ Bu kapsamda, 2008 Bükreş Zirvesi'nde NATO'nun

⁹⁸ Nitekim bu politika Bosna-Hersek'teki çatışma ve anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması sürecinde fiili olarak hayata geçirildi [“Madrid Declaration on Euro-Atlantic Security and Cooperation”, 8 Temmuz 1997, <http://www.nato.int/docu/pr/1997/p97-081e.htm> (Erişim Tarihi: 11 Mart 2015)].

⁹⁹ “Declaration on Peace and Cooperation issued by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council (The Rome Declaration), 8 Kasım 1991, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23846.htm?mode=pressrelease (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2013).

“The Alliance's New Strategic Concept agreed by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council”, Roma, 7-8 Kasım 1991, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm. (Erişim tarihi: 25 Kasım 2013).

¹⁰⁰ Aybet, *a.g.e.*, 2012, s. 22.

¹⁰¹ “Comprehensive Political Guidance”, 29 Kasım 2006, <http://www.nato.int/cps/en/>

Kapsamlı Yaklaşım'a katkısını geliştirmeye yönelik birtakım öneriler içeren Eylem Planı kabul edilmiştir.¹⁰² Yeni Stratejik Konsept'in kabul edildiği 2010 Lizbon Zirvesi'nde ise istikrar ve yeniden inşa faaliyetlerinin daha çok bu alanda uzmanlık sahibi kuruluşlar tarafından yapılabileceği kabul edilmekle birlikte bu kuruluşların görevlerini yapabilmesi için uygun ortamın ancak NATO desteği ile sağlanabileceğinden NATO'nun bu kuruluşlarla daha iyi çalışabilmesi ve kriz yönetimi faaliyetlerini daha iyi planlayabilmesi için gerekli sivil yeteneklerin kazandırılmasına karar verilmiştir.¹⁰³

2.1.1.2. NATO Genişleme Süreci

Kuzey Atlantik Antlaşması'nın Onuncu maddesi "Anlaşma'nın prensiplerini ileri taşıyabilecek ve Kuzey Atlantik bölgesinin güvenliğine katkıda bulunabilecek Avrupa devletlerinin üyeliğe davet edilebileceği"ni belirtmektedir. İttifak'ın yeni üyelerle genişlemesinin yolunu açan bu maddenin Soğuk Savaş sırasında, ikiye bölünmüş bir Avrupa'da stratejik üstünlük elde etmek ve daha çok devletin Sovyet etki alanına girmesini engellemek için çalıştırıldığı söylenebilir. Soğuk Savaş sonrasında ise Avrupa'nın bölünmüşlüğünü ortadan kaldıracak bir politika olarak sunulmuştur. 10-11 Ocak 1994 tarihlerinde Brüksel'de toplanan NATO Zirvesi'nde, "Avrupa'nın tamamında istikrar ve güvenliği sağlamak için Doğu Avrupa'daki devletlerle bağların güçlendirilmek istendiği" belirtilerek, "NATO'nun bu bölgedeki devletleri kabul edecek şekilde genişlemesinden duyulacak memnuniyet" dile getirilmiştir.¹⁰⁴ 1995 yılında tamamlanan "NATO Genişlemesi Üzerine Çalışma" belgesinde Avrupa'da yeniden bölünme hatları oluşmadan bütünleşmeyi sağlamak için izlenecek yol, güvenliğe kapsamlı bir şekilde yaklaşarak Avrupa'nın aynı amacı paylaşan diğer kuruluşlarının birbiri ile etkileşim içinde olacağı yeni bir güvenlik

natohq/official_texts_56425.htm?selectedLocale=en (Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2015).

¹⁰² "Bucharest Summit Declaration", 3 Nisa 2008, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm (Erişim tarihi: 18 Mayıs 2015).

¹⁰³ "Lisbon Summit Declaration", 20 Kasım 2010, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm (Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2015).

"Strategic Concept 2010", 19 Kasım 2010, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82705.htm (Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2015).

¹⁰⁴ "Declaration of the Heads of State and Government", Brüksel, 11 Ocak 1994, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940111a.htm> (Erişim Tarihi: 27 Kasım 2013).

mimarisi içinde aşamalı bir iş birliği ve bütünleşmenin gerçekleştirilmesi olarak öngörülmüştür.¹⁰⁵ Yapılmak istenen, uzun yıllar Komünist rejimi idaresi altında kalmış ancak tarihi olarak aynı kültür coğrafyasına ait devletleri ortak norm ve değerler çatısı altında bir araya getirerek Kuzey Atlantik güvenlik toplumuna dâhil etmektir. Nitekim adı geçen belgede; “var olan değerler ve kurumlar topluluğuna, Vaşington Antlaşması ve Londra Bildirisi hedefleri ile uyumlu olarak daha çok ülke dâhil etmek suretiyle NATO genişlemesinin BM Sözleşmesi ile uyumlu bir biçimde üyelerinin özgürlük ve güvenliğini temin edeceği” belirtilmektedir. Dönemin ABD Başkanı Bill Clinton ise 25 Ekim 1995 tarihli bir konuşmasında NATO’nun bir ortak savunma örgütü olmakla birlikte aynı zamanda bir ortak değerler topluluğu olduğunu ve genişlemenin İttifak ülkelerinin güvenliğini artıracığını şu sözlerle dile getirmektedir:

*“NATO’nun başarısı güvenlik çıkarlarını genişletmeyi, değerleri ilerletmeyi, demokrasi ve ekonomik fırsatları desteklemeyi içermiştir. Biz gerçekten bir ortak savunma örgütü olduğu kadar paylaşılan çıkarlar ve değerler İttifak’ı yarattık. Şimdi Orta ve Doğu Avrupa’nın ve eski Sovyetler Birliği’nin yeni demokrasileri, genişleyen ve böylece güvenliğimizi artıracak olan ortak gayenin bir parçası olmak istiyorlar.”*¹⁰⁶

Gheciu’ya göre NATO’nun, Orta ve Doğu Avrupa devletlerine yönelik genişleme süreci, bu devletlerin kimlik ve çıkar tanımlamalarında, NATO’nun temsil ettiği norm, değer ve kuralların içselleştirilmesi ile sonuçlanacak bir sosyalleşme süreci olarak tanımlanabilir.¹⁰⁷ Wendt’e göre kaynağı toplum olan kimlik ve çıkarların oluştuğu sürece sosyalizasyon denir.¹⁰⁸ Sosyalizasyon kısmen kişinin davranışlarını sosyal beklentilere uydurma çabasıdır.¹⁰⁹ Nasıl sosyal yaşamda özneler arası paylaşılan ortak bir anlayışın oluşması sosyalleşme yoluyla belirli davranış kalıp ve

¹⁰⁵ “Study on NATO Enlargement”, 3 Eylül 1995, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24733.htm (Erişim Tarihi: 15 Mart 2015).

¹⁰⁶ William J. Clinton, “Remarks at the Harry S. Truman Library Institute Legacy of Leadership Dinner,” 25 Ekim 1995, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=50701> (Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2015).

¹⁰⁷ Alexandra Gheciu, “Security Institutions as Agents of Socialization? NATO and the ‘New Europe’”, *International Organization*, 2005, Cilt 59, Sayı 4, 973-1002, s. 976.

¹⁰⁸ Wendt, *a.g.e.*, 1999, s.169.

¹⁰⁹ *A.g.e.*, s.169.

kategorilerinin yayılması ve bunların insanları şekillendirmesi yoluyla oluyorsa, NATO da benzer bir süreci üye olacak ülkeler için işletmiştir denilebilir.¹¹⁰ Sosyalleşmenin başarılı olabilmesi için kuruluşun oluşturucu norm, değer ve kurallarının sosyalleşmenin hedefi konumundaki devlet tarafından benimsenerek kimliğinin bir parçası haline getirilmesi gerekir.¹¹¹

Sosyalleşme süreci NATO ile üye olmayı hedefleyen/yeni üye ülkeler arasında birtakım sosyal pratikleri içeren etkileşimler yoluyla gerçekleşmektedir. Süreçte sosyalleştiren ve sosyalleşen olmak üzere iki taraf vardır. NATO sosyalleştiren taraf olarak liberal demokrasi ve temsil ettiği güvenlik toplumu değerlerini yayarak Avrupa'da güvenlik ve istikrarı sağlamak istemektedir.¹¹² Sosyalleşen tarafın ise NATO'nun temsil ettiği norm ve değerleri bu etkileşimler yoluyla içselleştirerek kimlik ve çıkar tanımlamalarını bu norm ve değerler etrafında şekillendirmesi beklenmektedir. Orta ve Doğu Avrupa devletlerinin 1989-1990 yıllarında Komünist rejimlerin yıkılmasını müteakip, Komünist rejim döneminde uzak kaldıkları ve kendilerini asıl ait hissettikleri Batı norm ve değerlerine tekrar dönme isteği¹¹³ sosyalleşme sürecini kolaylaştıran bir etken olmuştur.

Üye olacak ülkeler Avrupa Atlantik Konseyi ve BİO programı faaliyetleri sırasında bir öğrenme sürecine başlamaktadır. NATO Genişleme Üzerine Çalışma Belgesi'nde "KAİK/BİO'ya aktif katılımın muhtemel yeni üyeler için üyeliğe geçişi kolaylaştıracak politik ve askerî iş birliği kalıpları için bir çerçeve oluşturacağı" belirtilmiştir.¹¹⁴ Bu nedenle BİO süreci NATO'nun aday ülkelere Batı'nın norm, değer ve uygulamalarını öğrettiği, sosyalizasyon sürecinin bir ara aşaması olarak görülebilir.¹¹⁵ Buna göre; NATO üyesi ülkeler ile BİO'ya katılan ülkeler arasında KAİK/BİO toplantıları, planlama faaliyetleri, müşterek tatbikatlar ile geliştirilen etkileşim, güvene dayalı ilişkiyi güçlendirirken, problemler

¹¹⁰ Gheciu, *a.g.e.*, 2005, s. 980.

¹¹¹ Schimmelfennig, *a.g.e.*, S.211-212. İnşacı görüşe göre uluslararası kuruluşlar üyelerinin kimlik, değer ve çıkarlarının şekillenmesine etki edebilen oluşturucu (*constitutive*) özelliği olan yapılardır (A.g.e, s. 211).

¹¹² A.g.e., s. 198.

¹¹³ A.g.e., s. 217.

¹¹⁴ Adı geçen belge.

¹¹⁵ Schimmelfennig, *a.g.e.*, s. 226.

karşında ortak bir anlayışla birlikte uzun vadede ortak bir kimlik inşa edilmesini sağlayacaktır.

BİO programının ana hatlarını çizen BİO Çerçeve Belgesi'nde konulan koşullar ve ulaşılmak istenen hedefler programın ve genişleme sürecinin birbirini tamamlayıcı mahiyette olduğunu göstermektedir.¹¹⁶ Belge'de "Avrupa-Atlantik bölgesinde güvenlik ve istikrarın ancak iş birliği ve ortak hareket ile tesis edilebileceği" ifade edildikten sonra Ortaklığın temel değerleri olarak "temel özgürlükler ile insan haklarının korunması ve yaygınlaştırılması ile özgürlük, adalet ve barışın demokrasi yoluyla güvence altına alınması" olduğu belirtilmektedir. Yine Belge'ye göre, "ortaklığa katılmakla Kuzey Atlantik İttifakı üye ülkeleri ve bu Belge'ye katılan diğer ülkeler; demokratik toplumların korunmasına, tehdit ve zorlamadan uzak olmaya ve uluslararası hukuk prensiplerinin korunmasına bağlı olduklarını göstermektedirler". Ayrıca "ülkelerin toprak bütünlüğü ve bağımsızlıklarına karşı güç kullanmaktan kaçınma, anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümü ve mevcut sınırların değişmezliğine" olan bağlılık teyit edilmektedir. Programın hedefleri ise; "savunma planlama ve bütçelemede şeffaflık, savunma güçlerinin demokratik kontrolü, BM ve AGİK harekâtlarına katkıda bulunmaya hazır olma, NATO ile birlikte ortak barışı koruma ve insani yardım harekâtlarına katılabilmek için askerî iş birliğinin geliştirilmesi" olarak belirtilmektedir.

BİO programı üyelik sürecini destekleyen bir araç olmakla birlikte kesin üyelikle sonuçlanan bir program değildir. Üye olma talebi olan ülkeler öncelikle bir Yoğunlaştırılmış Diyalog sürecine, devamında ise Üyelik Eylem Planı'na katılmaya davet edilirler.¹¹⁷ Üyelik Eylem Planı, NATO'nun 1999 yılındaki Vaşington Zirvesi'nde kabul edilen "üye olacak ülkelere hazırlıklarında yardımcı olacak bir faaliyetler programıdır".¹¹⁸ Üyelik Eylem Planı'na katılan her ülke kendi amaç, hedef ve çalışma

¹¹⁶ "Partnership for Peace: Framework Document", 10-11 Ocak 1994, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940110b.htm> (Erişim Tarihi: 29 Kasım 2013).

¹¹⁷ NATO Resmî İnternet Sayfası, "Enlargement", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49212.htm# (Erişim Tarihi: 15 Mart 2015).

¹¹⁸ "Membership Action Plan (MAP)", 24 Nisan 1999, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27444.htm?selectedLocale=en (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2015).

programlarını içeren bir yıllık ulusal program hazırlar.¹¹⁹ Burada kaydedilen ilerlemeler dönem sonu hazırlanan raporlara yansıtılmaktadır. Aday ülkelerle üyelik görüşmeleri Üyelik Eylem Planı süreci tamamlandıktan sonra başlamaktadır. Üyelik Eylem Planı süreci aday ülkenin BİO ile başlayan sosyalleşme/öğrenme sürecinin bir sonraki aşaması olarak görülebilir. Son aşama ise üyelikle sonuçlanan üyelik görüşmeleri aşamasıdır. Nitekim BİO'ya katılan ülkelerden Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan 1999; Bulgaristan, Letonya, Estonya, Litvanya, Romanya, Slovakya, Slovenya 2004; Arnavutluk, Hırvatistan 2009; Karadağ 2017; Makedonya 2020 yılında NATO'ya katıldılar. Ancak, sosyalleşme sürecini üyelikle biten değil devam eden bir süreç olarak görmek gerekir.

Tablo-1: BİO Programına Katılan Ülkeler ve Katılım Tarihleri¹²⁰

Ülke	Tarih	Ülke	Tarih	Ülke	Tarih
Arnavutluk	23.02.1994	Hırvatistan	25.02.2000	Kazakistan	27.05.1994
Ermenistan	05.10.1994	Çek Cumhuriyeti	10.03.1994	Kırgızistan	01.06.1994
Avusturya	10.02.1995	Estonya	03.02.1994	Letonya	14.02.1994
Azerbaycan	04.05.1994	Finlandiya	09.05.1994	Litvanya	27.01.1994
Belarus	11.01.1995	Gürcistan	23.03.1994	Malta	26.04.1995
Bosna-Hersek	14.12.2006	Macaristan	08.02.1994	Moldova	16.03.1994
Bulgaristan	14.02.1994	İrlanda	01.12.1999	Karadağ	14.12.2006
Polonya	02.02.1994	Romanya	26.01.1994	Rusya	22.06.1994
Sırbistan	14.12.2006	Slovakya	02.09.1994	Slovenya	30.03.1994
İsveç	09.05.1994	İsviçre	11.12.1996	Tacikistan	20.02.2002
Makedonya	15.11.1995	Türkmenistan	10.05.1994	Ukrayna	18.02.1994
Özbekistan	13.07.1994				

¹¹⁹ Adı geçen belge.

¹²⁰ NATO Resmî İnternet Sayfası, “Signatures of Partnership for Peace Framework Document”, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82584.htm?selectedLocale=en (Erişim Tarihi: 18.04.2016).

2.2.2. Ortak Güvenlik Politikaları

1990 yılların değişen uluslararası ortamı Washington Antlaşması'nın 5'inci maddesi kapsamındaki ortak savunma görevinin 5'inci madde dışı kriz mukabele harekâtı olarak bilinen, üye ülkelerin toprakları dışında meydana gelen çatışmaların bir istikrarsızlık ortamı yaratmadan kontrol altına alınmasını hedefleyen harekâtı kapsayacak şekilde genişletilmesini gerektirmiştir.¹²¹ Bu çerçevede NATO, araştırmanın kapsadığı dönemde, sırasıyla Bosna, Kosova, Afganistan ve Libya'daki krizlere müdahalede bulunmuştur.

NATO'nun ortak güvenlik kapsamındaki harekâtı 1990'larda Balkanlar'daki beşinci madde dışı kriz mukabele harekâtı ile başlamıştır. Bu harekâtın sivil kayıpları önlemek ve insani sıkıntılara son vermek gibi amaçlarla yapılması Wendt'in anarşi kültürü sınıflandırmasındaki Kantçı anarşi kültürünün “dost” modeline geçiş emareleri olarak değerlendirilebilir. Çünkü “dost” modeli kendi kimliği ile ötekini özdeşleştirmeyi, kendi güvenliği tehlikede olmasa da “öteki”nin yardımına koşmayı gerektirir. Bu müdahalelerde kısmen böyle bir içerik görülse de bölgedeki siyasi krizin yayılması ve insani problemlerden kaynaklanan göç dalgalarının Avrupa'ya istikrarsızlığa sürüklenmesi endişesi de etkili olmuştur. Bu nedenle, Kuzey Atlantik bölgesinde “dost” modelinin yerleştiğinin söylenebilmesi için yeterli dayanak yoktur. Nitekim 2001 yılındaki 11 Eylül saldırıları sonrası ABD'ye destek olmak için beşinci maddenin işletilmesi İttifak politikalarındaki güvenlik hususunun ağırlığını tekrar öne

¹²¹ NATO'nun barışı destekleme harekâtı kapsamında icra ettiği görevler; çatışmaların çıkmadan önlenmesini, çıkmasına engel olunamazsa silahlı güç kullanımı da dâhil çeşitli yöntemlerle kontrol altına alınmasını ve çatışma sonrası istikrarın sağlanmasına yönelik faaliyetleri içeren kriz yönetimi yaklaşımına dayanıyordu. Kriz yönetimi NATO'nun Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra kabul edilen bütün önemli karar ve stratejik belgelerde yer almıştır. Bkz. The Alliance's New Strategic Concept agreed by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council”, Roma, 7-8 Kasım 1991, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm. (Erişim Tarihi: 25 Kasım 2013); “The Alliance's Strategic Concept, Approved by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Washington D.C.”, 24 Nisan 1999, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm?selectedLocale=en. (Erişim Tarihi: 15 Mart 2015); “Strategic Concept 2010”, 19 Kasım 2010, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82705.htm (Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2015).

çıkarmıştır. Afganistan’da güvenlik ve istikrarın sağlanabilmesi için Afgan hükümeti ve güvenlik güçlerine yardımı amaçlayan UGYK harekâtı doğrudan bir terörle mücadele harekâtı olmasa da Afganistan’ın yeniden terörün hayat bulduğu bir ülke olmaktan çıkarılması maksadıyla yapılmıştır. Bu nedenle, İttifak güvenliğine tehdit oluşturabilecek unsurların kaynağının kurutulması hedefine yönelik bir harekâtı. 2011’deki Libya harekâtı ise sivil kayıpların önüne geçilmesi maksadıyla başlamış, kısa sürede amacı gerçekleştirerek, bir kara harekâtı veya istikrar harekâtına dönüşmeden sonlandırılmıştır. Libya harekâtında, Balkanlar’da başlayıp Afganistan’da zirveye ulaşan beşinci madde dışı kriz mukabele harekâtlarından daha kısa sürede sonuç alıcı, klasik harp kabiliyetini öne çıkaran bir stratejinin emareleri görülmeye başlanmıştır. 2014’deki Ukrayna’daki çatışmalarla başlayan süreç de NATO’nun beşinci madde kapsamındaki görevleri daha öne çıkaracak politikalar izlemesini gerektirmiştir.

İttifak, güvenliğin bölünmezliği ve ortak güvenlik yaklaşımının bir gereği olarak, Soğuk Savaş sonrasının güvenlik ortamının ihtiyaçlarına cevap verebilmek için askerî yeteneklerinin değişim ve gelişimini sağlayacak tedbirler de almıştır. Balkan krizlerinden edinilen tecrübeler doğrultusunda esnek, hızla intikal edebilir, birleşik ve müşterek olarak harekât icra edebilecek birlik ve karargâhlar oluşturulmaya başlanmış; NATO Komuta Yapısı çerçevesinde Müşterek Birleşik Görev Kuvvetleri (*Combined Joint Task Force*),¹²² NATO Kuvvet Yapısı içinde Yüksek Hazırlıklı Kuvvetler (*High Readiness Forces*) kurulmuştur.¹²³ 11 Eylül sonrası ihtiyaçları ise İttifak’ın günün ve geleceğin harekât ihtiyaçlarını karşılayacak daha farklı yetenekleri edinmesi gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Özellikle UGYK gibi çok uzak bir coğrafyada harekât yapabilme ihtiyacının ortaya çıkmış olması buna uygun; intikal edebilir, bekasını sağlayabilir, kendini idame ettirebilir, çok uluslu, müşterek harekât yapabilme yeteneğine sahip birlikler gerektirmiştir. Bu kapsamda İttifak’ın ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak üç girişim başlatılmıştır: Prag Yetenekler Taahhüdü, komuta yapısı reformu ve NATO Mukabele Kuvveti’nin (NMK) kurulması.¹²⁴

¹²² The Alliance’s Strategic Concept, 24 Nisan 1999.

¹²³ “History of the ARRC (Allied Rapid Reaction Corps”, <https://arcc.nato.int/page6814928.aspx> (Erişim Tarihi: 23 Kasım 2020).

¹²⁴ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, s.175.

1999 yılında başlatılan Savunma Yetenekleri Girişimi çok uluslu harekâtlarda birlikte çalışabilirliğin sağlanması için genel İttifak yeteneklerinin geliştirilmesi üzerine yoğunlaşmıştır.¹²⁵ 2002'deki, İttifak'ın dönüşüm zirvesi olarak da kabul edilen, Prag Zirvesi'nde kabul edilen Prag Yetenekler Taahhüdü ise, 11 Eylül saldırılarının ortaya çıkardığı acil ve belirli yetenek ihtiyaçlarının, belirli ülkeler tarafından belirli bir süre dâhilinde geliştirilmesini içermektedir.¹²⁶ “Yüksek tehdit ortamında modern harbin gerektirdiği askerî yetenekleri geliştirme çabasının bir parçası”¹²⁷ olduğu belirtilen bu yetenek sahaları şunlardır: KBRN savunması; istihbarat, gözetleme ve hedef tespit; hava yer gözetlemesi; komuta, kontrol ve muhabere; güdümlü mühimmat ve düşman hava savunmasının baskı altına alınması da dâhil muhabere etkinliğinin geliştirilmesi; hava ve deniz stratejik nakliyatı; havada yakıt ikmal; intikal edebilir muhabere destek ve muhabere hizmet destek birlikleri. 2006 yılında toplanan Riga Zirvesi'nde ise İttifak'ın gelecek 10-15 yılındaki dönüşümünün ana çerçevesini belirleyen daha geniş kapsamlı bir politik direktif kabul edilmiştir.¹²⁸ Buna göre İttifak; kendi coğrafyasında, çevre bölgelerde veya ötesinde stratejik uzaklıklarda, kriz mukabele ve ortak savunmaya yönelik birden fazla büyük çaplı ve küçük çaplı müşterek harekâtları aynı anda yapabilmeliydi.¹²⁹ Böylece İttifak, giderek daha küresel bir nitelik arz eden tehditlere karşı küresel karşılık verebilecek yetenekleri geliştirmeyi hedeflediğini göstermiştir.

NATO Komuta yapısının güvenlik ortamına uyum sağlama sürecinde yine Prag Zirvesi'nde “daha sade, verimli, etkili ve intikal edebilir bir komuta yapısı” oluşturulması kararı alınmıştır.¹³⁰ Daha önce NATO komuta yapısı, biri Avrupa diğeri Kuzey Atlantik olmak üzere, iki ana

¹²⁵ A.g.e., s. 175.

¹²⁶ A.g.e., s. 176.

¹²⁷ “Prague Summit Declaration”, 21 Kasım 2002, <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm> (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

¹²⁸ “Riga Summit Declaration”, 29 Kasım 2006, <http://www.nato.int/docu/pr/2006/p06-150e.htm> (Erişim tarihi: 12 Mayıs 2015).

¹²⁹ “Comprehensive Political Guidance Endorsed by NATO Heads of State and Government”, 29 Kasım 2006, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_56425.htm?selectedLocale=en (Erişim tarihi: 15 Mayıs 2015).

¹³⁰ “Prague Summit Declaration”, 21 Kasım 2002, <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>, (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

coğrafi bölünmeye göre yapılandırılmıştı.¹³¹ Yeni yapıda biri “operatif” diğeri “fonksiyonel” olmak üzere iki stratejik komutanlığın oluşturulması öngörülmüştür. Mons’da konuşlu Müttefik Harekât Komutanlığı (*Allied Command Operations*)¹³² İttifak’ın bütün harekâtından; Norfolk’da konuşlu Müttefik Dönüşüm Komutanlığı (*Allied Command Transformation*) ise İttifak askerî yeteneklerinin sürekli dönüşümünü sağlamak ve birlikte çalışabilirliği artırmaktan sorumlu olmuştur.¹³³ Müttefik Harekât Komutanlığına bağlı olarak ise kara-konuşlu “Müşterek Birleşik Kuvvet Komutanlığı (*Combined Joint Task Force*)” karargâhı oluşturabilecek iki Müşterek Kuvvet Komutanlığı (*Joint Force Command*) ile daha kısıtlı kapasiteye sahip ve deniz-konuşlu Müşterek Birleşik Kuvvet Komutanlığı” karargâhı oluşturabilecek sabit bir Müşterek Komutanlık kurulmuştur. 2010 Zirve’sinde komuta yapısı personel sayısında %35 tasarruf sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılmıştır.¹³⁴ Yeni yapıda, stratejik komutanlıklarda bir değişiklik yapılmazken, Müşterek Kuvvet Komutanlığı sayısı ikiye indirilmiş; bu komutanlıklara bağlı unsur komutanlıkları yerine doğrudan Müttefik Harekât Komutanlığına bağlı Hava, Deniz ve Kara Komutanlıkları oluşturulmuştur.

Daha önce de belirtildiği gibi İttifak’ın askerî yeteneklerinin etkinliğinin artırılması, üye ülkelerin güvenliklerinin sağlanması ve Avrupa-Atlantik bölgesindeki barış ve istikrarın korunmasını hedef alan daha geniş politik stratejinin bir parçasıdır.¹³⁵ NMK konseptinin geliştirilmesi, Soğuk Savaşın sayıca çok, hantal birliklerinden ziyade; çevik, tehditlere zamanında karşılık verebilecek değişik hazırlık seviyeli birliklere sahip olma ihtiyacından kaynaklanmıştı.¹³⁶ Bu kapsamda NMK, “teknolojik

¹³¹ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, s. 21.

¹³² Supreme Headquarters Allied Power Europe (SHAPE) ve Supreme Allied Commander Europe (SACEUR) ifadeleri tarihsel önemlerine ve kullanımdaki yerleşmişliklerine binaen kullanılmaya devam edilmektedir.

¹³³ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, s.21.

¹³⁴ “Lisbon Summit Declaration”, 20 Kasım 2010, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2015).

¹³⁵ Adı geçen belge.

¹³⁶ General James Jones (dönemin NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri Komutanı [Supreme Allied Commander Europe (SACEUR)], aktaran NATO Resmî İnternet Sayfası, “NATO Response Force”, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49755.htm (Erişim tarihi: 5 Mayıs 2016).

olarak ileri, esnek, intikal edebilir, birlikte çalışabilir, idame edilebilir; kara, deniz ve hava unsurlarından oluşan; ihtiyaç duyulan bölgeye hızlı bir şekilde hareket etmeye hazır bir kuvvet”¹³⁷ olarak tasarlanmıştı. Amaç, “istikrar ve güvenliği tehdit eden problemleri daha büyük bir çatışmaya dönüşmeden kontrol altına alabilecek”¹³⁸ birlikleri oluşturmaktı. NMK, tehditlerin çeşitliliği ile paralel bir şekilde, “saldırı karşısında hızlı bir mukabelede bulunacak öncü kuvvet olarak; bir ortak savunma harekâtının kritik bir unsuru olarak; kriz yönetimi, barışı destekleme veya istikrar harekâtı kuvveti olarak veya büyük çaplı bir harekâtın ileri unsuru olarak”¹³⁹ göreve yapabilecekti. NMK, ilk harekât kabiliyetine 2004 yılında ulaşmasını müteakip 2006 yılında tam harekât kabiliyetine ulaşmıştır.¹⁴⁰ 2014 yılında ise NMK’nın, Rusya’nın Doğu Ukrayna ve Kırım’daki çatışmalara müdahil olması ile Doğu Avrupa’lı müttefiklerin tehdit algısının artması üzerine, Galler Zirvesi’nde kabul edilen Hazırlık Eylem Planı (*Readiness Action Plan*) çerçevesinde, Çok Yüksek Hazırlıklı Müşterek Görev Kuvveti (*Very High Readiness Joint Task Force*) ile güçlendirilmesine karar verilmiştir.¹⁴¹

21’inci yüzyılın sağladığı teknolojik olanakların da etkisi ile balistik füzelerin yayılması, İttifak ülkelerinin güvenliği için giderek artan bir tehdit oluşturmaya başlamıştır. Sadece klasik savaş başlıklarını değil kitlesel imha silahlarını da atma kabiliyeti bulunan bu füzelerin başarısız devletler (*failed states*) veya terörist gruplar tarafından ele geçirilme ihtimali tehlikenin boyutunu daha da artırmaktadır. NATO, sahadaki birliklerin korumaya yönelik bir füze savunma sistemi üzerinde 2001’den beri çalışmaktaydı.¹⁴² Aktif Kademeli Taktik Balistik Füze Savunması (*Active Layered Tactical Ballistic Missile Defense*) olarak adlandırılan bu sistemin kurulmasına, 2004 yılında, NATO’nun İstanbul Zirvesi’nde karar verilmiş,¹⁴³

¹³⁷ “Prague Summit Declaration”, 21 Kasım 2002, <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>, (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

¹³⁸ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, s. 177.

¹³⁹ *A.g.e.*, s. 177-178.

¹⁴⁰ NATO Resmî İnternet Sayfası, “NATO Response Force”, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49755.htm (Erişim tarihi: 5 Mayıs 2016).

¹⁴¹ *A.g.e.*

¹⁴² NATO Resmî İnternet Sayfası, “Ballistic missile defence”, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49635.htm# (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2016).

¹⁴³ Sıtkı Egeli, *Füze Tehdidi ve NATO Füze Kalkamı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 32, 30.

2010 yılında ise ara yetenek (*interim capability*) seviyesine ulaşmıştır.¹⁴⁴ Füze savunmasının tüm NATO üyelerinin topraklarını ve vatandaşlarını koruyacak bir kapasiteye ulaştırılması düşüncesi 2002 Prag Zirvesi'nde dile getirilmiş,¹⁴⁵ 2010 Stratejik Konsepti'nde ise bu hususa; “ortak savunmamızın temel unsurlarından biri olarak, halkımızı ve topraklarımızı balistik füze saldırılarına karşı koruyacak bir yetenek geliştireceğiz”, ifadeleriyle yer verilmiş; bu yeteneğin İttifak'ın güvenliğinin bölünmezliğine katkıda bulunduğu belirtilmiştir.¹⁴⁶ Bu sistem; Aktif Kademeli Taktik Balistik Füze Savunması çerçevesinde geliştirilen komuta kontrol sistemleri ile paralel olarak, ABD'nin 2009'da ilan ettiği Avrupa Aşamalı Uyum Yaklaşımı (*European Phased Adaptive Approach*)'nın öngördüğü radar ve füzelerin aşamalı olarak Avrupa'ya yerleştirilmesi şeklindeki bir plan dâhilinde geliştirilmektedir.¹⁴⁷ Bu çerçevede 2015 yılı itibari ile Rota/İspanya'da dört adet Aegis muharebe gemisi, Kürecik/Türkiye'de füze tespit ve takip radarı, Deveselu/Romanya'da füze savunma üssü (*Aegis Ashore*) faaliyete geçmiştir.¹⁴⁸

Böylece İttifak, tehditlerde meydana gelen değişim ve çeşitlenmeye gerekli karşılığı verebilecek ortak yetenekleri geliştirebildiğini göstererek geçici bir ittifak yapılanmasından ziyade bir ortak güvenlik örgütüne dönüştüğünü göstermiştir. Ancak, 2011'de Libya'daki krize müdahalede sadece hava harekâtı ile yetinilmesi, Suriye'de yaşanan çatışmalara ise hiç müdahil olunmaması BM'yi ikame edecek bir küresel örgütten ziyade bölgesel ihtiyaçlara cevap verebilecek bir ortak güvenlik anlayışının benimsenmeye başladığını göstermektedir.

¹⁴⁴ NATO Resmî İnternet Sayfası, “Ballistic missile defence”, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49635.htm# (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2016).

¹⁴⁵ “Prague Summit Declaration”, 21 Kasım 2002, <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>, (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

¹⁴⁶ “Strategic Concept 2010”, 19 Kasım 2010, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82705.htm (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2015).

¹⁴⁷ Egeli, *a.g.e.*, 2012, s. 32, 33.

¹⁴⁸ NATO Resmî İnternet Sayfası, “Ballistic missile defence”, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49635.htm# (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2016).

Sonuç

İnşacılık, maddi kaynakların ancak içinde buldukları paylaşılan bilginin oluşturduğu yapı bağlamında anlam kazandıklarını, normatif ve düşünsel yapıların politik aktörlerin sosyal kimliklerini şekillendirmede etkili olduğunu iddia etmektedir. Kuzey Atlantik bölgesinde de ortak norm ve değerlerle sosyal ve toplumsal düzenlemelere dayanan bir Avrupa-Atlantik uluslararası toplumu, süreç içerisinde, ana unsurları “ortak güvenlik” ve “çoğulcu güvenlik toplumu” olan bir politik kültür geliştirmiştir. Soğuk Savaş sonrasında NATO’yu ayakta tutan nedenlerin başında da bu politik kültürün idamesi ve yaygınlaştırılması doğrultusunda izlenen politikalar gelmektedir

Bu çerçevede geliştirilen iş birliğine dayalı güvenlik politikasının başlangıcı Soğuk Savaş sırasındaki yumuşama dönemine kadar gitmektedir. Bu politikada amaç Avrupa-Atlantik bölgesinde NATO İttifakının üyesi olmayan diğer ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla geliştirilecek ortaklıklar yoluyla güven ve istikrar ortamı yaratmaktır. Bunun araçları olarak bu devletlerle NATO’yu çeşitli platformlarda bir araya getirecek oluşumlar meydana getirilmiştir. Bu kapsamda Soğuk Savaş sonrasında NATO’nun geliştirdiği ortaklık mekanizmalarının şunlardır: KAİK / AAOK, BİO, AD, İİG, Temas ülkeleri ve küresel ortaklıklar, Uluslararası kuruluşlarla iş birliği (*AGİT, BM, AB*). Böylece bu ortaklık mekanizmaları yoluyla ortak güvenlik sorunları konusunda ortak bir anlayış geliştirme ortamı yaratılmıştır. Bu anlayışın ana unsurlarından biri güvenlik toplumunun da esasını oluşturan anlaşmazlıkların barışçı çözümü ile devletlerin birbirlerine karşı güç kullanımı ve tehditten kaçınılmasıdır. Askerî-politik bir örgüt olan NATO’nun bu tür ortaklıklarda savunma planlamaları konusunda şeffaflık, askerî unsurlar arasında karşılıklı güvenin tesis edilmesi, askerî gücün sivil kontrolü gibi hususlar üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Bu konularda NATO ve ortaklık ülkelerince paylaşılan bilginin silahlı kuvvetlerin barışçı kullanımı yönünde gelişmesiyle güvenlik ve istikrara katkı sağlaması öngörülmüştür. Paylaşılan bilginin kurumsallaşması ve bir yapı veya kültür haline gelebilmesi bu alanda geliştirilen, toplantılar, tatbikat, seminer, konferans ve eğitim gibi ortak faaliyetler yoluyla sağlanmaya çalışılmıştır.

Genişleme süreci politikaları ise NATO’nun temsil ettiği norm, değer ve kuralların içselleştirilmesi ile sonuçlanacak daha kapsamlı bir

sosyalleşme süreci içermiştir. 1999 yılında kabul edilen Üyelik Eylem Planı belgesinde üye olmak isteyen ülkelerin yıllık olarak hazırlayacakları programlar vasıtasıyla yapacakları hazırlıklarının beş alan üzerinde yoğunlaşması istenmiştir. Bunlar; Siyasi ve Ekonomik Konular, Savunma ve Askerî konuları, Kaynak Konuları, Güvenlik Konuları ve Hukuki Konulardır. Görüldüğü gibi aday ülkeler geniş çerçeveli bir etkileşim sürecine tabi tutulmak istenmiştir. Bu süreç, inşacı yaklaşımın toplum/uluslararası toplum ve birey/devletin birbirlerini karşılıklı olarak inşa ettiği iddiasının fiili bir uygulaması olması bakımından dikkat çekmektedir. Bu süreçte Kuzey Atlantik İttifakı sosyalleştiren, üye olmak isteyen ülkeler de sosyalleşen taraf olarak konumlanmıştır. Sosyalleşmenin araçları ise;

- KAİK / AAOK,
- BİO,
- Bireysel ve Yoğunlaştırılmış Diyalog,
- Üyelik Eylem Planı,
- Üyelik görüşmeleri,
- Üyelik süreci

çerçevesinde icra edilen faaliyetler olmuştur. NATO genişleme sürecinin başarılı olup olmadığı üyeliğe kabul edilen ülkelerin ne kadar İttifak norm, değer ve kurallarını benimseyebildiklerine bağlıdır. Çalışmanın kapsadığı dönemde üç defa gerçekleştirilen ve toplam 12 ülkenin alınması ile sonuçlanan genişleme sürecinin Avrupa-Atlantik bölgesinin bütünleşmesi ve istikrarına katkıda bulunduğu söylenebilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus bu dönemde NATO'ya kabul edilen ülkeler ile AB'ye kabul edilen ülkelerin, Arnavutluk hariç, ortak olmasıdır. Dolayısıyla bu iki süreç birbirini destekler biçimde yürütülmüştür. AB sürecinin daha geniş kapsamlı sosyal, siyasi, hukuki ve ekonomik bütünleşmeyi içerdiği düşünüldüğünde NATO genişlemesinin başarılı bir şekilde gerçekleşmesini de desteklediği belirtilmelidir.

NATO'nun ortak güvenlik kapsamındaki harekâtları 1990'larda Balkanlar'daki beşinci madde dışı kriz mukabele harekâtı ile başlamıştır. Bu harekâtın sivil kayıpları önlemek ve insani sıkıntılara son vermek gibi amaçlarla yapılması Wendt'in anarşi kültürü sınıflandırmasındaki Kantçı anarşi kültürünün "dost" modeline geçiş emareleri olarak değerlendirilebilir.

Çünkü “dost” modeli kendi kimliği ile ötekini özdeşleştirmeyi, kendi güvenliği tehlikede olmasa da “öteki”nin yardımına koşmayı gerektirir.¹⁴⁹ Bu müdahalelerde kısmen böyle bir içerik görülse de bölgedeki siyasi krizin yayılması ve insani problemlerden kaynaklanan göç dalgalarının Avrupa’yı istikrarsızlığa sürüklemesi endişesi de etkili olmuştur. Dolayısıyla Kuzey Atlantik bölgesinde “dost” modelinin yerleştiğinin söylenebilmesi için yeterli dayanak olmadığı sonucuna varılmıştır.

Ortak güvenlik kapsamındaki politikaların bir başka boyutu İttifak’ın güvenliğini sağlayacak ortak yeteneklerin geliştirilmesi boyutudur. Bu kapsamda Balkan krizleri döneminde, ortaya çıkan yeni harekât ihtiyaçlarını karşılayabilecek, esnek, intikal edebilir, birleşik ve müşterek olarak harekât icra edebilecek birlik ve karargâhlar oluşturulmaya çalışılmıştır. 2002 yılında NATO’nun dönüşüm zirvesi olarak kabul edilen Prag Zirvesi’nde Komuta Reformu, Prag Yetenekler Taahhüdü ve NMK konsepti NATO’yu 11 Eylül sonrasına hazırlayacak girişimler olarak geliştirilmiştir. Özellikle NMK konsepti, İttifak’a yönelik, barış ve güvenliği bozabilecek tehditlere karşı kısa sürede tepki verecek askerî yetenekleri bir araya getirmiş olması, İttifak’ın üye ülkelerin güvenliği için değerini devam ettirmesi bakımından önemli bir adım olmuştur. Yine, NATO’nun sahadaki birliklerine yönelik olarak tasarlanan füze savunmasının 2010 yılı Lizbon Zirvesi’nde tüm İttifak ülke topraklarını ve halklarını içerecek şekilde genişletilmesi NATO’nun üye ülkelerin ortak güvenliği için değerini artırmıştır. Böylece İttifak, tehdit durumunda meydana gelen değişiklikler karşısında gerekli uyumu sağlayacak tedbirleri alarak geçici bir ittifak yapılanmasından ziyade bir ortak güvenlik örgütüne dönüştüğünü göstermiştir.

Bu çalışmanın amacı NATO’nun dönüşüm dönemi politikalarının inşacı yaklaşımla anlaşılıp anlaşılamayacağı idi. Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında; iş birliğine dayalı güvenlik ve genişleme süreci politikalarının, inşacı yaklaşımın ortak, paylaşılan anlam, norm ve değerler geliştirerek maddi gücün bu çerçevede anlamlandırılması, sosyal etkileşim yoluyla bu değerlerin yaygınlaştırılması anlayışıyla okunabileceği görülmüştür. Ancak bu yaklaşımın başarısı stratejik ortamın uygunluğuna bağlıdır.

¹⁴⁹ Wendt, a.g.e., 1999, s. 299.

Rusya'nın son dönemindeki yaklaşımında olduğu gibi güç kullanımının veya güce dayalı rekabetin arttığı ortamlarda dışa yönelik bir sosyal etkileşim politikası izlemek olanaklı olmamaktadır. Ortak güvenlik kapsamında icra edilen kriz mukabele harekâtının ise Kantçı “dost” modeli çerçevesinde değerlendirilebilmesini sağlayacak süreklilikte yapılamadığı görülmüştür. Ancak İttifak yeteneklerinin, bir güç mücadelesi ve silahlanma yarışına neden olmadan ortak yeteneklerin geliştirilmesi şeklinde gelişmesinin güvenlik toplumu ve ortak güvenlik anlayışına neden olan bir politik kültürün, inşacı süreçler sonucu yerleşmesi ile gerçekleştiği değerlendirilmesine ulaşılmıştır.

Summary

Neo-realism and neo-liberalism, which had been regarded as mainstream theories up until profound changes took place in the 1990s in international structure, considered the international area as a domain in which states mainly pursue their strategic interests. In this period, NATO adopted policies that emphasized cooperation and NATO countries developed collaborative and collective responses to tackle international problems. This approach demonstrated that pure interest-based mainstream theories could not provide enough theoretical framework for NATO's new policies. In the same period constructivism, which is considered among critical theories and which places special importance on the interaction of states, offered a different framework than classical theories. In this context, the study tries to understand NATO's transformation policies from a constructivist approach perspective.

In the first chapter of the study, place of the constructivism among the theories of international relations has been explained. Theories of neo-realism and neo-liberalism are rationalist theories. They consider international society as an area where actors act to realize their predefined interests. Constructivism, regarded among the critical international theories, challenges the arguments of traditional theories. Constructivists claim that the material world is understood in the framework constituted by shared ideas and values. They also argue that normative and ideational structures affect the formation of identities and interests of political actors.

In the second chapter, first, the historical and conceptual background of NATO's transformation has been explained. Afterward, the transformation policy has been explained in two sections, Expansion of Security Community and Collective Security Policies. It is claimed that expansion of security community predicated on policies of cooperative security and enlargement process. The purpose of the cooperative security policy was to create security and stability in the Euro-Atlantic area by developing partnerships with non-NATO countries and international institutions. To actualize this aim several mechanisms were developed which would bring NATO and partner countries together. These partnership mechanisms allowed the formation of a common understanding to deal with common security problems. The institutionalization of common understanding is realized by conducting joint activities such as meetings, exercises, seminars, and training.

The enlargement process contained a larger socialization process, which was expected to result in the adoption of norms, values, and rules that NATO represents. This is particularly important because it was a practical realization of one of constructivism's main claims that society/international society and individuals/states mutually construct each other. The success of the enlargement process depends on to what degree new members internalized the Alliance norms, values, and rules. It can be argued that the enlargement that had been actualized thrice with the acceptance of 12 new members in the period of the study contributed to the integration and stability of the Euro-Atlantic region.

NATO's collective security operations started with non-article five crises response operations launched in the Balkans in the 1990s. Since those operations were conducted to prevent civilian losses and stop humanitarian crises, they can be considered as indicators of transition to the 'friend' model of Kantian anarchy culture. Because the 'friend' model requires identification of own identity with others and helping out to the others although your security is not in danger. Nonetheless, even though there were friendly intentions behind those operations, concerns over spill-over effect and risk of destabilization which could have been caused by mass immigration were affected the decisions to launch the operations. For this reason, it is argued that there is not enough evidence to claim that the 'friend' model has been established in the North Atlantic region. Another aspect of collective security policy is the development of capabilities that would ensure the Alliance's

security. In this context, the Alliance tried to create forces that are flexible and deployable and could conduct joint and combined operations. Thereby the Alliance, by taking required measures in the face of changing threat environment demonstrated that it has been transformed from a temporary alliance to a collective security organization.

In the concluding chapter, the findings of the research have been analyzed. In the study it has been found out that NATO's cooperative security, collective security, and enlargement policies could be understood by the constructivist approach's following claim; material force is given meaning according to the shared knowledge, norm, and values and these could be spread by social interaction; though success of this understanding depends on the suitable strategic environment.

Çatışma Beyanı:

Makalenin ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Kitaplar

- ADLER Emanuel and BARNETT Michael (ed.), *Security Communities*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.
- DEUTSCH Karl W. et. al., *Political Community and the North Atlantic Area*, Princeton University Press, New Jersey, 1957.
- EGELİ Sıtkı, *Füze Tehdidi ve NATO Füze Kalkanı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.
- KATZENSTEIN P. J. (ed.), *Culture of National Security*, Columbia University Press, New York, 1996.
- NATO Public Diplomacy Division, *NATO Handbook*, Brussels, 2006.
- ONUF Nicholas Greenwood, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, University of South Carolina Press, Colombia / South Carolina, 1989.
- REUS-SMIT Christian et. al., *Theories of International Relations*, Palgrave Macmillan, New York, 2005.
- WENDT Alexander, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
- ZEHFUSS Maja, *Constructivism in International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

Doktora Tezleri

BURTON Joe, NATO After the Cold War: Explaining the Durability of the Atlantic Alliance in a New Global Context, the University of Otago, Dunedin, New Zealand, 2010 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

ÇAKIR Adem, Türkiye-NATO İlişkilerinin İnşacı Perspektiften Analizi: 1991-2011, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Harp Akademileri, 2016.

Makaleler

ADLER Emanuel, "The Spread of Security Communities: Communities of Practice, Self-Restraint, and NATO's Post- Cold War Transformation", Paper Presented at the 2007 Meeting of the International Studies Association, Chicago, 2 March 2007.

AYBET Gülnur, "NATO'S New Missions", *Perceptions*, 1999, Cilt 4, Sayı 1.

AYBET Gülnur, "The Evolution of NATO's Three Phases and Turkey's Transatlantic Relationship", *Perceptions*, 2012, Cilt 17, Sayı 1, 19-36.

BARKIN J. Samuel, "Realist Constructivism", *International Studies Review*, 2003, Cilt 5, 325-342

BOZDAGLIOĞLU Yücel, "Constructivism and Identity Formation: An Interactive Approach", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2007, Cilt 3 Sayı 11, 121-144.

COTTEY Andrew, "NATO: Globalization or redundancy?", *Contemporary Security Policy*, 2004, Cilt 25, Sayı 3, 391-408.

CYR Arthur, "Turkey and the West", *Perceptions*, 1996, Cilt 1, Eylül-Ekim.

FLYNN Gregory and FARRELL Henry, "Piecing Together the Democratic Peace: The CSCE, Norms, and the "Construction" of Security in Post-Cold War Europe", *International Organization*, 1999, Cilt 53, Sayı 3, Yaz, 505-535.

GHECIU Alexandra, "Security Institutions as Agents of Socialization? NATO and the 'New Europe'", *International Organization*, 2005, Cilt 59, Sayı 4, Sonbahar, 973-1002.

MOORE Rebecca R., "Lisbon and the Evolution of NATO's New Partnership Policy", *Perceptions*, 2012, Cilt 17, Sayı 1, Bahar, 55-74.

RISSE-KAPPEN Thomas, "Collective Identity in a Democratic Community: The Case of NATO", Katzenstein, P. J., (ed.), *Culture of National Security*, Colombia University Press, New York, 1996, 357-399.

SCHIMMELFENNIG Frank, "NATO enlargement: A Constructivist Explanation", *Security Studies*, 1998, Cilt 8, Sayı 2-3, 198-234.

SOLANA Javier, "NATO in Transition", *Perceptions*, 1996, Cilt 1, Mar.-May.

ULUSOY Hasan, "Collective Security in Europe", *Perceptions*, 2003, Cilt 7, Sayı 4.

WALLANDER Celeste A., "Institutional Assets and Adaptability: NATO after the Cold War", *International Organization*, 2000, Cilt 54, Sayı 4, 705-735.

WALT Stephen M., "Alliances in a Unipolar World", *World Politics*, 2009, Cilt 61, Sayı 1, 86-120.

WENDT Alexander "Collective Identity Formation and the International State", *The American Political Science Review*, 1994, Cilt 88, Sayı 2, 384-396.

WOLFF Andrew T., "The Structural and Political Crisis of NATO Transformation", *Journal of Transatlantic Studies*, 2009, Cilt 7, Sayı 4, 476-792.

Resmî Belgeler

Bucharest Summit Declaration, 3 April 2008.

Comprehensive Political Guidance Endorsed by NATO Heads of State and Government, 29 November 2006.

Declaration of the Heads of State and Government, Brussel, 11 January 1994.

Declaration on Peace and Cooperation issued by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council, Rome, 8 November 1991.
Helsinki Final Act, 1 August 1975.

Istanbul Summit Communiqué, 28-29 June 2004.

Istanbul Cooperation Initiative Policy Document, 28 June 2004.

Lisbon Summit Declaration, 20 November 2010.

Madrid Declaration on Euro-Atlantic Security and Cooperation, 8 July 1997.

Membership Action Plan (MAP), 24 Nisan 1999.

Partnership for Peace: Framework Document, 10-11 January 1994.

Prague Summit Declaration, 21 November 2002

Riga Summit Declaration, 29 November 2006.

Strasbourg/Kehl Summit Declaration, 4 April 2009.

Strategic Concept 2010, Lisbon, 19 November 2010.

Study on NATO Enlargement, 3 September 1995.

The Alliance's New Strategic Concept agreed by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council, Rome, 7-8 November 1991.

The Alliance's Strategic Concept, Approved by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Washington D.C., Washington D.C., 24 April 1999.

The North Atlantic Treaty (Kuzey Atlantik Antlaşması), Washington D.C., 4 April 1949.

İnternet Kaynakları

"History of the ARRC (Allied Rapid Reaction Corps)",

<https://arrc.nato.int/page6814928.aspx> (Erişim Tarihi: 23 Kasım 2020).

Geoffrey Wheatcroft, "Who Needs NATO?", The New York Times, 15 June 2011, http://www.nytimes.com/2011/06/16/opinion/16iht-edwheatcroft16.html?_r=0 (Erişim Tarihi: 28.04.2016).

General James Jones (dönemin NATO Avrupa Müttelik Kuvvetleri Komutanı [Supreme Allied Commander Europe (SACEUR)], aktaran NATO Resmî İnternet Sayfası, "NATO Response Force", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49755.htm (Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2016).

Immanuel Kant, "Perpetual Peace: A Philosophical Sketch", 1795, <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/kant/kant1.htm> (Erişim Tarihi: 27.04.2016).

NATO Resmî İnternet Sayfası, "Enlargement", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49212.htm# (Erişim Tarihi: 15 Mart 2015).

NATO Resmî İnternet Sayfası, 'Istanbul Cooperation Initiative (ICI), http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_58787.htm (Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2015).

NATO Resmî İnternet Sayfası, "A Short History of NATO", <http://www.nato.int/history/nato-history.html> (Erişim Tarihi 06 Kasım 2014).

NATO Resmî İnternet Sayfası, "Ballistic missile defence", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49635.htm# (Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2016).

NATO Resmî İnternet Sayfası, "Basic Document of the Euro-Atlantic Partnership Council", 29 May 1997, <http://www.nato.int/docu/pr/1997/p97-066e.htm> (Erişim Tarihi: 11 Mart 2015).

NATO Resmî İnternet Sayfası, "International Security Assistance Force (ISAF): Key Facts and Figures", 6 October 2014, http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2014_10/20141014_141006-ISAF-Placemat-final.pdf (Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2016).

NATO Resmî İnternet Sayfası, “NATO Mediterranean Dialogue”, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_60021.htm (Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2015).

NATO Resmî İnternet Sayfası, “NATO’s relations with Contact Countries”, http://www.nato.int/summit2009/topics_en/12-contact_countries.html#evolution (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2015).

NATO Resmî İnternet Sayfası, “NATO Response Force”, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49755.htm (Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2016).

NATO Resmî İnternet Sayfası, “Signatures of Partnership for Peace Framework Document”, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82584.htm?selectedLocale=en (Erişim tarihi: 18.04.2016).

NATO Resmî İnternet Sayfası, “The Harmel Report”, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67927.htm (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2014).

NATO Resmî İnternet Sayfası, “The Future Tasks of the Alliance Report of the Council- ‘The Harmel Report’”, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_26700.htm (Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2013).

William J. Clinton, “Remarks at the Harry S. Truman Library Institute Legacy of Leadership Dinner,” 25 October 1995, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=50701> (Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2015).

Diğer

DEMİREL Süleyman, DYP Genel Başkanı, TBMM Tutanak Dergisi, 21.02.1990, Cilt 41, Birleşim 80, Oturum 1.

Kitle Kaynak Yönteminin İstihbarat Üretimindeki Yeri: Ushahidi Platformu Örneği*

The Place of Crowdsourcing Method in Intelligence Production: Example of Ushahidi Platform

Mert Can ATAR**

Öz

Bu çalışmanın ana amacı kitle kaynak yönteminin istihbarat üretimine getirdiği yeni bakış açıları ve uygulama alanlarının tespit edilmesidir. Bunun için nitel araştırma yöntemi kullanılmış, kitle kaynağın kavramsal altyapısının ve uygulama alanlarının istihbarat üretimine ve organizasyonel yapısına yeni perspektifler getirip getirmediği sorusu üzerinde durulmuştur. Çalışma bu minvalde iki bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde kitle kaynak kavramı irdelenmiştir. Bunun için çalışmanın teorik çerçevesini de oluşturan kitlelerin bilgeliği fikri, kitlelerin teknoloji ile etkileşimi ve yeni sosyal sınıflar haline gelen Pro-Amatların ve üreticilerin ortaya çıkışı işlenmiştir. İkinci bölümünde ise bir haber üretim platformu olan Ushahidi tanımlanmış, 2010'daki Haiti depremi sonrası kullanımı ve ürettiği istihbaratın mahiyeti incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kitle Kaynak, İstihbarat, Ushahidi, Kitlelerin Bilgeliği, Analiz.

Abstract

The main purpose of this study is to determine the new perspectives and application areas brought by the crowdsourcing method to intelligence production. For this, the qualitative research method was used and the question of whether the conceptual infrastructure and application areas of crowdsourcing brought new

* Bu çalışma Prof. Dr. Meltem Bostancı danışmanlığında "Haber Üretiminde Yeni Bir Yaklaşım: Gazetecilikte Kitle Kaynak Yöntemi Analizi" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Gazetecilik Bölümü, İstanbul, Türkiye, ORCID: 0000-0002-2479-8120, e-posta: tremrata@gmail.com.

Geliş Tarihi / Submitted: 13.03.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 09.06.2020

perspectives to intelligence production and organizational structure was emphasized. The work is divided into two parts in this way. In the first part, the concept of crowdsourcing is examined. For this, the idea of the wisdom of the crowds, which also constitutes the theoretical framework of the study, the interaction of the crowd with technology, and the emergence of Pro-Ams and prosumers, which have become new social classes, are discussed. In the second part, Ushahidi, a news production platform, was defined and its use after the Haiti earthquake in 2010 and the nature of the intelligence it produced was examined.

Keywords: *Crowdsourcing, Intelligence, Ushahidi, Wisdom of Crowds, Analysis.*

Giriş

İnternetin yaygınlaşmasıyla günümüzde bir bilgi patlaması yaşanmaktadır. Bu sebeple işi bilgilerden enformasyon üretmek olan istihbarat örgütleri ve basın kuruluşlarının doğru istihbarata ulaşması zorlaşmaktadır. Bunun yanında geleneksel yollarla ulaşılan bilgiler, kısıtlı bir bakış açısını yansıttığından analiz edilmek istenen konulara dar bir çerçeveden bakılmasına yol açmakta, analizlerin derinliğini azaltmaktadır.

Öte yandan internet ortamındaki yoğun veri akışı, kurumların sayıca az insan gücünün altından kalkamayacağı hızda ve büyüklüktedir. Bu sebeple özellikle açık kaynak istihbaratından yararlanmak isteyen kurumlar için yüksek hacimli veriler büyük bir problemdir. Kitle kaynak yöntemi bu problemleri çözebilecek niteliktedir. Terim, bir kurumun karşılaştığı problemin, kendi dar profesyonel kadrosunun yönetiminde, internet ortamındaki kullanıcıların yardımıyla/ulaştırdıkları bilgilerle çözmesi olarak özetlenebilir. Nitekim kitle kaynağın, internete bağlantısı olan herkesi potansiyel bir haber kaynağına dönüştüren yapısı, doğru değerlendirmeler yapmak için sağlıklı istihbarata muhtaç olan kurumlar için önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Buradan hareketle çalışmanın araştırma sorusu, kitle kaynağın kavramsal altyapısının ve uygulama alanlarının istihbarat üretimine ve organizasyonel yapısına yeni perspektifler getirip getirmediğidir. Bunun için nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Öte yandan *The New Yorker* dergisi yazarı James Surowiecki'nin ortaya koyduğu kitlelerin bilgeliği fikri çalışmanın teorik altyapısını oluşturmakta, istihbarat üretim

platformu olan Ushahidi, bu teorinin sahada test edildiği bir proje olarak değerlendirilmektedir. Çalışmanın amacı; istihbarat örgütlerinin organizasyonel yapısı için yeni bir öneri ortaya koymak ve kurumların internet kitleleri ile girecekleri olası etkileşimlerde, istihbarat edinebilecekleri yeni katılım alanlarını tespit etmektir.

1. Kitle Kaynak Kavramı

21. yüzyılda gelişen teknolojik araçlar sayesinde büyük ölçeklerde veri kullanıma sokulmuştur. Bu sebeple, işi haber üretmek olan basın organları çevrimiçi dönem öncesi yöntemlerle veri tasnifleyip işlemekte zorlanmaktadır. Öte yandan internet toplulukları neredeyse her konuda yüksek sayıda veri üretmekte ve bunları yararlı bilgi olarak dağıtımına sokabilmektedir. Kitle kaynak yöntemi, işte bu dağıtım sürecini belirli bir düzene sokma girişimidir.

Kitle kaynak kavramını (İngilizce “crowdsourcing”) ilk defa 2006 yılında Wired sitesinde yazar olan Jeff Howe ortaya koymuştur.¹ Daren C. Brabham’ın tanımlamasına göre kitle kaynak “çevrimiçi şekilde sorumluluğu paylaştırarak problem çözmeye yarayan bir üretim modelidir. Bu kavramda sorumluluğu paylaşılanlar çevrimiçi topluluklardır.”² Howe bu davranış şeklini şöyle açıklamıştır:

“Uzun zamandan beri dünyanın her tarafında insanlar, şimdiye dek görülmemiş bir sosyal davranış sergiliyorlar: Bu insanlar bir araya geliyor ve bir zamanlar yalnızca profesyonellere ait olan alanlarda çok az bir paraya veya karşılıksız çalışıyorlar. Bu fenomen, profesyonel fotoğrafçılıktan gazeteciliğe kadar çeşitli alanlara yayılıyor.”³

Buradan anlaşılacağı gibi topluluk, kitle kaynağın temelindeki ana güçtür. Şöyle ki internet öncesi topluluklar, ulaşım imkânlarının kısıtlı olmasından dolayı coğrafi hatlar içinde oluşmuştur. İkinci Dünya Savaşından sonraki yıllarda gelişen ulaşım sistemleri, coğrafya ile belirlenmiş topluluk sınırlarını silikleştirmiştir. İnternetle birlikte topluluklar, coğrafi sınırların

¹ Jeff Howe, “The Rise of Crowdsourcing”, <https://www.wired.com/2006/06/crowds/>, (Erişim Tarihi: 18.11.2019).

² Daren C. Brabham, *Crowdsourcing*, The MIT Press, Massachusetts, 2013, p. xix.

³ Jeff Howe, *Crowdsourcing*, (çev. Günseli Aksoy) KoçSistem Bilgi ve İletişim Hizmetleri, İstanbul, 2010, s. 14.

engellerini tamamen yok etmiştir. Bu sefer internetin içinde, coğrafi hatlar üzerindeki topluluklara benzer gruplar belirmeye başlamıştır.⁴

Bu topluluk üyeleri boş vakitlerinde profesyonel olarak yaptıkları işlerinin yanında, internet üzerinden parçası oldukları gruplarda çeşitli uğraşlar (hobiler) edinmişlerdir. Genellikle bilgisayar bağlantılı olan bu uğraşlar fotoğrafçılıktan bilimsel problemleri çözmeye kadar geniş bir çeşitliliğe sahiptir.

InnoCentive sitesi, bu yöntemin bilimsel araştırmalar alanındaki en önemli örneklerinden birini oluşturmaktadır. Site, 2002 yılında ilaç üreticisi olan Eli Lilly tarafından kurulmuştur. Girişimin ana amacı ise zor bilimsel problemlerin kitle kaynak yöntemi ile çözümlenmesine olanak sağlamaktır. Bu bilimsel sorunlar biyomedikal ve bilgisayar bilimleri dâhil birçok alanı kapsamaktadır. Sitede problem çözen “çözücüler” ve probleme sahip olup bunları siteye yükleyen “arayışçılar” adlarında iki grup vardır. Çözücüler ortadan kaldırdıkları sorunlar için 5 bin dolar ile 1 milyon dolar arası para ödülü almaktadırlar. Öte yandan çözücünün ortaya koyduğu çözüm, daha sonra arayışçı şirketin fikrî mülkiyeti altına girmektedir.⁵

Kitle kaynak yönteminin en çok verim getirdiği alanların başında istihbarat toplama işinin başat bir faktör olduğu gazetecilik gelmektedir. Nitekim bu yöntem sayesinde gazeteciler internet bağlantısı olan herkesi potansiyel haber kaynağı haline getirmiş ve çeşitli bilgisayarlı yöntemlerle kendilerine gönderilen girdileri kümeleyerek başarılı projeler geliştirmişlerdir. Örneğin ProPublica sitesinin (www.propublica.org) “Hasta Güvenliği” haber serisi buna iyi bir örnektir. Bu haberde site, profesyonel sağlık personellerinden aldığı verilerle bir “Cerrah Karnesi” oluşturmuştur. Bu karnenin amacı, cerrahların yaptıkları ameliyat sonucu kaç hastanın öldüğünü belirlemektir. Oluşturulan veri tabanında hastalar istedikleri cerrahın istatistiklerine ulaşabilmektedir. Bu örnekte dikkat edilmesi gereken nokta, projenin ihtiyacı olan istihbaratı sağlık çalışanlarından almasıdır. Yani site, cerrah karnesini oluştururken doğrudan birincil haber kaynaklarına ulaşmayı kitle kaynak yöntemiyle başarmıştır.⁶

⁴ *A.g.e.*, s. 88-89.

⁵ Brabham, *Ibid.*, p. 29-30.

⁶ Jan Schaffer, Mimi Onuhoa, Jeanne Pinder, “Guide to Crowdsourcing”, *Columbia*

Bununla beraber, kitle kaynak yönteminin haber kaynaklarını çeşitlendirme yetisi kamu kuruluşlarının da kullanabileceği mahiyettedir. SeeClickFix sitesi (www.seeclickfix.com), bu konuda önemli bir uygulama örneğidir. Site sayesinde insanlar, yaşadıkları yerlerdeki küçük problemleri bildirebilmektedirler. Bu problemler; yollarda ve kaldırımlarda oluşan çukurlar, çirkin duvar yazıları ya da çalışmayan trafik ışıkları gibi şehir hayatının aksayan yönlerini kapsamaktadır. Özellikle ABD kentlerinde, şehir yöneticileri ve gazeteciler siteyi bölgede olanlar hakkında istihbarat almak için kullanmaktadır.⁷

1.1. Kitle Kaynağı Etkileyen Faktörler

Kitle Kaynak, verimliliğini üç adet temel olguya borçludur. Bunlar; yetkin bir kitlenin varlığı, kitle ile teknolojinin etkileşimi ve internet topluluklarının oluşturduğu yeni, melez ve katılımcı sosyal sınıfların doğuşudur. Bu üç olgunun birbiriyle uyumlu birleşimi, kitle kaynağın alametifarikasını ortaya çıkarmaktadır.

1.1.1. Kitlenin Yetkinlik Doğasının Kitle Kaynak Açısından Önemi

Kitlelerin mahareti bu yöntemin kullanılmasındaki en önemli sebeplerden biri olarak değerlendirilmektedir. *New Yorker* dergisi yazarı James Surowiecki'nin “Kitlelerin Bilgeliği” adlı eseri bu konuda önemli noktalara değinmektedir. Yazar bu eserinde, grupların doğru şartlar altında olağanüstü zeki olduklarını ileri sürmektedir. Ona göre kitleler, belirli şartlar altında çoğu kez içlerindeki en akıllı üyeden dahi daha akıllı olmaktadır.⁸

Buna kanıt olarak ise Türkiye’de de yayınlanan Kim Milyoner Olmak İster? yarışmasındaki seyirciye sorma jokeri gösterilebilir. Bu yarışmada yarışmacılara giderek zorlaşan sorular sorulmaktadır. Eğer yarışmacılar art arda 15 soruyu doğru yanıtlarsa 1 milyon dolar para ödülü kazanmaktadırlar. Yarışmacılar zorlandıkları sorularda kullanmak için üç jokere sahiptirler. Bunlardan birinde dört adet seçenek ikiye indirilir. Bir diğerinde yarışmacı, zekâsına güvendiği bir uzmanı arar. Üçüncüsü ise

Journalism School, 2016, s. 37-38, <https://core.ac.uk/download/pdf/161457016.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.02.2020).

⁷ Brabham, *Ibid.*, p. 32.

⁸ James Surowiecki, *Kitlelerin Bilgeliği*, (çev. Osman Deniztekin), Varlık Yayınları, İstanbul, 2007, s. 11.

sorunun izleyicilere sorulduğu ve doğru şıkkın stüdyodaki seyirciler arasında oylandığı jokerdir. Bunların arasında doğru yanıtı en isabetli tespit edebilen joker ise seyirciye sorma jokeridir. Şöyle ki uzmanlar, doğru cevabı yüzde 65 oranında tutturuyorken, izleyicilerden oluşan kitle yüzde 91 seviyesinde doğru cevabı vermektedir.⁹

Bir diğer örnek olarak ABD'ye ait Scorpion denizaltının bulunma yöntemi gösterilebilir: 1968 yılının mayıs ayında Scorpion adındaki ABD denizaltısı Kuzey Atlantik'ten *Newsport News*'e dönüş yolunda kaybolmuştur. ABD donanmasının denizaltının son konumunu bilmesine rağmen ona ne olduğu hakkında hiçbir fikri yoktur. Aranacak alan ise yirmi mil genişliğinde ve binlerce ayak derinliğinde bir çemberdir. ABD yönetiminin kayıp denizaltıyı bulması için görevlendirdiği kişi ise John Craven adındaki bir donanma subayı olmuştur.

Craven öncelikle denizaltının nasıl battığı ile ilgili bir dizi senaryo üretmiştir. Daha sonra matematikçilerden ve denizaltı kurtarma uzmanlarından oluşan bir ekip kurmuştur. Onlardan sorunun çözümü için birbirlerine danışmalarını değil, bağımsız olarak kendisinin ürettiği senaryolardan hangisinin en isabetli olacağına dair tahmin yürütmelerini istemiştir. Planı, bu tahminleri bir araya getirmek ve Scorpion'un nasıl yok olduğuna dair iyi bir fikir edinmektir. Craven tüm tahminleri topladıktan sonra bayes teoremini kullanarak ortalama bir konum ortaya çıkarmıştır. Bu yöntem olumlu sonuç vermiş ve denizaltı, grubun tahmininden 220 yard (201 metre) uzağında bulunmuştur. Burada üzerinde durulması gereken nokta; Scorpion'un bulunmasını sağlayan nihai tahminin grubun herhangi bir üyesinin seçtiği bireysel çıkarımın değil, kolektif bir yargının ürünü olmasıdır.¹⁰

Kitlenin bu örnekteki mahareti grubun bazı özellikleri bünyesinde toplamasının bir sonucudur. Surowiecki'ye göre bir kitlenin verimli olabilmesi için; farklı alanlardan gelen kişilerin oluşturacağı fikir çeşitliliğine, bu fikir çeşitliliğini besleyecek ve üyelerin bağımsız olmasını sağlayacak

⁹ *A.g.e.*, s. 23-24.

¹⁰ Sherry Sonntag, Christopher Drew, *Blind Man's Bluff*, Public Affairs, New York, 1998, 145-150'den aktaran James Surowiecki, *Kitlelerin Bilgeliği*, Varlık Yayınları, İstanbul, 2007, s. 17-19.

özgür bir ortama, insanların yerel bilgiler üzerine yoğunlaşabilecekleri âdemi merkezîyetçi bir sisteme ve bireysel çalışmalarını koordine edip bir sonuç çıkartacak otoriteye ihtiyaç duyulur. Eğer grup, bu dört özelliği de bünyesinde barındırırsa yapılan tahminlerin ortalaması, olası hataları telafi edebilecektir.¹¹

Bu dört ana özellik kitlenin bilgeliğini ayakta tutan sütunlar olarak görülebilir. Öyle ki birinin eksik olması başarısız sonuçlar için yeterli bir sebeptir. Bu konuda ABD'nin istihbarat ve karar alıcı organlarının yaptıkları hatalar iyi örnekler teşkil etmektedir. Nitekim fikir çeşitliliği az olursa ne olur sorusunun cevabı, ABD'nin 1961 senesinde yaptığı Domuzlar Körfezi Çıkarması'na bakılarak anlaşılabilir.

Burada Kennedy yönteminin yaptığı hata, harekâtın başarılı olup olmayacağını dair hesap yapma görevini, harekâtın aynı zamanda planlayıcısı olan ekibe vermesi olmuştur. Bu hamle ihtiyat çağrısı yapan muhaliflerin susturulmasını yol açmış ne CIA'ye ne de Dışişleri Bakanlığı'nın Küba Masası'na danışılmıştır. Sonuç olarak harekât başarısız olmuştur. Burada kaçırılmaması gereken nokta hemen hemen aynı arka plana sahip grup üyelerinin, çatışmasız biçimde birbirleriyle kaynaşmasıdır. Böylelikle kitle, dışarıdan gelen farklı fikirlere karşı direnç kazanmıştır. Howe, çatışmasız grupların akıbetini şöyle değerlendirmektedir:

“Görüşmek ve tartışmak, kolektif zekânın düşmanıdır, çünkü çeşitliliği azaltır. Bireyler konuştuğça uzlaşma yolu açılır. Kalabalığın akıllı tahminlerde bulunabilmesine veya bir probleme yeni yaklaşımlar bulabilmesine olanak tanıyan ana koşullardan biri özerkliliktir. Her bireyin bağımsız olarak seçimini yapması gerekir.”¹²

Ayrıca bu tür homojen gruplar, üyelerinin fikirsel bağımsızlığını da tehlikeye atmaktadır. Zira çoğunluğu aynı fikirde olan bir grup, içeriden gelecek farklı fikirlere tıpkı dışarıdan gelenlere olduğu gibi direnç gösterecek ve olası bir muhalefeti kısa sürede etkisiz hale getirecektir.¹³ Bu durum kitlenin verimliliğine büyük zarar vermektedir. Çünkü bağımsızlık,

¹¹ Surowiecki, *a.g.e.*, s. 29-30.

¹² Howe, *a.g.e.*, s. 145.

¹³ Surowiecki, *a.g.e.*, s. 54-56.

insanların yaptıkları hataların birbirleriyle ilişkilendirilmesini engellemektedir. Yani yapılan hatalar sistematik olarak aynı yönde olmayacağından, kolektif yargı etkilenmeyecektir. Bu da doğru sonuca ulaşma şansını arttıracaktır.¹⁴

Bunun yanında İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin istihbarat örgütü CIA'in nasıl örgütlenmesi gerektiğine dair yapılan tartışmalar, bize kurumlardan oluşan kitlenin nasıl verimli bir şekilde çalıştırılabileceği konusunda fikir vermektedir.

Özellikle âdemi merkeziyetçilik ile merkeziyetçilik arasındaki avantaj ve dezavantaj tartışmaları bu sürecin ana maddesi olmuştur. Tartışmanın başlangıcı İkinci Dünya Savaşının hemen sonrasına kadar gitmektedir. Savaştan önce ABD istihbarat örgütlerinin genel yapısı birbirinden ayrı ve irtibatsız bir görüntü vermekteydi. Ülkenin istihbarat ihtiyacı farklı silahlı kuvvetlerin farklı istihbarat kolları tarafından karşılanmaktaydı. Bu sistemin verimliliğini tartışmaya açacak olan olay ise 7 Aralık 1941 yılında gerçekleşen Pearl Harbor baskını olmuştur.

Yaşanan felaketin ardından devlet bünyesinde yapılan görüşmelerin sonucunda ABD istihbarat sisteminin yetersiz olduğuna karar verilmiş ve Amerikan Kongresi, 1947 senesinde Ulusal Güvenlik Yasası'nı çıkararak Merkezî İstihbarat Örgütü'nü (CIA) kurmuştur. Ancak burada ABD istihbaratının merkezileştirilmesi amacı gerçekleştirilememiştir. Bunun nedeni CIA yöneticisinin sadece kâğıt üzerinde ABD istihbarat örgütlerinin başında olmasıdır. İstihbarat örgütleri aslında, özerk sayılabilecek bir kurumlar kümesi haline getirilmiştir.¹⁵

ABD kamuoyu bu gerçeği 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen terör saldırılarından sonra idrak edecektir. Saldırıyı soruşturan 11 Eylül Soruşturma Komisyonu yayınladığı 13. Rapor bu durumu açıklamıştır. Komisyona göre en büyük problem farklı istihbarat örgütleri arasındaki enformasyon paylaşımı eksikliğidir. Çözüm, "Akıllı bir hükümet, düşmanı

¹⁴ *A.g.e.*, s. 59.

¹⁵ *A.g.e.*, s. 83-84.

bir bütün olarak görmek için tüm bilgi kaynaklarını birleştirir” denilerek vurgulanmıştır.¹⁶

Raporla aslında âdemi merkezîyetçi bir organizasyonun nasıl başarılı olabileceği idrak edilmiştir. Âdemi merkezîyetçi yapı, yalnızca kurumların elde ettiği bilgileri kümeleyecek ve kapsamlı bir analiz çıkartacak üst bir kurum bulunduğu takdirde başarılı olmaktadır. Diğer bir deyişle ABD istihbarat çevreleri, 11 Eylül saldırılarını âdemi merkezîyetçi bir sistem benimsedikleri için değil, örgütlerin topladığı enformasyonu kümeleyecek hiçbir kurumun olmaması sebebiyle öngörememiştir. Yani ortada FBI ajanlarının, CIA analistlerinin ve Ulusal Güvenlik Örgütü uzmanlarının biriktirdiği enformasyonu, kolektif bir yargı haline getirecek üst bir merci bulunmamaktadır.¹⁷

Âdemi merkezîyetçilik konusunda ABD’li iktisatçı Friedrich A. Hayek’in görüşleri dikkate değerdir. Hayek, “Bilginin Toplumda Kullanımı” makalesinde kapalı bilgi ve “soruna yakın kişi” diye tanımladığı iki olgudan bahsetmektedir. Kapalı bilgi belirli bir yer, iş ya da deneyime özgü olduğu için kolaylıkla özetlenip başkalarına iletilemeyen ve çok değerli bilgi olarak tanımlanabilir. Bu bilgiler istatistikî veriler olarak dahi değerlendirilemez. “Soruna yakın kişi” ise ortaya çıkan sorunlara en yakın olan, bu sebeple de o sorunun çözümünü bilme olasılığı en yüksek kişidir. Hayek’e göre bir kişi soruna ne kadar yakınsa, sorunla ilgili kapalı bilgiler edinmesi, dolayısıyla bu bilgileri kullanıp sorunu çözmesi o kadar kolaylaşmaktadır.¹⁸

Kitlelerin bilgeliği fikri âdemi merkezîyeti bir veri ve bir yarar olarak kabul etmektedir. Buradan hareketle, sadece kendi çıkarlarını gözeten bağımsız insanlardan oluşan bir kitlenin çabalarını tepeden yönlendirmek yerine, kurum ya da kişi topluluklarının aynı sorun üzerinde âdemi merkezîyetçi bir tarzda çalışmalarını yürütmeleri, alınacak kararların daha sağlıklı olmasına yardım edecektir. Ancak burada dikkat edilmesi nokta

¹⁶ “How to Do it? A Different Way of Organizing Government”, http://govinfo.library.unt.edu/911/report91Report_Ch13.htm, (Erişim Tarihi: 18.11.2019).

¹⁷ Surowiecki, *a.g.e.*, s. 93-94.

¹⁸ Fried A. Hayek, “The Use of Knowledge in Society”, *The American Economic Review*, 1945, Vol. 35, No. 4, 519-539, p. 524-525.

ABD karar alıcılarının istihbarat örgütlerinin organizasyonu konusunda yaptıkları hataya düşmemek ve sistemin bir bölümünde üretilen enformasyonun, geri kalan bölümlere de yayılmasını sağlamaktır.¹⁹

Kitleler her ne kadar doğru şartlar altında üstün bir performans sergilese de birbirleriyle rahat bir iletişim içinde olacakları ve karşılıklı çıkar ilişkilerini adilce düzenleyebilecekleri platformlara ihtiyaç duymaktadırlar. Kitlenin bilgeliğinin bu arayışına teknoloji cevap vermiştir. İnternetle kitleler, kendilerini ifade edebilecekleri kullanışlı kanallar bulmuşlardır.

1.1.2. Kitlenin Teknoloji ile Etkileşimi

Açık kaynak kodlu yazılımlar teknolojinin, kitlelerin etkinliğini arttırması bakımından önemli örneklerdir. Bu üretim türü internetin ilk ortaya çıktığı dönemlerden beri revaçta olan bir yazılım geliştirme sistemidir. Bu yazılımlar, dar bir mühendis ya da bilim insanı kadrosu tarafından değil, internete bağlı ve farklı arka planlara sahip kişiler tarafından geliştirilmektedir. İnternetteki kullanıcılar açık kaynak kodlu yazılımları geliştirmek için bir araya gelmekte, proje üretmekte ve bilgi paylaşımı yapmaktadır. Bu yazılım etrafında birleşen insanların en önemli özelliği ise tüm bunları gönüllülük esasına göre yapıyor oluşlarıdır.²⁰

Açık kaynak yazılımlarının geliştirilme yöntemi, internet ortamında kitleden güç olarak yapılan ilk uygulamalardan biri olarak görülebilir. Bu yazılımlar ilk defa ABD’de 1960’lar ve 1970’lerde ortaya çıkmıştır. Bilgisayar programlamasının erken dönemlerinde yazılımcılar istedikleri programları ya kendileri yazmışlar ya da yazmaları için insanları tutmuşlardır. Yazılımların tümü şirketlerin ya da üniversitelerin laboratuvarlarında mühendisler ve bilim insanları tarafından üretilmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta; yazılımcıların ürettikleri ürünleri diğerleriyle herhangi bir ücret talep etmeden paylaşmış olmalarıdır. Yazılan bir yazılımı başka bir bilim insanına ya da mühendise vermek ve ürünün o kişi tarafından tekrar elden geçirilmesi normal bir uygulama olarak görülmüştür. Zamanla bu komünal davranış şekli bir tür “hack kültürü” oluşturmuştur.

¹⁹ Surowiecki, *a.g.e.*, s. 87-88.

²⁰ Sadi Evren Şeker, “Kitle Kaynak (Crowdsourcing)”, <http://mis.sadievrenseker.com/2015/04/kitle-kaynak-crowdsourcing/>, (Erişim Tarihi: 12.02.2020).

Hacker terimi o dönemlerde bu tür faaliyetlerin genel adı olmasından ötürü negatif bir anlam taşımamaktadır.

1969 senesinde ABD Savunma Bakanlığı'na bağlı Savunma İleri Araştırma Projeleri Ajansı ilk kıtalararası yüksek hızlı bilgisayar ağı olan ARPANET'i kurmuştur. Bu ağ zaman geçtikçe birçok üniversiteyi ve araştırma laboratuvarını birbirine bağlamıştır. Bununla birlikte hackerlar yazılım kodlarını, hatta yazılımların kendisini çok daha rahat şekilde birbirleriyle paylaşmaya başlamıştır. Hackerların kendilerine özgü davranış normları bu dönemde şekillenmiştir.

Hacker kültürünün en yoğun yaşandığı yerlerden biri de MIT'nin (*Massachusetts Institute of Technology*) bünyesindeki Yapay Zekâ Laboratuvarı olmuştur. Ancak 1980 yılında bu kültür, bir grup çalışanın bazı yazılım kodlarını lisanslamasıyla darbe almıştır. Bu işlemle birlikte lisanslanan kodlar daha önce olduğu gibi herkese açık olmayacak, sadece yazılım sahipleri tarafından kullanılacaktır.

Bu durumdan en çok rahatsız olan kişi MIT'de programcı olarak çalışan Richard Stallman olmuştur. Stallman yazılımların ve kodların ücretli hale gelmesini ahlaken yanlış olduğu düşünmüş, bu sebeple 1985 senesinde Özgür Yazılım Kuruluşu (*Free Software Foundation*) adlı bir kurum kurmuştur. Bu kurumun amacı hackerlar tarafından üretilen yazılımlara ücretsiz erişimi garanti altına alacak yasal bir mekanizma kurmaktır. Bu amaçla üretilen lisansın adı Genel Kamu Lisansı olarak belirlenmiştir (*General Public License* ya da GPL). Genel Kamu Lisansı, kodların ücretsiz şekilde elde edilmesini, üzerinde çalışılmasını, modifiye edilmesini ve dağıtılmasını garanti altına almıştır.²¹

Açık kaynak yazılımlarının nasıl işlediğini görmek için Apache web sunucu yazılımına bakılması yeterlidir. Yazılım, ilk defa Illinois Üniversitesinde lisans öğrencisi olan ve daha sonra Ulusal Süper Hesaplama Uygulamaları Merkezi'nde (*National Center for Supercomputing Applications*) çalışmış Rob McCool tarafından geliştirilmiştir. Amacı, web sitesi sahiplerinin istedikleri dosyaları ve içerikleri internet üzerinden yayınlamalarını sağlamaktır. McCool yazılımı geliştirmekle kalmamış, geliştirdiği her sürümü

²¹ Eric von Hippel, *Democratizing Innovation*, The MIT Press, Massachusetts, 2005, p. 97-98.

internet üzerinden indirilebilir hale getirmiştir. Böylelikle internetteki diğer kişiler yazılımı indirmiş, modifiye etmiş ve geliştirmişlerdir.

McCool'un 1994 yılında USHUM'den ayrılması, yazılımın geliştirilme aşaması sekteye uğratmamıştır. Bunun yerine süreç küçük bir site yöneticisi grubu tarafından devam ettirilmiştir. Bu yazılımcılar Apache'yi kendi sitelerinde kullanarak geliştirmeye devam etmişlerdir. Yöneticilerin sekiz kişilik çekirdek kadrosu, yazılımı sürekli yamalarla iyileştirmiştir. Sonunda Apache 1 Aralık 1995 senesinde tam sürüme geçmiştir. Bugün bu yazılım, dünyanın en çok kullanılan web sunucularından biridir. Karşılarında Microsoft ve Netscape gibi güçlü şirketler bulunmasına rağmen Apache, açık kaynak yazılımı olması sebebiyle piyasada halen büyük bir pay sahibidir ve halen geliştirilmeye devam edilmektedir.²²

Açık kaynaklı yazılımların üretilmesi ve geliştirilmesi sadece bilgisayar yazılımları gibi sanal ürünlere özel değildir. Bu yöntem fiziksel ürünler için de kullanılmaktadır. Don Tapscott ve Anthony D. Williams'ın yazdığı "*Wikinomics*" (Türkçe Vikinomi) adlı eser; teknolojiyle desteklenen şirket gruplarının iş birliğine dayanan ve yeni ekonomik üretim modelini anlatan bir kavram ortaya koymaktadır. Buna göre günümüzde artık şirketler, projelerini içlerine kapanarak gerçekleştirmemektedirler. İşi uçak tasarlamak veya hastalıklara ilaç üretmek olan birçok şirket, diğer şirketlerle yapacakları uluslararası iş birliklerine daha sıcak bakmaktadır. Bu iş birliği kolektif zekânın, kabiliyetin ve kaynakların paylaşılmasıyla beraber hiyerarşik olmayan yatay bir ağ içerisindeki katılımcıların ortak çalışması ile gerçekleşmektedir. Birden fazla şirketin oluşturduğu bu iş birlikleri tek bir şirketin başarabileceğinden daha fazla hedefi başarabilmektedir.²³

Vikinomi'nin temelinde dört adet faktör vardır. Bunlar şeffaflık, paylaşım, küreselleşme ve kolektif üretimdir.²⁴ Şeffaflıktan kastedilen, şirketlerin önceden sır olarak görülen bilgileri ve araçları kendilerine saklamakta daha isteksiz olmalarıdır. Bunun nedeni yeni dönemde bilgilerin, şirket ile teması olan ortaklara, çalışanlara, müşterilere ve hisse sahiplerine açılmasının saklanmasıdır.

²² *Ibid.*, p. 101.

²³ Don Tapscott, Anthony D. Williams, *Wikinomics*, Penguin Books, London, 2006, p. 18.

²⁴ *Ibid.*, p. 20.

Çünkü şeffaflığa önem veren şirketin ortakları, çalışanları ve müşterileri söz konusu şirketi buna önem vermeyen diğer şirketlere kıyasla daha kolay analiz edebilmektedir. Diğer yandan hisse sahipleri yatırım yaptıkları şirketleri daha kolay gözlemleyebilmekte, güvenilirliği yükselen bu şirketlere daha fazla yatırım yapabilmektedir. Şeffaf bir şirketin çalışanları da bu durumdan pozitif etkilenmektedir. Zira böylesi bir iş ortamında çalışanlar, kurumlarını daha çok benimsemektedir.

Kitlesel üretim ise açık kaynak kodlu yazılımların geliştirilmesi yönteminin Vikinomi'ye uygulanmış hali olarak görülebilir. Bu yöntemde fiziki veya dijital ürünler, hiyerarşik olmayan yatay bir organizasyonun gönüllü katılımcıları tarafından üretilir. Bu yöntemin en iyi örnekleri Linux ve Apache yazılımlarıdır.²⁵

Paylaşım faktörü, şirketlerin iş yapış yöntemlerinde tescilleri altında bulunan mal ve fikirler konusunda daha esnek davranmalarını temel alır. Örneğin 1999 yılında bir düzine ilaç firması, fikir mülkiyetlerini ellerinde bulundurdukları ar-ge projelerini terk etmiş ve SNP Konsorsiyumu gibi açık iş birliğini temel alan projelere destek vermiştir. Bu iki projede de biyomedikal araştırmalarla elde edilen ve halka açık veri tabanlarında bulunan genetik bilgiler toplanmıştır. Çalışma ile birlikte moleküler biyolojinin yardımıyla kişiye özel hazırlanması planlanan ilaçların üretimine yol açılmıştır. Şirketler bu başarıyı, üretecekleri potansiyel ürünlerin tescil haklarından feragat etmeden ve temel fikir mülkiyeti haklarını ellerinde tutarak başarmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, paylaşım faktörünün şirketlerin kritik önemdeki mal ve fikirlerinin paylaşılmasını değil, fikri mülkiyet altındaki bilginin adil bir şekilde ortaklar arasında dağıtılmasını desteklediğidir.²⁶

Küreselleşme olgusu da Vikinomi kavramı altında farklı bir anlama sahiptir. Şöyle ki bu kavramda şirketlerin çok uluslu olmaları onları küresel yapmaya yetmemektedir. Klasik anlamda çok uluslu bir şirket her ülke içinde kendi başına hareket edebilen bir federasyon şeklinde örgütlenmiştir. Bu federasyona bağlı her bir dal (farklı ülkelerdeki şubeler),

²⁵ *Ibid.*, p. 22-23.

²⁶ *Ibid.*, p. 26-27.

kendi ürünlerini yerel ihtiyaçlara göre şekillendirmektedir. Ancak bu daha önce de belirtildiği gibi, şirketin küreselleşmiş olduğu anlamına gelmemektedir. Bu bağlamda olması gereken; ürünlerin küresel bir operasyon ile dizayn edildiği, kaynak aktarımının yapıldığı, birleştirildiği ve dağıtıldığı genel bir ekosistem yaratmaktır.²⁷

Vikinomi kavramını en iyi temsil eden somut örnek, alışveriş sitesi olan Amazon'dur. Dünyanın en büyük perakende satıcısı olan Amazon, şu anki büyüklüğüne iki olguyu destekleyerek ulaşmıştır: İnovasyon ve viral büyüme.

İnovasyon her şirketin en önemli önceliklerinden biridir. Bu sebeple tüm şirketler her yıl ar-ge çalışmaları için bütçelerinin önemli bir bölümünü ayırır. Ancak bu çabalara rağmen inovatif fikir ve servislerin bulunması garanti altına alınamaz. Amazon bu konuda klasik tarzda iş yapan şirketlerden farklı bir yol seçmiştir. Şirket, ar-ge işini geliştirici topluluğuna ve küçük/orta büyüklükteki şirketlere bırakmıştır.

Bunu yaparken Amazon, U.P.A.'sını (Uygulama Programlama Arayüzü) e-ticaret motoruna açmış, böylelikle kullanıcılarına platformu beraber şekillendirme şansı vermiştir. Daha açık bir ifade ile kullanıcılar, siteye yüklemek istedikleri özellikleri kendileri geliştirip sitede kullanabilmektedirler. Şirket, böylelikle sitedeki müzik CD'lerini kataloglayan web sitesi ve mesajlaşma yoluyla istenilen ürünün linkini kullanıcılara ulaştıran programlar gibi kullanıcı kaynaklı servisleri neredeyse hiçbir maliyet ödemedi elde edebilmiştir.

Bunların yanında Amazon, geliştirdiği araçlar ve sahip olduğu veriler konusunda fazlasıyla paylaşımcıdır. Amazon'un web servislerinden sorumlu Jeff Barr bu konuda şöyle söylemektedir:

*"Geliştiricilerin eline ne kadar fazla veri verirsek o kadar fazla ve ilginç araçlar, siteler ve uygulamalar geliştirilecek ve bunlar ne kadar fazla olursa Amazon'a olan katkıları o kadar fazla olacak. Daha fazla trafik ve tıklanma alacağız, bunun sonucunda da fazla satış gerçekleşecek."*²⁸

²⁷ *Ibid.*, p. 29-30.

²⁸ *Ibid.*, p. 196.

Daha fazla trafik ve şirketin büyümesindeki en önemli etkenlerden biri olan tıklanma, viral büyüme ile doğrudan bağlantılıdır. Şirketin “bağlantılı programlar” sistemi, site dışı ortaklarla beraber Amazon’a büyük bir ticaret ağı kazandırmış durumdadır. Yüzlerce site, şirket ile yaptıkları anlaşmalarından dolayı ziyaretçilerini Amazon’a yönlendirmektedir. Bunun karşılığında ise yapılan satışlardan komisyon almaktadırlar.²⁹

Görüldüğü gibi gücünü kitleden alan projeler teknolojinin gelişmesiyle paralel olarak yükselmektedir. Kitle kaynak, açık kaynak kodlu yazılımlar ve Vikinomi, aslında aynı temelden hareket etmektedir. Bu temel; coğrafi ve teknolojik nedenlerden ötürü daha önce örgütlenme ve iş birliği yapma şansı olmayan kurum ve kişilerin, internetin sunduğu özgür bilgi paylaşımı ve üretimi ortamından yararlanılabilmesidir. Bu sebeple internet ortamında oluşturulan grupların niteliği, kitle kaynağın önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

1.1.3. İnternet Toplulukları

Kitle kaynağın gücünü aldığı çevrimiçi topluluklar çok çeşitli olsa da özellikle Pro-Amatlar ve üreticiler bu yöntemde başat roller oynamaktadır. Öncelikle; tıpkı üreticiler gibi melez ve katılımcı bir sosyal sınıf olan Pro-Amat’ları anlamak için amatörlük kavramının incelenmesi gerekmektedir. Bu konuda iStockphoto örneği önem taşımaktadır. Site 2000 yılında Bruce Livingstone tarafından, diğer tasarımcılarla fotoğraf paylaşabilecekleri bir platform yaratmak için kurulmuştur. Burada amatör fotoğrafçılar eserlerini satışa çıkartabilmişlerdir. Livingston her fotoğraf için 25 cent talep etmiş, fotoğraf satıldığında paranın bir bölümü kendisine, bir kısmı da fotoğrafçıya gitmiştir. iStockphoto’nun alametifarikası ise site müdavimlerinin çoğunluğunun amatörlerden oluşmasıdır.³⁰

iStockphoto gibi hizmetlerden önce, amatörler, kalitesi ne olursa olsun fotoğraflarını kolayca satamamışlardır. Bu sebeple pazar, tamamen profesyonellerin kontrolünde şekillenmiş ve fotoğrafçılar ürünlerine biçtikleri ücretleri bu doğrultuda belirlemiştir. Örneğin Howe’un belirttiğine göre Ulusal Sağlık Müzesindeki bir proje direktörü grip hastalarının

²⁹ *Ibid.*, p. 194-196.

³⁰ Howe, *a.g.e.*, s. 13-14.

fotoğraflarını istediğinde, profesyonel bir fotoğrafçı, fotoğraf başına 100 dolar ücret talep etmiştir. Ancak iStockphoto’da aynı fotoğraf için istenen ücret yalnızca 1 dolardır. İşte profesyonel ile amatör arasındaki farkın belirlenmesi ve amatör kelimesinin tanımı bu sebeple önem kazanmıştır.³¹

Charles Leadbeater ve Paul Miller’in yazdıkları “Pro-Amat Devrimi: Şevk, Ekonomimizi ve Topluluğumuzu Nasıl Şekillendiriyor?” kitabında yazarlar, amatör kelimesinin “beceriksiz” ya da “deneyimsiz” algısının artık doğruyu yansıtmadığını savunmaktadır. Yazarlar; teknolojinin yardımıyla kendilerini eğitmiş, bilgilendirmiş, örgütlenmiş ve proje geliştirmiş bu insanları, profesyonel ve amatör kelimelerini birleştirerek Pro-Amat olarak tanımlamıştır.³²

Buna göre Pro-Amat’lar amatör olarak yaptıkları işlerle, genelde profesyonel olarak yaptıkları işten arta kalan boş vakitlerinde ilgilenmektedirler. Bu zamanlar genelde insanlar günün yorgunluğunu attıkları iyileşme vakitleridir. Yaptıkları işi istedikleri zaman bırakabilecekleri hissi insanlara zamanlarının üzerinde kontrol sahibi oldukları hissi verdiğinden, bir doyum duygusu oluşturmaktadır.

Bunun yanında Pro-Amat’lar gelirlerinin küçük bir kısmını amatör olarak yaptıkları işe harcamaktadırlar. Harcanan bu küçük paralar bile yarın aynı işi tekrar yapma isteğini tetiklemektedir (amatör fotoğrafçıların kendilerine ucuz bir fotoğraf makinesi alması buna örnek olarak görülebilir). Bunun yanında yaptığı işte ilerleyen bir Pro-Amat asla tek başına kalmak istememektedir. Örneğin Pro-Amat fotoğraf sanatçıları, sadece fotoğraf çekmekle kalmamakta, aynı zamanda bu fotoğrafları internetin sağladığı platformlarla diğerlerine göstermekte (iStockphoto gibi platformlar aracılığıyla), hatta bu eserlerden para kazanmaya çalışmaktadır.³³

Tüm bu eylemler Pro-Amat’lar arasında bir tür kültür sermayesi oluşturmaktadır. Kültür sermayesi terimi ilk defa Fransız sosyolog Pierre Bourdieu tarafından kullanılmıştır. Ona göre insanların kullanımında olan dört adet sermaye vardır. Bunlar; finansal, insani (bilgi ve yetenek),

³¹ Clay Shirky, *Here Comes Everybody*, The Penguin Press, London, 2008, p. 81.

³² Charles Leadbeater, Paul Miller, *The Pro-Am Revolution*, Demos, London, 2004, p. 12.

³³ *Ibid.*, p. 21-22.

sosyal ve kültürel sermayelerdir. Bunlardan biri olan kültürel sermaye, kültürel etkinliklerde yer alabilme imkânıdır. Örneğin müzeye gitme ve tiyatro izleme bunun içinde yer alır. Bourdieu kültürel sermayenin bireyi özel ve biricik kıldığını söylemiştir. Bu bakımdan Pro-Amat'lar kültürel sermaye bakımından zengindir.³⁴ Bunun bir sonucu olarak kültür sermayesi Pro-Amat'lara bir tür aidiyet duygusu vermektedir. Böylelikle bu kişiler diğer grup üyeleri ile oyunlar oynar, yarışır ve karşılıklı performans sergilerler. Bu durum, organizasyon içinde kültürel sermaye ile birlikte sosyal sermayeye de katkıda bulunur.

Ancak bir grubun kültür sermayesine katkıda bulunması topluluğun, Pro-Amat'lardan oluştuğu anlamına gelmemektedir. Bunun için bazı özel şartların bir araya gelmesi gerekir. Bir sosyal organizasyonun Pro-Amat aktivitesi olması için ilk başta kurslar, antrenmanlar ve provalar aracılığıyla bilgi/yetenek üretimi ve bunların diğer üyelere aktarımının yapılması gerekir. Ayrıca performanslar aracılığı ile grup üyelerinin birbirini tanımalarına olanak vermek, grup için aktiviteler düzenlemek ve topluluk üyelerinin diğer insanlardan farklılaşmasını sağlamak önemlidir. Bu farklılaşma sosyal ortamlarda üniforma benzeri bir giysi ile karşılanabilirken sanal âlemden bir tür rütbe sistemi ile gerçekleştirilebilir. Son olarak ise topluluk, üyelerinin hayat görüşlerini daha geniş topluluklarda temsil edilmesine olanak vermelidir. Tüm gereklilikler göz önüne alındığında Pro-Amat aktivitelerinin tek başına gerçekleştirilemeyeceği rahatlıkla söylenebilir.³⁵

Daha önce aktarıldığı gibi kitle kaynak yöntemi bağlamında önemli bir diğer topluluk ise üreticilerdir. Üretici terimi, ilk defa üretici ile tüketici kelimelerini birleştiren Alvin Toffler tarafından dile getirilmiştir. Yazar, 1980 yılında yayınlanan “Üçüncü Dalga” adındaki kitabında gelecekteki tüketim toplumları üzerinde tahminlerde bulunmuş, bilgi topluluklarını başarıyla tahmin ederek üretici ve tüketicilerin arasındaki sınırların kalkacağını aktarmıştır.³⁶

³⁴ Pierre Bourdieu, *A Social Critique of Thee Judgement of Taste*, RKP, London, 1985'den aktaran Charles Leadbeater, Paul Miller, *The Pro-Am Revolution*, Demos, London, 2004, p. 39-40.

³⁵ Leadbeater, *Ibid.*, p. 44.

³⁶ Alvin Toffler, *Üçüncü Dalga*, (çev. Selim Yeniçeri), Koridor Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 17.

Rüzgâr sörfü sporunda 1970'lerin sonunda gerçekleşen değişimler üreticilerin piyasaya olan etkisini bize göstermektedir. Şöyle ki rüzgâr sörfü sırasında dalgaların yardımıyla havalanmak, popüler bir hareket olarak görülmekteyse de sporcular yükseliş sonrası denize düştüklerinde çoğunlukla dengelerini kaybetmişlerdir.

Bu durum rüzgâr sörfçü Larry Stanly'nin 1970'lerin sonunda sörf tahtasına ayak bağı monte etmesine kadar devam etmiştir. Ayağını sörf tahtasına bağlayan sörfçü ne kadar yükselirse yükselsin tahta ile temasını kaybetmemiştir. Böylelikle en zorlu akrobatik hareketler bile gerçekleştirilebilmiştir. Bu icat, rüzgâr sörfü malzemeleri üreten bir şirketten değil bir rüzgâr sörfçüsünden gelmiştir. Kısa süre sonra bu aparatın ne kadar başarılı bir buluş olduğunu keşfeden üretici firmalar, piyasayı ipli rüzgâr sörfleriyle donatmışlardır. Burada gözden kaçırılmaması gereken nokta, rüzgâr sörfü tahtasını kullanan sporcunun, tahtası ile ilgili sahip olduğu problemi herhangi bir üretici firmayı beklemeden, kendisinin çözmesidir. Ancak bu durum şirketlerin aleyhine değildir. Zira kullanıcıların inovasyon yapma kabiliyetini keşfeden bazı firmalar kullanıcı odaklı üretim mekanizmaları üzerine çalışmalar yapmaktadır.³⁷

2001 senesinde MIT'de doktora öğrencisi olan Seth Griffin adındaki bir öğrencinin açık kaynağı internet ortamından çıkarıp fiziksel ortama aktarma denemesi de bu konuda dikkate değerdir. Griffith, bu projesinde uçurtma sörfü tahtasını, çoğunluğu uçurtma sörfüyle ilgilenen çevrimiçi bir topluluğun yardımıyla oluşturmaya ve geliştirmeye çalışmıştır. Bunun için bir site kuran Griffith (www.zeroprestige.com), sörf tahtasının nasıl yapılacağı ve geliştirileceğine dair rehberleri ücretsiz olarak kullanıcılara sunmuştur. Bu rehberi indiren kullanıcılar kendi iyileştirmelerini, hatta kendi projelerini topluluğa sunmuştur. Çalışmanın sonunda ise onaylanmış bir rehber ortaya çıkmış ve indirilebilir olarak kullanıcılara sunulmuştur.³⁸

Bu örneklerden anlaşılacağı üzere Linux ve Apache gibi açık kaynak kodlu yazılımları geliştiren kişiler üreticiler topluluğu içinde sayılmaktadır. Zira bu kişiler geliştirdikleri ürünün hem üreticisi

³⁷ von Hippel, *Ibid.*, p. 1.

³⁸ *Ibid.*, p. 103-104.

(geliştireni) hem de tüketicisi konumundadırlar ve açık kaynak ürününe bireysel katkılarda da bulunabilmektedirler. Bunlarla birlikte Pro-Amat'larla üreticilerin arasına kesin bir sınır koymak çok zordur. Çünkü Linux örneğinden yola çıkacak olursak, profesyonel hayatında bilgisayar odaklı bir iş yapmayan pek çok kişinin amatör olarak kodlamayla ilgilendiği ve Linux gibi açık kaynak kodlu yazılımların geliştirilmesine yardımcı olan internet forumlarına katıldığı bilinmektedir. Görülmektedir ki kitle kaynağın tabanını oluşturan Pro-Amat'lar ve üreticiler birbirine karşıt gibi görülen kavramların birleştirilmesinden oluşmuştur. Teknolojinin üretici-tüketici ve profesyonel-amatör kavramları arasındaki sınırı silikleştirmesi bir yerde kitle kaynak yöntemini ortaya çıkaran en önemli faktörlerden biridir.

Bunun yanında tanımı kesin olarak yapılamayan ve günümüzün dijital dünyasına mahsus bu tür kavramlar hangi uygulamaların kitle kaynak sayılabileceği konusunda soru işaretlerine yol açmıştır. Bu sebeple kavramın ayırt edici özelliklerinin üzerinde durulması gerekmektedir. Her şeyden önce kitle kaynak sistemleri her ne kadar açık kodlu yazılımlar ve Vikipedi gibi kolektif üretim sistemini kullanan sitelerle aynı temelden hareket etse de bu sistemlerden farklı bir yol izlemektedir. Nitekim kitle kaynak, hiyerarşinin olmadığı ve otoriteye ihtiyaç duymayan bir sistem değildir. Açık kaynak kodlu yazılımlardaki yatay hiyerarşik yapı, kitle kaynaktan tam anlamıyla bulunmamaktadır. Şöyle ki bu tür projelerde katılımcıların her biri aslında kendi ajandalarına sahiptir. Bu da demektir ki projeyi başlatan kişilerin, yazılımın hangi yönde ilerleyeceği konusundaki fikirlerinin etkisi yok denecek kadar azdır.

Bunun yanında kitle kaynak yönteminde, kitleyi yönlendiren, gelen verileri işleyen, hedefe ulaşılması için ceza, ödül sistemini uygulayan proje sahipleri görülür. Kitle kaynağın ayırt edilmesinde dikkat edilecek kilit özellikler şunlardır:

- Yapılması gereken görevi üstlenmiş bir yönetim,
- Görevi yerine getirmeyi kabul etmiş bir topluluk,
- Görevin yapılmasına ve organizasyon ile topluluk arasında iletişime olanak sağlayan çevrimiçi bir ortam,

- Yönetim ve topluluk arasında karşılıklı çıkar ilişkisinin kurulması.³⁹

Buradaki en kilit nokta ise gücün, yönetim ve kitle arasında nasıl konumlanacağıdır. Kitle kaynak projesinde tarafların karşılıklı yarar sağlaması için gücün, yönetim ve topluluğun ortasında konumlandırılması gerekmektedir. Bunun nedeni gücün yoğunluklu olarak yönetimde toplanması durumunda topluluğun, bir piyon haline gelmesidir. Öte yandan eğer güç kitlede yoğunlaşırsa topluluk, kendi stratejik hedefleri doğrultusunda hareket edip projenin ilk hedeflerini saptırabilmektedir.⁴⁰

Görüldüğü gibi kitlenin varlığı bazı zorlukları ortaya çıkarmaktadır. Ancak yine de kitle kaynağın en önemli avantajlarını sağlayan etmen yine kitledir. Nitekim kitle kaynak projelerindeki gönüllülük ilkesi, işin her zaman onu yapmayı en çok isteyenler tarafından yapılmasını sağlamaktadır. Eğer kitle üretimini tercih eden şirket veya kişi zayıf performans gösteren katılımcıları adil şekilde ayıklayacak bir mekanizma yaratabilirlerse, iş için en uygun kişiler geriye kalacaktır. Bu da hiyerarşik yapıdaki kurumların hantal ve çoğu zaman isteksiz elemanlarını geride bırakacakları anlamına gelmektedir.⁴¹

Bunun yanında kitleyi arkasına alarak proje geliştirmek isteyen kurumlar, kurum içinde istihdam edilmeyen yetenekli kişilerden yararlanma fırsatı da elde etmiş olmaktadır. Özellikle kitleyi motive etmek için verimli yollar kullanan şirket ve kişiler bu başarılı katılımcıların katkılarını neredeyse hiçbir maddi karşılık vermeden sürekli hale getirebilmektedir. Bu yetenekli katılımcıların verimli girdileri projenin ilerlemesine yardımcı olurken fikirler direkt kurumun ürünü haline gelmektedir. Yani kitleyi arkasına almış bir proje, kurumun ihtiyacı olan yeni fikir ve hayat kolaylaştırıcı çözümlerin kolay şekilde süzülmesine yardımcı olmaktadır.⁴²

³⁹ Enrique Estellés-Arolas, Fernando González L. Guevara, "Towards an Integrated Crowdsourcing Definition," *Journal of Information Science*, Vol. 38, No. 2, 189-200, 2012, p. 10.

⁴⁰ Brabham, *Ibid.*, p. 4.

⁴¹ von Hippel, *Ibid.*, p. 68-69.

⁴² Topscott, *Ibid.*, p. 93-94.

2. Ushahidi Platformu

Kitleyi arkasına alma işlemini en başarılı şekilde yapan kitle kaynak projelerinden biri olan Ushahidi, Google Haritalar'a bağlı bir e-posta hesabı olarak tasarlanmıştır. Bunun yanında platform, e-postalarla beraber tweet ve kısa mesajları da alabilmektedir. Örneğin Haiti'deki deprem sonrası Ushahidi uygulamasını başlatan kişilerden biri olan Patrick Meier, platformdaki posta kutusunu "Haiti" ve "deprem" kelimelerini içeren tüm tweetleri toplayacak şekilde ayarlamış, sonuçta elde edilen tweetler burada birikmiştir. Daha sonra, bu tweetlerdeki metni kopyalayıp haritaya eklemiş ve kısa sürede bilgiler görselleştirilmeye başlanmıştır.⁴³

Ushahidi, Swahili dilinde "tanıklık" anlamına gelmektedir. Platform ilk olarak 2007-2008 yıllarında Kenya'da yaşanan şiddet olayları sırasında kullanılmaya başlanmıştır. Bu olayların nedeni ise 2007 yılında ülkede yapılan başkanlık seçimlerine hile karıştırıldığı iddiasıdır. Şöyle ki adaylardan biri olan Mwai Kibaki, rakibi Raila Odinga'nın ve destekçilerinin seçimlerde hile yapıldığı suçlamalarına karşın zaferini ilan etmiş ve bunun sonucunda özellikle ülkenin merkezden uzak bölgelerinde etnik temelli şiddet eylemleri meydana gelmiştir. Çatışmaların kırsal alanlarda yaşanması, ulusal ve uluslararası medyanın bölgeden bilgi aktarımı yapmasını zorlaştırmış, bu da alternatif yolların aranmasını zorunlu hale getirmiştir. Platformun kurucularından biri olan Avukat Ory Okhollo, Ushahidi'nin kurulmasına giden süreci nelerin başlattığını şu şekilde açıklamıştır:

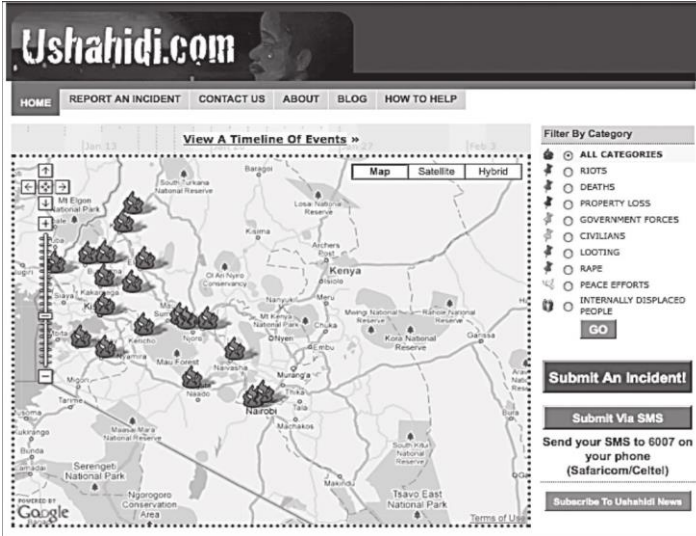
"Hükümet, polis ve medya tarafından bildirilen ölümlerin gerçek sayıdan daha az rapor edildiğine inanıyoruz. Ayrıca, gerçekten neler olup bittiğine dair sağlıklı bir tabloya sahip olduğumuzu da düşünmüyoruz, etkilenen bölgelerdeki ailelerden ve arkadaşlarımızdan duyduğumuz her şey, durumun medyada duyduğumuzdan çok daha kötü olduğunu gösteriyor. Ayrıca (idealist dünyamda), bu karmaşa içinde hayatını kaybeden insanlara birer isim ve yüz verebilmeyi umuyoruz. Peki, tüm bunlar ne için? Kenyalılar yaşanan kötü olayları çok çabuk unuttuğunu tekrar tekrar gösterdi. Bu kriz sona erdiğinde, "hayatın devam etmesi" adına yaşanan tüm olayların halının altına süpürülmesini istemiyoruz, gerçekten

⁴³ Patrick Meier, *Digital Humanitarians*, CRC Press, New York, 2015, p. 2.

*hayata devam etmemiz için, gerçeklerin söylenmesi gerekiyor. Ushahidi buna katkıda bulunmanın küçük bir yolu.*⁴⁴

Buradan hareketle platformun ana amacının yurttaşlara seçim sonrası tanık oldukları şiddet olaylarını mobil telefonlarını kullanarak haber verme olanağı sağlamak, çatışmaları tarihleriyle birlikte arşivlemek ve Kenya kamuoyuna şiddet eylemleri ile ilgili sağlıklı bilgiler ulaştırmak olduğu söylenebilir.⁴⁵

Resim 1: Ushahidi platformunun yayına geçtiği 2007-2008 yıllarındaki görünümü

Kaynak: Jessica Heinzelman, Carol Waters, “Crowdsourcing Crisis Information in Disaster Affected Haiti, *United States Institute of Peace*”, 2010, s. 5, <https://mirror.explodie.org/Crowdsourcing%20Crisis%20Information%20In%20Information%20Disaster-Affected%20Haiti.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.03.2020).

⁴⁴ Simon Jeffrey, “Ushahidi: crowdmapping collective that exposed Kenyan election killings”, <https://www.theguardian.com/news/blog/2011/apr/07/ushahidi-crowdmap-kenya-violence-hague>, (Erişim Tarihi: 14.03.2020).

⁴⁵ Jessica Heinzelman, Carol Waters, “Crowdsourcing Crisis Information in Disaster Affected Haiti, *United States Institute of Peace*”, 2010, s. 3-4, <https://mirror.explodie.org/Crowdsourcing%20Crisis%20Information%20in%20Disaster-Affected%20Haiti.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.03.2020).

Ushahidi, Kenyalı gazetecilere detaylı görgü tanığı raporlarını ve coğrafi koordinatları zaman yelpazesi ile birlikte aktarma şansı vermiştir. Bu durum, kullanılan kitle kaynak yöntemi sayesinde detaylı bir harita oluşturulmasına olanak sağlamıştır. Öte yandan geleneksel yöntemleri kullanan ana akım medya ise birçok bakımdan dezavantajlı durumda kalmıştır. Bu dezavantajlar ve ortaya çıkardıkları sonuçlar şunlardır:

- Görgü tanıkları tarafından iletilen şiddet haberleri Ushahidi'ye hızlı ve pratik bir şekilde aktarılırken, ana akım medyanın haber kaynakları herhangi bir bilgiyi doğrulayamamıştır.
- Ushahidi'nin yaşanan olayları haber verdiği bölge ana akım medyanın haber verebildiğinden çok daha geniş ve çeşitli olmuştur.
- Platform, sayıca daha fazla şiddet olayı raporlamış, geleneksel yollarla ortaya çıkarılamayan birçok şiddet eylemi raporlamıştır.⁴⁶

Bu avantajlardan dolayı Ushahidi platformu kısa bir süre sonra pek çok farklı amaç için kullanılmaya başlamıştır. Örneğin “HarassMap” adındaki bir kuruluş, 2010 yılında Mısır, Kahire’de kadınların tacize uğradığı yerleri kitle kaynak yöntemi ile tespit etmeye çalışmış, alınan verileri Ushahidi’nin platformu ile görselleştirmiştir. 2011 yılında Libya’da başlayan şiddet olayları hakkındaki bilgiler de yine Ushahidi platformunda kendine yer bulan bir başka gelişmedir.⁴⁷

2.1. Ushahidi’nin Haiti’deki Deprem Felaketi Sonrası Kullanımı

Söz konusu deprem, 12 Ocak 2010 tarihinde gerçekleşmiş, büyüklüğü ise 7,0 olarak ölçülmüştür. Merkez üssü, başkent Port-au-Prince’in 25 km batısında olan Léogâne şehridir. Deprem, özellikle ülkenin büyük şehirlerinde büyük bir hasara yol açmıştır. Öyle ki Léogâne kentindeki binaların en az yüzde 80’i yıkılmış, başkent ve çevresindeki yerleşim yerlerinde on binlerce bina da bu felaketten etkilenmiştir. Hasar gören binalara Birleşmiş Milletler genel merkezi, başkanlık sarayı, parlamento binası ve çeşitli bakanlıklara ait 29 adet yapı da dâhildir. Deprem sonucu Haiti hükümetine göre 222 bin kişi ölmüş, 300 bin kişi yaralanmıştır. Ölenlerin arasında BM’nin barış gücü görevinin başındaki personelle birlikte

⁴⁶ A.g.r., s. 5.

⁴⁷ “10 Years of Impact”, *Ushahidi*, 2018, s. 32, 40, <https://www.ushahidi.com/uploads/case-studies/Impactport2018.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.03.2020).

96 BM çalışanı, 80 Haiti polisi ve 31 yerel gazeteci de vardır. Uluslararası organizasyonlar yaşanan yıkım sonrası bölgede yaşananları, Ushahidi platformuyla öğrenmişlerdir. Platform, Twitter, Facebook ve internet blogları gibi paylaşım sitelerinden edinilen bilgileri, kitle kaynak yöntemi ile mobil telefonlardan kendilerine iletilen bilgilerle birleştirip, bunları internete erişimi olan herkese interaktif bir harita aracılığıyla aktarmıştır.⁴⁸

Tüm bunlarla beraber platformun ne kadar kullanışlı olduğu siyasilerin ve analizcilerin gözünden kaçmamıştır. Örneğin dönemin ABD Dışişleri Bakanı olan Hillary Clinton, 21 Ocak 2010 tarihindeki “İnternet Özgürlüğü” konuşmasında teknolojinin yetkililere nasıl yardım edebildiğini: “Teknolojiyi kullanan kitleler interaktif haritalar yaratarak, insanların ihtiyaçlarını ve hangi kaynakların gerekli olduğunu bize anlatmaktadır... Pazartesi günü Amerikan arama ve kurtarma ekibi kendilerine mesaj atan yedi yaşındaki bir kız çocuğunu ve iki kadını yıkılan bir süper marketin altından kurtarmıştır” diyerek açıklamıştır.⁴⁹

Öte yandan Ushahidi sitesi uluslararası alanda çalışmalar yapmak isteyen analizcilere de veri kaynağı olmaktadır. ABD Deniz Piyade Kolordusu’nda açık kaynak istihbarat analizcisi olan Craig Clarke’ın bu konuda düşünceleri şu şekildedir:

“Modern çağda artık açık kaynak istihbaratı geleneksel istihbarat yöntemlerinden daha verimli hale gelmiştir... Kriz haritacılığı kavramı açık kaynak istihbaratının üstün özelliklerini göstermektedir... Haiti depreminden sonra Ushahidi’nin raporları geleneksel istihbarat yöntemlerine göre kesin bir şekilde daha verimli olmuştur.”⁵⁰

Geleneksel istihbarat alma yollarının ne derecede verimsiz olduğu felaketi takip eden ilk 10 günde belli olmuştur. Deprem sonrasında geleneksel yolları izlemeyi tercih eden BM, bu konuda üzerinde durulması gereken bir kurumdur. Öncelikle BM’nin ülkedeki krize cevap verme sistemleri ülke içindeki kanaat liderlerinin oluşturduğu istihbarat ağıyla yeterince entegre

⁴⁸ Heinzelman, a.g.r., s. 2.

⁴⁹ Hillary Rodham Clinton, “Remarks on Internet Freedom”, <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013/Clinton/rm/2010/01/135519.htm>, (14.03.2020).

⁵⁰ Heinzelman, a.g.r., s. 2.

olamamıştır. BM bunun yerine haberleşme ağlarını uluslararası kuruluşlar arasında kurmaya yoğunlaşmıştır.

Bu hata kendini ilk defa BM'ye gelen telefon aramaları, e-postalar ve mektuplarla belli etmeye başlamıştır. Nitekim yardım çağrılarında bir yanıt alamayan kanaat önderleri kurumun karar alıcılarından bilgi almak ve onlara haber vermek için BM Lojistik Merkezi'ne gitmişlerdir. Ancak uluslararası cevap sisteminin böylesi girdileri işleyebilecek bir mekanizmadan yoksun olması, Haitililerle, kriz müdahale kuruluşlarının iletişimini engellemiştir.

İletişimde yaşanan bu aksamalar sonucu sistem, yardım taleplerini karşılayamaz duruma gelmiştir. Nitekim bu tür durumlarda yapılması gereken en önemli işlerden biri, gelen talepleri doğrulamak ve bunları önemine göre sıralayarak durumu kritik olan afetzedelere öncelik vermektir. Ancak BM'nin oluşturduğu istihbarat ağının yetersizliği bölgeden haber almayı ve bunları doğrulamayı zorlaştırmış, bu da afetzedelerin durumlarının aciliyetine göre sıralanmasını imkânsız hale getirmiştir.

Öte yandan uluslararası medyanın, felaketi haberleştirme şekilleri de sahadaki yardım çalışmalarına zarar vermiştir. Felaket bölgesinden sağlıklı bilgilerin alınamaması özellikle internet medyasında bazı sansasyonel haberlerin dağıtımına çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Örneğin Port-au-Prince şehrinde yaşanan küçük çaplı şiddet olayları, medyada abartılı bir şekilde gündeme getirilince bölgeye intikal eden yardım ekipleri kendi güvenlikleri için söz konusu haberleri teyit ettirmeye çalışmıştır. Bu işlem zaman aldığından acil yardıma ihtiyacı olan insanlar mağdur olmuşlardır. Bu vaziyet zincirleme etki yaratmış ve yardımın geciktiği bölgelerdeki şiddet içerikli eylemler dikkat çekici şekilde yükselmiştir. Sonuç olarak yaşanan bu zorluklar yeni bir istihbarat yöntemine olan ihtiyacın altını çizmiştir. İşte bu ihtiyaca Ushahidi platformu cevap verebilmiştir.⁵¹

Ushahidi, Kenya'daki olaylardan sonraki birçok toplumsal olayda kullanılmış ve verimliliğini tekrar tekrar kanıtlamış olsa da Haiti'de gerçekleşen deprem felaketi, platformun uluslararası tanınırlığına en çok katkıda bulunan olaylardan biri olmuştur. Ushahidi, 12 Ocak'ı takip eden ilk birkaç saat içerisinde aktifleşmiştir. Ancak haritanın açılmasıyla

⁵¹ *A.g.r.*, s. 3.

Ushahidi'nin teknik ekibi ortalıkta dolaşan yüksek miktardaki bilgilerin bu küçük ekip tarafından işlenmesinin mümkün olmadığını fark etmiş, bunun için ABD'deki Tufts Üniversitesi, Fletcher Hukuk ve Diplomasi Okulundaki gönüllülerden oluşan bir ekipten yardım istemiştir.

Birlikte çalışan ekip sosyal medya sitelerini, blogları ve geleneksel medyayı tarayıp önemli verileri işlemeye başlamıştır. Haber değeri olduğu düşünülen olaylar, eğer gerçekleştiği yer ile birlikte verilmişse, koordinatları GoogleEarth ve OpenStreetMap gibi platformlardan bulunup, haiti.ushahidi.com adresindeki haritaya aktarılmıştır. Bunun yanında platform, en değerli bilgileri birincil kaynaklar olan felaket bölgesinde bulunanlardan almıştır. İnsanlar en başından itibaren e-postalar ve doldurulması istenen formlar aracılığıyla teknik ekibe veri aktarmaları için teşvik edilmiştir.

Veri akışı için yapılan en önemli adımlardan biri ise bölgedeki insanların Ushahidi ekibine bilgi aktarması için kurulan SMS sistemidir. Bu sistem, Fletcher'daki gönüllüler ekibi ile FrontlineSMS, ABD'nin Dışişleri Bakanlığı ve Digicel ortaklığı ile geliştirilmiştir. Amaç; afet bölgesinde bulunan kişilerin, önemli olduğunu düşündükleri ve ekibe göndermek istedikleri bilgileri, 4636'ya kısa mesaj atarak Ushahidi ekibine gönderebilmelerini sağlamaktır. Böylelikle elde edilen bu bilgiler Ushahidi'nin Haiti haritasına aktarılacaktır.⁵²

SMS sisteminin verimli olacağı düşünülmesinin en büyük sebebi depremin olduğu zaman Haiti'deki hanelerin yüzde 85'inin mobil cep telefonuna sahip olmasıdır. Port-au-Prince'deki telefon kulelerinin yüzde 70'i depremlerle yıkılsa da SMS sistemi devreye sokulmadan önce tümü tamir edilebilmiştir. 4636 sistemi gerçekten de Haitililerin doğrudan iletişim kurabildikleri yegâne kanal olmuştur. Hatta bu hat çoğu kişi için "hayatta kalanlar için bir yaşam hattı" olarak tanımlanmıştır. Elektriğin olmaması cep telefonlarının kullanılmasını engellememiş, afetzedeler benzin istasyonlarındaki bataryaları kullanarak telefonlarını şarj etmeyi başarmışlardır.⁵³

⁵² *A.g.r.*, s. 6-7.

⁵³ Pascal Fletcher, "Post-Quake Recovery May Boost Haiti Telecoms Market", <https://www.reuters.com/article/idUSN30159947>, (Erişim Tarihi: 08.02.2020).

Böylelikle 4346 projesi Haitililerle yardım ekipleri arasında dolaylı bir iletişim aracı olmuştur. Fletcher'daki gönüllü ekip, kendilerine gelen bilgileri harita üzerinde görselleştirerek her türden yardım operasyonuna yön vermiştir. Sistem ilk başta FrontlineSMS'den Josh Nesbit tarafından Twitter'dan duyurulmuştur. Burada ilgi çekici olan nokta, projenin Haiti'de teknolojik olmayan yollardan da yayılmaya çalışıldığıdır. Örneğin deprem bölgelerinde posterler asılmış ve ağızdan ağıza iletişim yolu kullanılarak insanlara haber verilmeye çalışılmıştır. Bunun üzerine ekip, bölgeden birçok mesaj almaya başlamıştır.

Bunun yanında ortaya çıkan sorunlardan biri günde 1000 ile 2000 arasında gelmeye başlayan mesajların, Haiti dilinden İngilizceye çevrilmesi problemi olmuştur. Bunun için Stanford Üniversitesinden Rob Munro, Ushahidi sitesinin yöneticilerinden Brian Herbert ile Mission4636 adında web tabanlı bir proje başlatmıştır. Bu projede ABD ve Kanada'da yaşayan binin üzerindeki Haitili, ekibe gelen mesajları İngilizce'ye çevirmiş ve coğrafi koordinatlarıyla beraber sisteme yüklemiştir. Munro'nun aktardığına göre mesajın Mission4636 sistemine düşmesiyle, Ushahidi ekibine gitmesi 10 dakika sürmüştür.⁵⁴

Gelen mesajların ihtiva ettiği bilgiler ise genelde insanları yardım merkezlerine yönlendirmek ve yardım ekiplerini ihtiyaç duyulan yerlere sevk ettirebilmek için gereken enformasyonlar olmuştur. Bunların arasında yiyeceklerin bulunduğu yerler, yardım merkezleri, hatta yakıt olan ve telefon şarj edebilecekleri yerlerin bilgileri de vardır. Tüm bu enformasyonlar, Ushahidi'nin açtığı haritaya yüklenerek, afetzedelerin bundan istifade etmesi sağlanmıştır.

Dil sorununun yanında gelen bilgilerin doğruluğunu teyit ettirmek de bazı işlemler gerektirmiştir. Bunun için mesajlar çevrildikten sonra Ushahidi-Haiti platformuna gönderilmiş, daha sonra burada 100 kişilik bir öğrenci grubu tarafından incelenip uygun bir forma sokulduktan sonra onaylanmıştır. Acil olarak görülen bilgiler ise önemli olarak etiketlenmiştir ve Fletcher'daki ekip tarafından önemine göre sıralanmıştır. Burasının

⁵⁴ Heinzelman, a.g.r., s. 7.

ABD'nin sahil güvenlik birimleriyle doğrudan bir hatta sahip olması ekibin işlerini kolaylaştırmıştır.

Buradaki ekip, acil olarak görülen mesajlarda koordinat yoksunluğu gibi bilgi eksikleriyle karşılaştığında ise raporu ileten kişi ile Ushahidi platformunun sağladığı “cevap gönder” fonksiyonuyla iletişime geçerek bilgi boşluğunu doldurmaya çalışmıştır. Örneğin ekip, bir defasında Wayal Üniversitesinin, Royal Üniversitesi ile aynı olup olmadığını kontrol etmek için platformun bu özelliğini kullanmıştır. Projede, gelen tüm bilgiler bu şekilde netleştirip doğrulama şansına erişilemese de platformun sunduğu bu özellik, afetten en çok etkilenmiş kişilere ulaşılabildiği önemli bilgilerin teyit ettirilmesi sağlanabilmiştir.

Öte yandan 4346 projesinin üstlendiği en meşakkatli işlerden biri de raporların gerçek zamanlı olarak haritalanması işi olmuştur. Deprem bölgesinin ayrıntılı bir haritası olmaması yanında en büyük sorun, deprem sonrası üretilen hiçbir haritanın olmamasıdır. Burada sorun yine teknolojiyle çözülmüş, bunun için gönüllülerden oluşan yeni bir ekip kurulmuştur. Bu ekip harita oluşturulmasına olanak veren ve haritaların Vikipedi'si olarak da bilinen OpenStreetMap sitesi üzerinde çalışmıştır. OSM sitesini daha önce farklı amaçta kullanmış kişilerden oluşan bu ekip, deprem sonrası bulabildikleri her bilgi parçasını kullanarak harita oluşturmaya başlamıştır.

Gönüllüler, eski Yahooo haritalarını ve müşterilerine uydudan çekilmiş haritalar sağlayan bir şirket olan DigitalGlobe'un kendilerine bağışladığı haritayı (ABD bu iş için harita üzerindeki gizlilik ibaresini kaldırmıştır) kullanmışlardır. Bunlara ek olarak DijitalGlobe ile aynı işi yapan GeoEye da uydu görüntülerini bu ekibe bağışlamayı kabul etmiştir. Bu haritalandırma işleminden büyük verim alan ekip, kısa bir süre sonra Google Maps haritasının üzerinde çalışmayı bırakıp, OSM'deki haritayı kullanmaya başlamıştır.

Projenin diğer bir önemli yanı ise şu ana kadar yapılan tüm bu meşakkatli ve teknik işlerin gönüllüler tarafından yerine getirildiği gerçeğidir. Daha önce medya ve diğer alanlarda yapılan kitle kaynak projelerindeki yönetici, yani kümeleyici rolü üstlenen organizasyon, Ushahidi'nin Haiti uygulamasında tamamen gönüllerden oluşmaktadır. Öte yandan bu grup kitle kaynağı sadece afet bölgesindeki insanlardan bilgi almak için kullanmamış, dünyanın her yerinden çeşitli uzmanlık

alanlarına sahip kişi ve grupları da girişimin ihtiyaçlarına göre (yine gönüllülük esasıyla) organize etmiştir.⁵⁵

2.2. Ushahidi’de Toplanan İstihbaratın Mahiyeti

4346 projesi çalışanları 25 bin 186 SMS’i, sayısız e-posta ve web/sosyal medyadaki bilgileri çevirmiş, sonuç olarak 3596 adet raporu Ushahidi’nin haritalama projesinde kullanılmak üzere hazırlamıştır. Bu raporların büyük bir çoğunluğu “hayati hatlar” olarak kategorize edilmiş olup, yiyecek, su ve barınma ile ilgili talepler ihtiva etmektedir. İkinci en çok raporlanan bilgiler ise afet sonrası halen çalışan servislerle ilgilidir. Bunlara sahra hastanelerin konumlarının yanında, oldukları yerde sıkışmış afetzedeler ve acil müdahale isteyen diğer önemli olaylar hakkındaki bilgiler de dâhildir.⁵⁶ Yardım isteyen kişilerin gönderdiği iletilerin bazıları şu şekildedir:

“Adım [gizlilik nedeniyle kaldırıldı] hayattayım. [Adres gizlilik nedeniyle kaldırıldı] olan Caraibes Üniversitesi’nde molozların altındayım. Lütfen gelin ve alın beni.”

“Benim adım [gizlilik nedeniyle kaldırıldı] kardeşim Unicef’te çalışıyor ve [adres gizlilik için kaldırıldı] yaşıyor. Hala bina altında hayatta olan 2 kişi var! Yardım gönderin!”⁵⁷

Ushahidi’nin ürettiği bu 3596 raporun sadece 54 tanesi, yani yalnızca yüzde 1,5’i şiddet ve güvenlik kategorisindedir. Bu durum, afetin ilk gününden itibaren bölgede gerçekleşen şiddet olayları ile ilgili abartılı ve sansasyonel haberler yapan ana akım medya göz önüne alındığında daha anlamlı olmaktadır. Bunun yanında Ushahidi ekibinin şiddet olaylarını içeren bilgilerin tümünü teyit edememesi ve sahada yaşanan olayların tümünün rapor edilmesinin imkânsız olduğu da göz önüne alınarak, afet sonrası yaşanan şiddet olaylarının yoğunluğu hakkında, bütüncül bir bilgiye sahip olunamadığının altı çizilmelidir.

Ushahidi’nin Haiti’de ortaya koyduğu performans afet sonrası birçok hayatı kurtarmış ve tüm dünyaya haberi üretiminin yeni bir versiyonunu göstermiştir. Bu durum, Ushahidi’nin kullandığı kriz haritalama yönteminin

⁵⁵ A.g.r., s. 8

⁵⁶ A.g.r., s. 9.

⁵⁷ Meier, *Ibid.*, p. 10.

afet sonrasında da yeni amaçlarla kullanılmasını sağlamıştır. Örneğin Solution adındaki Haiti merkezli bir yazılım şirketi tarafından hayat geçirilen Noula.ht şirketi bunlardan biridir. Şirket geliştirdikleri bu projeyi Haiti hükümetiyle ortaklaşa yürütmüş ve Ushahidi’de olduğu gibi kitle kaynak yöntemini bu sefer bölgenin aldığı hasarın iyileştirilmesi için kullanmıştır.⁵⁸

2.3. *Ushahidi’nin Başarılı ve Başarısız Olduğu Alanlar*

Ushahidi ve onun Haiti depremi sonrasındaki kullanımı bize bazı önemli dersler vermiştir. Bunların en önemlilerinden biri Ushahidi’nin bir kitle yaratabilmesi ve motivasyonu yüksek tutabilmesidir. Öyle ki platforma gelen SMS’leri İngilizceye çevirmek için sadece ilk hafta 50 bin kişi çeşitli sohbet platformlarında birbirleriyle iletişime geçmiştir. Gerek Boston’daki ekip gerekse de projenin etrafında toplanan kitlenin en büyük moral kaynakları; bir cemiyete ait olma ve birilerine yardım etme güdüsüdür. En verimli çevirmenlerden olan bir katılımcı bu konuda şöyle söylemektedir:

“Haitili insanlara yardım eden bu kadar çok farklı arka planlı, kültürlü ve değişik ülkeden kişinin olması mükemmel. Burada muhteşem insanlarla tanıştım... İnsanlar burada Kreolce mesajları çevirmek için sabahtan akşama kadar saatlerini harcıyor ve Haiti haritasını güncelliyor. Onların özverileri, özenleri ve iyi kalplilikleri beni daha çok çalışmaya teşvik ediyor.”⁵⁹

Buradan yola çıkılarak gerekli altyapı sağlandığı takdirde, insanların zor durumdaki kişilere yardım etmekte istekli davrandığı sonucuna ulaşılabilir. Söz konusu altyapı, pahalı ya da ulaşılmaz olmaktan uzaktır. Ucuz ve kolayca şekillendirilebilecek araçlar (Ushahidi platformu gibi) yeterli olmaktadır. Haiti örneğinde cep telefonlarının yeterli olması bu durumu kanıtlar niteliktedir. Ushahidi gibi insani yardım amacıyla kullanılan platformların kullandığı tekniklerin, kısa sürede tüm dünyaya yayıldığı ve taklit edildiği gerçeği bu noktada dikkat edilmesi gereken başka bir noktadır.⁶⁰

Ushahidi uygulaması bu şekilde insani yardım kavramının niteliğini değiştirmiştir. Patrick Meier bu konuda şunları kaydetmiştir:

⁵⁸ Heinzelman, *a.g.r.*, s. 10.

⁵⁹ Patrick Meier, Rob Munro, “The Unprecedented Role of SMS in Disaster Response: Learning from Haiti”, *SAIS Review*, Vol. 30, No. 2, 90-103, 2010, p. 94.

⁶⁰ Clay Shirky, *Cognitive Surplus*, The Penguin Press, London, 2011, p. 12.

“CNN, Haiti depremiyle ilgili haberler yapmaya başlayınca diğer birçok kişi gibi kendimi tamamen güçsüz ve bunalmış hissettim. Ancak bugün bu duyguları çevrimiçi kolektif eyleme dönüştürme imkânımız var. Gerçekten de artık yapacağımız yardımlar para ile sınırlı kalmak zorunda değil, otobüste yolculuk yaparken bile kurtarma çalışmalarına yardım edebiliriz. İhtiyacınız olan tek şey internet erişimi. Bir Facebook durum güncellemesinde “Beğen”e tıklayabiliyorsanız, dijital ortamda insanlara yardımcı olabilir, anlamlı bir fark yaratabilirsiniz.”⁶¹

Bununla beraber Ushahidi, bu özverili çalışma sayesinde bölgenin haritasını başarıyla çıkartabilmiştir. Nitekim Felaket sonrası harita yapımı epey meşakkatli bir iştir. Dünyanın neresinde olursa olsun büyük ölçekli gerçekleşen afetler sonrasında bölgenin haritası değişmektedir. Bunun nedeni köprülerin ve binaların yıkılması ve yolların kapanmasıdır. Bu sebeple alınan hasarın ölçümü ve planlanan insani müdahaleler için mutlaka güncel bir haritalandırma çalışması yapılmalıdır. İşte Ushahidi'nin Haiti'de üstlendiği görevlerden biri bu olmuş, gerek kitle kaynak yöntemi ile gerekse de açık kaynaklardan aldığı bilgilerle ortaya çıkan yeni durumu başarılı şekilde yansıtabilmiştir.

Alınan bir diğer önemli ders ise Ushahidi'nin kitle kaynak yöntemi ile aldığı istihbaratın teyit edilmesinin meşakkatli bir işlem olduğunun anlaşılmasıdır. Öyle ki Ushahidi-Haiti kriz haritasında kullanılan 3500 mesajdan sadece 202 tanesi “teyit edildi” olarak etiketlenebilmiştir. Kendilerine ulaşan istihbaratın tümünü doğrulamaya vakti olmayan 4346 ekibi, çoğu zaman doğru mesajların yanlış mesajlardan fazla olacağını ummuştur.⁶² Ancak bu durum Ushahidi'nin teyit yönünden verimsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim girişim, Haiti'de sağlam bir teyit mekanizması geliştiremese bile diğer kurtarma çalışmaları ve ekipleri için çapraz bir doğrulama kanalı teşkil etmiştir.

Sonuç

Bu bilgiler ışığında kitle kaynak yönteminin istihbarat örgütlerinin organizasyon yapısına ve istihbarat alma şekline yeni yaklaşımlar getirdiği

⁶¹ Meier, *Digital Humanitarians, Ibid.*, p. 17-18.

⁶² Heinzelman, *a.g.r.*, s. 11.

düşünülmektedir. Bunlar; kitle kaynağın kavramsal çerçevesini oluşturan kitlelerin bilgeliği fikrinin istihbarat örgütlerinin örgütlenme şekillerinde kullanılması ve Ushahidi'nin kullandığı yeni istihbarat alma metodunu temel almaktadır. Öncelikle kitlelerin bilgeliği fikri, devletin, bir kurumlar kitesinden oluştuğu gerçeğinden yola çıkıldığında önem kazanmaktadır. ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrası yaptığı reformlar bir bakıma devletin istihbarat üreten örgütlerinin kitlelerin bilgeliği fikri ile uyumlu hale getirilmesinden başka bir şey değildir. Nitekim ABD'li yetkililer, 11 Eylül saldırıları sonrası yazılan raporda, yaşanan sorunun istihbarat alınmamasından değil, elde olan bilgilerin toplanarak anlamlı ve isabetli bir analiz yapılamamasından kaynaklandığını belirtmişlerdir. Yani istihbarat kurumları noktaları birleştirip büyük resmi görememişlerdir. Bu da kitlelerin bilgeliği fikrinin kümeleme şartına işaret etmektedir. Buradan yola çıkarak tüm devlet kurumlarını içerisine alıp, bu kurumların fikirlerinde bağımsız olmasını garanti altına alan ve üretilen tüm raporları merkezî bir örgüt marifetiyle kümelenmesini sağlayan bir istihbarat sisteminin günümüz koşullarına uygun olacağı düşünülmektedir.

Öte yandan Ushahidi platformunun iç çatışma ve felaket olaylarında gösterdiği performans bu yöntemin istihbarat örgütlerince nasıl kullanılabileceğine dair önemli bir örnek oluşturmaktadır. Bu uygulamalarda görüldüğü gibi sivil bir girişim olan bu platform, devlet kurumlarının dahi ötesine geçmiş ve gerçekleşen kritik olaylarda resmî kurumların ana istihbarat kaynaklarından biri olarak değerlendirilmiştir. Bu minvalde istihbarat kurumlarının belli yöntem ve tekniklerle, dolaylı ya da dolaysız olarak bu türden bir girişim yürütmesinin ya da sivil girişimleri destekleyip bünyesine almasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Burada özellikle bilgisayarlı teknikler ve kitle yönetimi önem kazanmaktadır. İstihbarat kurumlarının dolaylı ya da doğrudan bir şekilde kitle ile gireceği etkileşim, istihbarat analizcilerinin özelinde tüm istihbarat kurumları için yeni bir katılım alanı olarak değerlendirilmektedir.

Summary

In the light of this information, it is thought that the crowdsourcing method brings new approaches to the organizational structure of intelligence organizations and the way they receive intelligence. It is based on the use of

the idea of the wisdom of the crowds, which constitutes the conceptual framework of crowdsourcing, in the organizational forms of intelligence organizations and the new intelligence method Ushahidi uses. First of all, the idea of the wisdom of the crowd gains importance from the fact that the state consists of a crowd of institutions. In a way, the reforms made by the US after the 9/11 attacks are nothing but the alignment of the state's intelligence-producing organizations with the idea of the wisdom of the crowds. In fact, in the report written after the 9/11 attacks, US officials stated that the problem was not due to the lack of intelligence, but to the inability to collect the available information and make a meaningful and accurate analysis. In other words, intelligence agencies could not connect the dots and see the big picture. This points to the clustering principle of the idea of the wisdom of the crowds. From this point of view, it is thought that an intelligence system that includes all state institutions, ensures that these institutions are independent in their opinions, and ensures that all reports produced are clustered by a central organization will be suitable for today's conditions.

On the other hand, the performance of the Ushahidi platform in internal conflict and disaster events is an important example of how this method can be used by intelligence organizations. As seen in these applications, this platform, which is a civilian initiative, has gone beyond even state institutions and has been considered as one of the main intelligence sources of official institutions in critical events. In this respect, it is thought that it would be beneficial for intelligence agencies to carry out such an initiative, directly or indirectly, with certain methods and techniques, or to support and incorporate civilian initiatives. Here, especially computational techniques and crowd management gain importance. The interaction of intelligence agencies with the crowd, either directly or indirectly, is considered a new field of participation for all intelligence agencies, in particular for intelligence analysts.

Çatışma Beyanı:

Bu çalışmada Prof. Dr. Meltem BOSTANCI ile aramda finansal ve fikirselsel bir çatışma yoktur. Bunun yanında makale, kendi çalışmamdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- BOURDIEU, Pierre. *A Social Critique of Thee Judgement of Taste*. RKP, London. 1985'den aktaran: Leadbeater, Charles, Paul Miller. *The Pro-Am Revolution*. Demos. London, 2004.
- BRABHAM, Daren C. *Crowdsourcing*. The MIT Press. Massachusetts. 2013.
- HOWE, Jeff. *Crowdsourcing*. çev. Günseli Aksoy. KoçSistem Bilgi ve İletişim Hizmetleri İstanbul. 2010.
- LEADBEATER, Charles. Paul Miller. *The Pro-Am Revolution*. Demos. London. 2004.
- MEIER, Patrick, *Digital Humanitarians*. New York. CRC Press. 2015.
- SHIRKY, Clay. *Cognitive Surplus*, The Penguin Press. London, 2011.
- . *Here Comes Everybody*, The Penguin Press. London. 2008.
- SONNTAG, Sherry, Christopher Drew, *Blind Man's Bluff*, Public Affairs. New York. 1998'den aktaran: Surowiecki, James. *Kitlelerin Bilgeligi*. Varlık Yayınları, İstanbul. 2007.
- SUROWIECKI, James. *Kitlelerin Bilgeligi*. çev. Osman Deniztekin. Varlık Yayınları. İstanbul. 2007.
- TAPSCOTT, Don. Anthony D. Williams. *Wikinomics*. Penguin Books. London, 2006.
- TOFFLER, Alvin. *Üçüncü Dalga*. çev. Selim Yeniçeri. Koridor Yayıncılık. İstanbul, 2008.
- VON HİPPEL, Eric. *Democratizing Innovation*. The MIT Press. Massachusetts. 2005.

Makaleler

- ESTELLÉS-AROLAS, Enrique, Fernando González L. Guevara. "Towards an Integrated Crowdsourcing Definition." *Journal of Information Science*. 2012. Vol. 38. No. 2. 189-200.
- HAYEK, Fried A. "The Use of Knowledge in Society." *The American Economic Review*. 1945. Vol. 35. No. 4. 519-530.
- MEIER, Patrick, Rob Munro, "The Unprecedented Role of SMS in Disaster Response: Learning from Haiti", *SAIS Review*, 2010. Vol. 30. No. 2. 90-103.

Raporlar

- "10 Years of Impact", *Ushahidi*. 2018. https://www.ushahidi.com/uploads/case-studies/Impactport_2018.pdf (Erişim Tarihi: 20.03.2020).
- HEINZELMAN, Jessica. Carol Waters. "Crowdsourcing Crisis Information in Disaster Affected Haiti", *United States Institute of Peace*. 2011. <https://mirror.explodier.org/Crowdsourcing%20Crisis%20Information%20in%20DisasterAffected%20Haiti.pdf> (Erişim Tarihi: 20.03.2020).
- SCHAFFER, Jan. Mimi Onuhoa. Jeanne Pinder. "Guide to Crowdsourcing", *Columbia Journalism School*. 2016. <https://core.ac.uk/download/pdf/161457016.pdf>. (Erişim Tarihi: 20.02.2020).

İnternet Siteleri

- "How to Do it? A Different Way of Organazing Government". http://govinfo.library.unt.edu/911/report/911Report_Ch13.htm (Erişim Tarihi: 09.18.2019).
- CLINTON, Hillary Rodham, "Remarks on Internet Freedom", <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2010/01/135519.htm>. (Erişim Tarihi: 14.03.2020)
- FLETCHER, Pascal. "Post-Quake Recovery May Boost Haiti Telecoms Market." <https://www.reuters.com/article/idUSN30159947> (Erişim Tarihi: 08.02.2020).
- HOWE, Jeff. "The Rise of Crowdsourcing". <https://www.wired.com/2006/06/crowds/> (Erişim Tarihi: 09.18.2019)
- JEFFREY, Simon "Ushahidi: crowdmapping collective that exposed Kenyan election killings", <https://www.theguardian.com/news/blog/2011/apr/07/ushahidi-crowdmap-kenya-violence-hague> (Erişim Tarihi: 14.03.2020).
- ŞEKER, Sadi Evren. "Kitle Kaynak (Crowdsourcing)," <http://mis.sadiyrenseker.com/2015/04/kitle-kaynak-crowdsourcing/> (Erişim Tarihi: 12.02.2020).

Savunma Harcamaları ve Ekonomik Özgürlükler İlişkisi*

The Relationship between Defense Expenditures and Economic Freedoms

Mehmet Samet ERDEM** - Selami SEZGİN***

Öz

Çalışmada savunma harcamaları ile ekonomik özgürlükler arasındaki ilişki Fraser Enstitüsü'nün ekonomik özgürlükler endeksinde yer alan 110 ülkenin 2000-2014 yılları arasındaki verileri kullanılarak panel veri analizi yöntemiyle incelenmiştir. Analiz sonuçlarından elde edilen bulgular, genel ekonomik özgürlük endeksi ve endeksin ana bileşenlerini oluşturan devletin faaliyet alanının genişliği, hukuki yapı ve mülkiyet hakları, güçlü paraya erişim ve kredi, işgücü ve iş dünyası konusunda yasal düzenlemelerin savunma harcamaları üzerinde anlamlı ve negatif yönlü ilişkisinin olduğunu gösterirken, uluslararası ticaret serbestisi ana bileşeninin savunma harcamaları ile ilişkisine rastlanamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Savunma Harcamaları, Ekonomik Özgürlükler, Ekonomik Özgürlük Endeksi, Ekonomik Büyüme, Panel Veri Analizi.

Abstract

This paper aimed to examine the relationship between defense expenditures and economic freedom for 110 countries from the Fraser Institute's Economic Freedoms Index, for the period of 2000-2014 by using panel data analysis. The results of the empirical analysis indicate that there is a significant and negative relationship between defense expenditures and an overall index of economic freedom, size of government, legal systems and property rights,

* Bu makale, yazarın doktora tezinin ilgili bölümünden oluşturulmuştur. Mehmet Samet Erdem, Savunma Ekonomisi Üzerine Üç Makale, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

** Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sinop, Türkiye, ORCID: 0000-0001-7344-2166, mserdem@sinop.edu.tr.

*** Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Eskişehir, Türkiye, ORCID: 0000-0002-4604-0601, selamisezgin@ogu.edu.tr.

Geliş Tarihi / Submitted: 07.10.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 22.04.2021

sound money and regulation of credit, labor, and business; but there is no significant relationship for freedom to trade internationally main-component of the index.

Keywords: Defense Expenditures, Economic Freedom, Economic Freedom Index, Economic Growth, Panel Data Analysis.

Giriş

Günümüz büyüme modellerine alternatif büyüme yaklaşımı arayışları, ülkeleri reformlara, kurumların yeniden inşasına, kendilerini yeniden gözden geçirmeye yöneltmektedir. Kısaca ekonomik özgürlükler diye ifade edilen söz konusu liberalizasyon süreci ülkeleri ekonomik büyümeye taşıyacak yollardan biri olarak görülmektedir.

Ekonomik özgürlükler ile savunma harcamalarının ilişkisi, ekonomik büyümedeki etkileri sebebiyle ortak bir paydada yer almaktadır. Bu ortak paydanın ekonominin temel sorunlarından biri olduğu düşünüldüğünde bu iki değişkenin arasındaki ilişkinin analiz edilmesi son derece önem kazanmaktadır.

Ekonomik büyümenin temelinde ekonomik özgürlüklerin olduğu, devletin bu noktadaki konumunun savunma, adalet ve belirli kamusal görevlerden oluştuğu görüşü çerçevesinde devletin rollerinin başında gelen savunmanın, ekonomik özgürlükleri oluşturan parametrelerle olan ilişkisini incelemek bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümü savunma harcamaları-ekonomik özgürlükler arasındaki ilişkinin teorik çerçevesinden oluşmaktadır. Daha sonra konuyla ilgili literatür özetine yer verilerek analize ilişkin modeller ve veriler açıklanmıştır. Son olarak panel veri analizi yapılarak sonuçlar yorumlanmıştır.

1. Savunma Harcamaları-Ekonomik Özgürlükler İlişkisi

1947-1992 yılları arasında Batı Bloğu ve Doğu Bloğu ülkeleri arasında meydana gelen ve Soğuk Savaş olarak nitelendirilen dönemin bitmesi, ülkeleri silahlı kuvvetlerini yeniden düzenleme ve modernizasyon gibi süreçlerine daha fazla eğilmesine yönlendirmiştir. Bu yönlendirmeye beraber savunmaya ayrılan payın artması, ülkelerin savunma harcamalarında önemli ölçüde artışları da beraberinde getirmiştir.

Savunma harcamaları üzerinde uzlaşmış tanımı bulunmayan bir kavram olsa da genel olarak bir ülkenin belirli bir dönemde yaptığı kamu harcamalarından savunmaya ayırdığı pay ya da ülkenin ulusal güvenliğini sağlamak amacıyla yapılan harcamalar olarak da nitelendirilebilir. Bu bağlamda bir harcama kalemi olarak gelir ile olan ilişkisi kaçınılmaz olmakta ve ekonomik büyümenin bu ilişkinin temelinde olduğu düşüncesi önem kazanmaktadır.

Ekonomik büyümeye nelerin neden olduğu, kuşkusuz ekonominin en önemli sorularından birini oluşturur. Bu soruya cevap aranan tarihsel sürecin başlarına gittiğimizde, Adam Smith ekonomik büyümenin nedenlerini sorguladığı “Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir İnceleme” adlı eserinde serbest piyasa ile, özel mülkiyetle ve minimum devlet müdahalesiyle refaha ulaşılacağını bir başka ifadeyle ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeye yol açacağını belirtmiştir.

18. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyıla kadar etkili olan liberal düşünce, büyük buhranla beraber devletin ekonomideki görevlerini yeniden tanımlayan Keynesyen iktisada hâkimiyetini bırakmış olsa da günümüzde ekonomik özgürlüklerin, reformların ve liberalizasyonun ekonomik büyümenin temeli olduğu düşüncesi farklı düşünce sistemlerinin süreç içerisinde gelişmesiyle de gün geçtikçe önem kazanmaktadır.

Ekonomik özgürlükler ile ilgili Adam Smith'ten günümüze ortak bir tanımlama yapılmamasına karşılık en geniş tanım Miller ve Kim (2011) tarafından yapılmıştır. Buna göre ekonomik özgürlük: “*Malların ve hizmetlerin üretim, dağıtım veya tüketiminin tüm özgürlüklerini ve haklarını kapsamalıdır. Ekonomik özgürlüklerin en yüksek biçimi mutlak mülkiyet hakkını, emek, sermaye ve malların serbest dolaşımını, ekonomik bağımsızlık üzerindeki baskı ya da kısıtlamaların bireyin özgürlüğünü koruması ve sürdürmesi için zorunlu olandan fazla olmamasını kapsamalıdır*” biçiminde tanımlanırken, belirtilmek istenen “*ekonomik olarak özgür bir toplumda, bireyler kanunlar çerçevesinde istedikleri biçimde çalışma, üretme, tüketme ve yatırım yapma konusunda özgür ve yetkili olmalı ve bu özgürlüklerin devlet tarafından korunmalı*” olduğudur.¹

¹ Terry Miller and Kim R. Holmes, *2011 Index of Economic Freedom*, The Heritage Foundation, The Wall Street Journal, New York, NY 10281, 2011, p. 20.

Ekonomik özgürlükler çerçevesinde devlete biçilen rol, söz konusu özgürlüklerin korunmasının yanında, devletin başlıca diğer faaliyetlerini de içerir. Adam Smith, hem uygar hem de ilkel devletlerin 3 temel özelliğini savunma, adalet ve kamu işleri olarak sıralamıştır. Toplumun gelişmişlik düzeyine göre farklılık gösterse de bu 3 temel aynı zamanda kamu hizmetini de oluşturur.

Savunmayı devletin birincil görevi olarak tanımlayan Smith, topluluğu diğer bağımsız topluluklardan koruyacak olan askerî kuvvetin hem barış zamanında hazır olmasının hem de savaş zamanında kullanılmasının farklı masraflarla gerçekleşeceğini belirtmiştir. Topluluk uygarlık yolunda ilerlediği sürece, topluluğu savunmanın özellikle savaş sonrasında ve barış dönemlerinde daha da masraflı olacağını belirtmiştir.²

Devletin ikincil görevi olan adaleti, topluluğun her üyesini bir başka üye tarafından ezilmesinden ve haksızlığa uğramasından korumak olarak tanımlamıştır. Bu işlev de savunma gibi bir masraf oluşturur ve bu masraf bireylerden değil devletin gelirlerinden karşılanmalıdır. Mülkiyet haklarını savunmak ve korumak, mülkiyet büyüdükçe eşitsizliğin büyümesi nedeniyle daha da zorlaşır ya da masraflı hale gelir. Yargı içerisinde yer alan adaletsizliğin ve yolsuzlukların önüne geçebilmek için öncesinde adalet hizmeti için başvurulardan alınan gelir sonrasında devlet tarafından karşılanarak bir kamu hizmetine dönüşmüştür. Bir başka masrafı ifade eden bu değişim dış tehditlere karşı sürekli artan giderlerin daha da artmasına neden olmuştur.³

Kamu işleri ve kurumları olan devletin son amacı olan toplumun ticaretini oluşturmak ve halkı eğitmek görevi savunma ve adalet önceliklerinden sonra gelir. Adam Smith, ticari çıkarların ne savaş ne de barış amaçlarına ihtiyaç duymadan kendi başına var olacağını bunu da elçilikler vasıtasıyla yapılacağını belirtmiştir. Ticaret yollarının ve tüccarların güvenliği için de önemli görülen yerlere garnizonlar yapılması gerektiğinin altını çizerek bunun da bir masraf doğurduğunu ifade etmiştir.⁴

² Adam Smith, *The Wealth of Nations, Wordsworth Edition*, London, 2012, p. 708-721.

³ *Ibid.*

⁴ Smith, *Ibid.* p. 722-758.

Klasik düşüncenin temel dinamiklerinde yükselen ekonomik özgürlüklerin büyümeyi sağlayacağı düşüncesi, aynı yıllarda Kant (1795) tarafından da demokrasinin, ekonomik dayanışmanın ve uluslararası hukukun sürekli barışın temellerini oluşturacağı görüşüyle de biçimlenmiştir.⁵ Sonraki yıllarda Schumpeter (1919), endüstrileşmiş kapitalist üretim tarzına geçişin eyaletler arası savaşı giderek ortadan kaldıracağını belirterek ekonomik özgürlükler ile çatışma arasındaki bağı ifade etmiştir.⁶

1960'lı yıllarda Solow tarafından temelleri atılan Neoklasik düşüncenin büyüme reçeteleri, 1980'li yıllara kadar etkili olmuştur. 1986 yılında Romer tarafından geliştirilen içsel büyüme teorisi ile uzun dönemli büyümeye cevap aranmıştır. İçsel büyüme teorilerine göre uzun soluklu sürekli büyümenin temeli sermaye birikimi, devleti küçültmek, ekonomiyi dış ticaret ve yabancı yatırımlara açmak, mülkiyet haklarına ve hukukun üstünlüğüne riayet etmek, regülasyonlar ve kontrollerle verimli sektörlere ağır yükler yüklememek, beşeri sermayeye yönelik yatırımlar yapmak olarak belirlenmiştir.⁷

Devlete biçilen rolün keskin sınırlarla çizilmesine karşın, ekonomik özgürlük kavramının soyut bir kavram olması 1990'lı yıllara kadar sürmüştür. Bu yıllarda çeşitli enstitülerin endeksleme çalışmalarıyla beraber ekonomik özgürlükler rakamsal olarak ifade edilerek sıralanmaya başlanmıştır. Çeşitli büyüme modelleriyle ekonomik büyümeye cevap arama serüveninde her dönem tartışma konusu olan savunma harcamaları, ekonomik büyümenin nedenleri sorusunda kendine olumlu ya da olumsuz olarak daima yer bulmuştur. Bu çerçevede savunma harcamalarının ekonomik özgürlükler ile olan ilişkisinin incelenmesi ile tartışmalara farklı bir açıdan bakılarak katkı sağlanabilecektir.

⁵ Immanuel Kant, *Perpetual Peace: A Philosophical Essay*, Cambridge University Press, Cambridge, 1795, Vol. 1903.

⁶ Joseph A. Schumpeter, *The Sociology of Imperialism*, In *Imperialism & Social Classes*, 3-98 Cleveland, World Publishing, 1919.

⁷ William W. Beach and Gareth Davis, *The Index Of Economic Freedom And Economic Growth*, The Heritage Foundation, Washington, 1997, p. 4-5.

2. Savunma Harcamaları ve Ekonomik Özgürlükler Üzerine Yapılan Çalışmalar

Rummel (1983), sosyal alan teorisine dayandırdığı çalışmasında 1976-1980 yıllarını kapsayan 5 yıllık süreç için liberterizmin ülke dışı şiddetle ilişkisini inceleyerek, daha az özgürlüğe sahip ülkelerin daha çok şiddete başvurduğu sonucuna ulaşmıştır. Liberterizm politik özgürlük ya da özgürlük olarak tanımlandığında sonucun büyük ölçüde desteklediğini belirterek ekonomik özgürlüklere sivil özgürlükler ve politik haklar eklendiğinde şiddetin anlamlı ölçüde azaldığını belirtmiştir.⁸

Rosh (1988), 63 üçüncü dünya ülkesinin askerî harcamalarını 1969-1978 yılları arasında inceleyerek güvenlik ağı kavramının ve ülkenin politik sürecindeki biçimin askerî harcamalar üzerinde önemli bir yeri olduğunu belirtmiştir. Demokratik süreçteki ülkelerin kaynaklarını daha az askerî harcamalara ayırdıklarını, ülkeler demokrasiden uzaklaştıkça bu payın hızlı bir artış gösterdiğini ifade etmiştir.⁹

Barbieri (1996), ticaretin eyaletler arası barış için bir yol olabileceği düşüncesine dayandırdığı, 1870-1938 yıllarını kapsayan çalışmasında ticaretin çatışmayı engellemediği sonucuna ulaşmıştır. Bunun yanında, kapsamlı ekonomik bağımlılığın askerî tartışmalara girme olasılığını arttırmasına karşın, savaşın görülme sıklığı üzerinde az da olsa etkili olduğunu belirtmiştir.¹⁰

Tures (2003), ekonomik özgürlük ve çatışma arasındaki ilişkiyi, Dünya Ekonomik Özgürlük Endeksini kullanarak ülkelerin sıralamasına göre iç savaş arasındaki bağlantıyı kurarak incelemiştir. Ekonomik özgürlüklerin çatışmayı azalttığı yönünde güçlü bağlar bularak özgür ülkelerin genellikle daha az çatışma ve savaş içinde bulunduğunu, kısmen özgür ülkelerin özgür ülkelere göre daha çok iç çatışma yaşadığını, özgür

⁸ Rudolph. J. Rummel, "Libertarianism and International Violence", *Journal of Conflict Resolution*, 1983, 27(1), p. 27-71.

⁹ Robert. M. Rosh, "Third World Militarization: Security Webs and the States They Ensnare", *Journal of Conflict Resolution*, 1988, 32(4), p. 671-698.

¹⁰ Katherine Barbieri, "Economic Interdependence: A Path to Peace or a Source of Interstate Conflict?", *Journal of Peace Research*, 1996. 33(1), p. 29-49.

olmayan ülkelerin ise savaş ve çatışma ile çok daha fazla bağı olduğunu ifade ederek, ekonomik özgürlüklerin barışı sağladığı sonucuna varmıştır.¹¹

Ekonomik özgürlüklerin savunma ekonomisi açısından önemini barışın sağlanması açısından ele alan Gartzke (2005), ülke içinde piyasayı endişeye düşürecek hareketlerin yatırımları azaltarak ekonomiyi aşağıya çekme yönünde bir etki yaratacağını, ülke dışında güç kullanılmasının ise genellikle yurtiçi yatırımlarda bir gerileme ve sermayenin yurt dışına çıkması ile ilişkilendirileceğini belirtmiştir. Bir başka açıdan savunma harcamalarının işgal için kullanımında ortaya çıkan işgücü ve kaynak maliyetinin sürekli artış göstermesiyle ekonomik özgürlüklerin çatışmayı engellemesi gerektiğini öne sürse de bu durumun uluslararası politika ve iç rejimlerin sürdürülmesi konusunda çok büyük etkilere sahip olmayacağını ifade etmiştir.¹²

Looney ve McNab (2008), ekonomik liberalizasyon ve geliştirilmiş yönetimin savunma-büyüme arasındaki değiş-tokuş dengesini değiştirip değiştirmediğini analiz ettikleri çalışmalarında, reformların kilit kombinasyonlarının ve yönetim önlemlerinin savunma harcamaları ile ilişkilendirilen birçok olumsuz ekonomik etkinin etkisiz hale gelmesinde büyük ölçüde etkili olduğu sonucuna varmışlardır.¹³

Yıldırım ve Sezgin (2005), savunma harcamaları ve demokrasinin derecesi arasında negatif bir ilişkinin olup olmadığını 1987-1997 yıllarını kapsayan 92 ülkeyi kesit ve panel veri analizi kullanarak incelemiştir. Demokrasi endeksinin bileşenlerinin politik haklar, insan hakları ve özgürlük statüsü olarak ele alındığı çalışmada daha yüksek demokrasi seviyesinde olan ülkelerin daha düşük savunma harcamaları olduğunu belirtmişlerdir.¹⁴

¹¹ John A. Tures, "Economic Freedom and Conflict Reduction: Evidence from the 1970s, 1980s, and 1990s", *Cato Journal*, 2002, 22(3), p. 533-542.

¹² Erik Gartzke, "Economic Freedom of the World 2005", *Annual Report*, The Fraser Institute, Vancouver, Canada, 2005.

¹³ Robert Looney and Robert. M. McNab, "Can Economic Liberalization and Improved Governance Alter the Defense-Growth Trade-Off?", *Review of Financial Economics*, 2008, 17(3), p. 172-182.

¹⁴ Julide Yıldırım and Selami Sezgin, "Democracy and Military Expenditure: A Cross-Country Evidence", *Transition Studies Review*, 2005, 12(1), p. 93-100.

Dzidrov vd. (2013), ekonomik özgürlük ve çatışma arasındaki ilişkiyi, Balkan bölgesindeki 8 ülkede 1995-2012 yılları arasında Heritage Vakfı'nın verilerini kullanarak incelemiş, Balkan ülkelerinin daha az çatışma ile ekonomik olarak özgür ülkeler olma eğiliminde oldukları sonucuna varmışlardır.¹⁵

Literatürdeki çalışmalara bakıldığı zaman liberalizasyon ve savunma harcamaları ilişkisinin demokrasi, ekonomik özgürlükler endeks puanı ve/veya az sayıda endeks değişkeni baz alınarak incelendiği görülmüştür. Bunun yanı sıra ekonomik özgürlüklere ilişkin birçok çalışma mevcuttur. Genellikle ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüme ile olan ilişkisinin incelendiği bu çalışmaların bir kısmına Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1: Ekonomik Özgürlükler Üzerine Yapılan Çalışmalar

Çalışma- nın Yılı	Yazar(lar)	Dönem, Ülke ve Model	Yöntem	Veri	Ana Sonuçlar
1996	Barro ¹⁶	1960-1990, 100 Ülke.	Panel veri analizi.	Gastil, Barro- Lee Veri seti, Summers- Heston Veri Seti.	Demokrasinin büyüme üzerindeki genel etkisi zayıftır.
1998	Nelson ve Singh ¹⁷	Klasik ve Genişletilmiş Büyüme Modeli, 1970-1989, 67 Gelişmekte olan ülke.	Panel veri analizi.	Gastil, Easton ve Walker, IMF, Dünya Bankası.	Demokrasi ve politik özgürlüklerde meydana gelen düşüş, ülkelerin ekonomik performanslarını da ciddi olarak etkilemektedir.
1999	Gwartney, Lawson ve Holcombe ¹⁸	1975-1995, 82 Ülke.	Panel veri analizi.	Fraser Institute.	Ekonomik özgürlükler ekonomik büyümenin önemli bir belirleyicisidir.

¹⁵ Misko Dzidrov, Dejan Mirakopcski et al. "Relationship between Economic Freedom and Conflict in the Balkan Region" *International Journal of Scientific & Engineering Research*, 2013, 4(10), p. 433-436.

¹⁶ Robert. J. Barro, "Democracy and Growth", *Journal of Economic Growth*, 1996, 1(1), p. 1-27.

¹⁷ Michael. A. Nelson and Ram. D. Singh, "Democracy, Economic Freedom, Fiscal Policy, and Growth in LDCs: A Fresh Look", *Economic Development and Cultural Change*, 1998, 46(4), p. 677-696.

¹⁸ James. D. Gwartney, Robert. A. Lawson et al. "Economic Freedom and the Environment for Economic Growth", *Journal of Institutional and Theoretical Economics (JITE)/Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, 1999, 155(4), p. 643-663.

Savunma Harcamaları ve Ekonomik Özgürlükler İlişkisi

2002	Carlsson ve Lundström ¹⁹	1975-1995, 74 Ülke, Ekonomik Özgürlük Modeli.	Panel veri analizi.	Fraser Institute 2000 Yılı Dünya ekonomik Özgürlük Raporu, Dünya Bankası.	Ekonomik özgürlük ekonomik büyüme için önemlidir. Bazı kategoriler endekste önemsizken bazıları da büyüme üzerinde negatif etkiye sahiptir.
2012	Fabro ve Aixalá ²⁰	1976-2005, 79 Ülke, Eş-zamanlı Denklemler Modeli.	Panel veri analizi ve iki aşamalı en küçük kareler yöntemi.	Freedom House ve Fraser Institute, Dünya Bankası.	Ekonomik özgürlük, insan hakları ve siyasi haklar ekonomik büyüme için önemlidir.
2013	Erdal ve Yenipazarlı ²¹	1970-2006, Türkiye, Klasik Büyüme Modeli.	Zaman serisi analizi.	Heritage Foundation ve Fraser Institute, TCMB, TÜİK.	Ekonomik büyüme ve ekonomik özgürlük arasındaki ilişki, kullanılan teknığe ve göstergelere göre farklılıklar göstermektedir.
2013	Cebula, Clark ve Mixon ²²	Seçmeli Ekonomik Özgürlük Modeli, 2002-2006, OECD Ülkeleri.	Panel veri analizi; sabit etkili en küçük kareler eşitliği.	Heritage Foundation, IMF, OECD.	İş özgürlüğü, yolsuzluktan bağımsızlık, yatırım özgürlüğü, parasal özgürlük, sınırlı devlet, ticaret özgürlüğü ve mülkiyet haklarının özgürlüğündeki yüksek düzeyler ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etki yaratırken, işgücü özgürlüğü, finansal özgürlük ve mali özgürlük istatistiksel olarak anlamlı değildir.

¹⁹ Fredrik Carlsson and Susanna Lundström, "Economic Freedom and Growth: Decomposing the Effects", *Public Choice*, 2002, 112(3-4), p. 335-344.

²⁰ Gema Fabro and Jose Aixalá, "Direct and Indirect Effects of Economic and Political Freedom on Economic Growth", *Journal of Economic Issues*, 2012, 46(4), p. 1059-1080.

²¹ Fuat Erdal and Aslı Yenipazarlı, "Which Economic Freedoms Contribute Income Per Capita? Are Results Sensitive to the Indicators and the Estimation Methods?", *Emerging Markets Finance and Trade*, 2013, 49(5), p. 130-147.

²² Richard. J. Cebula, J. R. Clark et al., "The Impact of Economic Freedom on Per Capita Real GDP: A Study of OECD Nations", *Journal of Regional Analysis & Policy*, 2013, 43(1), p. 34-41.

2014	Panahi, Assadzadeh ve Refaei ²³	Genel Ekonomik Özgürlük Modeli, 2000-2009, 13 Orta doğu ve Kuzey Afrika Ülkesi.	Panel veri analizi.	Fraser Institute.	Ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisi vardır, fakat ekonomik özgürlüğün bütün alanları aynı biçimde etkili değildir.
2016	Saunoriz ve Sajny ²⁴	Genel Ekonomik Özgürlük Modeli, 2001-2010, 61 Ülke	İki aşamalı en küçük kareler yöntemi.	Heritage Foundation, Birleşmiş Milletler.	Ekonomik özgürlükler resmî girişimciliği teşvik ederken kayıt dışı girişimciliği engellemektedir.
2016	Moreno ve Guerrero ²⁵	Panel Veri Modeli, 2000-2010, AB-28.	Panel veri analizi; sabit etkili regresyon.	Fraser Institute, EUROSTAT.	Ekonomik özgürlük ile gelir eşitsizliği arasında kuvvetli bir ilişki vardır fakat ekonomik özgürlüğün bütün alanları aynı biçimde etkili değildir.

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

3. Yöntem

Ridderstedt (2014), girişimcilik ve ekonomik özgürlükler arasındaki ilişkiyi 4 modele ayırarak incelemiştir. Ekonomik özgürlükler endeksini ve endeksin seçilen alt başlıklarını iki farklı girişimcilik tanımıyla ayrı ayrı analiz ederken aşağıda yer alan (1) modeli kullanmıştır:²⁶

$$LOPPEA = \alpha + \beta_1 PrR + \beta_2 Reg + \beta_3 GSIZE + \beta_4 Tax + \beta_5 Open + \beta_6 GDP_{PC} + \beta_7 AGE + \beta_8 GROWTH + \varepsilon \quad (1)$$

²³ Hossein Panahi, Ahmad. Assadzadeh et al., “Economic Freedom and Economic Growth in MENA Countries”, *Asian Economic and Financial Review*, 2014, 4(1), 105-116.

²⁴ James. W. Saunoris and Aishath Sajny, “Entrepreneurship and Economic Freedom: Cross-Country Evidence from Formal and Informal Sectors”, *Entrepreneurship & Regional Development*, 2017, 29(3-4), p. 292-316.

²⁵ Salvador Pérez-Moreno and Maria. J. Angulo-Guerrero, “Does Economic Freedom Increase Income Inequality? Evidence from The EU Countries”, *Journal of Economic Policy Reform*, 2016, 19(4), p. 327-347.

²⁶ Ivan Ridderstedt, Economic Freedom and Entrepreneurship: Conflicting Evidence, Bachelor Thesis, Södertörn University School of Social Sciences, Stockholm, 2014.

Modelde, girişimciliğe ait bağımlı değişkenin logaritması alınarak (LOPPEA), bağımsız değişkenler içerisinde yer alan endeksin ana bileşenleri (Reg, GSIZE, Tax, Open) kontrol değişkenleri ile birlikte analiz edilmiştir. Kişi başı GSYH (GDP_{PC}), yaş bağımlılığı oranı (AGE) ve GSYH büyüme oranı (GROWTH) kontrol değişkeni olarak seçilmiştir.

Panahi, Assadzadeh ve Refaei (2014), ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi iki ayrı bölüm ve 6 ayrı modelde incelemiştir. İlk model genel ekonomik özgürlükler endeksi ile büyüme arasındaki ilişkiye aittir. Daha sonra kontrol değişkenlerini teker teker modele dâhil ederek ilk bölümde toplamda 5 model incelemiştir. Literatüre uygun olarak seçildiği belirtilen modeller:

$$LRGDP_{PC} = \beta_0 + \beta_1 LECFR + \beta_1 \sum LZ_i + \varepsilon_i \quad (2)$$

$$LRGDP_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 LINV_{it} + \beta_1 LSIZ_{it} + \beta_2 LPRO_{it} + \beta_3 LSM_{it} + \beta_4 LFTR_{it} + \beta_5 LLOW_{it} + \varepsilon_i \quad (3)$$

şeklinde tanımlamıştır.²⁷ Modellerdeki bütün bağımlı ve bağımsız değişkenler logaritmaları alınarak eşitliğe dâhil edilmiştir. Ekonomik büyümeyi temsilen kullanılan bağımlı değişken dolar cinsinden kişi başı reel GSYH (LRGDP), bağımsız değişken genel ekonomik özgürlükler endeksi (LECFR) ve kontrol değişkenleri (LZ) de kamu harcamalarının GSYH içerisindeki payı, yatırımların GSYH içerisindeki payı, nüfustaki büyüme oranı, ilkokula kayıt ve enflasyon oranından oluşmaktadır.

Çalışmasının ikinci bölümünde, ekonomik özgürlük endeksinde ait 5 ana endeks ile büyüme arasındaki ilişkiyi (3) numaralı eşitlikte yer alan tek bir model ile incelemiştir. Modelde bağımlı değişken aynı kalmakta, bunun yanında bağımsız değişkenler endeks ana bileşenleri (LINV, LSIZ, LPRO, LSM, LFTR, LLOW) olarak değişmektedir ve çalışmada belirtilmese de modelin atıf yapıldığı Carlsson ve Lundstrom (2000), model içerisinde yer alan yatırımların büyüme regresyonlarında önemli olduğunu ve bu tip modellerde sıklıkla kullanıldığını belirtmişlerdir.²⁸

²⁷ Panahi, *Ibid.*

²⁸ Carlsson and Lundstrom, *Ibid.*

Bu çalışmada, ekonomik özgürlüklere ait endeks verileri ve bu verileri oluşturan ana başlıkların savunma harcamaları ile olan ilişkisi kontrol değişkenleri ile birlikte tahmin edilmiştir. Çalışmadaki modeller literatüre (Ridderstedt²⁹ (2014), Panahi,³⁰ vd. (2014) ve Carlsson ve Lundstrom³¹ (2000), Cebula³² (2013), Nelson ve Singh³³ (1998)) uygun olarak seçilmiştir. Bu kapsamda incelemede 2 ana model kullanılacaktır.

İlk modelde ekonomik özgürlükler ile savunma harcamaları arasındaki ilişki kontrol değişkenleri ile beraber incelenecektir. Bu bağlamda logaritması alınmış değişkenlerden savunma harcamalarının GSYH içerisindeki yüzdesi (LSH) bağımlı değişkeni, genel ekonomik özgürlük endeksi puanı (LEO) bağımsız değişken, GSYH büyüme oranı (LGBO), nüfusun büyüme hızı (LNBH) ve enflasyon büyüme oranı (LENF) kontrol değişkenlerini, β_0 sabit terimi ve e_{it} hata terimini ifade etmektedir. Bu çerçevede oluşturulmuş model eşitlik (4)'te gösterilmiştir.

$$LSH_{it} = \beta_0 + \beta_1 LEO_{it} + \beta_2 LGBO_{it} + \beta_3 LNBH_{it} + \beta_4 LENF_{it} + e_{it} \quad (4)$$

İkinci modelde ekonomik özgürlük endeksini oluşturan 5 ana bileşenin savunma harcamaları ile olan ilişkisi kontrol değişkenleri ile beraber incelenecektir. Modeldeki bütün değişkenlerin logaritması alınmış olup modelin bağımlı değişkeni savunma harcamalarının GSYH içerisindeki yüzdesi (LSH); bağımsız değişkenleri Devletin Genişliği (LDG), Mülkiyet Hakları (LMH), Güçlü Para (LGP), Uluslararası Ticaret (LUT), Yasal Düzenlemeler (LYD); kontrol değişkenleri, GSYH büyüme oranı (LGBO), Nüfusun Büyüme Hızı (LNBH) ve Enflasyon Büyüme Oranıdır (LENF). β_0 sabit terimi ve e_{it} hata terimini ifade etmektedir. İkinci modele ilişkin denklem eşitlik (5)'te gösterilmiştir.

$$LSH_{it} = \beta_0 + \beta_1 LDG_{it} + \beta_2 LMH_{it} + \beta_3 LGP_{it} + \beta_4 LUT_{it} + \beta_5 LYD_{it} + \beta_6 LGBO_{it} + \beta_7 LNBH_{it} + \beta_8 LENF_{it} + e_{it} \quad (5)$$

²⁹ Ridderstedt, *Ibid.*

³⁰ Panahi, *Ibid.*

³¹ Carlsson and Lundstrom, *Ibid.*

³² Cebula, *Ibid.*

³³ Nelson and Singh, *Ibid.*

3.1. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlere Ait Veriler

Çalışmanın bağımlı değişkeni savunma harcamaları, bağımsız değişkenleri Fraser Enstitüsü'nün genel ekonomik özgürlükler endeksi ve endeksin 5 ana bileşeninden oluşmaktadır. Bu değişkenlere ek olarak nüfusun büyüme hızı, enflasyon oranı ve GSYH büyüme oranı çalışmaya kontrol değişkeni olarak dâhil edilmiştir.

Dunne (1996) savunma harcamalarına ait verileri değerlendirirken özellikle gelişmekte olan ülkelerde verilerin tanımı, kapsamı ve doğruluğu ile ilgili sorunlar yaşanabileceğini belirterek bu tür durumların kesit analizleri için önemli olduğu fakat zaman serileri için çok fazla önemli olmadığını, alternatif veriler olsa da araştırmacıların çoğunun askerî harcamaların GSYH ya da GSMH oranını kullandığını ifade etmiştir.³⁴

Çalışmada, analizin yapılmasında ve verilerin yorumlanmasında kolaylık sağlayacağı düşüncesiyle SIPRI'den derlenen savunma harcamalarının GSYH içerisindeki yüzdeleri kullanılmıştır.

Ekonomik özgürlüklerin ekonominin diğer parametreleriyle sayısal olarak karşılaştırılıp analiz edilebilmesi için, çeşitli kurumlar bazı bileşenler belirleyerek ülkeler bazında endeksler yayınlamaya başlamıştır. Fraser Enstitüsü, Heritage Vakfı ve Freedom House gibi kurumlar her yıl belirledikleri kriterlere göre ülkeleri ekonomik özgürlüklerine göre sıralayarak aynı zamanda ülkeler arasında karşılaştırma yapma imkânı da sağlamaktadır.

Literatürde her üç kuruluşun endeksini kullanan çalışmalar mevcuttur. Çalışmada Fraser Enstitüsü'nün endeksi puanlama türünün sayısal ölçümlere dayanması, puanlama biçimi, ana ve alt endekslerin verilerine ulaşılma kolaylığı gibi nedenlerle Fraser Enstitüsünün ekonomik özgürlük endeksine ait veriler kullanılmıştır.

Fraser Enstitüsü, 1970 yılından itibaren ekonomik özgürlük endeksi yayınlayan Kanada merkezli bir politika enstitüsüdür. Endeks 5 ana bileşen

³⁴ Paul Dunne, J., "Economic Effects of Military Expenditure in Developing Countries", Gleditsch, N.P., Bjerkholt, O., Cappelen, A., Smith, R. and Dunne, J.P. (Ed.) *The Peace Dividend (Contributions to Economic Analysis, Vol. 235)*, Emerald Group Publishing Limited, Bingley, 1996, pp. 439-464.

ve 24 alt bileşenden toplamda 42 farklı değişkenden oluşmaktadır. Her ana bileşen ve alt bileşen, altında yer alan değişkenlere ait verilen dağılımı yansıtan 0-10 arasındaki bir ölçeğe yerleştirilir ve her alan içindeki bileşenlerin değerlendirilmesi, beş alanın her biri için derecelendirme elde etmek amacıyla ortalananır. Ortalama sonucunda en yüksek sayısal değere sahip ülkeden başlayarak sıralama yapılır. Endeksin 5 ana bileşeni: Devletin Faaliyet Alanının Genişliği, Hukuki Yapı ve Mülkiyet Hakları, Güçlü Paraya Erişim, Uluslararası Ticaret Serbestisi, Kredi, İşgücü ve İş Dünyası Konusunda Yasal Düzenlemeler şeklindedir.³⁵

Enstitü 1970-2000 yılları arasında endeksi beşer yıllık periyodlar halinde, 2000 yılından sonra ise yıllık olarak açıklamıştır. 2016 yılındaki raporunu 159 ülke için 2014 yılına ait en güncel verileri kullanılarak yayınlamıştır.³⁶ Bu nedenle çalışmada 2000-2014 yılları inceleme periyodu olarak seçilmiş, analize dâhil edilen ve edilemeyen ülkeler nedenleri ile birlikte Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksi İçerisinde Yer Alan ve Analize Dâhil Edilen/Edilmeyen Ülkeler

Almanya	Burkina Faso*	Gabon	İzlanda**	Lüksemburg	Pakistan	Tacikistan*
Amerika Birleşik Devletleri	Burundi*	Gambiya*	Jamaika	Macaristan	Panama**	Tanzanya
Angola ***	Butan*	Gana	Japonya	Madagaskar	Papua Yeni Gine	Tayland
Arjantin	Cape Verde*	Gine*	Kamboçya**	Makedonya*	Paraguay	Tayvan
Arnavutluk	Cezayir	Gine-Bissau	Kamerun	Malawi	Peru	Timor-Leste*
Avustralya	Çad	Guatemala	Kanada	Malezya	Polonya	Togo
Avusturya	Çek Cumhuriyeti	Guyana	Karadağ*	Mali	Portekiz	Trinidad ve Tobago
Azerbaycan*	Çin	Güney Afrika	Katar*	Malta	Romanya	Tunus
Bahamalar**	Danimarka	Güney Kore	Kazakistan*	Meksika	Ruanda	Türkiye
Bahreyn	Dem. Kongo Cumhuriyeti	Gürcistan*	Kenya	Mısır	Rusya	Uganda

³⁵ Fraser Institute, <https://www.fraserinstitute.org/> (Erişim Tarihi: 18 Şubat 2017).

³⁶ James. D. Gwartney, Robert Lawson et al. “Economic Freedom of the World 2016” *Annual Report, The Fraser Institute*. Canada, 2016.

Savunma Harcamaları ve Ekonomik Özgürlükler İlişkisi

Bangladeş	Dominik Cumhuriyeti	Haiti**	Kıbrıs	Moğolistan*	Senegal	Ukrayna
Barbados**	Ekvador	Hırvatistan	Kırgız Cumhuriyeti*	Moldova*	Seyşel Adaları*	Umman
Belçika	El Salvador	Hindistan	Kolombiya	Moritanya*	Sırbistan**	Uruguay
Belize	Endonezya	Hollanda	Kongo Cumhuriyeti	Morityus	Sierra Leone	Ürdün
Benin**	Ermenistan*	Honduras	Kosta Rika**	Mozambik*	Singapur	Venezuela
Birleşik Arap Emirliği	Estonya	Hong Kong**	Kuveyt	Myanmar*	Slovak Cumhuriyeti	Vietnam*
Birleşik Krallık	Etiyopya*	İran	Laos*	Namibya	Slovenya	Yemen Cumhuriyeti*
Bolivya	Fas	İrlanda	Lesotho*	Nepal	Sri Lanka	Yeni Zelanda
Bosna Hersek***	Fiji	İspanya	Letonya	Nijer	Surinam*	Yunanistan
Botsvana	Fildişi Sahilleri	İsrail	Liberya*	Nijerya	Suriye***	Zambiya
Brezilya	Filipinler	İsveç	Libya*	Nikaragua	Suudi Arabistan*	Zimbabve*
Brunei Darussalam*	Finlandiya	İsviçre	Litvanya	Norveç	Svaziland*	
Bulgaristan	Fransa	İtalya	Lübnan*	Orta Afrika Cumhuriyeti**	Şili	

Kaynak: Fraser Enstitüsü.

* Ekonomik Özgürlük Endeksinde verisi bulunmaması sebebiyle analize katılmayan ülkeler,

** Bağımlı ya da kontrol değişken verilerinin bulunmaması sebebiyle analize katılmayan ülkeler.

Modern toplum öncesinde savaş ve çatışmalara katılmak ülkenin refahını arttırmak için bir yol olarak görülürken, günümüz dünyasında ülkeler çatışma ve savaşı mümkün olduğu kadar kaçınılması gereken bir durum olarak ilişkilendirmişlerdir. Literatürde savaştan kaçınılması ve barışın arttırılmasında iki ana faktör önerilmektedir. Bunlardan ilki serbest ticaret, diğeri ise demokrasi ve temsili hükümetin barışı arttıracığı görüşüdür.³⁷

Savunma harcamalarına ayrılan kaynaklar, bir ülkenin mevcut güvenliğinin sağlanması ya da çatışma ortamında bulunması gibi nedenlerin derecelerine göre farklılık gösterebilir. Ekonomik özgürlükler, içeriğinde

³⁷ Cara Burgess, Scott Beaulier et al.” Economic Freedom and Conflict: An Empirical Note”, *Journal of Economics and Economic Education Research*, 2009 10(3), p. 75-83.

yer alan konuların çatışmayı engelleyebilecek unsurlar sunması sebebiyle, savunmaya ayrılan kaynaklarda azalış meydana getirebilir. Bu nedenle hem genel ekonomik özgürlükler endeksi hem de içeriğindeki ana başlıklara ait endeksler incelenmelidir.

Çalışmada, ekonomik özgürlükleri geliştirerek çatışmadan kaçmanın savunma harcamaları üzerinde azaltıcı etkisi olabileceği düşüncesiyle oluşturulan hipotez:

Hipotez I: Ekonomik özgürlüklerde meydana gelen artışlar savunma harcamaları üzerinde azalışlara neden olabilir biçimindedir.

Fraser Enstitüsü'nün ilk ana başlığı olan Devletin Faaliyet Alanının Genişliği, ekonomideki kamu sektörünün büyüklüğünü ifade etmektedir. Temel olarak ifade edilmek istenen, devletin ekonominin içerisindeki yeri ne kadar büyürse özgürlüklerin o kadar azalacağıdır. Tablo 3, Devletin Faaliyet Alanının Genişliğine ait alt bileşenleri göstermektedir.

Tablo 3: Devletin Faaliyet Alanının Genişliği Alt Bileşenleri

Devletin Faaliyet Alanının Genişliği: Harcamalar, Vergiler ve Girişimler

A. Kamu tüketimi

B. Transferler ve sübvansiyonlar

C. Kamu iştirakleri ve yatırımları

D. En yüksek vergi oranı

i) En yüksek nihai gelir vergisi oranı

ii) En yüksek nihai gelir ve ücret vergisi oranı

Kaynak: Fraser Enstitüsü.

Kamu tüketimi ve transferler ve sübvansiyonlar alt başlıklarında, hükümet harcamalarının; bireylerin, hane halklarının ve işletmelerin harcamalarına oranla artması durumunda politik seçimlerin bireysel seçimlerin önüne geçtiği ve bu durumun ekonomik özgürlükleri kısıtladığı ifade edilmektedir. Bir başka ifadeyle kamu harcamalarının toplam içerisindeki payının artması endeks için olumsuz bir durumu yansıtmaktadır.³⁸

³⁸ Gwartney and Lawson, *Ibid.*

Vergilendirme bileşenin, düşük vergi düzeylerinde uygulanan marjinal vergi oranlarının devlete bağlı bir yapıyı gösterdiğini, bu gibi oranların bireylerin emeklerinin karşılığını dışladığını dolayısıyla endeks içerisinde düşük puanlamaya neden olduğu ifade edilmiştir.

Devlet gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturan vergilerdeki değişimler, kamu gelirlerinin hangi harcama kalemlerine ne oranda dağılacakını da etkilemektedir. Savunma harcamalarının da bir kamu harcama kalemi olduğu düşünüldüğünde bu harcamaların ihtiyacın büyüklüğüne göre değişebilse de gelire oranla da değişebilmesi muhtemeldir. Dolayısıyla vergi artışlarının gelir artışları anlamına geldiği ve bu gelir artışlarının savunma harcamalarında da artış meydana getirebileceği çıkarımı yapılmaktadır. Vergi artışlarının endeks için olumsuz bir durumu ifade etmesi nedeniyle devletin faaliyet alanı genişliğinde meydana gelen artışların savunma harcamalarını azaltacağı düşünülmektedir. Bu görüşle oluşturulan hipotez:

Hipotez II: Devletin faaliyet alanı genişliğinde meydana gelen artışlar savunma harcamaları üzerinde azalışlara neden olabilir biçimindedir.

Mülkiyet hakkı ve bireylerin korunması ekonomik özgürlüğün ve sivil toplumun temelini oluşturmaktadır. Devletin temel görevlerinden olan koruyuculuk fonksiyonunun ne kadar işlevsel olduğunu ölçmek için 9 alt bileşen oluşturulmuştur. Bu başlığın endeks içerisinde yer alan ana başlıkların en önemlisi olduğu ifade edilmektedir. Mülkiyet haklarının güvence altında olduğu ülkeler ekonomik özgürlük endeksinde daha yüksek değer alırlar. Tablo 4, Hukuki Yapı ve Mülkiyet Hakları Alt Bileşenlerini oluşturan 9 bileşeni göstermektedir.

Tablo 4: Hukuki Yapı ve Mülkiyet Hakları Alt Bileşenleri

Hukuki Yapı ve Mülkiyet Hakları

- A. Yargı bağımsızlığı*
- B. Tarafsız mahkemeler*
- C. Mülkiyet haklarının korunması*
- D. Yasalar ve politik sisteme askerî müdahale*
- E. Yasal düzenin bütünlüğü*
- F. Sözleşmelerin yasal bağlayıcılığı*
- G. Fiziki değerlerin satışının kısıtlanmasına ilişkin düzenlemeler*
- H. Polise güven*
- I. Suçun maliyeti*

Kaynak: Fraser Enstitüsü.

Hukukun üstünlüğü ve mülkiyet haklarının güvenliği piyasaların etkin çalışması için önemli olduğu kadar ekonomik özgürlükler için de çok önemlidir. Bireyler ve işletmeler sözleşmelerin korunmayacağını ve çabalarının sonuçlarını güvensizlik nedeniyle alamayacağını düşünürse ekonomik faaliyete katılmayabilirler.³⁹

Devletin en önemli işlevleri arasında sayılabilecek vatandaşları ve malları koruma işlevi; ulusal savunma, polis koruması ve adalet sistemiyle sağlanmaktadır. Endekste bu durumun güçlü bir adalet sistemiyle sağlanacağına işaret edilmektedir. Adalet sisteminin güçsüzleşmesi piyasa sistemini de zayıflatmaktadır.⁴⁰ Piyasa sisteminde meydana gelen zayıflamalar da zamanla toplumda çatışma doğurabilir.

Adalet sisteminin işlerliğinin yüksek olması suçu caydırıcı etki yapabilir. Bunun yanında yasalara ve politik sisteme yapılacak askerî müdahalelerin azlığı da endeks içerisinde yüksek bir değer ifade etmektedir. Adalet sisteminin yüksek düzeyde işler olmasının suçu caydırıcı etkisi olabileceği düşünüldüğünde bu durum iç savunmaya harcanan kaynaklarda azalış meydana getirebilir. Bu görüşle oluşturulan hipotez:

Hipotez III. Hukuki Yapı ve Mülkiyet Haklarında meydana gelen artışlar savunma harcamaları üzerinde azalışlara neden olabilir biçimindedir.

Güçlü parayla ifade edilen, bireylerin istikrarlı ve güçlü paraya ulaşabilmesidir. Yüksek parasal büyümenin enflasyona yol açması, bunun da işletmelerin planlamalarını sekteye uğratması endeks için olumsuz durumdur. Tablo 5, Güçlü Paraya Erişim ana bileşeninin alt bileşenlerini göstermektedir.

Tablo 5: Güçlü Paraya Erişim Alt Bileşenleri

Güçlü Paraya Erişim

- A. Para büyüklüğü*
- B. Enflasyonun standart sapması*
- C. Enflasyon: En güncel yıl*
- D. Yabancı para cinsinden banka hesabı açma özgürlüğü*

Kaynak: Fraser Enstitüsü.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ James Gwartney and Robert Lawson, "The Concept and Measurement of Economic Freedom", *European Journal of Political Economy*, 2003, 19.3, 405-430.

Yüksek enflasyon, parasal istikrarsızlık ve beklenmedik fiyat değişimleri refah dağılımının bozulmasına ve değişmesine neden olabilir. Bu gibi durumlar da bireylerin sahip oldukları servetlerin erimesine neden olur. Dolayısıyla bireylerin servetlerini koruyabilme özgürlüğü kısıtlanır.⁴¹ Hükümetler harcamalarını para basarak finanse ettikleri zaman mülkleri kamulaştırmakta ve bireylerin ekonomik özgürlüklerini ihlal etmektedirler.⁴²

Güçlü para içerisinde yer alan enflasyon alt başlığı, savunma harcamalarının güçlü para ile olan ilişkisini enflasyon üzerinden değerlendirme imkânı sunabilir. Literatürde (Melman,⁴³ 1970; Hamilton,⁴⁴ 1977; Stein,⁴⁵ 1980) savunma harcamaları ile ilgili yapılan çalışmalarda savunma harcamalarının enflasyona neden olduğu yönünde birçok sonuç mevcuttur. Bir diğer görüş ise (Kaufman,⁴⁶ 1972; Capra,⁴⁷ 1981) enflasyonun savunma harcamalarına etkisi olduğu yönündedir.

Enflasyon artışlarının maliyetler üzerindeki etkisiyle satın alma gücündeki azalmalar, savunma harcamaları satın almaları üzerinde de kendini gösterebilir. Bir başka durumda bir devlet başka bir devletin enflasyon nedeniyle artan savunma harcamalarına uyum sağlamak için kendi savunma harcamalarını da arttırabilir. Bu bağlamda enflasyonun savunma harcamalarına etki eden önemli bir belirleyici olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.⁴⁸

Savunma harcamaları yönünden baktığımızda savunma harcamalarında meydana gelecek artışlar para basarak ya da vergilerin artmasıyla finanse edilirse bu durum enflasyon artışına yol açabilir. Enflasyonun satın alma

⁴¹ Ahmet Beşkaya ve Asuman Koç, "Ekonomik Büyüme ve Kalkınmada Ekonomik Özgürlüklerin Rolü ve Önemi", *Liberal Düşünce*, 2006, 43, ss. 43-74.

⁴² Gwartney and Lawson, *Ibid.*

⁴³ Seymour Melman, "The Defense Economy: Conversion of Industries and Occupations to Civilian Needs", *Praeger Publishers*, 1970, New York.

⁴⁴ Earl. J. Hamilton, "The Role of War in Modern Inflation." *Journal of Economy History*, 1977, 37(1), p. 13-19.

⁴⁵ Arthur. A. Stein, *The Nation at War*, Baltimore, MD: Johns Hopkins Univ. Press, 1980.

⁴⁶ R. F. Kaufman, "The Pentagon Stokes Inflation", *The Nation*, 1972, (May 1), p. 555-558.

⁴⁷ James. R. Capra, "The National Defense Budget and its Economic Effects", *Federal Reserve Bank of New York Q. Rev.*, 1981, 6, p. 21-31.

⁴⁸ Tayfun Günana, *The Relationship Between Defense Spending and Inflation: An Empirical Analysis for Turkey*, Master of Business Administration Thesis, The Institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University, Ankara. 2004.

etkisi üzerinde yarattığı azalmalar, hedeflenen savunma harcamalarında bir azalış meydana getirmediği zaman, savunma harcamalarına ayrılan kaynağın artması anlamını taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında bağımsız değişken olan güçlü para ile savunma harcamaları arasında ilişki kurulabilir. Enflasyon artışlarının endekste daha az puanlamaya karşılık geldiği düşünülürse bu görüşle oluşturulan hipotez:

Hipotez IV: Güçlü Paraya Erişimde meydana gelen artışlar savunma harcamaları üzerinde azalışlara neden olabilir biçimindedir.

Günümüz dünyasında ulusların birbirleri arasındaki ticareti ekonomik özgürlüklerin anahtarlarından biridir. Birçok mal ve hizmetin yurtdışında üretildiği ya da yurtdışından sağlanan kaynaklarla üretildiği düşünüldüğünde ticaret serbestisinin ticareti gerçekleştiren her iki taraf için de önemli olduğu açıktır.⁴⁹ Tablo 6, Uluslararası Ticaret Serbestisi'nin alt bileşenlerini göstermektedir.

Tablo 6: Uluslararası Ticaret Serbestisi Alt Bileşenleri

Uluslararası Ticaret Serbestisi

A. Tarifeler

- i) Ticari vergi geliri*
- ii) Ortalama tarife oranı*
- iii) Tarife oranlarının standart sapması*

B. Ticari engeller

- i) Tarife dışı ticari engeller*
- ii) İthalat ve ihracata uyum maliyetleri*

C. Karaborsa değişim oranları

D. İnsanların ve sermayenin dolaşımının kontrolü

- i) Yabancı mülkiyet/yatırım kısıtlamaları*
 - ii) Sermaye kontrolleri*
 - iii) Yabancı ziyaretçi özgürlüğü*
-

Kaynak: Fraser Enstitüsü.

Tarifeler ve kontenjanlar, uluslararası ticareti sınırlayan barikatların en bilinen örnekleridirler. Döviz kurundaki kontroller paranın konvertibl olmasını azaltması nedeniyle uluslararası ticareti de engellemektedir.

⁴⁹ Gwartney and Lawson, *Ibid.*

Endeks içerisinde düşük tarifeli, etkin ve kolay geçişli gümrük idaresi, para konvertiblinin serbestisi ve insanların ve sermayenin üzerindeki kontrollerin az olması yüksek olarak puanlanmaktadır.⁵⁰

Savunma harcamalarının uluslararası ticaret serbestisi ile olan ilişkisi, daha önce de ifade edilen savaştan kaçınılması ve barışın arttırılmasındaki iki ana faktörden biri olan serbest ticaretle ilişkilidir.

Fransız ekonomist Frederic Bastiat sınırları malların geçmemesi halinde ordunun geçeceğini ifade ederken; Kant (1795), sürekli barışı sağlamanın yollarından birinin ekonomik bağımlılık olduğunu ileri sürmüştür.⁵¹ Yakın zamanlardaki klasik liberallerin ekonomik bağımlılık hipotezi ise ticaret-barış hipotezine evrilmiştir.⁵²

Endekste uluslararası ticaretin serbestleştirilmesinin daha yüksek puanlamaya neden olacağı, ticareti geliştirmenin barışı getirebileceği, barışın da savunma harcamaları üzerinde azalışa neden olacağı düşüncesiyle oluşturulan hipotez:

Hipotez V: Uluslararası Ticaret Serbestisinde meydana gelen artışlar savunma harcamaları üzerinde azalışlara neden olabilir biçimindedir.

Yasal düzenlemeler, piyasaya girişleri kısıtladığı ve takas özgürlüğüne müdahale ettiği zaman özgürlükleri kısıtlayıcı etkiye sahiptir. Endeks içerisinde düzenlemeler, geniş bir yelpazede ele alınmıştır. Tablo 7, Kredi, İşgücü ve İş Dünyası Konusunda Yasal Düzenlemelere ilişkin alt bileşenleri göstermektedir.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ Kant, *Ibid.*

⁵² Burges and Beaulier et al, *Ibid*, p. 76.

**Tablo 7: Kredi, İşgücü ve İş Dünyası Konusunda
Yasal Düzenlemelere İlişkin Alt Bileşenler**

Kredi, İşgücü ve İş Dünyası Konusunda Yasal Düzenlemeler

-
- A. Kredi piyasası düzenlemeleri*
- i) Banka sahipliği*
 - ii) Özel sektör kredileri*
 - iii) Faiz oranı kontrolü/eksi reel faiz oranları*
- B. İşgücü piyasası düzenlemeleri*
- i) İşe yerleştirme düzenlemeleri ve asgari ücret*
 - ii) İşe yerleştirme ve işten çıkarma düzenlemeleri*
 - iii) Toplu iş görüşmesi*
 - iv) Çalışma saati düzenlemeleri*
 - v) İşten atmanın zorunlu maliyeti*
 - vi) Zorunlu hizmet*
- C. İş düzenlemeleri*
- i) İdari gereklilikler*
 - ii) Bürokrasi maliyeti*
 - iii) Yeni girişim*
 - iv) Fazla ödemeler/rüşvet/adam kayırma*
 - v) Lisans kısıtlamaları*
 - vi) Vergi uyumu maliyeti*
-

Kaynak: Fraser Enstitüsü.

İşletmelerde ekonomik açıdan yasal düzenlemelere gidilmesi ekonomik büyüme açısından gereklidir. Yasal asgari ücretler, işten çıkarılmaya ilişkin düzenlemeler ve işten atmanın zorunlu maliyeti gibi bireylerin güvenli çalışmasına olanak sağlayacak düzenlemeler ise zamanla iş gücünün çalışma güdüsünde azalma meydana getirebilir. Bunun yanı sıra sendikalaşma, maliyetler üzerinde artışa sebep olabileceğinden ekonomik büyüme üzerinde olumsuzluklara yol açabilir.⁵³

Yasal düzenlemelerin ekonomik büyüme üzerinde oluşturabileceği negatif etki göz önünde bulundurulsa da yapılan iyileştirmelerin endeksin diğer kalemlerine, özellikle ticaret serbestisine olumlu yansıtacağı düşünülmektedir. Geliştirilen yasal düzenlemelerle birlikte piyasaya girişler kolaylaşacak, ülkelerle gelişen ticaretle birlikte savunma harcamalarında azalışlar meydana gelebilecektir. Bu temelde oluşturulan hipotez:

⁵³ Beşkaya ve Koç, a.g.e, s. 11.

Hipotez VI: Yasal Düzenlemelerde meydana gelen artışlar savunma harcamaları üzerinde azalışlara neden olabilir biçimindedir.

Gelir ile savunma harcamaları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda, ülkelerin kendilerine özgü dinamikleri de söz konusu ilişkinin varlığı ve yönü hususunda son derece etkilidir. Ülkeler arasındaki ekonomik gelişmişliklerin farklılıkları dikkate alındığında, GSYH büyüme oranı analize yardım edecek bir kontrol değişkeni olarak incelemeye dâhil edilmiştir.

GSYH büyüme oranı verileri, 2000-2014 yılları arasında analize dâhil edilen 110 ülke için 2010 yılı ABD doları baz alınarak hesaplanan Dünya Bankası verilerinden derlenmiştir.

Nüfusun büyüme hızı, ülkeler arasındaki farklı yoğunluktaki nüfus değişimlerini göz önünde bulundurmak için analize yardım edecek bir kontrol değişkeni olarak incelemeye dâhil edilmiştir.

Nüfusun büyüme hızı verileri, 2000-2014 yılları arasında analize dâhil edilen 110 ülke için yıllık değişim olarak Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, CIA World Factbook verilerinden derlenmiştir.

Ülkeler arasındaki enflasyon oranlarının yaratabileceği farklılıklar dikkate alındığında enflasyon oranı analize yardım edecek bir kontrol değişkeni olarak incelemeye dâhil edilmiştir. Enflasyon verileri, 2000-2014 yılları arasında analize dâhil edilen 110 ülke için yıllık değişim olarak tüketici fiyatları üzerinden Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu verilerinden derlenmiştir.

Tablo 8, yukarıda ifade edilen bağımlı, bağımsız ve kontrol değişkenlerine ait hipotezleri, analiz sonunda gerçekleşmesi beklenen ilişkinin yönünü, verilerin kodlarını ve kaynaklarına ait özet bilgileri içermektedir.

Tablo 8: Değişkenlere Ait Özet Bilgiler

Değişken	Analiz Kodu	Kaynak	Veri Türü	Hipotez	Beklenen İşaret
Savunma Harcamaları	LSH	SIPRI	% (GSYH)		
Genel Ekonomik Özgürlük Endeksi	LEO	Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksi	Endeks Puanı	I	-
Devletin Faaliyet Alanının Genişliği: Harcamalar, Vergiler ve Girişimler	LDG	Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksi	Endeks Puanı	II	-
Hukuki Yapı ve Mülkiyet Hakları	LMH	Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksi	Endeks Puanı	III	-
Güçlü Paraya Erişim	LGP	Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksi	Endeks Puanı	IV	-
Uluslararası Ticaret Serbestisi	LUT	Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksi	Endeks Puanı	V	-
Kredi, İşgücü ve İş Dünyası Konusunda Yasal Düzenlemeler	LYD	Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksi	Endeks Puanı	VI	-
GSYH Büyüme Oranı	LGBO	Dünya Bankası	% (Yüzde)		-,+
Nüfusun Büyüme Hızı	LNBH	Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, CIA World Factbook	% (Yüzde)		-,+
Enflasyon Oranı	LENF	Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu	% (Yüzde)		+

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

“-”: Negatif yönlü ilişki, “+”: Pozitif yönlü ilişki”.

3.2. Panel Veri Analizi ve Birim Kök Testleri

Panel veri, zaman boyutuna sahip yatay kesit serilerini kullanarak verilerin hem zaman boyutunu hem de yatay kesit boyutunu bir araya getirme imkânı sunan ve en az iki boyut içeren verilerdir. Daha az çoklu

doğrusallık içerdiği için tahminlerin verimliliğini artırırken, daha karmaşık hipotezler kurmada, atlanan değişkenlerin etkisini kontrol etmede ve dinamik ilişkileri açığa çıkarmada kolaylık sağlamaktadır.⁵⁴ Bunun yanı sıra verilerin ülke ve bölgeleri kapsaması durumunda seçicilik yaparak sapma problemleri oluşturabilmesi ve veri setinin geniş olması nedeniyle ölçüm hatalarının fazla olabilmesi dezavantajları arasında yer alır.⁵⁵

Hem kesit boyutu hem de zaman boyutu içeren panel veriler için genel doğrusal model eşitlik (6)'da gösterildiği gibidir.

$$Y_{it} = \alpha_{it} + X_{it}\beta_{it} + u_{it} \quad (6)$$

Eşitlikte yer alan Y bağımlı değişkeni, i birimi (kesit), t zaman periyodunu, α sabit terimi, β_{it} eğim katsayısını, X_{it} i biriminin t zamanındaki açıklayıcı değişken değerini ve u_{it} hata terimini ifade etmektedir.⁵⁶

Panel veri setleri, zaman serileri ve yatay kesit verilerinin birleşiminden oluşması nedeniyle serilerin durağanlık sorunu ortaya çıkabilmektedir. Analizde kullanılan verilerin birim köke sahip olmaması sonuçların güvenilirliklerini arttırmaktadır. Verilerin grafiklerine bakarak durağan olup olmadıklarını görebileceğimiz gibi, çeşitli birim kök testleri ile de serilerin durağan olup olmadıkları kontrol edilebilmektedir.

Çalışmada verilerin hem grafiksel görünümü hem de ADF Chi Square⁵⁷ (1984), Philips-Perron⁵⁸ (1999) ve Im⁵⁹, vd. (2003) testleri kullanılacaktır. Bu testlere ait hipotezler Tablo 9'da verilmiştir.

⁵⁴ Cheng Hsiao, "Why Panel Data?", *The Singapore Economic Review*, 2005, 50(2), .143-154, p. 146-148.

⁵⁵ Cheng Hsiao, *Analysis of Panel Data*. Cambridge University Press, Second Edition, United Kingdom, 2003.

⁵⁶ A. Colin Cameron and Pravin. K. Triverdi, *Microeconometrics Methods and Applications*, Cambridge University Press, New York, 2005, p. 698.

⁵⁷ Michael. W. Browne, "Asymptotically Distribution Free Methods for the Analysis of Covariance Structures". *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 1984, 37, p. 62-83.

⁵⁸ Peter CB Phillips and Pierre Perron, "Testing For a Unit Root in Time Series Regression." *Biometrika*, 1988, 75.2, p. 335-346.

⁵⁹ Kyung. S. Im, M. Hashem PESARAN et al., "Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels", *Journal of Econometrics*, 2003, 115(1), p. 53-74

Tablo 9: Birim Kök Testleri Hipotez Tablosu

Test Hipotez	Im, Pesaran and Shin W-stat	ADF - Fisher Chi-square	PP - Fisher Chi-square
$H_0: \alpha=0$	Birim Kök Var (Seri Durağan Değil)	Birim Kök Var (Seri Durağan Değil)	Birim Kök Var (Seri Durağan Değil)
$H_1: \alpha<0$	Birim Kök Yok (Seri Durağan)	Birim Kök Yok (Seri Durağan)	Birim Kök Yok (Seri Durağan)

Test sonucunda birim kök testlerine ait olasılık değeri %5 anlamlılık düzeyinden küçükse H_0 reddedilir ve serilerin durağan olduğu sonucuna ulaşılır. Olasılık değerleri %5 anlamlılık düzeyinden büyükse birim kök vardır anlamını taşımaktadır.

Panel veri analizinde verilerin logaritmalarının alınması tahmin edilen değerlere ilişkin eş varyanslı (*homoscedastic*) regresyon hatalarının belirlenmesine yardımcı olmaktadır.⁶⁰ Muhtemel bir değişen varyans (*heteroscedasticity*) sorununun önüne geçmesinin yanında serilerin daha kolay durağan hale gelmesi nedeniyle analizde kullanılan verilerin doğal logaritmaları alınacaktır.

4. Ampirik Test ve Bulgular

Analize geçmeden önce değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantının olup olmadığının saptanması için korelasyon matrisi oluşturulmuştur. Değişkenler arasındaki değerler “1” ya da “-1” den uzaklaştıkça çoklu doğrusal bağlantı olmadığı anlamını taşımaktadır. İki bağımsız değişken arasındaki basit korelasyon katsayısının anlamlılığı yüksekse ($r>0.75$) değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı olduğu düşünülür.

⁶⁰ Ridderstedt, *Ibid.*

Tablo 10: Korelasyon Matrisi

LSH	LEO	LDG	LMH	LGP	LUT	LYD	LGBO	LNBH	LENF	
LSH	1.00									
LEO	-0.07	1.00								
LDG	-0.14	0.08	1.00							
LMH	0.08	0.77	-0.32	1.00						
LGP	-0.09	0.80	-0.10	0.55	1.00					
LUT	-0.03	0.83	-0.12	0.62	0.66	1.00				
LYD	-0.06	0.73	-0.03	0.56	0.45	0.54	1.00			
LGBO	0.05	-0.15	0.16	-0.15	-0.19	-0.15	-0.09	1.00		
LNBH	0.10	-0.29	0.27	-0.33	-0.32	-0.33	-0.15	0.20	1.00	
LENF	-0.07	-0.34	0.21	-0.34	-0.40	-0.28	-0.26	0.18	0.18	1.00

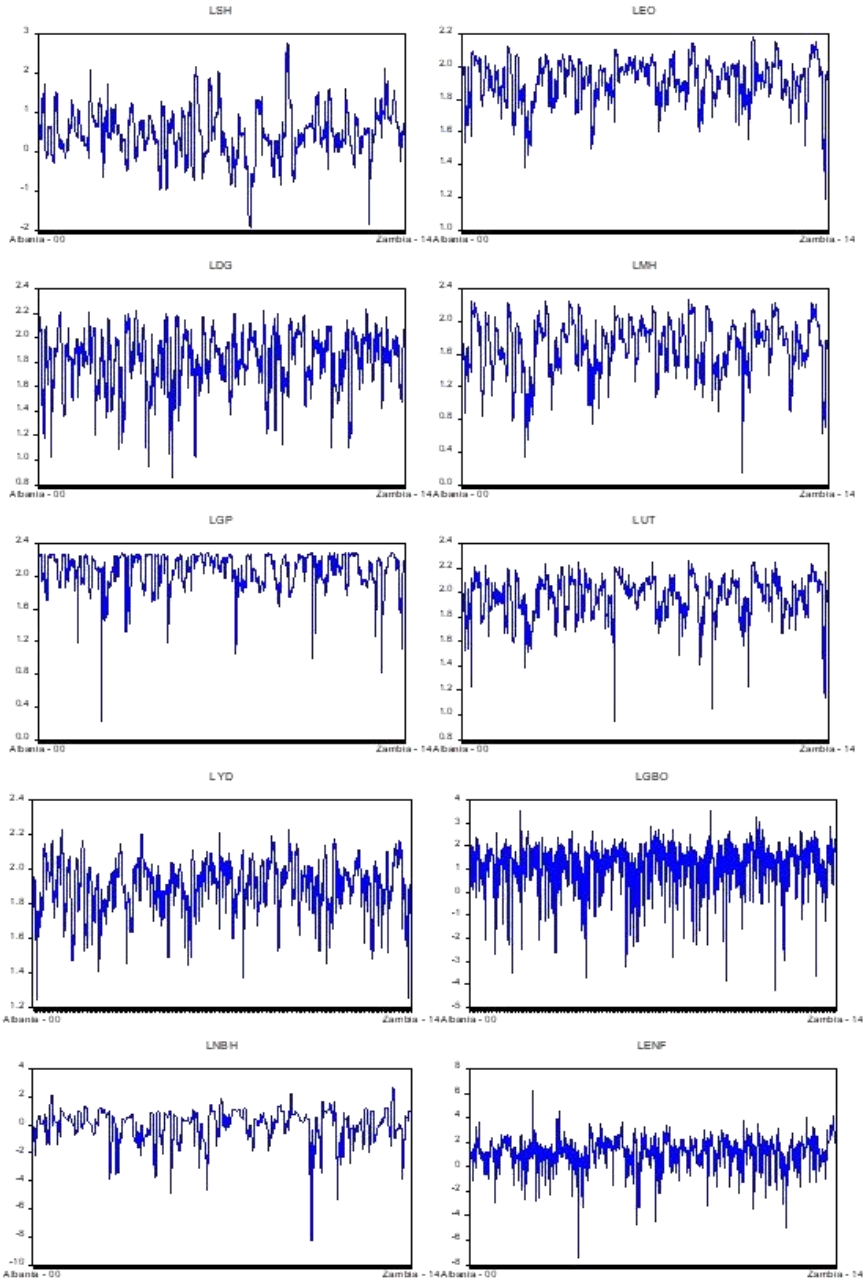
Tablo 10'a göre genel ekonomik özgürlükler endeksi (LEO) ile Kredi, İşgücü ve İş Dünyası Konusunda Yasal Düzenlemeler (LYD), Uluslararası Ticaret Serbestisi (LUT), Hukuki Yapı ve Mülkiyet Hakları (LMH) ve Güçlü Paraya Erişim (LGP) arasında yüksek düzeyde çoklu doğrusal bağlantı görülmektedir. Ekonomik özgürlük endeksi ile ana bileşenleri arasında ortaya çıkan bu durum, değişkenler analize aynı anda dâhil edilmeyeceği için problem oluşturmamaktadır.

Tablo 11, değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikleri göstermektedir. Genel Ekonomik özgürlük endeksinin ortalaması ve medyanı minimuma daha yakın, endekse ilişkin ana başlıkların ortalama ve medyanları maksimuma daha yakındır. Buna göre analize dâhil edilen ülkelerin çoğu endeks içerisinde düşük puanlı fakat ana bileşenlerde yüksek puanlıdır.

Tablo 11: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlemler	Ortalama	Medyan	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
LSH	1650	0.45	0.43	0.64	-1.92	2.78
LEO	1650	1.91	1.94	0.13	1.19	2.18
LDG	1650	1.82	1.86	0.23	0.85	2.24
LMH	1650	1.68	1.74	0.33	0.14	2.26
LGP	1650	2.07	2.13	0.20	0.22	2.29
LUT	1650	1.96	1.99	0.17	0.94	2.25
LYD	1650	1.90	1.92	0.15	1.23	2.23
LGBO	1650	1.19	1.38	0.92	-4.28	3.51
LNBH	1650	0.01	0.25	1.09	-8.33	2.71
LENF	1650	1.22	1.28	1.14	-7.39	6.24

Şekil 1: Verilere Ait Grafikler

Şekil 1 verilere ait grafikleri, Tablo 12 ise değişkenlere ait birim kök testi sonuçlarını göstermektedir. Bütün verilerin birim kök testlerinin olasılık sonuçları 0.05 den küçük olduğu için Tablo 10'da yer alan hipotezlere göre reddedilerek kabul edilir. Dolayısıyla verilerin hepsinin durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 12: Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Im, Pesaran and Shin W-stat	ADF - Fisher Chi-square	PP - Fisher Chi-square
LSH	-1.75280 (0.0398)	261.166 (0.0298)	260.810 (0.0309)
LEO	-7.26223 (0.0000)	410.683 (0.0000)	395.891 (0.0000)
LDG	-11.1495 (0.0000)	509.565 (0.0000)	468.694 (0.0000)
LMH	-13.0823 (0.0000)	579.546 (0.0000)	573.302 (0.0000)
LGP	-3.05396 (0.0011)	280.299 (0.0037)	546.930 (0.0000)
LUT	-6.79244 (0.0000)	368.929 (0.0000)	419.520 (0.0000)
LYD	-17.2307 (0.0000)	738.419 (0.0000)	474.159 (0.0000)
LGBO	-8.25499 (0.0000)	424.033 (0.0000)	729.063 (0.0000)
LNBH	-11.2819 (0.0000)	600.516 (0.0000)	369.879 (0.0000)
LENF	-8.18045 (0.0000)	428.416 (0.0000)	593.306 (0.0000)

Olasılık değerleri parantez içinde gösterilmiştir.

Tablo 13, her model için yapılan sabit ve rassal etkili sonuçları, rassal etki üzerinden hesaplanan Hausman testini, düzeltilmiş R^2 değerlerini, F istatistik sonuçlarını ve olasılıklarını göstermektedir.

Tablo 13: Panel Veri Analizi Sonuçları

Değişkenler	Model 1		Model 2	
	SE	RE	SE	RE
LEO	-1.13*** (0.10)	-1.10*** (0.09)		
LDG			-0.34*** (0.04)	-0.35*** (0.04)
LMH			-0.27*** (0.04)	-0.25*** (0.04)
LGP			-0.20*** (0.04)	-0.21*** (0.04)
LUT			-0.00 (0.06)	-0.00 (0.06)
LYD			-0.12* (0.06)	-0.12* (0.06)
LGBO	0.00 (0.00)	0.00 (0.00)	0.00 (0.00)	0.00 (0.00)
LNBH	-0.02** (0.00)	-0.02** (0.00)	-0.02** (0.00)	-0.01** (0.00)
LENF	-0.00 (0.00)	-0.00 (0.00)	-0.00 (0.00)	-0.00 (0.00)
Sabit	2.63*** (0.19)	2.56*** (0.19)	2.23*** (0.17)	2.18*** (0.18)
Hausman Testi		0.03		0.00
Düzeltilmiş R ²	0.91	0.07	0.91	0.08
F-İstatistiği	149.25	31.88	146.98	20.03
Olasılık (F-İstatistiği)	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000

***, **, *, sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam düzeyini ifade etmektedir.

SE (Sabit Etkili Model), RE (Rassal Etkili Model)

Rakamlar katsayı değerlerini, parantez içerisindeki rakamlar standart hatayı göstermektedir.

Bağımlı değişken: Savunma Harcamalarının GSYH içindeki yüzdesinin doğal logaritması.

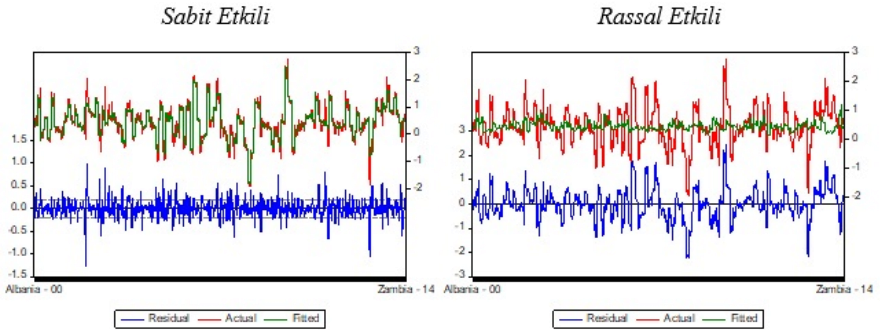
Birinci model üzerinden yapılan analize göre, sabit ve rassal etkili sonuçlar, ekonomik özgürlükler ana endeksi ile savunma harcamaları arasında %1 düzeyinde anlamlı ilişki olduğunu göstermektedir. Her iki sonuç için F-istatistik değeri anlamlı, düzeltilmiş R² değerleri sabit etkili model için 0.91, rassal etkili model için 0.07'dir. Rassal etkili model üzerinden yapılan Hausman testinin sonucu 0.03 olarak bulunmuş, bu değer %5'den küçük olduğu için daha önce ifade edildiği gibi sabit etkili modelin sonuçları dikkate alınmıştır.

Sabit etkili model sonuçlarına göre, ekonomik özgürlükler ana endeksindeki %1’lik artış, savunma harcamalarının GSYH içerisindeki yüzdesinde %1,13 oranında azalışa neden olabilir.

Düzeltilmiş R^2 değerine göre, bağımlı değişken olan savunma harcamalarının GSYH içerisindeki yüzdesindeki değişimlerin %91’i modelde yer alan bağımsız değişkenler tarafından açıklanmaktadır.

Birinci modele ilişkin sabit ve rassal etkili: Kalıntı (*Residual*), Gerçek değer (*Actual*) ve Kestirilmiş değer (*Fitted*) Grafikleri Şekil 2’de verilmiştir. Şekil 2.’ye göre sabit etkili modelin gerçek değer ve kestirilmiş değerler birbiri ile oldukça uyumludur. Bu uyum modelin tahmin performansının yüksek olduğunu göstermektedir.

Şekil 2: Birinci Modele ilişkin Sabit ve Rassal Etkili: Kalıntı (*Residual*), Gerçek Değer (*Actual*) ve Kestirilmiş Değer (*Fitted*) Grafikleri

Ekonomik özgürlükler ana endeksi ve savunma harcamaları arasındaki ilişkiyi görmek için kurulan modele ilişkin yapılan inceleme sonucunda anlamlı ilişki bulunmuştur. Savunma Harcamaları-Ekonomik Özgürlükler Ana Endeksi arasındaki ilişkiye ait analiz sonuçları, “Ekonomik özgürlüklerde meydana gelen artışlar savunma harcamaları üzerinde azalışlara neden olabilir.” biçiminde ifade edilmiş olan I. Hipotezi desteklemiştir.

İkinci model ekonomik özgürlükler endeksinin 5 ana bileşeni ile savunma harcamaları arasındaki ilişkinin kontrol değişkenleri ile beraber

yapılan analizini göstermektedir. Analiz sonuçlarına göre sabit ve rassal etkili sonuçlar, savunma harcamalarının;

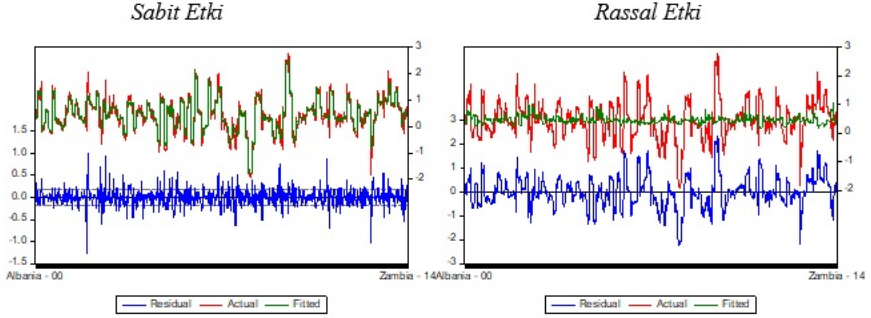
- i. Devletin faaliyet alanının genişliği, hukuki yapı ve mülkiyet hakları ve güçlü paraya erişim ana başlığı ile %1 düzeyinde anlamlı ilişki olduğunu,
- ii. Kredi, işgücü ve iş dünyası konusunda yasal düzenlemeler ana bileşeni ile arasında %10 düzeyinde anlamlı ilişki olduğunu
- iii. Uluslararası ticaret serbestisi ana bileşeni ile arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını göstermektedir.

Her iki sonuç için de F-istatistik değeri anlamlı, düzeltilmiş R^2 değerleri sabit etkili model için 0.91, rassal etkili model için 0.08'dir. Rassal etkili model üzerinden yapılan Hausman testinin sonucu 0,00 olarak bulunmuş bu değer %5'den küçük olduğu için daha önce ifade edildiği gibi sabit etkili modelin sonuçları dikkate alınmıştır. Sabit etkili model sonuçlarına göre:

- i. Devletin faaliyet alanının genişliğindeki %1'lik artış, savunma harcamalarının GSYH içerisindeki yüzdesinde %0,34 oranında azalışa neden olabilir.
- ii. Hukuki yapı ve mülkiyet haklarındaki %1'lik artış, savunma harcamalarının GSYH içerisindeki yüzdesinde %0,27 oranında azalışa neden olabilir.
- iii. Güçlü paraya erişimdeki %1'lik artış, savunma harcamalarının GSYH içerisindeki yüzdesinde %0,20 oranında azalışa neden olabilir.
- iv. Kredi, işgücü ve iş dünyası konusunda yasal düzenlemelerdeki %1'lik artış, savunma harcamalarının GSYH içerisindeki yüzdesinde %0,12 oranında azalışa neden olabilir.

Düzeltilmiş R^2 değerine göre, bağımlı değişkendeki değişimlerin %91'i modelde yer alan bağımsız değişkenler tarafından açıklanmaktadır. İkinci modele ilişkin sabit ve rassal etkili: Kalıntı (*Residual*), Gerçek değer (*Actual*) ve Kestirilmiş değer (*Fitted*) Grafikleri Şekil 3.'te verilmiştir. Şekil 3'e göre sabit etkili modelin gerçek değer ve kestirilmiş değerleri birbiri ile oldukça uyumludur. Bu uyum modelin tahmin performansının yüksek olduğunu göstermektedir.

Şekil 3: İkinci Modele ilişkin Sabit ve Rassal Etkili: Kalıntı (Residual), Gerçek Değer (Actual) ve Kestirilmiş Değer (Fitted) Grafikleri

Ekonomik özgürlükler ana endeksleri ve savunma harcamalarının arasındaki ilişkiyi görmek için oluşturulan Model 2 üzerinden yapılan analizlere göre:

Devletin faaliyet alanının genişliği ile savunma harcamaları arasındaki ters yönlü ve anlamlı ilişki, hükümet harcamalarının ve vergi gelirlerinin azalması durumunda kamu harcamalarının da azalması olarak yorumlanabilir ve savunma harcamaları da bu durumda azalış gösterebilir. Ters durumda hükümet harcamalarının toplamdaki payı ve marjinal vergi oranlarının artışı savunma harcamalarına ayrılan kaynağı artırabilir. Bu açıdan bakıldığında devletin artan gelirini kamu harcamaları arasında dağıtması ile savunma harcamalarının payının da artabilecek olması muhtemeldir.

Hukuki yapı ve mülkiyet hakları ile savunma harcamaları arasındaki ters yönlü ve anlamlı ilişki, düzenli işleyen hukuk sistemlerinin suçlu caydırıcı yönü düşünüldüğünde iç savunmaya ayrılan kaynakları azaltabileceği olarak düşünülebilir. Her ne kadar mülkiyet haklarının korunması ve polise güven alt başlıkları savunma harcamalarına ayrılan kaynaklarla mümkün olabilse de buradan çıkabilecek sonuç bu kaynak aktarımlarının hukukun düzenli işleyişi sonucunda meydana gelen caydırıcılıktan büyük olmadığı yönündedir. Hukukun üstünlüğünün azalış gösterdiği durumlarda savunma harcamalarının artmasından, hukukun sağlayamadığı düzenin savunma harcamalarının artırılmasıyla sağlanabileceği şeklinde bir çıkarım yapılabilir.

Güçlü paraya erişim ile savunma harcamaları arasındaki ters yönlü ve anlamlı ilişkiyi enflasyonu düşük, alternatif para birimlerinin kullanıldığı ve yabancı para cinsinden banka hesabı açmanın kolay olduğu ülkelerin savunma harcamalarını azalttığı olarak yorumlamak mümkündür. Endeks içerisinde bu ülkeler daha yüksek puanlanmaktadır.

Söz konusu ilişkinin ters yönlü olduğu düşünüldüğünde, enflasyon odaklı yaklaşımla, enflasyon artışlarının endeks değerini düşürdüğü dolayısıyla savunma harcamalarında artış meydana getirdiği düşünülebilir. Endeks değerinin tek başına enflasyon odaklı belirlenmemesi nedeniyle bu dolaylı etkinin diğer parametrelere de bağlı olduğunu unutmamak gerekmektedir. Analizde kontrol değişkeni olarak eşitliğe dâhil edilen enflasyonun savunma harcamaları ile anlamlı bir ilişki göstermemesi bu bağı desteklemektedir.

Kredi, işgücü ve iş dünyası konusunda yasal düzenlemeler ile savunma harcamaları arasındaki ters yönlü ve anlamlı ilişki ekonomik büyümenin savunma harcamaları üzerinde yaratacağı etki açısından ele alındığında, yasal düzenlemelerle ekonomi üzerinde meydana gelecek pozitif büyüme etkileri savunma harcamaları üzerinde azalış meydana getirebileceği gibi, düzenlemeler sonucunda ortaya çıkabilecek ekonomi üzerindeki negatif etkilerin savunma harcamalarında artış olarak sonuçlanması çıkarımı yapılabilir.

Bireylerin güvenli çalışmasını sağlayacak düzenlemelerin de toplumun huzurlu yapısına katkı sağlayarak yine bu bağlamda yurtiçi savunmaya ayrılan payın azalması yoluyla savunma harcamaları genelinde de azalış meydana getirebilmesi mümkündür.

Yasal düzenlemelerle birlikte piyasaya girişlerin kolaylaşmasının, ülkelerarası ticaretin gelişmesi yoluyla savunma harcamalarında azalış meydana getirebileceği düşünülmektedir. Fakat uluslararası ticaret serbestisine ilişkin kurulan V. hipotezi işaret eden bu durumu destekleyecek bulgulara rastlanmamıştır. Tablo 14, analize ilişkin özet sonuçları göstermektedir.

Tablo 14: Analize İlişkin Özet Sonuçlar

Bağımsız Değişken	Analiz Kodu	İlişkinin Türü
Ekonomik Özgürlük Genel Endeksi	LEO	Anlamli Ters Yönlü İlişki
Devletin Faaliyet Alanının Genişliği: Harcamalar, Vergiler ve Girişimler	LDG	Anlamli Ters Yönlü İlişki
Hukuki Yapı ve Mülkiyet Hakları	LMH	Anlamli Ters Yönlü İlişki
Güçlü Paraya Erişim	LGP	Anlamli Ters Yönlü İlişki
Uluslararası Ticaret Serbestisi	LUT	Anlamli İlişki Yoktur
Kredi, İşgücü ve İş Dünyası Konusunda Yasal Düzenlemeler	LYD	Anlamli Ters Yönlü İlişki

Bağımlı Değişken: Savunma Harcamaları

Sonuç

Çalışmada, savunma harcamaları ile ekonomik özgürlükler arasındaki ilişki Fraser Enstitüsü'nün ekonomik özgürlükler endeksinden seçilen 110 ülkenin 2000-2014 yılları arasındaki verileriyle panel veri analiziyle ampirik olarak analiz edilmiştir. Analizde savunma harcamalarının belirleyicisi olarak savunma harcamalarının GSYH içerisindeki yüzdeleri payı, ekonomik özgürlüklerin belirleyicisi olarak Fraser Enstitüsü'nün genel ekonomik özgürlükler endeksi ve 5 ana bileşeni seçilmiştir.

Analizin sonuçları, genel ekonomik özgürlükler endeksi ve savunma harcamaları ilişkisini araştıran ilk modelin sonuçlarının anlamlı ve negatif yönlü olduğunu göstermiştir. Ekonomik özgürlüklere ilişkin beş ana bileşenin savunma harcamaları ile ilişkisinin incelendiği ikinci modele göre, Devletin Faaliyet Alanının Genişliği, Hukuki Yapı ve Mülkiyet Hakları, Güçlü Paraya Erişim ve Kredi, İşgücü ve İş Dünyası Konusunda Yasal Düzenlemeler ile savunma harcamaları arasında negatif yönlü ve anlamlı ilişkiye rastlanırken, Uluslararası Ticaret Serbestisi alt başlığının savunma harcamaları ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisi tespit edilememiştir.

Ekonomik özgürlüklerin savunma harcamalarını azaltabileceği yönünde elde edilen bulgular, ülkelerin ekonomik olarak daha özgür olma çabalarının savunma harcamalarında azalışlar meydana getirebileceğini göstermektedir. Bu bağlamda savunma harcamaları yüksek olan ülkelerin ekonomik özgürlüklerini artırıcı adımlarla savunma harcamalarını azaltabileceği öngörülmektedir.

Endeksin ana başlıklarından Devletin Faaliyet Alanının Genişliği devletin ekonominin içerisindeki yerine vurgu yapmaktadır. Devletin ekonomi içerisindeki büyüklüğünün azalması daha yüksek bir özgürlük düzeyini, artması ise daha düşük bir özgürlük düzeyini ifade etmektedir. Analiz sonuçlarına göre savunma harcamalarıyla negatif yönlü ilişkisi bulunan Devletin Faaliyet Alanının Genişliğinin, kamu tüketimi ve vergi oranlarındaki azalışları hedefleyen ana bileşenlerinin etkisiyle bu sonuca ulaşıldığı, gelirden meydana gelen azalışların bir harcama kalemi olan savunma harcamalarına da etki ettiği düşünülmektedir. Ülkelerin ekonomik özgürlük yolunda atacağı adımlarda bu durumu göz önünde bulundurmaları, savunma harcamalarının azalış göstermesinin daha büyük problemlere yol açacağı bazı ülkelerde bu alandaki adımların kontrollü atılması gerektiği düşünülmektedir.

Hukuki yapı ve mülkiyet hakları ana bileşeninin savunma harcamaları ile olan negatif yönlü ilişkisi sonucundan, bu ana bileşenin suçu hukuki olarak caydırma yönünün savunmaya ayrılan kaynağı azaltabileceği çıkarımı yapılabilir. Hukuki yapıda yapılacak iyileştirme ve düzenlemelerle daha özgür bir ekonomi yaratırken kamu harcamaları içinde önemli bir yere sahip olan savunma harcamalarında da azalmaya neden olabileceğini yapılabilecek bir diğer çıkarımdır. Bu azalmanın yarattığı kaynak fazlası da diğer harcama kalemlerine aktararak daha verimli kullanılabilir.

Güçlü paraya erişimde enflasyonu düşük, alternatif para birimlerinin kullanıldığı ve yabancı para cinsinden banka hesabı açmanın kolay olduğu ülkeler endeks içerisinde daha yüksek puanlanmaktadır. Ülkelerin enflasyon oranlarındaki artışların, güçlü para ve savunma harcamaları arasındaki negatif yönlü ilişki nedeniyle savunma harcamalarında da artış meydana getirebileceği düşünülmektedir. Her ne kadar kontrol değişkeni olarak analize dâhil edilen enflasyon oranının savunma harcamaları ile anlamlı ilişkisinin olmadığı sonucuna varılsa da güçlü paraya erişim ana başlığını oluşturan alt başlıkların sadece enflasyon oranına bağlı olmadığı düşünüldüğünde söz konusu artışların nedeninin sadece alım gücündeki azalıştan kaynaklanmadığı düşünülebilir. Dolayısıyla ülkelerin ekonomik özgürlükleri artırıcı yolda enflasyonlarını düşürücü politikalar izlemesi alım gücünde meydana gelen artışlar ve diğer alt başlıkların etkisiyle savunma harcamalarının GSYH içerisindeki oranını azaltabilir.

Kredi, işgücü ve iş dünyası konusunda yasal düzenlemeler ana bileşenin savunma harcamaları ile olan negatif ilişkisi büyümeye yapacağı pozitif veya negatif katkı açısından düşünülebilir. Ülkelerin büyüme yolunda reform olarak ele alınabilecek bu yöndeki değişimlerin de savunma harcamalarında negatif yönlü değişim meydana getirebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Birey açısından, bireylerin daha güvenli çalışma ortamlarına sahip olması çatışmayı azaltabilir. Çatışma da meydana gelen azalmasının savunma harcamaları üzerinde azalışa neden olabileceği sonucu da bu bağlamda olumlu bir gelişme olarak düşünülmektedir.

Endeksin uluslararası ticaret serbestisi ana bileşenin savunma harcamaları ile ilişkisine rastlanmamıştır. Oluşturulan hipotezlerde özellikle uluslararası ticaret serbestisinin, ülkeler arasındaki ticaretin gelişmesi sonucunda savunma harcamalarında azalış meydana getirebileceği düşünülmüş ancak destekleyici bir sonuca ulaşılamamıştır.

Çalışmada elde edilen bulgular, genel ekonomik özgürlük endeksi ve ana bileşenlerinin savunma harcamaları üzerinde etkisinin olabileceği yönündedir. Ekonomik özgürlüklerin, çatışmadan kaçınma ve savunma harcamaları üzerinde azaltıcı etki sağlayabileceği olgusu ülkelerin kalkınmasına katkı sağlayabilir. Fakat ekonomik özgürlükler yönünde atılacak adımların savunma gibi önemli bir harcama kalemini azaltabilecek etki göstermesi her ülke için olumlu olmayabilecektir. Başka etkenlere dayalı yüksek savunma harcamalarına sahip ülkelerin ekonomik özgürlük yolunda ilerleyeceği patikayı doğru seçmeleri önerilmektedir.

Summary

The pursuit of a new approach to growth alternative to today's economic growth models leads countries to reformation, reconstruction of their institutions, and self-reflection. Liberalization, which is defined as economic freedoms, arises as one of the pathways that take countries to economic growth.

The relationship between defense expenditures and economic freedoms has a common ground due to their impact on economic growth. If one considers that this common ground is one of the main problems of the economy, the analysis of this relationship gains the utmost importance.

In the framework of the argument that places economic freedoms in the center of economic growth, defense is the primary role of the state. The position of the state in this regard is the rule of law and the provision of certain public services. Thus, this study aims to investigate the relationship between defense expenditures and the parameters that constitute economic freedoms. This relationship was investigated using data for 110 countries covered in the index of economic freedoms of the Fraser Institute for the years 2000-2014 by employing the panel-data analysis technique.

For this purpose, the hypotheses of this study are as follows:

Hypothesis I: Increases in economic freedoms have a negative impact on defense expenditures.

Hypothesis II: Increases in the field of state activity have a negative impact on defense expenditures.

Hypothesis III: Increases in the rule of law and property rights have a negative impact on defense expenditures.

Hypothesis IV: Increases in access to strong currency have a negative impact on defense expenditures.

Hypothesis V: Increases in free international trade have a negative impact on defense expenditures.

Hypothesis VI: Increases in regulations have a negative impact on defense expenditures.

Various tasks have been assigned to the state in the framework of economic freedoms. Adam Smith lists the three main duties of both civilized and primitive states as defense, justice, and public affairs. Although it varies by the level of development of the society, these three pillars also constitute public services.

Smith who identifies defense as the primary obligation of the state indicates that the cost of using military force to protect the society from other independent communities during the war would be different than maintaining it during peace. In the pathway to civilization, he remarks that the cost of protecting the society, especially in the aftermath of a war or during peace, is higher (Smith, 2012: 691-708).

The idea that increases in economic freedoms generate economic growth within the basic dynamics of classical thought is distilled by the idea

that democracy, economic cooperation, and international law constitute the foundation of perpetual peace by Kant (1795) in the same years. Later, Schumpeter (1919) established a link between economic freedoms and conflict by indicating that the transition to the industrialized capitalist production techniques would end the war.

This study estimates the relationship between defense expenditures and the indices and their sub-categories of economic freedoms by controlling for other factors. In this framework, two main models were used in the study.

In the first model, the relationship between defense expenditures and economic freedoms was analyzed along with other control variables. In the second model, the relationship between defense expenditures and the five main components of the economic freedoms index were examined along with other control variables.

The results of the first model indicate a negative and statistically significant relationship between defense expenditures and economic freedoms. According to the results of the second model, there is a negative and statistically significant relationship between defense expenditures and the size of government, legal systems and property rights, sound money, and regulation of credit, labor, and business. Findings do not provide evidence for a statistically significant relationship between defense expenditures and the component of the index for freedom to trade internationally.

Findings regarding the negative impact of economic freedoms on defense expenditures indicate that nations' efforts to increase freedoms in the economy may reduce defense expenditures. The policy implication is that countries that have high defense expenditures can reduce it through public policies that improve their economic freedom.

The notion that economic freedoms might increase conflict-avoidance and reduce defense expenditures can contribute to countries' development. However, not in all countries, steps taken to improve economic freedoms might result in a reduction in defense expenditures, which is an important expense item. It is recommended that countries that have high defense expenditures due to other factors should choose a pathway to economic freedom that is right for themselves.

Çatışma Beyanı:

Araştırmanın yazarları olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanımız bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür Beyanı:

Bu çalışmanın hazırlanmasında hiçbir dış finansmandan yararlanılmamıştır. Çalışma Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim dalında Prof. Dr. Selami SEZGİN danışmanlığında hazırlanan Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Samet ERDEM'e ait "Savunma Ekonomisi Üzerine Üç Makale" isimli doktora tezinden üretilmiştir. Çalışmanın gelişmesine ve sonuçlanmasına eşsiz katkılar sunan bütün hocalarıma teşekkür ederim.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı:

İkinci yazarı çalışmanın danışmanı olup araştırmanın hazırlanmasında birinci yazarın katkı oranı %60, ikinci yazarın katkı oranı %40'tır.

Kaynakça

Kitaplar

- BEACH, William W. and DAVIS Gareth, *The Index Of Economic Freedom And Economic Growth*, The Heritage Foundation, Washington, 1997.
- CAMERON, A. Colin and TRIVERDI, Pravin. K. *Microeconometrics Methods and Applications*, Cambridge University Press, New York, 2005.
- HSIAO, Cheng *Analysis of Panel Data*. Cambridge University Press, Second Edition, United Kingdom, 2003.
- KANT, Immanuel, *Perpetual Peace: A Philosophical Essay*, Cambridge University Press, Cambridge, 1795, Vol. 1903.
- MILLER, Terry and HOLMES, Kim R. *2011 Index of Economic Freedom*, The Heritage Foundation, The Wall Street Journal, New York, NY 10281, 2011.
- SCHUMPETER, Joseph A., *The Sociology of Imperialism*, In *Imperialism & Social Classes*, 3-98 Cleveland, World Publishing, 1919.
- SMITH, Adam, *The Wealth of Nations, Wordsworth Edition*, London, 2012.
- STEIN, Arthur. A. *The Nation at War*, Baltimore, MD: Johns Hopkins Univ. Press, 1980.

Makaleler ve Raporlar

- BARBIERI, Katherine "Economic Interdependence: A Path to Peace or a Source of Interstate Conflict?", *Journal of Peace Research*, 1996. 33(1), p. 29-49.
- BARRO, Robert. J., "Democracy and Growth", *Journal of Economic Growth*, 1996, 1(1), p.1-27.
- BESKAYA, Ahmet ve KOÇ, Asuman, "Ekonomik Büyüme ve Kalkınmada Ekonomik Özgürlüklerin Rolü ve Önemi", *Liberal Düşünce*, 2006, 43, ss.43-74.
- BURGESS, Cara, BEAULIER, Scott et al., "Economic Freedom and Conflict: An Empirical Note", *Journal of Economics and Economic Education Research*, 2009 10(3), p. 75-83.

- CAPRA, James. R., "The National Defense Budget and its Economic Effects", *Federal Reserve Bank of New York Q. Rev.*, 1981, 6, p. 21-31.
- CARLSSON, Fredrik and LUNDSTRÖM, Susanna, "Economic Freedom and Growth: Decomposing the Effects", *Public Choice*, 2002, 112(3-4), p. 335-344.
- CEBULA, Richard. J., Clark, J. R. et al., "The Impact of Economic Freedom on Per Capita Real GDP: A Study of OECD Nations", *Journal of Regional Analysis & Policy*, 2013, 43(1), p.34-41.
- DUNNE, J., Paul, "Economic Effects of Military Expenditure in Developing Countries", Gleditsch, N.P., Bjerkholt, O., Cappelen, A., Smith, R. and Dunne, J.P. (Ed.) *The Peace Dividend (Contributions to Economic Analysis, Vol. 235)*, Emerald Group Publishing Limited, Bingley, 1996, pp. 439-464.
- DZIDROV, Misko, MIRAKOPCSKI, Dejan, et al." Relationship between Economic Freedom and Conflict in the Balkan Region" *International Journal of Scientific & Engineering Research*, 2013, 4(10), p. 433-436.
- ERDAL, Fuat and YENİPAZARLI, Aslı, "Which Economic Freedoms Contribute Income Per Capita? Are Results Sensitive to the Indicators and the Estimation Methods?", *Emerging Markets Finance and Trade*, 2013, 49(5), p. 130-147.
- FABRO, Gema and AIXALÁ, Jose, "Direct and Indirect Effects of Economic and Political Freedom on Economic Growth", *Journal of Economic Issues*, 2012, 46(4), p. 1059-1080.
- GARTZKE, Erik, "Economic Freedom of the World 2005", *Annual Report*, The Fraser Institute, Vancouver, Canada, 2005.
- GWARTNEY, James and LAWSON, Robert "The Concept and Measurement of Economic Freedom", *European Journal of Political Economy*, 2003, 19.3, 405-430.
- GWARTNEY, James. D., LAWSON, Robert et al. "Economic Freedom of the World 2016" *Annual Report*, The Fraser Institute. Canada, 2016.
- GWARTNEY, James. D., LAWSON, Robert. A. et al., "Economic Freedom and the Environment for Economic Growth", *Journal of Institutional and Theoretical Economics (JITE)/Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, 1999, 155(4), p. 643-663.
- HAMILTON, Earl. J. "The Role of War in Modern Inflation." *Journal of Economy History*, 1977, 37(1), p. 13-19.
- HSIAO, Cheng "Why Panel Data?", *The Singapore Economic Review*, 2005, 50(2), 143-154, p. 146-148.
- IM, Kyung. S., PESARAN, M. Hashem et al., "Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels", *Journal of Econometrics*, 2003, 115(1), p. 53-74.
- KAUFMAN, R. F., "The Pentagon Stokes Inflation", *The Nation*, 1972, (May 1), p. 555-558.
- LOONEY, Robert and MCNAB, Robert. M., "Can Economic Liberalization and Improved Governance Alter the Defense-Growth Trade-Off?", *Review of Financial Economics*, 2008, 17(3), p. 172-182.
- MELMAN, Seymour, "The Defense Economy: Conversion of Industries and Occupations to Civilian Needs", *Praeger Publishers*, 1970, New York.
- MICHAEL. W. Browne, "Asymptotically Distribution Free Methods for the Analysis of Covariance Structures". *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 1984, 37, p. 62-83.
- NELSON, Michael. A. and SINGH, Ram. D., "Democracy, Economic Freedom, Fiscal Policy, and Growth in LDCs: A Fresh Look", *Economic Development and Cultural Change*, 1998, 46(4), p. 677-696.
- PANAHI, Hossein, ASSADZADEH, Ahmad. et al., "Economic Freedom and Economic Growth in MENA Countries", *Asian Economic and Financial Review*, 2014, 4(1), 105-116.

PÉREZ-MORENO, Salvador and ANGULO-GUERRERO, Maria. J., “Does Economic Freedom Increase Income Inequality? Evidence from the EU Countries”, *Journal of Economic Policy Reform*, 2016, 19(4), p. 327-347.

PHILLIPS, Peter CB and PERRON, Pierre, “Testing for a Unit Root in Time Series Regression.” *Biometrika*, 1988, 75.2, p. 335-346.

ROSH, Robert. M., “Third World Militarization: Security Webs and the States They Ensnare”, *Journal of Conflict Resolution*, 1988, 32(4), p. 671-698.

RUMMEL, Rudolph. J., “Libertarianism and International Violence”, *Journal of Conflict Resolution*, 1983, 27(1), p. 27-71.

SAUNORIS, James. W. and SAJNY, Aishath, “Entrepreneurship and Economic Freedom: Cross-Country Evidence from Formal and Informal Sectors”, *Entrepreneurship & Regional Development*, 2017, 29(3-4), p. 292-316.

TURES, John A.,” Economic Freedom and Conflict Reduction: Evidence from the 1970s, 1980s, and 1990s.”, *Cato Journal*, 2002, 22(3), p. 533-542.

YILDIRIM, Julide and SEZGİN, Selami, “Democracy and Military Expenditure: A Cross-Country Evidence”, *Transition Studies Review*, 2005, 12(1), p. 93-100.

İnternet Kaynakları

FRASER INSTITUTE, <https://www.fraserinstitute.org/> (Erişim Tarihi: 18 Şubat 2017).

Tezler

GÜNANA, Tayfun, The Relationship Between Defense Spending and Inflation: An Emprical Analysis for Turkey, Master of Business Administration Thesis, The Institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University, Ankara. 2004.

RIDDERSTEDT, Ivan, Economic Freedom and Entrepreneurship: Conflicting Evidence, Bachelor Thesis, Södertörn University School of Social Sciences, Stockholm, 2014.

A Comparison between the Concepts of Gray Zone and Hybrid War: What is New for International Security?

Gri Bölge ve Hibrit Savaş Konseptleri Arasında Bir Karşılaştırma:
Uluslararası Güvenlik Açısından Ne Gibi Yenilikler Vardır?

Fatih AKGÜL*

Abstract

Albeit the Hybrid War has dominated security studies since 2006, it is also observed that the term 'Gray Zone' has increasingly taken part as well in connection with China and Russia after 2015. However, there is also a debate and confusion in the literature over gray zone activities, its relationship with hybrid war, and their implementations. This article aims to discuss and assess the theoretical relationship between these concepts and their implications for international security, by comparing recent Russian and Chinese practices. The article asserts that hybrid and gray zone activities are neither new nor the same, and the Gray Zone Concept emerged as a reflection of the shift in the US strategical attention from Russia to China, and aimed to harmonize US national interests with other Allies' security concerns. However, it also acknowledges that the concept is real, and should be differentiated and separated from hybrid war.

Keywords: Gray Zone Concept, Hybrid War, Russia, China, the US.

Öz

Güvenlik çalışmalarında; 2006'dan bu yana Hibrit Savaş kavramı baskın konumunu korusa da 2015 sonrasında Rusya ve Çin'le ilişkili olarak 'Gri Bölge' kavramına da artan biçimde yer verilmeye başlanılmıştır. Diğer taraftan akademik yazında, gri bölge aktiviteleri, hibrit savaş, bunların teorik ilişkisi ve uygulamaları konusunda ciddi bir tartışma ve görüş farklılığı olduğu gözlemlenmektedir. Bu makalenin amacı, söz konusu kavramların teorik ilişkisini ve uluslararası güvenliğe olan etkilerini Rusya ve Çin örnekleri

* Ph.D., Colonel at Supreme Headquarters of Allied Powers Europe (SHAPE) Mons/Belgium, ORCID: 0000-0001-9861-9378, e-mail: stratejist99@yahoo.com.tr.

Geliş Tarihi / Submitted: 30.10.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 03.05.2021

üzerinden karşılaştırarak incelemektir. Makale; her iki kavramın da yeni olmadığını, fakat aynı da olmadığını, Gri Bölge Konseptinin ABD'nin stratejik dikkatini Rusya'dan Çin'e kaydırmasının bir yansıması olduğunu ve ABD'nin ulusal çıkarları ile müttefiklerinin güvenlik kaygılarını örtüştürmeyi amaçladığını iddia etmektedir. Ancak, yine de Gri Bölge Konsepti bir realiteye işaret etmektedir ve Hibrit Savaş Konseptinden ayrıştırılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Gri Bölge Konsepti, Hibrit Savaş, Rusya, Çin, ABD.

Introduction

Once, Clausewitz rightfully stated that “Every age had its own kind of war.”¹ In our contemporary international security environment, the more technology and its applications facilitate powers to challenge the status quo, the less explicit use of force and exoneration are required. Thus, the world becomes less predictable and more complicated to deter newer threats or to make an alliance against them. Anyway, new concepts and strategies are also developed to define and cover new threats. In this context, since the Lebanon war in 2006, but especially after the Crimea Crisis in 2014, hybrid war and hybrid threats have become a significant part of security studies. However, it is also observed that the term ‘Gray Zone’ has increasingly taken part as well in connection with China’s and Russia’s extraordinary methods after 2015. For example, North Atlantic Treaty Organization (NATO), as the most enduring alliance, is advised to focus on “geopolitical shifts” particularly caused by China and Russia in their near abroad, and “the impact of the technological revolution” in terms of new generation ‘Gray Zone threats’ for its next 70 years.² Similarly, recent strategic documents of the United States (US) have highlighted that the ‘Gray Zone’ strategies have reached their greatest impact since the end of the Cold War³, while they have started depicting China and Russia as

¹ Carl von Clausewitz, *On War*, Michael Howard and Peter Paret, (ed. and trans.), Princeton University Press, Princeton, NJ 1984, p. 593.

² For details and articles on the issues see: *New Perspectives on Shared Security: NATO's Next 70 Years*, Tomas Valasek (ed.), Carnegie Endowment for International Peace Publications, Brussels, 2019.

³ Office of the Director of US National Intelligence, *Global Trends: Paradox of Progress*, National Intelligence Council, Washington, DC, 2017, p.220. Kathleen Hicks, Alice Hunt Friend, et al., *Campaigning in the Gray Zone by Other Means*, Center for Strategic and International Studies (CSIS), International Security Program Report, Rowman

the most dangerous actors who are using these kinds of strategies against the US and its allies.⁴ These documents generally agree on the prediction that combined use of traditional and new ways of gray zone activities such as strong-arm diplomacy, economic coercion, conducting covert and political subversion, manipulating media, and abusing corruption are the main tools in competition among big powers, and their long term effects on the international security will be crucial.

At this point, one can also remember Robert Cox's critical approach to traditional international relations theories: "Theory is always for someone and for some purpose."⁵ Although the Gray Zone Concept is not a theory,⁶ but an evolving term to define some new methods, this evolution might clue us on a 'standpoint' of some special interests of big powers and a change in power relations. Hereby some questions come to mind: Is it really a new phenomenon? What is the theoretical relationship between the concepts of the Gray Zone and Hybrid War? Why has the Hybrid War Concept been extended to or replaced with it? Finally, how will they affect the future security environment?

On the other hand, although this new concept is catching on and developing, there is also a lively debate and confusion over gray zone activities, hybrid war, their contents, and their relationship. Therefore, this article will compare gray zone activities with hybrid threats and assess their implications for international security, especially by focusing on Russian and Chinese implementations. In this framework, firstly, 'gray zone activities' and 'hybrid threat' definitions as well as their similarities and differences will be visited. Successively, Russia and China will be

& Littlefield, July 2019, p. 6.

⁴ The White House, *National Security Strategy of the United States of America*, Washington, D.C., December 2017; U.S. Department of Defense, *Summary of the 2018 National Defense Strategy of the United States of America: Sharpening the American Military's Competitive Edge*, Washington, D.C., January 2018.

⁵ Robert W. Cox, "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Millennium: Journal of International Studies*, 1981, Vol.:10, Issue: 2, 126-155, p. 128.

⁶ For a study on theorization of the Concept see: Javier Jordan, "International Competition below the Threshold of War: Toward a Theory of Gray Zone Conflict", *Journal of Strategic Security*, 14, No.1, 2020.

examined with their gray zone activities in their recent foreign policies. The last part of the article will assess the theoretical relationship between these concepts and provide some recommendations and conclusions to clarify and contribute uniqueness and analytical value of the Gray Zone Concept as well as to settle the observed confusion in the literature.

1. Definitions and Relationship between Gray Zone Activities and Hybrid Threats

Based on the content of the academic work, both Hybrid and Gray Zone terms are often matched with different terms such as war, conflict, threat, approach, activity, tactic, or strategy in definitions. To provide cohesion, this article will prefer the Hybrid War Concept and the Gray Zone Concept terms and will follow a chronologic order.

The history of the Hybrid War has generally gone back as far as the Peloponnesian Wars, concerning the use of asymmetric, para-military, or civilian components in warfare. However, contemporary discussions on the issue were seen firstly after the Israel-Hezbollah War in 2006, then increased after Russia intervened in Georgia in 2008, and finally have become dominant in security studies after Russia's Crimea intervention in 2014.

Initially, hybrid war was defined as an overt use of armed forces against another country or a non-state actor, in combination with conventional and irregular tactics including political, cyber, and economic means such as covert operations, coercion, or supporting terrorist acts.⁷ Later on, NATO has adopted it and depicted hybrid threat as “a wide range of overt and covert military, paramilitary, and civilian measures which are employed in a highly integrated design.”⁸ In this context; cyberwar, global terrorism, organized crime, piracy, asymmetric conflict scenarios, and retrenchment from globalization have been classified as the main hybrid threats to international peace and security.⁹ Successively, the European

⁷ Frank G. Hoffman, *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, Potomac Institute Publishing, Virginia, 2007. p. 8.

⁸ North Atlantic Council, *NATO Wales Summit Declaration*, Para. 13, 05 September 2014, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm (Date of Access: 22 February 2020).

⁹ Sascha Dominik Bachmann and Hakan Gunneriusson, “Hybrid Wars: The 21st-Century's New Threats to Global Peace and Security”, *Scientia Militaria, South African*

Union (EU) has included exploitation of resource dependency, covert political operations, and maritime disputes as hybrid threats.¹⁰ This addition was the first extension of the Hybrid War Concept.

On the other hand, in time, some Chinese activities raised doubt in the US in terms of effectiveness and accountability of the current national security concept as well as hybrid threat definition. For example, an American scholar assessed that events such as: “a private Chinese oil rig anchoring inside Vietnam’s exclusive economic zone, a Chinese frigate chasing off a Philippines survey ship over Reed Bank, or a Chinese infantry platoon appearing on a pile of rocks near the Spratly Islands” were “thin slices” of a fundamental change in the region. However, they were also too minor things individually, and declaring *casus belli* would be ridiculous.¹¹ In other words, recent Chinese activities can hardly be categorized as hybrid threats. Likewise, the inventors of the Hybrid War Concept also observed that the current version was not able to cover some new threats. For example; Hoffmann confessed that the hybrid threats definition had failed to capture some of the other non-violent actions such as “economic and financial acts, subversive political acts like creating or covertly exploiting trade unions and Non-Governmental Organizations (NGOs) as fronts, or information operations using false websites and planted newspaper articles” as a part of a bigger, non-military and stealthy project by directly citing from the Chinese Unrestricted Warfare Concept.¹² Simultaneously, several US military resources and officials have started using the term ‘gray zone threats’ for similar cases.¹³ Thus, the concept of the Gray Zone

Journal of Military Studies, 2015, Vol.43, No.1, 77-98, pp. 78-79.

¹⁰ Patryk Pawlak, “At a glance: Understanding Hybrid Threats”, *European Parliamentary Research Service Fact Sheet*, PE 564.355, June 2015, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/564355/EPRS_ATA\(2015\)564355_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/564355/EPRS_ATA(2015)564355_EN.pdf) (Date of Access 29 January 2020).

¹¹ Robert Haddick, “Salami Slicing in the South China Sea,” *Foreign Policy*, 3 August 2012, <https://foreignpolicy.com/2012/08/03/salami-slicing-in-the-south-china-sea/> (Date of Access: 20 May 2020).

¹² Frank Hoffman, “On Not-So-New Warfare: Political Warfare vs. Hybrid Threats,” *War on the Rocks*, 28 July 2014, warontherocks.com/2014/07/on-not-so-new-warfare-political-warfare-vs-hybrid-threats/ (Date of Access: 15 March 2020).

¹³ For these examples see: Michael J. Mazarr, *Mastering the Gray Zone: Understanding a Changing Era of Conflict*, The Strategic Studies Institute and U.S. Army War College

has been welcomed in the US as a new approach to the pursuit of different kinds of aggressive aims.

Just like the Hybrid Warfare Concept, the Gray Zone Concept is not brand new. The doctrinal roots of gray zone threats are generally traced back to George Kennan's definition of political warfare in 1948. Kennan described political warfare as a logical application of Clausewitz's doctrine in peacetime, which employs all possible short-of-war-means to achieve national objectives. These means "could range from overt actions such as political alliances, economic measures and white propaganda to such covert operations as clandestine support of friendly foreign elements, black psychological warfare and encouragement of underground resistance in hostile states."¹⁴ As can be seen here, political warfare comprised not only a significant part of US Foreign Policy during the Cold War but was also a good base for the Gray Zone Concept.

Since there is a lack of consensus around terminology, three broad definitions will be chosen as a starting point to examine it. Firstly, in his detailed work, Mazarr defines gray zone activities as "the employment of nontraditional tools of statecraft to achieve gradual but decisive results in the no-man's-land between peace and war" in a pattern of state rivalry.¹⁵ Secondly, as offered by Hoffmann, gray zone activities are:

"covert or illegal activities of non-traditional statecraft that are below the threshold of armed organized violence; including disruption of order, political subversion of government or non-governmental organizations, psychological operations, abuse of legal processes, and financial corruption as part of an integrated design to achieve strategic advantage."¹⁶

Thirdly, gray zone is defined as "a conceptual space between peace and war, occurring when actors purposefully use multiple

Press, Ashburn Drive, Carlisle, PA, December 2015, p. 4.

¹⁴ George F. Kennan, "Policy Planning Staff Memorandum", *National Archives*, RG 273, Records of the National Security Council, NSC 10/2, 4 May 1948, <http://academic.brooklyn.cuny.edu/history/johnson/65ciafounding3.htm> (Date of Access: 21 January 2020).

¹⁵ Mazarr, *ibid*, p. 55.

¹⁶ Frank G. Hoffman, "Examining Complex Forms of Conflict: Gray Zone and Hybrid Challenges", *Prism*, November 2018, Vol. 7, No. 4, 30-47, p. 36.

elements of power to achieve political security objectives with activities that are ambiguous or cloud attribution, and threaten the US and allied interests by challenging, undermining, or violating international customs, norms, or laws.”¹⁷

In these definitions, we can observe three additions to hybrid threats: use of statecraft, use of a gradualist approach to achieve a strategical advantage, and deliberate blurring of the perpetrator, aim, and status of activities. Regarding content, political and economic tools are prioritized over military methods, while the last one also directly includes ‘US interests’ in the definition.

In this regard, the most crucial aspects and similarities between gray zone and hybrid activities can be summarized with the following. Firstly, they are operated in a blurring line between war and peace, the perpetrator cannot be identified, and all offenses are deniable. Secondly, both use asymmetric tools, so the effects cannot be measured and it is not easy to counter or deter with classical methods. Thirdly, both use technology effectively as well as other facilities of globalization. Particularly, information war and cyberwar are common and widely used in both. Lastly, these activities are more influential when they are combined and used together clandestinely.

As to differences, Mazarr highlights three specifications of his approach: measured revisionism, strategical gradualism, and using unconventional tools. In this context, China and Russia are given as measured revisionist states, since they are not adventurist and want to remain as responsible members of the international community. However, they also take calculated risk to change some aspects of the current system gradually in a patient way, instead of overturning it suddenly or completely. He includes most hybrid and unconventional war tools into gray zone activities, except for their less intensive use for a strategical purpose.¹⁸ Actually, his criteria point to China and Russia as the main actors of the ‘Gray Zone’, but exclude terrorist and crime organizations to some extent.

¹⁷ Lyle J. Morris, Michale J. Mazarr, et. all., *Gaining Competitive Advantage in the Gray Zone*, RAND Corporation, Santa Monica, Calif., 2019, p. 8.

¹⁸ Mazarr, *ibid*, p. 9-74.

Another study highlights the main difference that gray zone activities generally refer to long-term strategic dimension, while hybrid warfare presents a tactical subset of gray zone cycle to reach short term victory or advantage. Likewise, whereas gray zone activities are mostly involved in political, informational, and economic tools, hybrid warfare is often characterized by military weighted paramilitary and civilian activities in a highly integrated design.¹⁹ In another study, gray zone activities are depicted as ‘indirect and less violent’ actions, while hybrid tactics contain more violent, aggressive, and military methods.²⁰ So, again, it can be inferred that, unlike hybrid war, gray zone activities have a strategic perspective and prefer soft power tools.

On the other hand, these activities are also accused of aiming not only to achieve short-term tactical victories against the US and NATO but also to challenge the regional and global order.²¹ Therefore, not long after, the US strategical documents incorporated these threats into assessments, albeit not naming them as ‘Gray Zone threats’. For example, recent US National Defense Strategy mentions almost all of these activities by exemplifying them from China and Russia as the main threats to the US.²² Likewise, the latest US Council on Foreign Relations survey forecasts the possibility of a cyber-attack from Russia on NATO members as the most probable and significant threat to international security while a deliberate military confrontation between these parties is highly unlikely.²³

NATO hasn’t accepted the ‘Gray Zone’ yet as a separate concept. However, we can see a tendency towards wider recognition. For example,

¹⁹ David Carment and Dani Belo, “War’s Future: The Risks and Rewards of Gray-Zone Conflict and Hybrid Warfare”, *Canadian Global Affairs Institute Policy Paper*, October 2018, https://www.cgai.ca/wars_future_the_risks_and_rewards_of_grey_zone_conflict_and_hybrid_warfare, (Date of Access: 11 January 2020), p. 4-11.

²⁰ Hofmann, *ibid*, p. 39.

²¹ David Carment and Dani Belo, “Gray-zone Conflict Management: Theory, Evidence, and Challenges”, *European, Middle Eastern, & African Affairs*, Summer 2020, 21-41, p.38. Hicks and Friend, “Campaigning in the Gray Zone”, p.9; Morris and Mazarr, “Gaining Competitive Advantage”, p. 1-5.

²² *Supra* note 4.

²³ Paul B. Stares, *Preventive Priorities Survey 2020*, Council on Foreign Relations\Center for Preventive Actions, https://cdn.cfr.org/sites/default/files/report_pdf/PPS_2020_12162019_CM_single_0.pdf (Date of Access: 27 May 2020).

for the first time, NATO Secretary-General Jens Stoltenberg warned the Allies regarding some of Chinese and Russian policies, as well as their partnership in military technology and their accusation to NATO Allies for the existence of the Covid-19 Pandemic, by not mentioning 'Gray Zone'.²⁴ Likewise, NATO's new strategic perspective has been advised to be directed towards Russian and Chinese activities such as cyber-attacks to economies and armed forces, blackmails by using artificial intelligence, and scary development in military and information technology, which were undreamed only a decade ago.²⁵ Thus, there can be seen a direct link between these concepts and their perpetrators, namely Russia and China.

Apart from the referred studies above, which try to separate these concepts by focusing on their differences, there are also different approaches and critics.²⁶ For example, some studies assert that it is impossible and even counterproductive to separate them,²⁷ while some others assert that both the Hybrid War and the Gray Zone Concepts are not new, thus making definitions are useless and even dangerous since they can create a false perception which might cause a 'real' war.²⁸ Likewise, the debate between realists and institutionalists over the role of international organizations and norms in 'Gray Zone' conflicts also seems to contribute to the contradiction.²⁹ On the other hand, it is also observed that they are often used interchangeably, or all kinds of modern and non-conventional

²⁴ Jens Stoltenberg, "Remarks", *NATO 2030-Strengthening the Alliance in an increasingly competitive world*, Online Conference, 8 June 2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_176197.htm (Date of Access: 12 July 2020).

²⁵ For details and articles on the issue see: Valasek, "New Perspectives".

²⁶ For different perspectives and criticism see: Adam Elkus, "50 Shades of Gray: Why the Gray Wars Concept Lacks Strategic Sense", *War on the Rocks*, 15 December 2015, <https://warontherocks.com/2015/12/50-shades-of-gray-why-the-gray-wars-concept-lacks-strategic-sense/> (Date of Access: 7 February 2020). Hal Brands, "Paradoxes of the Gray Zone", *Foreign Policy Research Institute E-Notes*, 5 February 2016, <https://www.fpri.org/article/2016/02/paradoxes-gray-zone/> (Date of Access: 9 July 2020).

²⁷ For an example see: Anthony H. Cordesman and Grace Hwang, "Chronology of Russian Gray Zone and Hybrid Operations", *Center for Strategic and International Studies*, 02 July 2020, <https://www.csis.org/analysis/chronology-possible-russian-gray-area-and-hybrid-warfare-operations> (Date of Access: 12 July 2020).

²⁸ For an example see: Donald Stoker and Craig Whiteside, "Blurred Lines: Gray-Zone Conflict and Hybrid War-Two Failures of American Strategic Thinking," *Naval War College Review*, 2020, Vol. 73, No. 1, 13-48.

²⁹ Carment and Belo, *ibid*, p. 23.

conflicts are categorized as gray zone activities with or without hybrid threats. For example, some studies start the date of ‘Gray Zone struggles’ from the Cold War, because of their intensive use in political, economic, informational, and military competition by two superpowers, while they include special warfare campaigns, counterterrorism, and counterinsurgency to the Gray Zone Concept by matching their characteristics such as small-footprint, low-visibility, and their covert nature.³⁰

In this context, there seems an inclination to depict the Gray Zone Concept too widely by including all kinds of innovative technologies and activities of terrorist organizations such as DAES and Boko Haram. Likewise, almost all of the referred studies make a comparison between Russia and China, particularly between China’s reef dredging activities in the South China Sea and Russia’s military intervention in Crimea, and finally accept them as the most dangerous ‘Gray Zone’ actors. However, we believe that creating a catch-all concept could do little to define modern threats. Similarly, Russian and Chinese activities should be exemplified and analyzed in a proper context. For this reason, before approaching an assessment, we need to examine gray zone activities of Russia and China in their recent policies shortly, to understand better the similarities and differences between the Hybrid War and Gray Zone Concepts, as well as to match the theoretical perspectives and their practices in the theatre.

2. Russia’s Gray Zone Activities

Though hybrid tactics or gray zone activities are relatively new terms in security studies, Russia is asserted to have been using that kind of mixture of political, economic, and subversive activities since the Soviet Union times.³¹ However, it has become more visible when General Valery Gerasimov has put forward some thoughts in 2013, which is later referred to ‘Non-linear War’ or Gerasimov Doctrine, and implemented them one year later in Crimea. In his article, Gerasimov emphasizes the changing

³⁰ Joseph L. Votel, Charles T. Cleveland, et al., “Unconventional Warfare in the Gray Zone,” *Joint Forces Quarterly*, 1st Quarter 2016, No:80, 101-109. Jahara W. Matisek, “Shades of Gray Deterrence: Issues of Fighting in the Gray Zone”, *Journal of Strategic Security*, 2017, Vol.10, No.3, 1-26.

³¹ Hofmann, *ibid*, p. 32.

nature of contemporary wars towards which nonmilitary means have exceeded the power of military force and armies have been used only for sudden and fierce attacks against strategic targets, without declaration of war.³² Here, it was easy to see the similarity between Russian tactics and the Hybrid War. Thus, there appears a consensus among the academicians that particularly in Putin's terms, Russia has preferred hybrid tactics as a combination of military and nonmilitary instruments to surprise, confuse, and to wear down multinational bodies such as the NATO and the EU, against their vulnerabilities on a long decision and response processes.

As the most referenced example, following the toppling of Ukrainian pro-Russian Ex-President Viktor Yanukovich, Russia executed a special operation by using its Naval Infantry and, Special Forces together with pro-Russian Crimean militias as well as all capacity of electronic and cyber warfare. With this swift operation, Russian troops seized control of the peninsula quickly as of March 2014. One month later, the so-called Crimea Parliament decided to join the Russian Federation and then the conflict has spread to Luhansk and Donbas which brought further Russian domination over the region.³³ Here, we must underline that while Russia used some non-military tools, the army played a decisive role with conventional force such as artillery, rocket systems, drones, and electronic warfare, which caused thousands of death at Debaltsevo and Donbas.³⁴

Ultimately, these two maneuvers provided a great geostrategic advantage to Russia, but also they are perceived as the most severe security crises in Europe since the end of the Cold War. Because, for the first time, a country had annexed territory from another by using not-well defined or recognized methods and tools.³⁵ It is also predicted by many NATO and

³² Valery Gerasimov, "The Value of Science in in the Foresight: New Challenges Demand Rethinking the Forms and Methods of Carrying Out Combat Operations," *Military Review*, January-February 2016, Vol.96, 23-29.

³³ Michael Kofman, *Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine*, Library of Congress Cataloging-in-Publication, RAND Corporation, Santa Monica, California, 2017, p. 73.

³⁴ Oktay Bingöl, "Hybrid War and Its Strategic Implications to Turkey", *Gazi Akademik Bakış*, 2017, Vol: 11, No: 21, 107-132, p. 118-119.

³⁵ Jeffrey Mankoff, "Russia's Latest Land Grab: How Putin Won Crimea and Lost Ukraine", *Foreign Affairs*, May/June 2014, Vol. 93, Issue 3, 60-68, p. 60.

EU members that Russia could attempt to destabilize not only Ukraine but also could undermine Alliance guarantees and jeopardize overall international security by adopting these hybrid methods.³⁶

On the other hand, Russia is also claimed to have expertise in using a combination of gray zone and hybrid warfare tools complementarily such as political coercion, information operations and cyber operations in certain military space operations.³⁷ Therefore, it is hard to understand where the hybrid tactics start and gray zone tactic finish, which is required for a more detail examination. In this context, when going through a deeper dive into Russia's toolkit, firstly, it is asserted that Russia applies gray zone activities by using its networks of economic and political patronage to influence and direct political decision-making processes as well as strategic sectors of a country's economy. Thus, exerting political and economic influence via corrupt regimes and officials, regime-affiliated individuals, state-owned enterprises, and transnational organized crime are used together in an interconnected way as a part of their political warfare.³⁸

In this context, meddling in the electoral campaigns, elections, and democratic decision processes is seen as a permanent tool in Russia's gray zone activities. For example, Russia is accused of intervening in at least 18 elections in Europe and the US since 2014 and achieved a substantial impact on results.³⁹ Likewise, Russia is claimed to have intervened in the 2016 presidential election of the US, French presidential elections by spreading fake news and using bribery in 2017, Bulgaria general elections as well as the Brexit vote and general elections in the United Kingdom

³⁶ Rainer L. Glatz and Martin Zapfe, "NATO Defense Planning between Wales and Warsaw: Politico-military Challenges of a Credible Assurance against Russia", *German Institute for International and Security Affairs*, SWP Comments No: 5, January 2016, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2016C05_glt_Zapfe.pdf (Date of Access: 10 May 2020), p. 1-2.

³⁷ Carment and Belo, *ibid*, p.7. Hicks and Friend, *ibid*, p. 9.

³⁸ For details and examples see: Heather Conley, James Mina et al., *The Kremlin Playbook: Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe*, CSIS, Lanham: Rowman & Littlefield, Washington, DC, 2016.

³⁹ Heine Sorensen and Dorthe Bach Nyemann, "Going Beyond Resilience. A revitalized approach to countering hybrid threats", *Hybrid CoE Strategic Analysis*, No: 13, 8 January 2019, <https://www.hybridcoe.fi/wp-content/uploads/2020/06/Strategic-analysis-Sorensen-Nyeman-11-2018.pdf>. (Date of Access: 04 January 2020).

(UK) between 2016 and 2019, by using direct cyber-attacks, shadowy media activities and financial aids. It is also claimed that Russia illicitly acquired and revealed some sensitive documents about a secret trade agreement between the US and the UK, which was not the first case.⁴⁰

A similar accusation was observed in 2017 when Catalonia voted for independence. A NATO specialist in cyber warfare reported that Russia spent approximately one billion USD to establish a ‘troll farm’ company for the operation in Spain. Then, this so-called research company hired dozens of hackers, bloggers, and writers to disseminate fake news and articles favorable to the Kremlin. Thus, it is claimed that Russia achieved to destabilize Spain, a strong NATO and EU member.⁴¹

In the same context, Russia is claimed to exert power by using “shadowy financial flows, corrupt relationships, bribes, kickbacks, and blackmail” as well as its cyber mischief activities and demagogic populism via media and private false front organizations in all of Europe. These tactics are claimed to be used by Russia to create destabilization and friction among EU countries and within NATO.⁴² As a specific example, it is claimed that Hungary had a secret contract with the Russian Rosatom Corporation on constructing two new nuclear reactors for 12.2 billion Euro in 2014. After then, Hungary has been seen to change its policies towards Russia and expressed strong opposition against the EU sanctions regarding Crimea intervention, while it also began questioning NATO presence in the country. In the same manner, it is also asserted that the

⁴⁰ Guy Faulconbridge, “UK says Russia tried to meddle in election by leaking U.S. trade documents”, *National Post*, 16 July 2020, <https://nationalpost.com/pmn/news-pmn/crime-pmn/uk-says-russia-tried-to-meddle-in-election-by-leaking-u-s-trade-documents-3> (Date of Access: 20 July 2020). Gordon Corera, “Russia ‘interference’ report to be published”, *BBC*, 16 July 2020. <https://www.bbc.com/news/uk-politics-53428246> (Date of Access: 20 July 2020).

⁴¹ Martin Arostegui, “Spain Warns Russia’s Catalonia Hacking Efforts Could Intensify”, *VOA News*, 23 January, 2018. <https://www.voanews.com/europe/spain-warns-russias-catalonia-hacking-efforts-could-intensify> (Date of Access: 20 July 2020).

⁴² More details and some examples are available in Celeste A. Wallander, “NATO’s Enemies Within”, *Foreign Affairs*, Jul/Aug 2018, Vol.97, Issue 4, 70-81. Sheera Frenkel, Kate Conger, et. all., “Russia’s Playbook for Social Media Disinformation Has Gone Global,” *New York Times*, 31 January 2019, <https://www.nytimes.com/2019/01/31/technology/twitter-disinformation-united-states-russia.html> (11 March 2020).

more Russian footprint in the economy and energy sector have appeared the more corruption and non-transparency cases have been recorded. Therefore, it is concluded that these changes are interconnected, and not only the Hungary case but also almost all corruption cases from Latvia to Bulgaria, and scandals from the International Olympic Committee to the Fédération Internationale de Football Association (FIFA) have Russian involvement or instigation.⁴³

As the world's largest exporter of natural gas and the second-largest exporter of crude oil and refined products, Russia also plays in energy diplomacy. In fact, it is believed that Russia has been using this card to create not only more dependency and monopoly but also to support its strategical goals at least for two decades.⁴⁴ More recently, it has been seen that Russia still uses energy as a tool of coercion by manipulating the prices, controlling all related assets, implementing politically motivated energy cuts and contractual restrictions. Despite this, Russia never admits and finds commercial excuses instead, it is believed that Gazprom and Rosneft have influence over decision-making in key EU countries.⁴⁵ As a consequence, indeed, today it is possible to see different approaches towards Russia between more or less energy-dependent and between geographically nearer or remote EU countries.

Lastly, as seen above, several analysts believe that Russia has been using these tools to achieve a more ambitious and strategical project: 're-establishment of Russia as a key international player' and some call it 'Hybrid Conflict 2.0'.⁴⁶ Shortly, all these efforts are accepted as parts of a bigger project. However, it should be admitted that Russia does not hesitate to

⁴³ Conley and Mina, *ibid*, p. 36-53.

⁴⁴ For examples see: Fatih Akgül, "Effects of Eurasian Energy Policies of Putin's Russia on Turkish-Russian Relations" (in Turkish), *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2007, Vol: 3, No: 5, 129-157.

⁴⁵ Rem Korteweg, "Energy as a tool of foreign policy of authoritarian states, in particular Russia", *EU Policy Department for External Relations*, PE 603.868- April 2018, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603868/EXPO_STU\(2018\)603868_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603868/EXPO_STU(2018)603868_EN.pdf) (Date of Access: 22 April 2020), 13-21.

⁴⁶ Graeme P. Herd, "Hybrid Conflict 2.0 Targeting the West", *Concordiam*, 20 May 2016, George Marshall Center, <https://perconcordiam.com/hybrid-conflict-2-0-targeting-the-west/> (Date of Access: 22 April 2020).

use military power and hybrid methods in its near abroad, while it uses different tools for the rest of Europe to achieve its long-run political purpose, which might be classified in the Gray Zone Concept.

3. China's Gray Zone Activities

Interestingly, China has precedence as well on this issue albeit in different terms from Russia. China is believed to assume that it could never encounter the US militarily, thus, it has started focusing on unconventional tactics since the 1990s, and finally developed the 'Unrestricted Warfare' concept which is seen as an antecedent of gray zone activities.⁴⁷ Today, China is not only the second-largest country in economic terms, it also has the second-largest defense budget after the US, and the most massive armed forces in the world with more than two million personnel. However, it is still seen as an outstanding 'gray zone' player, with a softer version of gray zone activities, especially in economy and technology domains.⁴⁸

In this context, the most referred gray zone effort is China's dredging the ocean floor and creating artificial islands, which was resulted in creating 3,200 acres of new land for military bases over the South China Sea. However, China is claimed to carry out this project by employing a wide range of instruments of power which are also called gray zone tools. Within this scope, it is observed that China generally use civilian fishing fleets and drilling stations to occupy critical locations. Simultaneously, civilian construction companies create new lands. Then, it establishes bases and tries to convince its neighbors for their permanent presence. While approaching the states of the region, China sometimes uses 'carrots' in terms of trade and exchange opportunities together with economic assistance, while sometimes uses 'sticks' such as cyber-harassment and political coercion. If something goes wrong, then China steps back and waits for months for better conditions.⁴⁹ So, this is depicted as a patient but a safe strategy.

On the other hand, China is also asserted to have a more varied toolkit that contains diplomatic pressure, false narratives, propaganda, and more

⁴⁷ Carment and Belo, *ibid*, p. 5.

⁴⁸ Hicks and Friend, *ibid*, p. 7-9.

⁴⁹ Mazarr, *ibid*, p. 43-44.

widely but less known economy and innovation projects.⁵⁰ When we look at these less-known activities closer, firstly, it can be seen that at least for a decade, China has been trying ‘all ways’ including ‘practical moralism’ approach to be a ‘Technology Super Power’. Both reverse engineering and imitating technology have been utilized by China in research and development. For example, in high-speed train production, China seemed to rely on Japanese technology for many years during a learning period, but finally it has become a major exporter of the high-speed rail systems to Eastern European, Asian, and Latin American countries.⁵¹

Military modernization is another area of concern in terms of less-known gray zone activities. For example, China’s growing influence and recent policies were mentioned as a challenge for the first time at the NATO London Summit on 3-4 December 2019. Likewise, Stoltenberg warned the Allies that the recent rise of China and its efforts to shift the global balance of power by heating the race for economic and technological supremacy would have consequences for global security and military supremacy of NATO. In the same vein, he stressed that China had been investing heavily in modern military capabilities and had been cooperating with Russia in military technology.⁵²

In this context, China is claimed to acquire foreign military and dual-use technologies from advanced industrial economies both by legitimate and illicit means. As an example, in the US, artificial intelligence company Neurala, as well as information and military sensor technology companies Quanergy and Lattice Semiconductor were taken over by Chinese state-owned companies because of their financial problems. Concordantly, China is claimed to engage in cyber-enabled economic espionage, cyber intrusions, and other covert activities to strengthen its economic competitiveness unfairly. For example, China is alleged to be responsible for more than fifty percent of cross-border intellectual property theft worldwide, most of which is targeting the US directly and causes 300 billion

⁵⁰ Hofmann, *ibid*, p. 33-34.

⁵¹ Philip Huang, “How Has the Chinese Economy Developed So Rapidly? The Concurrence of Five Paradoxical Coincidences”, *Modern China*, 2015, Vol. 41, No. 3, 239-277, pp. 255-257.

⁵² Stoltenberg, “Remarks”.

USD annual costs to the US economy.⁵³ Similarly, China is also accused of targeting US government entities, personnel, allies, and defense contracting companies in several cyber-attack cases.⁵⁴ Therefore, it is claimed that technologies such as artificial intelligence, robotics, autonomous vehicles, augmented and virtual reality, and gene editing are targeted areas of China both for military and civilian purposes to gain an economic and geopolitical advantage over its Western competitors,⁵⁵ and this diversion of acquired military technology is underlined as a new security risk.⁵⁶

In the same context, major Chinese projects under the Belt and Road Initiative (BRI) are seen as tools for Chinese expansion of influence as well as a military presence. Chinese BRI has been establishing new ports, new roads, railways, and pipelines by investing in key industries, sensitive technologies, and infrastructure. For example, BRI has been reported to achieve already 200 projects covering more than 70 countries and 90 billion USD investment in BRI countries until 2020.⁵⁷ In addition, the Digital Silk Road Initiative has been bringing technological advances and digital infrastructure to developing countries. However, the US has seen these projects as ‘debt-trap diplomacy’, since they will bring economic dominance, and create vulnerably and dependency.⁵⁸ Therefore, the US has already started encountering China-led BRI initiatives and Huawei Company-led fifth-generation (5G) network developments for security reasons.⁵⁹

⁵³ Zack Cooper, “Understanding the Chinese Communist Party’s Approach to Cyber-Enabled Economic Warfare”, *Foundation for Defense of Democracies*, September 2018, https://s3.us-east-2.amazonaws.com/defenddemocracy/uploads/documents/REPORT_China_CEEW.pdf, (Date of Access: 04 January 2020), pp. 5-6.

⁵⁴ For examples see: Hicks and Friend, *ibid*, p. 8.

⁵⁵ Cooper, *ibid*, p. 10.

⁵⁶ Anthony H. Cordesman and Arleigh A. Burke, “China and the US: Cooperation, Competition and/or Conflict”, *CSIS Report*, 1 October 2019, <https://www.csis.org/analysis/china-and-united-states-cooperation-competition-andor-conflict> (Date of Access: 7 January 2020), p. 60.

⁵⁷ *Ibid*, pp. 166-171.

⁵⁸ U.S. Department of Defense, “Summary of the”, p.38-47. Hicks and Friend, “Campaigning in the Gray Zone”, p. 8.

⁵⁹ Edward Wong, “The US versus China: A New Era of Great Power Competition, but Without Boundaries”, *The New York Times*, 26 June 2019. <https://www.nytimes.com/2019/06/26/world/asia/united-states-china-conflict.html> (Date of Access: 7 January 2020).

Of course, BRI is not the only project labeled as Chinese Gray Zone activities. For example, under the umbrella of the Polar Silk Road project, China has been building five new scientific research stations, new icebreakers, and sending more and more ‘patriotic tourists’ to Antarctica and Greenland. This project is also assessed as a grand strategy in the Gray Zone, which aims to approach fish, mineral, and hydrocarbons sources as well as to provide new bases for its Navy in future years.⁶⁰

In closing, it should be highlighted that most of the resources are from the US, and some of the claims can be seen as ‘prejudgments’ or ‘pre-emptive’ allegations. However, there are also similarities between some Chinese and Russian activities in terms of political and economic coercion via cyber operations, false narratives, and propaganda which are defined in the Gray Zone Concept.

4. Analysis and Assessments

By considering the theoretical framework and its practices together, firstly, we can assess that although the terms and using high technology are new aspects, it is hard to accept that both hybrid and gray zone activities are new threats to international security, as are their concepts. The new things in their concepts are their tools, their contents, and their executions in a highly sophisticated way. These components have been more clearly recognized and defined recently, thanks to the technology which has increased detection ability and situational awareness.

With regard to tools, we can see that electronic war, cyberwar, psychological war, and their applications have become a significant component of hybrid war. Concordantly, their use in peacetime and low intensity has been defined as hybrid conflicts or hybrid threats. Thus, we can deduce that hybrid war is true “war” in a Clausewitzian sense of the continuation of policy by other means, while hybrid threats refer to a less violent and looser form of conflict in a lower intensity. Yet, both still inherently retain the use of military/para-military force and conventional

⁶⁰ Rebecca Pincus, “China’s Polar Strategy: An Emerging Gray Zone?”, *The Diplomat*, 06 July 2018, <https://thediplomat.com/2018/07/chinas-polar-strategy-an-emerging-gray-zone/> (Date of Access: 7 January 2020).

tools. On the contrary, it is hard to accept that the Gray Zone Concept contains using direct military force or overt coercion. From this point of view, Gray Zone activities can be ranked much closer to Kennan's Political war concept than the Hybrid War concept in the warfare spectrum, except that Gray Zone tools are used in peacetime in a stealthy and gradualist form and as a part of one specific project. As seen in both Chinese and Russian cases, their projects are indeed long-term, but not constant and not just a part of information warfare.

With regard to content and execution, we can assess that these concepts are similar, but not the same. At least two determinative differences can be found. The first difference in the gray zone activities lies in their gradualist revision of international order or status quo by acting under the threshold of a conventional response. In this context, Russian destabilization activities in Eastern Europe and Euro-Atlantic relations in a broader term, and Chinese expansionism in the South China Sea and to all Eurasia can be classified as gray zone activities. Because both states use a variety of synchronized tools for the long-term-purpose. However, unlike China, which projects long-term, insidious, and gradualist gray zone activities, Russia's Crimea intervention sought a 'fait accompli' advantage in the short term, and it was implemented overtly at the cost of condemnations and sanctions. Likewise, terrorist organizations generally prefer sudden impacts instead of gradual and long-term strategies. Therefore, some of the examined Russian activities, piracy, and terrorist activities should be accepted as hybrid war or threats, but not as gray zone threats.

The other main difference between gray zone activities and hybrid war threats is that the former is naturally state-centric while the latter is literally hybrid. This should be also a key element in the determination and classification of these activities, despite it is overlooked in earlier studies. In this context, firstly, we must question the proxy actors such as Russian and Chinese backing NGOs, cyber-attackers, or the Huawei Company whether they are really non-state and independent actors or not. We see that all of them have been either created or used by states and they are only small parts of a bigger project. Likewise, as mentioned before, gray zone strategies derive their power from their combined, coordinated, and simultaneous use for a specific end. However, using a lot of tools together in a 'salami-slicing strategy' can be achieved only by states, even

big and revisionist states. Hence, it might be seen as a realist perspective, but we cannot ignore states just because they keep their ambiguity. Unlike some hybrid threats, states are still main actors in gray zone activities.

At this point, it can be assessed that hybrid war has already been ill-defined and naturally controversial, and this causes the expansion in the Gray Zone Concept resembling it to hybrid war. Therefore, this article suggests differentiating the Gray Zone Concept by including some recommendations below to increase its uniqueness and analytical value and to contribute to settle the confusion in the literature.

The first reason for the confusion comes from the fact that both concepts refer to ‘a gray area’ and ‘hybridity’ in tools, actors, and activities. Indeed, hybrid warfare is operated in a gray area between tactical and operational levels. However, whether conducted by a state or not, since hybrid tactics are generally contained military tools and accompanied by para-military elements, they can easily be located in an illegal-crime spectrum. Namely, they are black and contain certain crimes. On the other hand, even if the gray zone activities imply hybridity in conventional and modern tools in an integrated and offensive way, they use a ‘gray area’ as a legal gap between crime and misdemeanor, thus cannot be declared as a ‘violation of international law’ singlehandedly. In other words, it is easy to define that hybrid war tactics are a kind of war or act of aggression, whereas gray zone activities cannot be defined in the same way only with one case. As examined, meddling elections, abuse of corruption or bribery, technology thefts, and cyber-attacks are executed by ‘quasi’ civilian individuals, independent NGOs, or private companies, thus, their offenses come under private-commercial law at first sight. Therefore, it is recommended to use their concepts in academic works instead of their dictionary meaning, and to focus on international law to deter them in the legal framework. Additionally, we must highlight that this insidious and tricky appearance of gray zone activities makes it more eligible to break international law, especially non-interventionism rule.

The other reason for this confusion might be the fact that almost all literature has American origin, and, if the US has a national interest in involvement, scholars tend to categorize all conflicts or threats as ‘gray zone’ or ‘gray war’ to receive more attention. However; mixing, complicating, or demonizing gray zone activities can do little to provide wider recognition

as well as to deter them altogether. At this point, it is recommended to let the Gray Zone Concept jettison its hybrid war burden, by separating it from counterinsurgency or fight against terrorism. Similarly, all countermeasures of NATO members should not be labeled as gray zone activities. If you recognize them you legitimize them. NATO efforts are not covert or gradual strategies nor are they controversial in law. In short, gray zone activities should not be mixed with hybrid war and should not be seen as a kind of war.

Another reason for the confusion can come from the fact that the subject is highly interdisciplinary and studied by varied branches with different motivations. Experts on security, economy, politics, and technology are looking at the same activities, but interpreting different things. In this context, it is again recommended that, like this article's efforts, these concepts should be differentiated and separated with the criteria mentioned above or more, to specify it and to decrease relevant parties.

Before closing the assessment part, we must also highlight that the gray zone discussion is neither limited to three big powers nor limited to the methods described above. Just as an example, to attract Turkish scholars' attention, even Turkey is sometimes mentioned either as a victim⁶¹ or a perpetrator of 'gray zone' activities. For example, Turkey is assessed as one of the six "revisionist or dissatisfied powers" who has the potential to apply gray zone tactics.⁶² Similarly, Turkey is claimed to have been applying gray zone activities in Syria by using proxies to manipulate and control the conflict⁶³ or by asserting 'gray zones' in the Aegean Sea to expand its sovereignty.⁶⁴ In another example, Turkey's medical aid during the Coronavirus pandemic in 2020 is assessed as opportunism for a more assertive foreign policy and willingness to present itself as an alternative to China. Moreover, the article continues with a comparison between China and Turkey in terms of using the adaptive industry within the defense sector,

⁶¹ For example, Turkey is asserted to have been in a multi-front hybrid war with its neighbors. See: Bingöl, "Hybrid War", p. 8.

⁶² Mazarr, *ibid*, p.11.

⁶³ Rebecca K.C. Hersman, *Meeting Security Challenges in a Disordered World*, Rowman & Littlefield, June 2017, p. 99.

⁶⁴ Alexis Heraclides, *The Greek-Turkish Conflict in the Aegean*, New Perspectives on South-East Europe Series, Palgrave Macmillan, London, 2010, pp. 209-213.

and the development of armed drones as military might.⁶⁵ These examples indicate that the Gray Zone Concept is quite a new concept and has a potential to include all subjects of power struggle and information war, and all new methods such as innovations in different sectors, from drone technology to vaccine development in the same context. Examples also show that Turkey is not exempt from this discussion.

Concluding Remarks

As a consequence of the analysis and assessment; firstly it can be asserted that comparing China with Russia might not provide a perfect analogy, but it might serve a certain purpose. From this perspective, Russian efforts such as cyber-attacks, propaganda, political campaign, and abusing media against NATO and the EU can be likened to Chinese efforts in Asia. Besides, trying to create monopolies and dependencies, using secret and coercive political and information war tactics are common in both cases. However, Russia's Crimea annexation and following violence in Eastern Ukraine presents a typical hybrid warfare case, since it contains military tools which resulted in thousands of deaths. Contrarily, it is hard to find a hybrid warfare example in which China has triggered, involved, or supported even though it is the most cited actor of the Gray Zone. Likewise, while technology theft, reverse engineering, and imitation tools are widely seen in China's case, Russia is known as already at a good level in innovative and military technology. Therefore, we can assert that the Hybrid War Concept matches very well to Russian politics and interventions, while the Gray Zone Concept fits perfectly for China with its economy based strategies.

In the same context, we can draw another conclusion that creation, re-creation, and evolution of the Gray Zone Concept have a direct correlation with the shift in the US strategical security concerns. In fact, it was known that China would replace the US in terms of economy, but later on, there also seemed a new perception in the US that China was giving signals to change its policies towards a more assertive and aggressive manner against

⁶⁵ Marc Pierini, "Emerging from the Pandemic, Turkey Rolls out a More Assertive Foreign Policy", *Carnegie Europe*, 03 June 2020, <https://carnegieeurope.eu/2020/06/03/emerging-from-pandemic-turkey-rolls-out-more-assertive-foreign-policy-pub-81963> (Date of Access: 22 Jun 2020).

the US. Therefore, the US has changed its strategic attention from Russia to China since 2015, and revised its strategical security documents accordingly. However, most of the NATO members have seen Russia as a bigger threat than China, and only Russia and its hybrid tactics were on their agenda. Accordingly, American scholars and think-tanks conceptualized an extended version of hybrid threats by including Chinese activities but not excluding Russia. Consequently, the Gray Zone Concept emerged as a reflection of this shift and as an effort to harmonize US strategical interests with other allies' security concerns. Thus, we can conclude that the Gray Zone Concept targets China substantially, while it provides some flexibility to keep Russia and other threats at stake. Therefore, by borrowing from Cox, we can also conclude that even if it is not an international relations theory yet, the Gray Zone Concept has a specific target and a purpose.

Albeit this article asserts that the Gray Zone concept is a reflection of this shift and its adaptation to security assessments, it also acknowledges that it is a phenomenon and deserves to be dealt with seriously by limiting it, not expanding it. Because deterring gradualist gray zone strategies is generally more difficult than conventional threats since the short term interests are less significant than escalation risk. However, if we let them pass over, long-term consequences and cumulative after-wit effects might be inevitable to all stakeholders of the international community. Similarly, China can be seen as the only main threat to the US for this decade. Nevertheless, when considering its development acceleration, one might predict that China changes its peaceful stance to a monopolist and coercive superpower in the next decades. There have precedents in world history.

Consequentially, 'what should be done to encounter gray zone threats?' is a valid question, but subject for another article. However, we can suggest at least one answer, based on the findings. Due to the United Nations (UN) Charter and other overarching documents defining the act of aggression very strictly to avoid military intervention or arbitrary inference, new and revisionist powers often tend to apply gray zone and hybrid activities. Namely, strong international norms against intervention conduced to create alternative methods. Thus, the solution might lie in the same approach. Since this paper asserts that gray zone activities are state-centric and should be seen in the milieu of interventionism, if NATO and other allies are fully convinced of the concept, these activities

can be recognized as an intervention and thus can be codified in international law in the context of non-intervention principle. Likewise, including cyber-attacks in NATO's Article 5 principle might be a good start to update international law codes to cover the loopholes which are increasingly abused. Considering the fact that Russia and China give a special emphasis on violation of the principle of sovereignty, the benefit of this approach can be understood better.

Finally, although the term and concept are not new, it is predictable that the Gray Zone Concept will have wider recognition, will be conceptualized more, and will keep its importance in the near future, while Turkey will continue to be a part of discussions. Therefore, we believe that the Gray Zone Concept deserves more attention in Turkish security studies, since it offers a wide range of research interests for Turkish scholars, albeit they are beyond the scope of this article. For example; impacts of the neighboring hybrid and gray zone threats to Turkey, effectiveness of the recent measures in cyber defense, social media, international trade, and technology development, as well as the relationship between the border security-counterterrorism and hostile hybrid-gray zone activities are different and crucial subjects for future studies in Turkish security literature.

Özet

Güvenlik çalışmalarında; 2006'dan bu yana hibrit savaş kavramı baskın konumunu korusa da 2015 sonrası Rusya ve Çin'le ilişkili olarak 'Gri Bölge' kavramına da artan biçimde yer verilmeye başlandığı görülmektedir. Örneğin, ABD Stratejik Dokümanları, adını doğrudan zikretmese de 'Gri Bölge' tehditlerine değinmekte ve bu aktivitelerin stratejik etkilerinin Soğuk Savaş sonrasında bu yana en üst seviyeye ulaştığını iddia etmektedir. Benzer şekilde, NATO ilk kez Çin'i bir tehdit olarak değerlendirmiş, Rusya ve Çin'in bazı 'gri bölge' stratejilerinin geleceğin güvenlik ortamı için geri döndürülemez sonuçlar doğurabileceğini tartışmaya başlamıştır. Söz konusu tartışmalarda; bir bölgenin fiziki yapısını veya hukuki statüsünü gizlice değiştirme çabaları, siber saldırılarla bilgi çalma veya bir seçimi veya kararı etkilemeye çalışma, sahte medya kuruluş ve faaliyetleriyle politik konuları manipüle etme, belli kaynak ve teknolojilerde bağımlılık veya tekelleşme yaratmak amacıyla ekonomik baskı, zorlama, hırsızlık, ispiyonculuk,

rüşvet, yolsuzluk ve şantaj gibi yasa dışı yollara başvurma yöntemleri yeni nesil 'gri bölge tehditleri' olarak kabul edilmektedir. Bu yöntemlerin ise ağırlıklı olarak Rusya ve Çin tarafından küresel güç mücadelesinin bir parçası olarak kullanıldığı iddia edilmektedir.

Diğer taraftan akademik yazında, gri bölge aktiviteleri, hibrit tehditler, bunların teorik ilişkisi ve uygulamaları konusunda ciddi bir tartışma ve görüş farklılığı olduğu gözlemlenmektedir. Bazı çalışmalar, Hibrit Savaş Konsepti ve Gri Bölge Konseptini birbirinin yerine kullanmakta, bazı çalışmalar ise bunları ayırmakta veya tamamen yok saymaktadır. Bununla birlikte, Türkiye için konu çok yeni olmasına rağmen Türkiye'yi de söz konusu gri bölge aktivitelerinin ve hibrit taktiklerin mağduru veya uygulayıcısı olarak gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Bu kapsamda bu makalede; Gri Bölge Konsepti ile Hibrit Savaş Konseptinin teorik ilişkisi nedir?, neden Hibrit Savaş Konsepti Gri Bölge Konseptini kapsayacak şekilde genişletilmiş veya değiştirilmiştir? ve bu değişik geleceğin güvenlik ortamını nasıl etkileyecektir? sorularına cevap aranmıştır. Bu maksatla; öncelikle hibrit savaş ve gri bölge kavramlarının tanımları, özellikleri, benzerlikleri ve farklılıkları incelenmiş, daha sonra Rusya ve Çin örnekleri üzerinden söz konusu konseptlerin uygulamaları karşılaştırarak belli çıkarım ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Makale; öncelikle her iki kavramın da yeni olmadığı, fakat incelenen tanımlar ve sahadaki uygulamaları ile birbirlerinden farklı özellikler barındırdığı sonucuna ulaşmıştır. Bu noktada, en büyük benzerlikleri başta elektronik harp ve siber savaş alanında olmak üzere teknolojinin sağladığı tüm imkânların sonuna kadar kullanılmasıdır. Bu durum, söz konusu yöntemleri bir yandan daha etkin diğer yandan daha görünür hale getirmiştir. Gri Bölge aktivitelerinin hibrit tehditlerden en büyük farklarının ise devlet merkezli olması ve stratejik bir amaca yönelik kademeli politikaların ilk bakışta devletler hukukunda suç sayılmayacak biçimde uygulanması olduğu görülmektedir. Aynı paralelde, Gri Bölge Konseptinin hibrit savaş içeriğinden tamamen ayrıştırılmasının ve özgünleştirilmesinin yazındaki kavram kargaşasını giderebileceği, konseptin analiz ve açıklama gücünü artırabileceği değerlendirilmektedir.

Diğer taraftan, yazındaki birçok çalışmanın aksine, Rusya ve Çin'in benzerlikleri kadar farklı yöntem ve özelliklerinin olduğu da gözlemlenmektedir. Örneğin Rusya, Kırım örneğinde görüldüğü üzere, yakın çevresinde askerî güç kullanmaktan çekinmemekte, ulusal güvenliğini tehdit

altında hissettiğinde sert ve çabuk sonuç alan ‘hibrit’ tedbirlere başvurmaktadır. Ancak Çin’in büyük çaplı ölümlerle sonuçlanan bir askerî müdahalesi veya benzer bir ‘gri bölge’ aktivitesi bulunmamaktadır. Diğer taraftan Çin; tersine mühendislik, teknoloji hırsızlığı, ispiyonculuk ve ekonomik zorlama tedbirlerini uzun süreli ve gizli yöntemlerle uygularken, Rusya özellikle askerî teknolojide zaten belli bir seviyededir ve mecbur kaldığında geri adım atmak yerine mevcut teknolojisini ve kendisine müzahir unsurları kullanarak doğrudan müdahale yoluna gitmektedir. Genel bir değerlendirmeye, Hibrit Savaş konseptinin daha çok Rusya’yı tanımladığı, fakat Gri Bölge Konseptinin Rusya’yı da dışarıda bırakmaksızın asıl olarak Çin’i hedef aldığı söylenebilir.

Netice itibariyle; bu makalede her iki ülkenin aynı konsept ve çalışmalarda bir araya getirilmesinin özel bir amaç taşıdığı değerlendirilmiş ve Gri Bölge Konseptinin, ABD’nin stratejik dikkatini Rusya’dan Çin’e kaydırmasının bir yansıması olduğu ve ABD’nin kendi çıkarları ile diğer müttefiklerinin güvenlik kaygılarını örtüştürmeyi amaçladığı sonucuna varılmıştır. Çünkü Çin, artık ABD için daha büyük bir tehlikedir ve mevcut Hibrit Savaş Konsepti Çin’in yöntemlerini yeterince kapsayamamaktadır. Fakat NATO ve Avrupa Birliği için hala en belirgin tehdit Rusya’dır. Bu yönüyle Gri Bölge Konsepti; her ne kadar bir teori olmasa da müttefiklere ortak bir çalışma zemini vaat etmesi ve Rusya ile Çin’i aynı tanımda birleştirmesi boyutlarıyla belli bir amaca hizmet etmektedir ve Robert Cox’un geleneksel uluslararası ilişkiler teorileri için ortaya attığı “teorilerin her zaman özel bir hedefi ve bir amacı vardır” tezini hatırlatmaktadır. Son olarak Gri Bölge Konseptinin, zamanla daha çok kuramlaştırılabileceği, gelecek dönem güvenlik çalışmalarında daha çok yer bulabileceği ve Türk akademik yazını için yeni araştırma alanları sunabileceği öngörülmektedir.

Declaration of Conflict of Interest:

As the sole author of this article, I warrant that there is no conflict of interest to declare, nor is there any financial or academic support taken.

Thanks:

The Author thanks to Mrs. Amelia C. Gracia, Dr. Öner Akgül and Dr. Cüneyt Özşahin for their contributions to draft versions of this article.

References

Books

- CLAUSEWITZ, Carl von. *On War*, Michael Howard and Peter Paret, (ed. and trans.), Princeton University Press, Princeton, NJ, 1984.
- CONLEY, Heather, MINA James et al., *The Kremlin Playbook: Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe*, CSIS, Lanham: Rowman & Littlefield, Washington, DC, 2016.
- HERACLIDES, Alexis. *The Greek-Turkish Conflict in the Aegean*, New Perspectives on South-East Europe Series, Palgrave Macmillan, London, 2010.
- HERSMAN, Rebecca K.C. *Meeting Security Challenges in a Disordered World*, Rowman & Littlefield, June 2017.
- HICKS, Kathleen, FRIEND, Alice Hunt et al., *Campaigning in the Gray Zone by Other Means*, CSIS International Security Program Report, Rowman & Littlefield, July 2019.
- HOFFMAN, Frank G. *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, Potomac Institute Publishing, Virginia, 2007.
- KOFMAN, Michael. *Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine*, Library of Congress Cataloging-in-Publication, RAND Corporation, Santa Monica, California, 2017.
- MAZARR, Michael J. *Mastering the Gray Zone: Understanding a Changing Era of Conflict*, The Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press, Ashburn Drive, Carlisle, PA, December 2015.
- MORRIS, Lyle J., Mazarr, Michale J. et. all., *Gaining Competitive Advantage in the Gray Zone*, RAND Corporation, Santa Monica, California, 2019.
- VALASEK, Tomas (ed.) *New Perspectives on Shared Security: NATO's Next 70 Years*, Carnegie Endowment for International Peace Publications, Brussels, 2019.

Articles

- AKGÜL, Fatih. "Effects of Eurasian Energy Policies of Putin's Russia on Turkish-Russian Relations" (in Turkish), *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2007, Vol: 3, No: 5, 129-157.
- BACHMANN, Sascha Dominik and GUNNERIUSSON, Hakan. "Hybrid Wars: The 21st-Century's New Threats To Global Peace And Security", *Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies*, Vol 43, No. 1, 2015, 77-98.
- BINGÖL, Oktay. "Hybrid War and Its Strategic Implications to Turkey", *Gazi Akademik Bakış*, 2017, Vol: 11, No: 21, 107-132.
- CARMENT, David and BELO, Dani. "Gray-zone Conflict Management: Theory, Evidence, and Challenges", *European, Middle Eastern, & African Affairs*, Summer 2020, 21-41.
- COOPER, Zack. "Understanding the Chinese Communist Party's Approach to Cyber-Enabled Economic Warfare", *Foundation for Defense of Democracies*, September 2018, https://s3.us-east-2.amazonaws.com/defenddemocracy/uploads/documents/REPORT_China_CEEW.pdf, (Date of Access: 04 January 2020).
- COX, Robert W. "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Millennium: Journal of International Studies*, 1981, Volume: 10, Issue: 2, 126-155.
- ELKUS, Adam. "50 Shades of Gray: Why the Gray Wars Concept Lacks Strategic Sense", *War on the Rocks*, 15 December 2015, <https://warontherocks.com/2015/12/50-shades-of-gray-why-the-gray-wars-concept-lacks-strategic-sense/> (Date of Access: 7 February 2020).
- GERASIMOV, Valery. "The Value of Science in the Foresight: New Challenges Demand Rethinking the Forms and Methods of Carrying Out Combat Operations," *Military Review*, Vol. 96, January-February 2016, 23-29.
- GLATZ Rainer L. and Zapfe, Martin. "NATO Defense Planning between Wales and Warsaw: Politico-military Challenges of a Credible Assurance against Russia", *German Institute for International and Security Affairs*, SWP Comments No: 5, January 2016, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2016C05_glt_Zapfe.pdf (Date of Access: 10 May 2020).

- HOFFMAN, Frank G. "On Not-So-New Warfare: Political Warfare vs. Hybrid Threats," *War on the Rocks*, 28 July 2014, warontherocks.com/2014/07/on-not-so-new-warfare-political-warfare-vs-hybrid-threats/ (Date of Access: 15 March 2020).
- HOFFMAN, Frank G. "Examining Complex Forms of Conflict: Gray Zone and Hybrid Challenges", *Prism*, Vol.7, No.4, November 2018, 30-47.
- HUANG, Philip. "How Has the Chinese Economy Developed So Rapidly? The Concurrence of Five Paradoxical Coincidences", *Modern China*, 2015, Vol.41, No.3, 239-277.
- JORDAN, Javier. "International Competition Below the Threshold of War: Toward a Theory of Gray Zone Conflict", *Journal of Strategic Security*, 14, No. 1, 2020, 1-24.
- KORTEWEG, Rem. "Energy as a tool of foreign policy of authoritarian states, in particular Russia", *EU Policy Department for External Relations*, PE 603.868, April 2018, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603868/EXPO_STU\(2018\)603868_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603868/EXPO_STU(2018)603868_EN.pdf) (Date of Access: 22 April 2020).
- MANKOFF, Jeffrey. "Russia's Latest Land Grab: How Putin Won Crimea and Lost Ukraine", *Foreign Affairs*, May/June 2014, Vol.93, Issue 3, 60-68.
- MATISEK, Jahara W. "Shades of Gray Deterrence: Issues of Fighting in the Gray Zone", *Journal of Strategic Security*, 2017, Vol.10, No.3, 1-26.
- PINCUS, Rebecca. "China's Polar Strategy: An Emerging Gray Zone?", *The Diplomat*, 06 July 2018, <https://thediplomat.com/2018/07/chinas-polar-strategy-an-emerging-gray-zone/> (Date of Access: 7 January 2020).
- SORENSEN, Heine and NYEMANN, Dorthe Bach. "Going Beyond Resilience. A revitalised approach to countering hybrid threats", *Hybrid CoE Strategic Analysis*, No: 13, 8 January 2019, <https://www.hybridcoe.fi/wp-content/uploads/2020/06/Strategic-analysis-Sorensen-Nyeman-11-2018.pdf>. (Date of Access: 04 January 2020).
- STOKER, Donald and WHITESIDE, Craig. "Blurred Lines: Gray-Zone Conflict and Hybrid War-Two Failures of American Strategic Thinking," *Naval War College Review*, 2020, Vol.73, No.1, 13-48.
- VOTEL, Joseph L., CLEVELAND, Charles T. et al. "Unconventional Warfare in the Gray Zone," *Joint Forces Quarterly*, 1st Quarter 2016, No: 80, 101-109.
- WALLANDER, Celeste A. "NATO's Enemies Within", *Foreign Affairs*, Jul/Aug 2018, Vol. 97, Issue 4, 70-81.
- Reports**
- CORDESMAN, Anthony H. and BURKE, Arleigh A "China and the US: Cooperation, Competition and/or Conflict", *CSIS Report*, 1 October 2019, <https://www.csis.org/analysis/china-and-united-states-cooperation-competition-and-or-conflict> (Date of Access: 7 January 2020).
- North Atlantic Council, *NATO Wales Summit Declaration*, 05 September 2014, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm (Date of Access: 22 February 2020).
- The White House, *National Security Strategy of the United States of America*, Washington, D.C., December 2017.
- Office of the Director of US National Intelligence, *Global Trends: Paradox of Progress*, National Intelligence Council, Washington, DC, 2017.
- U.S. Department of Defense, *Summary of the 2018 National Defense Strategy of the United States of America: Sharpening the American Military's Competitive Edge*, Washington, D.C., January 2018.
- Internet Resources**
- AROSTEGUI, Martin. "Spain Warns Russia's Catalonia Hacking Efforts Could Intensify", *VOA News*, 23 January, 2018. <https://www.voanews.com/europe/spain-warns-russias-catalonia-hacking-efforts-could-intensify> (Date of Access: 20 July 2020).
- BRANDS, Hal. "Paradoxes of the Gray Zone", *Foreign Policy Research Institute E-Notes*,

A Comparison between the Concepts of Gray Zone and Hybrid War:
What is New for International Security?

- 5 February 2016, <https://www.fpri.org/article/2016/02/paradoxes-gray-zone/> (Date of Access: 9 July 2020).
- CARMENT David and BELO, Dani. "War's Future: The Risks and Rewards of Gray-Zone Conflict and Hybrid Warfare", *Canadian Global Affairs Institute Policy Paper*, October 2018, https://www.cgai.ca/wars_future_the_risks_and_rewards_of_grey_zone_conflict_and_hybrid_warfare, (Date of Access: 11 January 2020).
- CORDESMAN, Anthony H. and HWANG, Grace. "Chronology of Russian Gray Zone and Hybrid Operations", *Center for Strategic and International Studies*, 02 July 2020, <https://www.csis.org/analysis/chronology-possible-russian-gray-area-and-hybrid-warfare-operations> (Date of Access 12 July 2020).
- CORERA, Gordon. "Russia 'interference' report to be published", *BBC*, 16 July 2020, <https://www.bbc.com/news/uk-politics-53428246> (Date of Access: 20 July 2020).
- FAULCONBRIDGE, Guy. "UK says Russia tried to meddle in election by leaking U.S. trade documents", *National Post*, 16 July 2020, <https://nationalpost.com/pmn/news-pmn/crime-pmn/uk-says-russia-tried-to-meddle-in-election-by-leaking-u-s-trade-documents-3> (Date of Access: 20 July 2020).
- FRENKEL, Sheera, CONGER, Kate et. all. "Russia's Playbook for Social Media Disinformation Has Gone Global," *New York Times*, 31 January 2019, <https://www.nytimes.com/2019/01/31/technology/twitter-disinformation-united-states-russia.html> (Date of Access: 11 March 2020).
- HADDICK, Robert. "Salami Slicing in the South China Sea," *Foreign Policy*, 3 August 2012, <https://foreignpolicy.com/2012/08/03/salami-slicing-in-the-south-china-sea/> (Date of Access: 20 May 2020).
- HERD, Graeme P. "Hybrid Conflict 2.0 Targeting the West", *Concordiam*, 20 May 2016, George Marshall Center, <https://perconcordiam.com/hybrid-conflict-2-0-targeting-the-west/> (Date of Access: 22 April 2020).
- KENNAN, George F. "Policy Planning Staff Memorandum", *National Archives*, RG 273, Records of the National Security Council, NSC 10/2, 4 May 1948, <http://academic.brooklyn.cuny.edu/history/johnson/65ciafounding3.htm> (Date of Access: 21 January 2020).
- PAWLAK, Patryk. "At a glance: Understanding Hybrid Threats", *European Parliamentary Research Service Fact Sheet*, PE 564.355, June 2015, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/564355/EPRS_ATA\(2015\)564355_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/564355/EPRS_ATA(2015)564355_EN.pdf) (Date of Access: 29 January 2020).
- PIERINI, Marc. "Emerging from the Pandemic, Turkey Rolls Out a More Assertive Foreign Policy", *Carnegie Europe*, 03 June 2020, <https://carnegieeurope.eu/2020/06/03/emerging-from-pandemic-turkey-rolls-out-more-assertive-foreign-policy-pub-81963> (Date of Access: 22 Jun 2020).
- STARES, Paul B. *Preventive Priorities Survey 2020*, Council on Foreign Relations\Center for Preventive Actions, https://cdn.cfr.org/sites/default/files/report_pdf/PPS_2020_12162019_CM_single_0.pdf (Date of Access: 27 May 2020).
- STOLTENBERG, Jens. "Remarks", *NATO 2030- Strengthening the Alliance in an increasingly competitive world Online Conference*, 8 June 2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_176197.htm (Date of Access: 12 July 2020).
- WONG, Edward. "The US versus China: A New Era of Great Power Competition, but Without Boundaries", *The New York Times*, 26 June 2019. <https://www.nytimes.com/2019/06/26/world/asia/united-states-china-conflict.html> (Date of Access: 7 January 2020).

Stratejik İş Birliği ve Askerî Danışmanlık Kapsamında Osmanlı Donanmasında Amiral Limpus Misyonu (1912-1914)

The Admiral Limpus Mission to the Ottoman Navy
within the Context of Strategic Cooperation
and Naval Consultancy (1912-1914)

Dilara DAL*

Öz

Bu çalışmada II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte donanmanın reorganizasyonu için Osmanlı Hükümeti hizmetine alınan son İngiliz danışman olan Amiral Arthur Henry Limpus'un hizmet dönemi ele alınmıştır. İngiliz Bahriye Nazırı Winston Churchill tarafından bu görev için bizzat seçilen Amiral Limpus'un göreve alınış süreci, selefleri Amiral Gamble ve Amiral Williams'la yaptığı görüşmeler dikkate alınarak incelenmiş ve İngiliz subayların Osmanlı bahriyesinde yetki alanı hususunda yaşadıkları problemler değerlendirilmiştir. Amiral Limpus'un Bahriye Nezareti'ne arz ettiği raporlar analiz edilerek, Osmanlı bahriye politikasını Avusturya donanmasına denk ve Yunanistan donanmasından daha güçlü bir filo oluşturmak olarak belirlediği saptanmıştır. Amiral, bu amaçla satın alınan dretnotların İngiltere'deki inşa sürecini yakından takip etmiş, Osmanlı bahriye teşkilat yapısının yeniden düzenlenmesini sağlamış ve subay ve askerlerin eğitimi için çeşitli alanlarda kurslar organize etmiştir. Bu süreçler İngiliz Ulusal Denizcilik Müzesi Arşivi'nde muhafaza edilen ve ilk kez bu çalışmada kullanılan Amiral Limpus'un kendisine ait evrakı ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri temel kaynak alınarak analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Amiral Arthur Limpus, Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere, Bahriye Nezareti, Donanma.

* Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, ORCID: 0000-0003-3912-0731, e-posta: dilaradal@istanbul.edu.tr. Bu çalışmanın önemli bir bölümü Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), Bilim İnsanı Destekleme Daire Başkanlığı tarafından verilen 2219-Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Bursu ile gerçekleştirilmiştir (Araştırma Proje No. 1059B191800794).
Geliş Tarihi / Submitted: 02.02.2021
Kabul Tarihi / Accepted: 04.06.2021

Abstract

This study examines the period of the service of Arthur Limpus, the last British Admiral who entered the service of the Ottoman Government on 25 May 1912 for the reorganization of the Ottoman navy. The assignment process of Admiral Limpus, who was personally selected by the First Lord of the Admiralty Winston Churchill for this duty, was analyzed by scrutinizing the correspondence he exchanged with his predecessors Admiral Gamble and Admiral Williams, and the problems that the British officers encountered concerning their scope of authority in the Ottoman navy were evaluated. By analyzing the reports submitted by Admiral Limpus to the Ottoman Ministry of Navy, it was understood that the Ottoman naval policy was determined as creating a fleet equal to the Austrian navy and stronger than the Greek navy. For this purpose, the Admiral closely followed the dreadnoughts, which were under construction in Britain, ensured the reorganization of the structure of the Ministry of Navy, and organized courses in various fields for the training of officers and soldiers. These processes have been analyzed based on Admiral Limpus' private documents, which are kept in the Caird Archive of the British National Maritime Museum and used for the first time in this study, and the documents of the Prime Ministerial Ottoman Archive.

Keywords: *Admiral Arthur Limpus, Ottoman Empire, Britain, Ministry of Navy, Navy.*

Giriş

23 Temmuz 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet'le birlikte bahriye dairesinin reorganizasyonu için İngiltere'ye başvurulmuş ve Cihan Harbi'nin başlangıcına dek üç İngiliz danışma heyeti Osmanlı donanmasında hizmete alınmıştır. Bab-ı Ali'nin bu kararı almasında filonun ve tersanelerin içinde buldukları durum etkili olmuştur.¹ II. Meşrutiyet'in ilan edildiği

¹ 1908'de İngiliz Deniz İstihbaratı'nın Tersane-i Amire hususunda hazırladığı bir rapor bu durumu gözler önüne sermektedir. Buna göre; Tersane-i Amire'deki makine ve fabrikalar ihmal ve kullanılmama sebebiyle işe yaramaz durumdaydı. 1906'daki başka bir raporda Tersane-i Amire'de ve Tophane-i Amire'de toplam 700 kişinin çalıştığı bildirilmişti. Buna karşın herhangi bir çalışma gözlemlenmediği gibi Tersane-i Amire'deki inşaat faaliyetleri durdurulmuş vaziyetteydi. Mevcut dört adet havuzdan (Azap Kapı, Orta Avlu, Kasım Paşa ve Yüzer Havuz) yüzer havuz, 1906'da palamar yerinden batmış durumdaydı ve diğer havuzlar çeşitli aşamalarda çürümekte olan eski vapur, gambot, duba, mavna vs. tarafından işgal edilmişti. Her bir havuz, en az iki-üç adet bu cins malzeme ile kaplıydı. Havuzları kuru tutmak ve suyu boşaltmak için iki ila yedi gün gerekiyordu ve bütün havuzlar kötü bir biçimde su sızdırıyordu. Bütün cinslerde en iyi İngiliz firmalarında yapılmış makineler (torna tezgâhları, buharlı çekiciler, çubuk, köşebent, yassı ve sac demir üretimi için hadde makineleri, demir

yıl Osmanlı donanmasında 16 zıhlı savaş gemisi, 4 kruvazör, 7 korvet, 26 gambot, 4 torpido kruvazörü, 6 muhrip, 30'u birinci sınıf, 6'sı ikinci sınıf ve 1'i üçüncü sınıf olmak üzere toplam 37 torpidobot ve 2 denizaltı bulunuyordu.² Bununla birlikte aktif hizmete uygun ve denize elverişli olarak kabul edilebilecek gemiler; *Mesudiye*, *Asar-ı Tevfik*, *Feth-i Bülend*, *Avnillah*, *Muin-i Zafer* (zirhlı); *Mecidiye*, *Hamidiye* (ikinci sınıf korumalı kruvazör); *Peleng-i Derya*, *Berk-i Satvet*, *Peyk-i Şevket* (torpido kruvazörü); *Akhisar*, *Alpagot*, *Hamidabad*, *Sultanhisar*, *Demirhisar*, *Sivrihisar*, *Ankara*, *Urfa*, *Antalya*, *Tokat*, *Draç*, *Kütahya*, *Musul* (birinci sınıf torpidobot) olarak sıralanmıştı ve mürettebatları yetersizdi. Denizaltılar, bahri açıdan tamamen işe yaramaz durumdaydı ve Osmanlı donanmasında bulunan hiçbir gemi telsiz telgraf sistemiyle donatılmamıştı.³

25 Ağustos 1908'de Osmanlı Bahriyesi'nin yeni bir danışma heyetine olan ihtiyacı, Ferik Mehmet Paşa başkanlığında toplanan Bahriye

levhaların haddesi için demirhaneler, kesme ve delme makineleri, planya, oyma makineleri, 750 ton kapasiteli hidrolik pres ve ahşap bölümünde buhar testeresi ve torna tezgâhı) mevcuttu ancak atıl durumdaydı. Kazancı mağazası geniş olmasına rağmen buradaki her şey öylesine şok edici bir pislik ve bakımsızlık durumuna getirilmişti ki bir iş yapılabilmesi için büyük miktarda para harcanması gerekiyordu (TNA, ADM, 231-49 (1908)).

² 1908'de İngiliz Deniz İstihbaratı'nın Osmanlı donanması hususunda hazırladığı bir rapora göre donanmayı oluşturan gemiler şu şekilde sıralanmaktaydı: Zirhlı Gemiler: *Aziziye*, *Mahmudiye*, *Osmaniye*, *Orhaniye*, *Asar-ı Tevfik*, *Hıfzırahman*, *Avnillah*, *Muin-i Zafer*, *Asar-ı Şevket*, *Necm-i Şevket*, *İclaliye*, *Feth-i Bülend*, *Mukaddeme-i Hayr*, *Mesudiye*, *Hamidiye*, *Hizber*; 2. Sınıf Korumalı Kruvazörler: *Mecidiye*, *Hamidiye*; 3. Sınıf Korumasız Kruvazörler: *Heybetnüma*, *Lütf-i Hümayun*; Korvetler: *Beyrut*, *İskenderiye*, *Utarit*, *Muzaffer*, *Mansure*, *Kilid Bahir*, *Zuhaf*; Gambotlar: *Akka*, *Necm-i Feshan*, *Musul*, *Seyyar*, *Müjderesan*, *Ziver-i Derya*, *Aynalıkavak*, *Yalıköşkü*, *Şat*, *Seyyad-ı Derya*, *Şevketnüma*, *Sahir*, *Galata*, *Kozlu*, *Nurü'l-Bahir*, *Barika-i Zafer*, *Nasr-ü Hüda*, *Keshaf*, *Seyyah*, *Saik-i Şadi*, *Marmaris*, *Ayıntab*, *Malatya*, *Bafra*, *Seddülbahir*, *Ordu*; Torpido Kruvazörleri: *Şahin-i Derya*, *Peleng-i Derya*, *Berk-i Satvet*, *Peyk-i Şevket*; Muhripler: *Tayyar*, *Berkefşan*, *Samsun*, *Bafra*, *Yarhisar*, *Taşoz*; 1. Sınıf Torpidobotlar: *Gilyom*, *Saiki*, *Tir-i Zafer*, *Seyf-i Bahri*, *Vesile-i Nusret*, *Satvet*, *Mahabet*, *Nasır*, *Fatih*, *Nusret*, *Şahab*, *Tarık*, *Pervin*, *Tahir*, *Ejder*, *Akhisar*, *Alpagot*, *Yunus*, *Abdülmecid*, *Ankara*, *Urfa*, *Antalya*, *Tokat*, *Draç*, *Kütahya*, *Musul*, *Hamidabad*, *Sultanhisar*, *Demirhisar*, *Sivrihisar*; 2. Sınıf Torpidobotlar: *Burhaneddin*, *Tevfik*, *Mecidiye*, *Asar-ı Terakki*, *Şanaver*, *Nimet*; 3. Sınıf Torpidobotlar: *Timsah*; Denizaltılar: *Abdülmecid*, *Abdülhamid*; Okul Gemileri: *Mehmed Selim* (torpido okulu), *Fethiye*; Nakliye Gemileri: *Babil*, *Cidde*, *Mukaddeme-i Şeref*, *İzmir*, *Tir-i Müjgân*, *Halep*, *Çam*, *Bezm-i Âlem*; Yatlar: *Sultaniye*, *İstanbul*, *Söğütlü*, *Ertuğrul*; Avizolar: *Süreyya*, *İzzeddin*, *Talia*, *İsmail*, *Kılıç Ali*, *Hayreddin*, *Gemlik* (TNA, ADM, 231-49 (1908)).

³ TNA, ADM, 231-49 (1908).

Şurası'nda görüşüldü ve donanmanın yeniden düzenlenmesi ve personelin modern talim usulleri ile eğitimi için İngiliz Bahriyesi'nden yetkin bir amiralin gönderilmesi uygun bulunarak Londra Sefareti konu hususunda bilgilendirildi. İngiltere, 18 Eylül 1908'de bu müracaatı olumlu olarak değerlendirdiği bildirildi. Nitekim İngiltere, Osmanlı bahriyesinin kara ordusunda olduğu gibi Alman etkisine girmesini istemiyor ve görevlendirilmesi muhtemel bir Alman bahri misyonunun önüne geçmek istiyordu. Buna paralel olarak 23 Aralık 1908'te İngiliz Bahriyesi'nden seçilen Amiral Douglas Gamble'ın iki yıl süreyle ve bahriyeye dair tüm işler hususunda tam yetkili olarak görevlendirildiği ilan edildi. Ferik rütbesi verilen Gamble başkanlığındaki beş uzmandan oluşan heyet, 2 Şubat 1909'da İstanbul'a geldi ve Osmanlı donanmasındaki hizmetlerine başladı. Gamble ilk olarak donanmada elverişsiz durumdaki gemileri hurdaya çıkararak bahriye idari sisteminde yeniden yapılanmaya yönelik çalışmalar gerçekleştirdi. Eğitim faaliyetlerinde ağırlık vererek Kasımpaşa'daki Gazi Hasan Paşa Kışlası'nda Yeni Er Okulu'nu (Efrad-ı Cedide Mektebi) açtırdı ve ayrıca personel eğitimi için çeşitli alanlarda kurslar düzenlendi. Aktif göreve uygun gemilerden iki filo ve bir filotilla oluşturdu ve Temmuz 1909'da Ege'de seyir tatbikatı yaptırdı. Filo için iki muharebe gemisi, üç kruvazör ve on muhrip inşası yönündeki önerileri, aynı dönemde bahriyenin dretnot cinsi gemiler üzerinde yoğunlaşması nedeniyle hayata geçirilemedi. Başarılı bir hizmet dönemi geçiren Gamble Paşa, bahriye idaresiyle yaşadığı anlaşmazlık ve yaşadığı sağlık problemleri üzerine 26 Ocak 1910'da istifa ederek ülkesine döndü.⁴

Gamble'ın istifasının ardından Bahriye Nezareti 15 Şubat 1910'da Sadaret'e bir yazı göndererek İngiltere'den yeni bir bahriye misyonu getirtilmesi hususunda başvuruda bulundu. Bu doğrultuda İngiltere Hariciye Nezareti ile yapılan müzakereleri müteakip 3 Mayıs 1910'da İstanbul'a gönderilen Amiral Hugh Williams, komuta kademesindeki

⁴ Fahri Çoker, "Osmanlı Bahriyesinde İngiliz İslah Heyetleri (1839-1914)", *Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Ankara, 1994, 166-178, s. 171-172; Chris B. Rooney, "The International Significance of British Naval Missions to the Ottoman Empire, 1908-14", *Middle Eastern Studies*, 34-1, 1998, 1-29, pp. 1-3; Yaşar Bedirhan, Fiğen Atabey, "Osmanlı Bahriyesi'nde Yabancı Danışmanlar (1808-1918)", *Turkish Studies*, 8-5, 2013, 127-139, s. 134-135.

denengin korunması amacıyla mirliva rütbesiyle Osmanlı donanmasındaki görevine başladı. Açılan kurslar yoluyla personelin eğitimine yönelik faaliyetlerde bulunan Williams, Gamble'ın aksine donanmanın yapılandırılması için proje geliştirilen bir teknik müşavir olarak görevini sürdürüyordu. Aynı dönemde Alman yanlısı bürokratların ağırlığının arttığı Osmanlı Hükümeti, yine bir İngiliz bahriye misyonu tarafından ıslah edilmekte olan Yunan donanması ile Ege'de girilen bahri yarışta üstünlük kazanmak istiyor ve bunun da yüksek tonajlı zırhlı gemiler ve dretnotlar vasıtasıyla gerçekleştirilebileceğine inanıyordu. Williams'ın, kruvazör ve muhrip gibi gemiler ile donanmanın güçlendirilmesinin daha uygun olacağı yönünde fikir belirtmesi ve Temmuz 1910'da İngiltere'nin *Swiftsure* ve *Triumph* isimli zırhlı muharebe gemilerini satmayı reddetmesi; Osmanlı İmparatorluğu'nun bu hususta Almanya'ya müracaatıyla sonuçlandı. Aynı yıl Almanya'dan Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti tarafından dört muhrip (*Muavenet-i Milliye*, *Yadigâr-ı Millet*, *Numune-i Hamiyet*, *Gayret-i Vatanîye*) satın alındı ve bu gemilerde Alman subayların görevlendirilmesine karar verildi. Ağustos 1910'da ise Brandenburg sınıfı iki Alman zırhlı savaş gemisi satın alınarak *Barbaros Hayreddin* ve *Turgut Reis* isimleriyle Osmanlı filosuna dâhil edildi. Ocak 1911'de komuta kademesinde herhangi bir hak ve yetkisinin bulunmadığı Bahriye Nezareti tarafından açıkça ifade edilen Williams, tıpkı Gamble gibi görev süresi dolmadan 3 Şubat 1911'de istifa etti.⁵

Williams'ın istifasını müteakip Osmanlı Hükümeti'nin yeni bir bahriye misyonunun görevlendirilmesine yönelik müracaatı İngiliz Hükümeti tarafından olumlu karşılanarak Amiral Arthur Limpus, Osmanlı donanması bahriye müşavirliği görevine getirildi ve kendisinin seçtiği subaylardan oluşan heyeti ile birlikte Mayıs 1912'de görevine başladı. Çalışmada öncelikle Amiral Limpus'un Osmanlı hizmetine alınma süreci değerlendirilmiş ve kendisinden önce aynı göreve getirilen Douglas Gamble ve Hugh Williams ile yaptığı görüşmeler dikkate alınarak İngiliz görevliler ve Osmanlı Bahriye Nezareti arasında yetki alanı hususunda yaşanan problemler analiz edilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde Limpus'un Osmanlı bahriyesindeki hizmet döneminde hazırladığı raporlar dikkate

⁵ Çoker, *a.g.e.*, s. 173-174; Rooney, *Ibid.*, pp. 4-5; Bedirhan, Atabey, *a.g.e.*, s. 135.

alınarak İmparatorluğun bahriye politikası hususunda arz ettiği görüş ve önerilere yer verilmiş ve Osmanlı bahriyesinde görevli subay ve askerlerin eğitimlerine yönelik faaliyetleri değerlendirilmiştir. Son bölümde ise Amiral Limpus'un gayretleriyle 1914'te yürürlüğe konan Bahriye Nezareti Teşkilat Nizamnamesi incelenerek Osmanlı Bahriye Nezareti'nin yeni teşkilat yapısı ortaya konmuştur.

1. Amiral Limpus'un Osmanlı Donanması Hizmetine Alınması

Amiral Williams'ın istifasının ardından Osmanlı Hükümeti'nin İngiltere'den yeni bir ıslah heyetinin gönderilmesine yönelik girişimleri 1912 yılı başlarında gerçekleşmiş ve bu gecikmede 1911'de patlak veren Trablusgarb Savaşı etkili olmuştur. Buna dair ilk teşebbüs, 28 Ocak 1912'de Bahriye Nazırı Hurşid Paşa'nın, acil notuyla Meclis-i Vükela'ya gönderdiği tezkeredir. Burada Williams Paşa'nın kontrat müddetinin 29 Nisan 1912'de sona ereceği ve bahriye dairesinin nizam ve ıslahı ile donanmada görevlendirilecek personelin eğitimi için bir süre daha İngiliz danışma heyetlerine olan ihtiyacın devam ettiği vurgulanıyordu. Bu nedenle Osmanlı donanması hizmetinde iken önemli yararlılıklar göstererek bahriye ümerasının dostluğunu kazanmış olan Amiral Gamble Paşa'nın tekrar hizmete alınması talep edilmiştir.⁶ Londra Sefiri Tevfik Paşa, 20 Şubat 1912'de ilettiği bilgilendirme notunda Amiral Gamble'ın Eylül 1910'da bir seneliğine İngiliz Bahriyesi Akdeniz İstasyonu Altıncı Kruvazör Filosu kumandanlığına tayin edildiğini ve geri dönüşünü müteakip Osmanlı Hükümeti'nde göreve alınması hususunda kendisine bir mektup gönderildiğini ifade etmiştir.⁷ Gamble'ın görevlendirilmesine dair nihai durum 7 Mart 1912'de Londra Sefiri Tevfik Paşa tarafından Hariciye Nezareti'ne iletilmiştir. Gamble'ın teklife verdiği cevabı havi mektubun⁸

⁶ BOA, BEO, 3998-299809-2 (28 Ocak 1912).

⁷ BOA, HR.İD, 1829-55-3 (20 Şubat 1912).

⁸ *"Pek müşfikhane yazılmış olan mektubunuzu aldım. Bu mektubunuzda benim tekrar bahriye müşaviri olarak Osmanlı Devleti hizmetine kabulüm hakkında Hükümetin arzusunun beyan buyuruyorsunuz. Bu hususu birkaç sebepten dolayı maalesef kabul edemeyeceğim. Birincisi İstanbul'un havasıyla imtizac edemediğim için bana verilecek vazifeyi şahsi kanaatimce yerine getiremeyeceğim. Bir de şu anki memuriyetim sona erdikten sonra dışarıda geçirdiğim zaman dört seneye varmış olacaktır ki uzun müddet vatanımda vakit geçirmek istemekteyim. Bundan başka nazar-ı dikkatten uzak tutulmayacak bir manim vardır ki ihtiyarlık vasıl olmuş olan validem ile bir müddet beraber bulunmak hissidir. Bir de dışarıda bir memuriyet ettiğim surette İngiliz Bahriyesinde gelecekte aday olduğum mühim bir mevkiî kaybetmiş olacağım.*

da ilişitirilmiş olduğu yazıda birtakım sebeplerden dolayı Gamble'ın görevi kabul edemediği belirtilerek başka bir amiralin alınması hususunda gerekli teşebbüslerin yapılacağı ve birkaç gün içinde Hariciye Nezareti'ne bilgi verileceği ifade ediliyordu.⁹

Aynı esnada İngiliz Bahriye Nezareti, Gamble'ın yerine Osmanlı Hükümeti'nde görevlendirilmesi için Amiral Arthur Henry Limpus'la görüşmelere başlamıştı. Nitekim 14 Mart 1912'de İstanbul'daki Amiral Williams'ın ekibinde sekreter olarak görev yapan Durman'ın Limpus'a yazdığı mektup, Limpus'un bu teklifi olumlu karşıladığı ve ekibini teşkil etmek için hazırlıklara başladığını gösteriyordu.¹⁰ 22 Mart 1912'de resmî teklif, İngiltere Bahriye Nazırı Winston Churchill tarafından Limpus'a iletildi. Limpus aynı gün yazdığı cevapta Türk Hükümeti'nde bahriye danışmanı olarak görevlendirmekten onur duyacağını belirtiyordu.¹¹ İngiliz Bahriyesinin seçimi, Osmanlı Hükümeti'ne 11 Mart 1912'de bildirildi.¹² Londra Sefiri Tevfik Paşa, Bahriye Nezareti'ni durum hususunda bilgilendirdiği mektubunda İngiliz Hükümeti'nin bu seçiminin reddinin uygun olmayacağını kaydetmiş,¹³ Amiral Limpus'un selefi Gamble Paşa gibi ötekileştirilmemesi, kendisine iyi davranılması ve vazifesini yaparken tam yetki verilmesi hususunda uyarılarda bulunmuş ve Yunanistan Donanması'nı örnek göstererek Yunan filosunun ıslahı ile görevli İngiliz amirale (Amiral Tufnell) tam yetki verildiğine işaret etmiştir.¹⁴ Aynı yazıya eklenmiş olan Limpus'un özgeçmişi;¹⁵ Amiralin özellikle Boer Savaşları

Türkiye'ye ve Osmanlılara karşı muhabbetim bakidir. Bundan dolayı affımı istirham ederim. Douglas Gamble" (BOA, HR. İD, 1829-57-2 (tarihsiz, muhtemelen Şubat-Mart 1912; BOA, BEO, 4020-301445, 3-4-5 (11 Mart 1912).

⁹ BOA, HR. İD, 1829-57-1 (7 Mart 1912)

¹⁰ Durman'dan Limpus'a, RMG, Caird Archive, LIM -7 (14 Mart 1912).

¹¹ Churchill 'den Limpus'a, RMG, Caird Archive, LIM-7 (22 Mart 1912); Limpus'tan Churchill'e, RMG, Caird Archive, LIM-7 (22 Mart 1912).

¹² BOA, HR.İD., 1829-58, 2-3 (11 Mart 1912); BOA, HR. İD, 1819-57-7 (28 Mart 1912).

¹³ BOA, BEO, 414-301206 (13 Mart 1912).

¹⁴ BOA, HR. İD, 1829-58-1 (13 Mart 1912).

¹⁵ BOA, HR. İD, 1829-58-3 (11 Mart 1912). 7 Haziran 1863'te doğan Limpus, Bahriye Mektebi'ne 5 Temmuz 1876'da girdi ve 1882'de Üsteğmen, 1885'te Yüzbaşı, 1898'de Yarbay, 1900'de Albay ve 23 Ocak 1909'da Tümamiral (Mirliva) rütbelerini aldı. 1884-1885 tarihlerinde Doğu Sudan'da yer alan Sevakin'deki bahri ve askerî operasyonlarda *Albacore* gemisinde üsteğmen olarak yer aldı ve Hidivin Bronz Yıldızı adı verilen Mısır madalyonu ile ödüllendirildi. 1899-1900 yılları arasında *Terrible* gemisinin kumandanı

esnasında gösterdiği üstün başarılarla İngiliz Bahriyesinde itibarlı bir konuma sahip olduğunu gösteriyordu. Osmanlı Hükümeti'nde hizmetine alındığı 1912 yılında 49 yaşında, genç ve bir yıllık amirallik deneyimine sahip bir kumandan olarak, Osmanlı donanmasının reorganizasyonu için gerekli bilgi ve tecrübeyi haiz bir kumandan izlenimi vermekteydi.

Londra Sefareti'nin 13 Mart 1912 tarihli yazısına Bahriye Nezareti tarafından olumlu cevap verilmiş ve Amiral Limpus'un Osmanlı donanmasında görevlendirilmesine ilişkin mukavelenamenin Bahriye Birinci Dairesi tarafından Türkçe ve Fransızca olarak hazırlanan taslağı Limpus'a sunulmak üzere Londra'ya gönderilmiştir.¹⁶ Mukavelename taslağı, 1912 Nisan ayının ilk günlerinde Limpus'a ulaştırılmıştır. Yaptığımız araştırma sonucunda bu metni hem Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde hem de İngiliz Ulusal Denizcilik Müzesi Caird Arşivi'nde muhafaza edilen Limpus'a ait evrakta bulduk. Aynı evrakta Türkçe ve Fransızca hazırlanmış mukavelenamenin İngilizce tercümesi de yer almaktadır. Bunlar birbiriyle karşılaştırılmış ve tamamen aynı olduğu saptanmıştır. 16 maddeden oluşan mukavelenamede dikkat çeken maddeler aşağıda belirtilmiştir:¹⁷

olarak Güney Afrika'ya gönderildi ve orada görevli deniz tugayına ikinci kumandan olarak atanarak Colenso Savaşı'nda ve Ladysmith'in kurtarılışı için yapılan çatışmalarda üstün hizmetler gösterdi. 1900'de tekrar *Terrible*'a atanan Limpus, Kuzey Çin'deki operasyonlar boyunca o gemide görevlendirildi ve 1901-1904 yılları arasında Amiral gemisi *Gibraltar*'ın kumandanı olarak Boer Savaşı'nın son safhasında aktif olarak yer aldı. 1 Temmuz 1905'te Mühimmat Komisyonu'na ve sonrasında Mühimmat Araştırma Meclisi'ne üye olarak atandı ve *Albion* gemisinin kumandanlığı görevine getirildiği Ekim 1907'e kadar bu göreve devam etti. 23 Ocak 1909'da Tümamirallik'e terfi etti ve 17 Kasım 1911'e kadar Anavatan filosunda görevlendirildi. Amiralin özgeçmişine, emri altında çalıştığı kumandanların görüşlerini içeren ifadeler de eklenmiştir. Bunlardan biri Boer Savaşı'nda görevli Albay Scott'a ait olup, Donanma başkumandanına gönderdiği mesajda Limpus'u şu sözlerle anlatmıştır: “*Yarbay Limpus, operasyonlar müddetince önemi kanıtlanmış olan top kundaklarının yapımında bana oldukça yardımcı oldu. Gerçekte Yarbay Limpus'un sergilediği enerji ve sıkı çalışma olmasaydı Ladysmith için bu silahlar asla zamanında hazır olmayacaktı. Durban'ın savunmasında otuz top ve beş yüz askerden sorumluydu ve düşmanın bölgeden çekilmesinde gösterdiği başarı ile ne kadar değerli bir subay olduğu kanıtlandı. Deniz tugayı ile birlikte düşmanı takip eden Yarbay, Ladysmith'in güneyindeki tüm operasyonlarda yer aldı. Mevcut durumları göz önünde bulundurarak şu fikri söylemeye cüret edebilirim ki Yarbay Limpus'un ülkesine olan hizmeti, büyük önem taşımaktadır.*”

¹⁶ BOA, BEO, 4020-301445-2 (23 Mart 1912); BOA, HR.İD, 1829-59-1 (27 Mart 1912).

¹⁷ BOA, HR. İD, 1829-58-7 (Tarihsiz, muhtemelen Nisan 1912); Lowther'dan Limpus'a, RMG, Caird Archive, LIM-7 (4 Nisan 1912).

“Madde 1. Amiral, Osmanlı donanmasının yükselişi için donanmada, merkezde ve mekteplerde gerekli olan bahri ve fenni ilerlemeleri meydana getirmek vazifesiyle mükellef olup donanma kumandanı ve fen müşaviridir.

Madde 2. Amiral, çeşitli dallarda uzmanlaşmış dört subay ve bir sekreterden oluşmak üzere heyetini kendisi tayin edecektir. Bu subaylar, donanmada seyir halinde ve donanmanın gerek ikameti ve gerek tamir dönemi müddetince uzmanlık alanlarına dair kurslarda eğitim verecekleri gibi Bahriye Nezareti'nin emriyle poligon, istasyon ve mensup oldukları daire ve şubelerde görevlerini yerine getireceklerdir.

Madde 3. Amiral ile uzman subaylar Osmanlı Devleti hizmetinde buldukları müddetçe Osmanlı subayı gibi bahriye nazırımın emri altında bulunurlar ve rütbelerine mahsus Osmanlı üniforması giyerler.

Madde 15. Osmanlı Devleti ile herhangi bir hükümet arasında savaş vuku bulunduğu zaman taraflardan biri arzu ederse kontrat feshedilebilir. Gerek bu suretle mukavelename feshedildiğinde ve gerek Amiral ve heyetinin İngiltere Hükümeti tarafından her ne sebeple olursa olsun Osmanlı Hükümeti'ndeki görevlerini terk etmeleri emredildiğinde görevi terk ettikleri müddete kadar maaşları ödenir.

Madde 16. Amiral ve heyeti Padişah'a ve Osmanlı Devleti'ne sadakatle hizmet edeceğini; memleketin kanunlarına itaat edeceğini; memur bulunduğu vazifeyi başarılı ile yerine getirmek için her türlü çabayı göstereceğini ve Hükümete ait sırları ifşa etmeyeceğini taahhüt ve yemin eder.”

Mukavelename henüz taslak halinde olduğu için görev müddetinin başlangıç ve bitiş tarihleri ile maaş miktarları boş bırakılmıştır. Limpus'un kendi evrakında bulduğumuz İngiltere İstanbul Büyükelçisi Gerard Lowther'a ait bir mektup, mukavelename taslağının ilk olarak 2 Nisan 1912'de Lowther tarafından incelendiğini göstermektedir. Lowther olumlu olarak değerlendirdiği mukavelename şartlarında birkaç hususun tadil edilmesinin yerinde olacağına dair Hariciye Nazırı Edward Grey'e görüş bildirmiştir. Bunlardan ilki üçüncü maddede yer alan Fransızca “Ministère” (Vekil) kelimesinin “Ministre” (Nazır) olarak değiştirilmesidir. Lowther, Limpus'un sadece bahriye nazırından emir alacak bir pozisyonda olduğunu belirterek, bu düzeltme yapılmadığı takdirde diğer görevlilerden daha alt bir pozisyonda sayılma riski taşıdığını ifade etmiştir. Lowther ayrıca son maddede yer alan “Amiral, Osmanlı Sultanı ve

Osmanlı Hükümeti'ne sadakat yemini eder" ifadesine de dikkat çekerek İngiliz subaylardan böyle bir şey beklenemeyeceğini ve ifadenin "Amiral, Padişah'a ve Osmanlı Hükümetine sadakatle hizmet edeceğine, ülkenin anayasasına ve kanunlarına saygı göstereceğine ve kendisine verilecek işleri başarıyla yürütmek için elinden gelen çabayı göstereceğine söz verir." şeklinde değiştirilmesini uygun görmüştür.¹⁸ Mukavelename, İstanbul'da bulunan Amiral Williams tarafından da incelenmiş ve Williams, birinci maddedeki "Conseiller Technique" (Teknik Danışman) ifadesine dikkat çekerek, bunun bahriye nazırı tarafından bahriye müşaviri unvanından daha alt kademede bir mevki olarak algılandığını, bu iki ifade arasındaki ayırımın kendi hizmet döneminde net bir biçimde ortaya konmadığını ve bu sebeple Limpus'un yetki alanının kısıtlanabileceğini belirtmiştir.¹⁹ 15 Nisan 1912'de İngiliz Bahriyesi Limpus'u kontratı imzalamaması ve yapılması gereken değişiklikler hakkında Türk Büyükelçiliği ile iletişime geçmemesi hususunda ikaz etmiştir.²⁰

1.1. Amiral Limpus'un Görevlendirme Sürecinde Osmanlı Bahriye Nezareti'nin Tutumu ve Yetki Alanı Problemi

Mukavelename şartları bu şekilde müzakere edilirken Limpus, 3 Nisan 1912'de Türk Büyükelçiliğine başvurarak 30 Nisan'da İstanbul'a varacağını bildirmiş ve hali hazırda orada bulunan sekreter haricindeki İngiliz heyetinin bir müddet daha orada kalmalarını talep etmiştir.²¹ Aynı gün Hariciye Nezareti tarafından Bahriye Nezareti'ne iletilen bu talep,²² Bahriye Nazırı Hurşid Paşa tarafından reddedilmiştir.²³ 8 Nisan'da ise

¹⁸ Lowther'dan Edward Grey'e, RMG, Caird Archive, LIM-7 (2 Nisan 1912). Lowther, mektubunda ayrıca 3. maddeyle ilgili değişikliğe Hariciye Nazırı Asım Bey'in itiraz ettiğini, kontratın onaylandığını ve düzeltme yapılmasının zor olacağını belirttiğini eklemiştir.

¹⁹ Williams'dan Lowther'a, RMG, Caird Archive, LIM-7 (2 Nisan 1912).

²⁰ Limpus'tan Nicholson'a, RMG, Caird Archive, LIM-7 (15 Nisan 1912); Nicholson'dan Limpus'a, RMG, Caird Archive, LIM-7 (17 Nisan 1912).

²¹ BOA, HR. İD, 1829-60-1 (3 Nisan 1912).

²² BOA, HR. İD, 1829-60-3 (3 Nisan 1912).

²³ BOA, HR. İD, 1829-60-1 (4 Nisan 1912). Hurşid Paşa, Hariciye Nezareti'ne gönderdiği yazıda, Amiral Limpus'un İstanbul'a varışında oradaki İngiliz heyetiyle karşılaşacağını ve o ana kadar ki durumu tetkik ederek bu hususta bir fikir sahibi olacağını, bunda bir sakınca olmamasına rağmen Bahriye Nezareti'nce Limpus'un heyetini oluşturacak İngiliz subayların yeni kişiler arasından seçilmesinin fevkalade önemli olduğunu ve bunun Londra Sefiri Tevfik Paşa tarafından münasip bir dille Limpus Paşa'ya izah edilmesi

Hurşid Paşa, Limpus'un Osmanlı bahriyesindeki görev ve yetkilerinin açıklandığı talimatnamenin, Limpus İstanbul'a vardıktan sonra kendisine iletilmesi fikrinden vazgeçildiğini, Hariciye Nezareti'nin Amiral Limpus'a tam yetki verilmesi yönünde yaptığı uyarıların ancak Limpus talimatnameyi İstanbul'a gelmeden inceleyip onaylaması halinde icraya konabileceğini kaydetmiştir. Bahriye Nezareti tarafından hazırlanan talimatname 8 maddeden ibaret olup,²⁴ Bahriye Nazırı'nın talebinin aksine Limpus İstanbul'da geldikten sonra 6 Haziran 1912'de kendisine iletilmiştir.²⁵ Buna göre Amiral Limpus, Bahriye Nezareti'nin fen müşaviri ve donanma kumandanı olmak üzere iki vazife ile görevlendirilmiştir ve bu unvanlara ait görevler ayrı ayrı açıklanmıştır.²⁶ Bu görevler haricinde Amiral, donanma ve okul gemisinin senelik seyir programını Bahriye Birinci Dairesi ile birlikte düzenleyecek ve görevi esnasında talimatname gereğince icrasını teklif ettiği meseleler hususunda Nazır tarafından verilen emirleri yerine getirmekle mükellef tutulacaktır. Bu esnada Times Gazetesi'nde, İstanbul muhabirinin ilettiği telgraf çerçevesinde yayınlanan bir yazı, bu ihtilafın yabancı basın tarafından da hissedildiğini ortaya koyarken Hariciye Nezareti ile Bahriye Nazırı arasında ufak çapta bir krizin yaşanmasına sebep olmuştur.

gerektiğini bildirmiştir.

²⁴ BOA, BEO, 4031-302298-3 (8 Nisan 1912).

²⁵ Bahriye Nazırından Limpus'a, RMG, Caird Archive, LIM-100 (6 Haziran 1912).

²⁶ *Fen müşaviri olarak görevleri*: Amiral, Bahriye daireleri, Tersane-i Amire, fabrikalar, havuzlar, Bahriye Mektebi ve bahriye askerlerini teftiş ederek güncel nizamnamelere uygun hale getirilmesi zaruri hususlar ile talim, eğitim ve uygulama gibi konulardaki eksiklikleri Bahriye Nezareti'ne bildirmeksizin derhal düzenleyecek ve süreç hususunda Bahriye Nazırı'nu bilgilendirecektir. Subay ve askerilerin talim ve eğitimleri için Amiralın maiyetindeki İngiliz subaylar tarafından uzmanlık alanlarına göre kurslar düzenlenecek ve mektepler düzenli olarak teftiş edilecektir. Ayrıca okul gemisi merkezde iken eğitim ve talimleri teftiş edilecek, eksiklikler saptanarak programları değiştirilip düzenlenecektir. Kurslar, mektepler ve okul gemisinde yapılacak imtihanlar esnasında amiral bizzat veya diğer İngiliz subaylarla birlikte hazır bulunarak öğrencilerin liyakatlerini teftiş edip rapor hazırlayacaktır. *Donanma kumandanı olarak görevleri*: Amiral tarafından kararlaştırılan bahriye manevraları, muavin ve donanma erkân-ı harbiye heyeti ile gemi süvarilerine izah edilecek ve bu manevra ve talimlerin icrası, Amiral tarafından idare ve kontrol edilecektir. Amiral, bunların neticesi hakkındaki görüş ve önerilerini içeren bir donanma muhturası hazırlayacak ve bunu bütün gemilere bildirecektir. Donanmayı oluşturan gemiler için gerekli görülen tamirat ve tadilat hususunda gemi süvarileri tarafından verilecek tamirat listelerini kontrol edecek ve onayladıktan sonra Nezarete ileticektir. Donanma merkezde bulunmadığı ve Bahriye Nezareti tarafından başka bir emir verilmediği sürece Amiral, donanmada bulunacaktır (BOA, BEO, 4031-302298-3 (8 Nisan 1912)).

Makale, “Yerel basın son zamanlarda Osmanlı bahriyesinin reorganizasyonu ve güçlendirilmesine büyük önem vermiş olsa da, Türk bahriye otoritelerinin mevcut politikalarının, bu vatansever hedefe katkıda bulunup bulunmayacağı şüpheli olabilir.” sözleriyle başlamaktadır. Devamında Osmanlı bahriyesi hizmetine yeni atanan Amiral Limpus’un halen İstanbul’da bulunan Williams ve ekibinin tecrübelerinden yararlanmak adına kendi emri altında bir müddet daha İstanbul’da kalmalarına izin verilmesini rica ettiği, bu talebin Bahriye Nezareti tarafından önce kabul edilip sonradan reddedilmesi üzere ekibin Nisan ayı sonunda İngiltere’ye geri döneceği belirtilmiştir. Türk hükümetinin bu tavrının, Amiral Douglas Gamble’ın mücadele etmek zorunda kaldığı engellerin aynısı ile karşılaşacak olan yeni bahriye danışmanının yaşayacağı zorluklara büyük ölçüde katkıda bulunacağından endişe duyulması gerektiği vurgulanmıştır. Limpus’un görev yeri ise; “yerel koşullara ait malumatın mesleki yeterlilik kadar önemli ve entrikanın yoğun olduğu bir yer” olarak tanımlanmıştır. İstanbul muhabiri, Osmanlı Bakanlıklarındaki bu belirgin eğilimin, İngiliz bahriye personelinin verimliliğindeki herhangi bir azalmayla muhtemelen tetikleneceğini ve Osmanlı Bahriyesi tarafından Alman uzmanların takdiminin ciddi bir şekilde ele alındığının da unutulmaması gerektiğini belirtmiştir.²⁷ Makalenin yayınlanmasının ardından Londra Sefiri Tevfik Paşa Hariciye Nezareti’ne bir yazı göndererek tepkisini dile getirmiştir:²⁸

“İngiltere Bahriyesinin en seçkin amirallerinden biri olan Amiral Limpus’un Osmanlı bahriyesindeki görevinde başarılı olabilmesi için kendisine tam yetki verilmesi gerektiği, bu hususta Yunanistan donanmasından ibret alınması ve maalesef Amiral Gamble’a gösterilen muamelenin tekrarı sonucu yeni amirali de İstanbul’dan kaçırarak hatalardan çekinilmesinin gerekliliğini daha evvel tarafınıza iletmişim. Bu babda Times Gazetesi İstanbul muhabiri tarafından son zamanlarda gönderilmiş bir telgrafname bunu manidar bir biçimde izah ediyor. İngiliz amiraline birtakım sebepler öne sürerek tam yetki vermektan imtina edilmesi ve bahriye erkânının Amiral maiyetindeki İngiliz subayların yetki ve malumatlarına dair eleştiride bulunmaları Osmanlı

²⁷ The Times, p. 5, 13 Nisan 1912.

²⁸ BOA, HR. ID, 1829-58-8 (16 Nisan 1912).

bahriyesinin ıslahı ve yükselişi amacına mani olmaktan başka İngilizleri de kıracak ve öfkeliendirecektir. Bu konunun önemi oranında nazar-ı dikkate alınmasını rica ederim.”

Londra Sefareti, Times'ın 15 Nisan 1912 tarihli sayısında bir düzeltme metni yayınlatarak Amiral Limpus'un talebinin Osmanlı Bahriyesi tarafından dikkate alındığını; sözleşmeleri biten ve Osmanlı bahriyesine yaptığı hizmetler, Osmanlı Hükümeti tarafından büyük takdir kazanan görevlilerin yerine kendi personelinin seçmesinin istendiğini ifade etmiştir.²⁹ 22 Nisan'da İngiltere Büyükelçisi Lowther, İngiltere Hariciye Nezareti'ne bir telgraf göndererek Williams ve heyetinin İstanbul'da kalmaması ve Amiral Limpus'un gidiş tarihini erteleyerek Williams ile İstanbul'da karşılaşmamasının uygun olacağını iletmıştır. İngiliz Bahriyesi, bu durumu Limpus'a da bildirmiş ve sebeplerine ilişkin bir açıklama yapılmadığı kaydedilmiştir.³⁰ Kontratın imzalanmaması Osmanlı Bahriye Nezareti'ni endişelendirmiş olacak ki Londra Sefaretinden bu hususta bilgi verilmesi istenmiş ve Sefaretten Limpus'a 25 Nisan'da bir mektup gönderilerek imzaların İstanbul'da atılacağı hususunda teyit alınmıştır. 27 Nisan'da Orient Express ile yola çıkacak ve 30 Nisan'da İstanbul'a varacak olan³¹ Amirale refakat etmek üzere Hukuk Müşaviri Reşit Bey'in görevlendirildiği de eklemiştir.³²

²⁹ *The Times*, p. 3, 15 Nisan 1912. Bahriye Nazırı Hurşid Paşa 28 Nisan 1912'de Hariciye Nezareti'ne gönderdiği yazıyla Londra Sefareti'nin tepkisine cevap vermiştir: “Bahriyemiz çeyrek asırdan beri İngiliz subaylardan bahri ilim ve fenne dair birçok kazanım elde etmiş olup son üç sene zarfında gerek Amiral Gamble'dan ve gerek Williams Paşa ve maiyetlerindeki subaylardan pek çok istifade edilmiştir. Ve özellikle Amiral Gamble'ın, Hükümetin en müşkül bir zamanında bahriyemiz için göstermiş olduğu gayret ve fedakârlıklar takdire şayan olup bahriyemizde unutulmaz bir hatıra bıraktığı aşikâr bulunmuştur. Osmanlı Bahriyesi, Amiral Gamble'ı Dersaadet'ten kaçırarak derecede gücendirecek bir harekette katiyen bulunmamıştır. Son dört sene zarfında geçirdiğimiz ve bahriyemiz için son derece önemli bir devreye ve edinilen tecrübelerle göre Amiral Limpus'un bahriyede görevlendirilmesi uygun bulunmuştur. Tam bir emniyet, güven ve başarı ile kendisinin bahriyemizi ilerleteceğini ümit etmekteyiz. Times gazetesinin Dersaadet muhabirine atfen yazılmış olanlar uydurma ve yalan sözlerden ibarettir. Amiral Limpus'a gerekli hürmet ve saygı gösterilecek ve kendisini kırarak bir harekette bulunulmayacaktır (BOA, HR. İD, 1829-58-6, (28 Nisan 1912).

³⁰ Nicholson'dan Limpus'a, RMG, Caird Archive, LIM-7 (22 Nisan 1912).

³¹ Limpus'tan Cevat Bey'e, RMG, Caird Archive, LIM-8-1, (9 Mayıs 1912). Amiral, yola çıkmadan evvel Williams Paşa'dan “ipuçları” başlıklı bir mektup almıştır. 30 Nisan 1912 tarihli bu mektuba göre; İstanbul'da İtalyan Savaşı'nın etkisiyle İtalya'nın müttefiki olan Almanya'nın etkisi büyük düşüş göstermiş ve İngiliz etkisi yükselmiştir. Williams bu nedenle Limpus'un görevinin daha net tanımlanacağını ve yaşadığı

Amiral Limpus, 4 Mayıs 1912'de İstanbul İngiltere Büyükelçisi Lowther'a gönderdiği mektupta kontratın ilk maddesine atıf yaparak görevinin "bahriye danışmanı" olarak değiştirilmesinin uygun olacağını, mümkün olmadığı takdirde "teknik danışman" unvanını almak için de hazır olduğunu belirtmiştir. Maaşların İngiliz sterlini olarak ve kendisi için 3000 ve dört kişiden oluşan ekibinin tümü için 3200 sterlin oranında belirlenmesinin uygun olacağını ve iyi bir diyalog kurduğu Hurşid Paşa'yı da bu hususta bilgilendireceğini iletmıştır.³³ Büyükelçilik 6 Mayıs'ta Hariciye Nezareti'ne yazdığı yazı ile Amiral Limpus'un heyetini oluşturan

tecrübelerin tekrarlanmayacağını ümit ediyordu. Donanmada iki veya üç ferik rütbeli amiral bulunduğunu ve Limpus'un bu sebeple bunları kendisinin üstü olarak düşünebileceğini belirten Williams, bunun yanlış olacağını zira rütbenin burada bir şey ifade etmediğini altını çizmişti. Bahriye Müsteşarı Rüstem Bey'in ne kendisi ne de ekibiyle iyi anlaşamadığını ancak İngiltere'nin etkinliğinin artmasına paralel olarak Limpus'a yardımcı olacağını düşündüğünü eklemişti. İşler ümitsiz durumda olduğundan bütçede geçen yıl kesinti yapılmıştı ve 1912 senesi bütçesi neredeyse tüm zamanların en kötü bütçesiydi. Az ya da çok ilerleme kaydedilmiş olan ve devam eden projeler ise İzmit Tersanesi, torpido poligonu, Bahriye Dairesinin reorganizasyonu, bazı deniz askerlerinin hizmet sürelerinin arttırılması, yeni savaş gemileri için mühendislerin eğitimi, çıraklık projesi ve eski gemilerin satımı olarak sıralanıyordu (Williams'tan Limpus'a, RMG, Caird Archive, LIM-7, (30 Nisan 1912).

³² Cevat Bey'den Limpus'a, RMG, Caird Archive, LIM-7, (25 Nisan 1912). Amiral Limpus'un İstanbul'a varışından hemen önce Londra Sefareti, Hariciye Nezareti'ne de bir yazı göndererek İngiliz Hariciye Nezareti ve Bahriye Dairesi tarafından kontratta değişikliği istenen hususlar hakkında görüş bildirmiştir. Londra Sefiri Tevfik Paşa, Limpus ile bu hususta iletişime geçildiği ve Amiralin İstanbul'a gittiğinde Bahriye Nazırı ile görüştüktan sonra imzaların atılacağı hususunda bilgi verdiğini kaydetmiş ve süregelen ikazlarını yenilemiştir: *"Cana yakın kişiliğinin yanı sıra, Amiral Limpus İngiliz donanmasının en seçkin subaylarından biri olup gelecekte İngiltere Bahriye Nazırı ve Anavatan Filosu kumandanı olması muhtemeldir. İngiltere Hükümeti onun gibi bir danışman seçmekle bize olan dostluğunu kanıtlamıştır. Bu nedenle Sızden ve Bahriye Nazırından bahriyemizin yararı için bize donanmamızın reorganizasyonu için gelmiş olan Amiral Limpus'a en büyük hareket özgürlüğünü vermenizi ve kendisini "Teknik Danışman" veya "Bahriye Danışmanı" unvanı gibi gereksiz tartışmalarla engellememenizi rica ediyorum. Kendisi bana şahsi olarak urvana hiç önem vermediğini ve tüm çabasını ve zekâsını, kendisine düşen görevi yerine getirmeye, yani donanmamızı Osmanlı İmparatorluğu gibi büyük bir millete yakışacak üstün bir zemine oturtmaya adayacağını söyledi. Kısacası, Size ve Osmanlı Hükümeti'ne Amiral Limpus görevini icra ederken, miadını doldurmuş bürokrasinin yarattığı sayısız engel ve zorluklar olmaksızın, istediği tüm imkânları sağlayarak ve kendisini mümkün olduğunca özgür bırakarak yardımcı olmanız hususunda ısrar ediyorum. İngiliz danışmanın üstlendiği vazife ile kısa sürede donanmasına bu kadar büyük bir gelişme kaydettiren Yunanistan örneği bize de ilham vermelidir."* (BOA, HR. İD, 1829-64 (25 Nisan 1912).

³³ Limpus'tan Lowther'a, RMG, Caird Archive, LIM-7 (4 Mayıs 1912).

İngiliz subayların isim listesini takdim etmiştir. Buna göre Limpus başkanlığındaki İngiliz ıslah heyetini oluşturan subayların isimleri Alan E. Stack (sekreter), Arthur L. Ashby (gemi kumandanı), Frank Elliot (topçu zabiti) ve Guy W. Hallifax (torpido zabiti) olarak sıralanmaktaydı. Limpus ile birlikte İstanbul'a gelen Stack haricindeki subaylar Mayıs ayı içinde İstanbul'a ulaşmış olacaktı.³⁴ Böylelikle Amiral Arthur Limpus'un Osmanlı Bahriyesinde görevlendirilmesine dair kontratın imzalanması haricinde tüm işlemler tamamlanmıştır.

Londra Sefareti'nin çabaları 21 Mayıs'ta Bahriye Nezareti'nin değişiklikler hususunda onay vermesiyle sonuçlanmış;³⁵ tadil edilip son şekli verilen ve 21 Mayıs'ta bir irade ile akdi onaylanan kontrat,³⁶ 25 Mayıs 1912 tarihinde Limpus Paşa ve Bahriye Nazırı Hurşid Paşa tarafından imzalanmıştır.³⁷ Yapılan değişiklikler genel olarak değerlendirildiğinde İngiliz Bahriyesinin 17 Nisan 1912'de Amiral Limpus'a gönderdiği değişiklik önerileri ile birebir aynı ifadeleri haiz olduğu görülmüştür.³⁸ Osmanlı Hükümeti'ni, kontrat taslağında yer alan Londra Sefiri Tevfik Paşa'nın yerine Bahriye Nazırı Hurşid Paşa temsil etmiş ve birinci maddede yer alan "fen müşaviri" ibaresi "umur-ı bahriye müşaviri" olarak değiştirilmiştir. Yedinci maddede yer alan görev müddeti 30 Nisan 1912-30 Nisan 1914 tarihleri olarak belirlenmiş ve dokuzuncu madde yer alan maaşlar hususunda Amirale senelik 3000 İngiliz sterlini ve İngiliz heyetini oluşturan sekreter ve subaylara senelik toplam 3200 İngiliz sterlini ödenmesi kararlaştırılmıştır. Bu meblağın ekip içerisinde tevzii hususu Limpus'un tasarrufuna bırakılmış ve Bahriye Nazırı tarafından onaylanacağı ifade edilmiştir. On beşinci madde değiştirilmemiş, İngiltere Bahriyesinin önerisine paralel olarak yeni bir ekleme yapılmıştır. Buna göre; Osmanlı Devleti ile başka bir devlet arasında savaş vuku bulduğunda Amiral ve diğer İngiliz subaylar donanmada istihdam edilmeyecek; savaş ile ilgili olmayan vazifeler ve eğitimle ilgili hususlarda görevlendirilecektir. Mukavelenamedeki son değişik ise on

³⁴ BOA, HR.İD, 1829-66-2 (6 Mayıs 1912); BOA, HR.İD, 1829-66- (15 Mayıs 1912).

³⁵ BOA, İ.BH, 11-25-2 (21 Mayıs 1912).

³⁶ BOA, İ.BH, 11-25-6 (21 Mayıs 1912).

³⁷ RMG, Caird Archive, LIM-100 (25 Mayıs 1912).

³⁸ Nicholson'dan Limpus'a, RMG, Caird Archive, LIM-7 (17 Nisan 1912).

altıncı madde yer alan “yemin eder” ibaresinin çıkarılması ve sadece “taahhüt eder” ibaresinin bırakılmasıdır.³⁹

5 Haziran 1912’de mukavelename, Meclis-i Mahsus’da müzakere edilerek onaylanmış;⁴⁰ 6 Haziran’da ise “Limpus Paşa’nın Sureti İstihdamına Dair Nizamname-i Hususi” yürürlüğe konmuştur. 13 maddeden oluşan nizamname, 8 Nisan 1912’de Bahriye Nezareti tarafından hazırlanan görev talimatnamesi ile benzer özellikler taşısa da farklı maddeleri de havi olup kontratta vücuda getirilen değişiklikler buraya da yansıtılmıştır. Buna göre; Bahriye Nazırının umur-ı bahriye müşaviri olan Limpus Paşa, donanma kumandanı olmasının yanı sıra bahriye dairesinde görevli efradın bilgi ve becerilerinin artırılması, savaş gemilerinin etkin kılınması ve bahriye dairesinin her an savaşa hazır bir halde bulundurulmasını sağlamakla mükelleftir. Donanma, tersane ve Bahriye Nezareti’nin etkinliğini arttırmak için gerekli gördüğü her tedbiri nazıra rapor edecek; müzakere edildikten sonra rapor, nazır tarafından Bab-ı Ali’ye arz edilecek, onaylanıp hakkında bir irade yayınlanırsa icrası Limpus Paşa’nın nezaretinde gerçekleşecektir. Amiral, Bahriyeye ait tüm birimleri teftiş edecek ve daire başkanları veya gemilerdeki en yetkili subaylara her husus hakkında emir verecektir. Vereceği derslere bahriye ümerasını davet edecek, kara ve deniz kuvvetlerinin etkinliği müşterek hareket etmelerine bağlı olduğundan bu hususu daimî surette subaylara telkin edecektir.⁴¹

2. Amiral Limpus’un Osmanlı Donanmasındaki Hizmet Dönemi

2.1. Bahriye Politikası ve Eğitim

1912 yılı Mayıs ayında Osmanlı donanmasında göreve başlayan Amiral Limpus’un 11 Mayıs’ta İngiltere Bahriye Nazırı Winston Churchill’e gönderdiği mektup, Osmanlı bahriyesinin içinde bulunduğu durumu gözler önüne sermektedir:⁴²

“Bana zor bir görev verdiniz lakin hiç şüphe yok ki yapılabilecek bir şeyler de mevcut. Bana öyle geliyor ki, ilk adım danışmanlık yapmaya geldiğim kişilerin güvenini kazanmak olmalı. Buradaki ortamım tek kelimeyle

³⁹ BOA, İ.BH, 11-25-2 (21 Mayıs 1912).

⁴⁰ BOA, İ.MMS, 152-11-2 (5 Haziran 1912).

⁴¹ BOA, İ.MMS, 152-11-4 (6 Haziran 1912); *The Levant Herald*, s. 1, 12 Haziran 1912.

⁴² Limpus’tan Churchill’e, RMG, Caird Archive, LIM-8-1 (11 Mayıs 1912).

gülinç. Tersaneyi bir görseniz! Bahriye bütçesinin giriş faslını bir okuyabilseniz! Bahriye Binasının girişini bir görebilseniz! Meşrutiyet'in ilanından beri biz şimdi sanırım onuncu Bahriye Nazırı ile birlikteyiz. Nazır, burada olduğu için memnunum ancak üzülererek söylemeliyim ki savaş bittikten sonra görevine devam etmesi pek mümkün görünmüyor. İzlenimim şu ki burayı idare etmenin yolu tüm yıkıntıları bir araya getirip fark edilmelerini sağlamak olacaktır.”

Düşüncelerini Bahriye Nazırı Hurşid Paşa ile de paylaşmak amacıyla 14 Mayıs 1912'de bir rapor sunmuştur. Amirale göre; var olan en büyük sorun karar mekanizmasının başı konumundaki nazırların sık sık değiştirilmesiydi. Yeni atanan görevlilerin, Nezaretin işleyişini kavramakla geçirdikleri dönem büyük zaman kaybına yol açıyordu. Nasıl bir bahri güce sahip olunması gerektiği konusu netliğe kavuşturulmamıştı ve inşası İngiltere'de devam eden savaş gemisinin (*Reşadiye*) 1913 yılı Ağustos ayında hazır olması bekleniyordu. Bu nedenle bu gemi için acilen tamir ve bakım tesislerinin hazır edilmesi ve geminin mürettebatını oluşturacak subayların ve buhar makinesi için de mühendislerin yetiştirilmesi gerekiyordu.⁴³ Limpus Paşa, 19 Mayıs 1912 tarihli ikinci raporunda ise kara ve deniz kuvvetlerinin iş birliğinin önemine dikkat çekmiştir. Bahriye ve ordunun iş birliğinin devamlılığını sağlamak açısından bahriye ümerasından seçilecek subayların Harbiye Mektebi'nin derslerine ve Harbiyeli subayların da Bahriye Mektebi'ndeki belirli derslere alınması faydalı olacaktı. Bu iki harp okulunun birleşik tatbikat yapmaları ve Bahriye Mektebi programına strateji, taktik, uluslararası hukuk, ekonomi ve askerî tarih derslerinin eklenmesi gerekiyordu.⁴⁴

⁴³ Limpus'tan Hurşid Paşa'ya, RMG, Caird Archive, LIM-8-1 (14 Mayıs 1912).

⁴⁴ Limpus'tan Hurşid Paşa'ya, RMG, Caird Archive, LIM-8-1, (19 Mayıs 1912). Amiral Limpus'un hizmete alınması Türk basını tarafından da ilgiyle takip ediliyordu. 18 Mayıs 1912'de Tanin Gazetesi'nde yayınlanan bir makale, donanmanın güçlendirilmesi amacıyla Limpus'a olan güvenin yanı sıra Osmanlı vatandaşlarının desteğinin de önemine vurgu yapıyordu: “İngiliz Amiralinden Osmanlı onurunu koruyabilecek bir bahriye projesi istemeliyiz. Bu proje ne kadar büyük olursa olsun, vatanseverliğimiz ve kararlılığımız da bir o kadar büyük olmalıdır. Kapsamı cesaretimizi kırmamalı, aksine bizi heyecanlandırmalıdır. Ancak taahhüt yeterli değildir. Güçlü bir filo, büyük ulusal fedakârlıklar, muazzam masraflar gerektirir. Yapabileceğimizi hissediyorsak, geri adım atmayalım. Diyelim ki donanmamız denizlerdeki şerefimizin teminatı olacak. Ancak, bununla başa çıkacak kadar enerjik hissetmiyorsak; düşmanı kapularımızda görmek, limanlarımızı küstahça bombalamaları ve

27 Mayıs'ta korvet kumandanı mühendis G. Moore ile iletişime geçen Amiral Limpus, onun da ekibine dâhil olması için İngiliz Bahriyesinden gerekli iznin alındığını kaydetmiş ve başlıca görevinin filodaki subay ve askerlerin eğitimi olduğunu kaydetmiştir.⁴⁵ Böylelikle İngiliz ıslah heyetini oluşturan subayların sayısı 5'e yükselmiştir. Ertesi gün de Londra Sefaretini mukavelenamenin imzalandığı hususunda bilgilendirmiş ve ekibinden Korvet Kumandanı Hallifax Bey'in 18 Mayıs'ta İstanbul'a vardığını; Fırkateyn Kumandanı Asby Bey'in 3 Haziran'da ve Korvet Kumandanı Elliot Bey'in 1 Haziran'da İstanbul'da olacağını belirtmiştir.⁴⁶ Limpus, Osmanlı Hükümeti üzerinde İngiliz etkisinin artmasını istiyordu. Bu durum donanmanın reorganizasyonu için geliştireceği projelerin de uygulamasını kolaylaştıracaktı ancak görevinin ilk döneminde bu açıdan en temel zorluğun bütçe sıkıntıları olduğu görülmektedir. Bu durum, 9 Haziran 1912'de Bahriye Nazırı Churchill'e gönderdiği mektuba da yansımıştır:⁴⁷

“Buraya geldiğim günden beri güvenlerini kazanmaya başladığımı hissediyorum. Bana yavaş yavaş da olsa daha fazla icra yetkisi veriliyor. Önümüzdeki üç veya dört sene zarfında yardıma olan ihtiyaçları devam edecek ve sahip olunan bütçe kayda değer bir zorluk. Bu sorunla yakın zamanda yüzleşecekler ve kanımca kendileri için para toplayacaklar. Muhakkak ki biri onlara finansal açıdan yardım edecek, mühim olan ise bunu kimin yapacağı ve açık ki bu yardım bir şey beklenerek yapılacak. Buradaki ortam hala gülünç lakin insanlar bu zengin ama gelişmemiş ülkenin kalkınması ve mevcut bozulmaların düzeltilmesi adına bir amaç ve kararlılığa sahip görünüyorlar. Onlara kim yardım edecek?”

Limpus Paşa, bu yardımın İngiltere tarafından yapılmasının İngiltere açısından faydalı olacağını düşünüyordu. 1 Haziran'da İstanbul'a varan ve gelmeden evvel Asby Bey ile birlikte inşa halindeki *Reşadiye* gemisini ziyaret eden Elliot Bey'in verdiği rapor, inşaatın yolunda gittiğini

gemilerinin koruması altında topraklarımıza çıkmaları bizi hiç aşığlamıyorsa, hiçbir şey yapmayalım. Güçlü bir donanmaya sahip olmak için özel bir vergiye ihtiyacımız var. Yıllık iki milyon sterlin tutarında özel ve ek bir fasıl ile Bahriye Nezareti, İzmit'te büyük bir tersane kurarak dretnot siparişi verebilecek.” (RMG, Caird Archive, LIM-8-2 (18 Mayıs 1912).

⁴⁵ Limpus'tan Moore'a, RMG, Caird Archive, LIM-8-1, (27 Mayıs 1912).

⁴⁶ Limpus'tan Cevat Bey'e, RMG, Caird Archive, LIM-8-1, (28 Mayıs 1912).

⁴⁷ Limpus'tan Churchill'e, RMG, Caird Archive, LIM-8-1, (9 Haziran 1912).

gösterirken herhangi bir gecikmenin önlenmesi adına Bahriye Nezareti'nden bir talimat gönderilmesi gerektiğine işaret etmiştir.⁴⁸ 3 Haziran'da Asby Bey İstanbul'a varmış ve Limpus Paşa tarafından kendisine bir talimatname verilmiştir. Buna göre; Asby, beş kişiden oluşan İngiliz misyonunun karada ve denizdeki amiri olarak Limpus Paşa'nın yokluğunda kendisinin yerine geçerek Sekreter Stack Bey ile iş birliği içerisinde mevcut işlerin yürütülmesini sağlayacaktır. Donanma programı paralelinde Lloyds Sinyal İstasyonu'nun tesisi ve personelin eğitimi ile ilgili düzenlemelerin idaresinden sorumlu olacak ve bir Navigasyon Mektebi'nin kurulmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirecektir. Limpus, Asby Bey nezdinde tüm İngiliz heyetine hitaben kaleme aldığı bu talimatnamede dilin Türk ve İngiliz görevliler arasındaki en büyük bariyer olduğunu ancak sabır ve dikkat ile bu sorunun aşılabileceğini belirtmiş ve Türklere bir şeyler öğretmeye gelen İngilizlerin, onlardan da öğrenecek çok şey olduğunu unutmamaları gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁹

Amiral Limpus, Moore Bey haricinde ekibini oluşturan üyelerin hepsi görevine başladıktan sonra donanma programının boyutu hususunda bir rapor hazırlayarak Hurşid Paşa'ya sunmuştur. Bir önceki raporunda nasıl bir deniz gücüne sahip olunması gerektiği sorusunun ülkenin dış politikasına bağlı olduğunu hatırlatan Limpus, Türkiye'nin sahip olması gereken bahri dış politikayı şu maddelerle açıklamıştır:⁵⁰

- Türkiye agresif bir tutum izlemek ya da yeni bir toprak elde etmek niyetinde değildir. Ancak şu an sahip olduğu toprakları, hukuki haklarını ve çıkarlarını dışarıdan gelecek bir tecavüze karşı korumak zorundadır.
- Türk donanması kesinlikle Yunan Donanmasından daha güçlü olmalıdır.
- Türk donanması, uzun müddet boyunca İtalya ve Avusturya donanmaları üzerinde üstünlük kurmayı ümit edemez. Ancak donanma o kadar güçlü olmalıdır ki İtalya ve Avusturya, Akdeniz veya Kızıldeniz kıyılarına askerî birlik göndermenin tehlikesinin

⁴⁸ Limpus'tan Hurşid Paşa'ya, RMG, Caird Archive, LIM-8-1, (2 Haziran 1912).

⁴⁹ Limpus'tan Asby'e, RMG, Caird Archive, LIM-8-1, (4 Haziran 1912).

⁵⁰ Limpus'tan Hurşid Paşa'ya, RMG, Caird Archive, LIM-8-1, (5 Haziran 1912).

farkına varmalı ve Türk donanması ile karşılaşp yenene kadar bunun imkânsız olacağını düşünmelidir.

- Aynı şekilde, donanmamızın gücü, Rusya'nın Karadeniz üzerinden asker göndermesini tehlikeli hale getirecek kadar etkili olmalıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bu gereksinimler karşısında bahri politikasının tekrar ele alınması gerektiğini savunmuş ve 1 Nisan 1912'de arz edilen donanma programının ihtiyaç duyulandan daha geniş kapsamlı olduğunu vurgulayarak birtakım değişiklikler önermiştir. Buna göre; programda teklif edilenin aksine donanmanın altı değil dört adet zırhlı savaş gemisi ile takviye edilmesi yeterlidir. İzmit'te inşa edilecek yeni deniz üssü için havuz ve tersane inşası zaruridir ve acilen özel bir okul gemisi inşa edilmelidir. Program küçültülse bile bütçesi hala büyük boyutta olacağı için bahriye bütçesine ek bir madde halinde ilave edilmeli ve donanmanın sürekli artan ihtiyaçları göz önünde tutularak yeterli oranda belirlenmelidir. Programın öncelikli hedefi İngiltere'de inşa edilen gemi ve yeni deniz üssünün tesisi olarak belirlense de Limpus'a göre personelin talim ve eğitimi ile filoda var olan gemilerin tamir ve bakımlarının mümkün olan en iyi şekilde tatbiki hayati önem arz ediyordu. Bu sebeple bütçeden bu konular için de yeterli oranda pay ayrılması gerekiyordu.⁵¹

Bu amaç doğrultusunda 3 Haziran 1912'de heyetiyle birlikte Bahriye Mektebi'ni ziyaret ederek Bahriye Nazırı Hurşid Paşa'ya bu hususta bir rapor sunan Limpus Paşa, mektepteki günlük yaşamı tam anlamıyla gözlemleyebilmek ve bir hazırlık yapılmasına mani olmak amacıyla haber vermeden gittiğinin altını çizmiştir. Mektep hakkındaki bilgisinin 1909'da Gamble Paşa'nın verdiği rapora dayandığını belirten Amiral, mektebin şu anki vaziyetiyle 1909'daki durumuna nazaran ilerleme kaydettiğini ve Sermed Bey ile Holland Bey'in oldukça uyumlu çalıştığını sözlerine eklemiştir. Limpus'a göre Bahriye Mektebi'nin başarısı büyük ölçüde öğrencilere aşılana ruha ve eğitime bağlıydı ve orada yapılacak reformlar, bahriye hizmetinin karakterini ve verimliliğini hayati bir şekilde etkileyecekti. Öğrenciler mektebe 13 yaş civarında alınmaktaydı ve orada dört seneden fazla kalmamaları, 17 yaşına geldiklerinde filodaki görevler hususunda sorumluluk

⁵¹ Limpus'tan Hurşid Paşa'ya, RMG, Caird Archive, LIM-8-1, (5 Haziran 1912).

almaya başlamaları gerekiyordu. Öğrenci bu kadar uzun süre mektepte tutulurlarsa bir subayın sahip olması gereken liderlik özellikleri, askerler üzerindeki komuta gücü ve sorumluluk gibi nitelikleri elde etmeleri çok güç olacaktı. Bu nedenle mektepte kaldıkları süre boyunca aşağıda sıralanan nitelikleri kazanmaları için büyük gayret gösterilmesi gerekiyordu:

- Allah'a, Sultan'a ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı güçlü bir görev duygusu.
- Her biri muharebe hizmeti için görevlendirilecek subaylar olarak yetiştiği için içselleştirmeleri zaruri olan güçlü bir minnet duygusu.
- Görevi her zaman kişisel çıkarlardan önce gözetme alışkanlığından kaynaklanan bir rekabet ve onur duygusu.

Limpus, özellikle son maddenin iyi bir subayda olması gereken en önemli nitelik olduğunu vurgulayarak bunun Bahriye Mektebi'nde de yerleştirilmesi için uygun bir ödül ve ceza sisteminin işe yarayacağı kanısındaydı. Bu sebeple belirgin yeteneğe sahip ve başarılı olan öğrencilere küçük ödüller, bazı ekstra görevler ve ayrıcalıklar verilmesi uygun olacaktı.⁵² Limpus Paşa'nın ziyaretini müteakip 13 Haziran 1912'de yayınlanan *Bahriye Zabitanın Terfi-i Rütbe Nizamnamesi*'ne göre o dönemde Bahriye Mektebi'nde mevcut bölümler Güverte, Çarhçılık ve İnşaiye olarak sıralanmaktaydı (Madde 3). Eğitim süresi dört sene olarak belirlenmişti ve bu süre sonunda yapılacak genel sınavlarda başarı gösterenler okul gemisine gönderilerek iki sene daha eğitimlerine devam ediyorlardı. İki sene sonunda tekrar sınav yapılıyor, güverte sınıfında başarılı olan subaylar mülazım-ı sani unvanıyla bir savaş gemisinde iki sene müddetle görevlendiriyordu (Madde 34). Bu süre zarfında bölük idaresi, vardiyaların düzenlenmesi,

⁵² Limpus'tan Hurşid Paşa'ya, RMG, Caird Archive, LIM-8-1, (10 Haziran 1912). Limpus Paşa aynı raporda mektebe uygun olmayan öğrencilere uyarıyı takiben üç ay süre verilmesi ve bir değişiklik görülmezse ilişkilerinin kesilmesi gerektiğini belirtmişti. Öğrenci alımlarında kontenjan 20 kişi olarak belirlenmeli ve sayıları çok fazla olan öğretmenlerden bir kısmı gönderilmeliydi. 2'si İngilizce ve 2'si bilim branşlarında olmak üzere dört İngiliz öğretmeninin işe alımı gerçekleştirilecekti. Öğretmenlerin tümü Heybeliada'da ikamet edecek ve değişim yapılacaksa dönem sonu beklenecekti. Tüm öğrenciler yılda iki kez göz muayenesinden geçirilecek, kahvaltılarında her gün için süt ve haftada üç kez bal ve reçel eklenecekti. Okul üniformaları yedeklenecek ve talimler için ayrı birer kıyafet temin edilecekti. Spor sahası yeterince büyük olmadığından genişletilecek ve bazı jimnastik aparatları eklenecek, ayrıca öğrenciler kürek, yelken ve yüzme gibi sporlara teşvik edilecekti.

filo manevraları esnasında vardiya zabıtlığı, genel talimlerde bölük kumandanlığı gibi görevleri icra etmeleri ve yeterliliklerini gösteren ve mensup oldukları geminin süvarisi tarafından verilecek olan bir tasdikname almaları gerekiyordu. Bu belgeyi alanlar yüzbaşılığa terfi ediliyordu. Çarhçı ve İnşaiye mülazımları ise Bahriye Mektebi'nde bir sene daha eğitim görüyor, sene sonunda yapılan genel imtihanda başarılı olduktan sonra diploma alarak bir sene müddetle kendi dallarına göre belirlenecek fabrikalarda görevlendiriliyordu. Süre sonunda tasdikname almaya hak kazananlar yüzbaşı unvanıyla donanmada görevlendiriliyordu (Madde 43).⁵³

3 Ekim 1912'de Limpus'un donanmanın ıslahı hususunda Bahriye Nazırı'na sunduğu kapsamlı rapor, 2 Kasım 1912'de Harbiye Nezareti'ne takdim edilmiştir. Beş aylık hizmet dönemi boyunca filoyu henüz göremese de⁵⁴ Osmanlı bahriyesini oluşturan diğer birimlerde incelemelerde bulunmuş ve mevcut bütçeye göre alınması gereken tedbirleri birer birer izah etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu toprakların genişliği ve uzun sahil şeridi itibarıyla güçlü bir donanmaya sahip olmaksızın çıkarlarını koruyamayacağını altını çizen Limpus, barış zamanı gerek liman ve sahillerin gerekse deniz ticaretinin güvenliğinin ancak güçlü bir donanma ile sağlanabileceğini belirtmiştir. Savaş zamanında ise kara kuvvetlerinin güvenli bir biçimde sevkiyatı, düşman donanmalarının asker sevkiyatının önlenmesi ve düşman donanması ile girişilecek deniz muharebeleri için güçlü bir filoya ihtiyaç vardır. Raporunun devamında Limpus, donanmanın boyutuna ilişkin düşüncelerini de açıklamıştır. Ona göre Osmanlı İmparatorluğu'nun ihtilafa düşme olasılığının en yüksek olduğu devletler Yunanistan, Bulgaristan, Avusturya, İtalya ve Rusya'dır. Osmanlı donanması, Yunan donanmasından daha üstün bir seviyede tutulmalı ve Avusturya donanması ile tek başına mücadele etmeye hazır bir hale getirilmelidir. Bu durumun Bulgaristan, İtalya ve Rusya'nın Osmanlı Hükümeti'ne karşı agresif bir bahri politika izlemeleri hususunda da caydırıcı bir etkisi olacaktır. Limpus Paşa, Osmanlı donanmasının

⁵³ BOA, A.DVN.MKL, 53-17, 13 Haziran 1912.

⁵⁴ Limpus, Trablusgarp Savaşı devam ettiği için mukavelenamesinin 15. maddesi gereği, Mayıs 1912'den bu raporun verildiği Ekim 1912'ye kadar ki dönemde filoda aktif olarak yer alamamıştır.

Avusturya donanmasına denk bir güçte olması gerektiğini savunmuştur ve O'na göre, sadece filoya değil aynı zamanda tersane ve eğitime de yeterli bir bütçe ayrılması gerekmektedir. Donanmayı, Avusturya donanmasının seviyesine ulaştırmak için yapılacak masraflar göz önüne alındığında toplam 18 milyon İngiliz sterlini tutarında bir bütçe tayin edilerek bunun gelecek 5-6 seneye eşit bir biçimde dağıtılması, başka bir deyişle modernizasyon için ayrılan bütçenin senelik 3-3,5 milyon İngiliz sterlinine yükseltilmesi gerekmektedir. Bu mümkün olmadığı takdirde bahri politika Yunan donanmasından daha üstün bir donanmaya sahip olmaya odaklandırılarak, yeni savaş gemileri, tersane ve havuz projeleri için toplam 6 milyon sterlin tutarında bütçe tayin edilmeli ve bundan senelik 1.750.000 İngiliz sterlini fevkalade bütçe ayrılıp, sadece bu projeler için kullanılmalıdır.⁵⁵

Raporunun ikinci kısmını deniz askerlerinin alımı ve talimleri hususunda yapılacak düzenlemelere ayıran Limpus Paşa, bahriyeye alınacak efradın askerlik hizmetlerini bahriyede icra etmek isteyenler arasından seçilmesini ve bunların talimleri için hususi bir mektebin tesis edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca fevkalade alımların gerektiği olduğu dönemlerde, mecburi hizmet döneminden daha uzun süre hizmette tutulmaları için bir yöntem geliştirilmesini ve makine sanayi küçük zabiti unvanıyla bir sınıf teşkil edilmesini tavsiye etmiştir. Amiral ayrıca kömür, yağ, elbise ve erzak depoları da dâhil olmak üzere donanma için gerekli olan her türlü levazımın satın alınması, muhafazası ve dağıtımdan sorumlu olan birimin yeniden ve tamamıyla revize edilmesi ve buna nezaret etmek üzere bir muavinin görevlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Büyük savaş gemilerinin tamir ve bakımı için bir havuz inşasının aciliyetine dikkat çekmiş ve bunun kuru ya da yüzer havuz mu olacağının süratle karara bağlanması gerektiğinin altını çizmiştir. Bu tedbirler haricinde ikinci derecede önemi haiz meseleleri de torpido istasyonu tesisi, Haliç Tersanesi'nde kalabalık teşkil eden eski gemi ve köhne levazımın satışı, Trablusgarp Savaşı'ndan sonra İngiltere'ye gönderilecek otuz adet subaya

⁵⁵ BOA, A.MKT.MHM, 742-15 (2 Kasım 1912).

verilecek eğitim, *Reşadiye* gemisinin mühimmatı ve donanma, havuzlar ve tersanenin tamir masrafları için talep edilen ek bütçe olarak sıralamıştır.⁵⁶

26 Ocak 1913 tarihinde Bahriye Nazırı Mahmud Paşa'ya arz ettiği rapor ise devam eden savaş hususunda Nezaretin Amiral Limpus'tan danışmanlık talep ettiğini göstermektedir. Raporunun ilk bölümünde mukavelenamesinde de açık bir biçimde belirtildiği üzere bu hususta görüş bildirmesinin mümkün olmadığını izah etmiş, bu durum sebebiyle filoda aktif görev alamadığını ancak ekibiyle birlikte bahriye dairesine ait diğer meseleler için (bahriye askerlik hizmetine dair nizamnamelerin revize edilmesi ve subay ve askerler için kursların açılması) gayretle çalıştıklarını ifade etmiştir. Amirale göre bütçe, hala ilerlemenin önündeki en büyük engel konumundadır ve savaş bittikten sonra filonun Haliç'e çekilerek tamire alınması gerekmektedir. Bu sürece bizzat kendisinin ve ekibinin nezaret edeceğini belirten Limpus Paşa, sekiz buçuk aylık hizmet dönemi boyunca sadrazam ve bahriye nazırlarının sıklıkla değiştirildiğini, bunun da filonun komutasının defalarca el değiştirdiği anlamına geldiğini vurgulamış; filonun ilerlemesi ve etkinliğinin artırılması amacıyla takip edilen bahriye politikası için komuta kademesindeki sık değişikliklerin yıkıcı bir etkisi olacağını altını çizmiştir.⁵⁷

Subayların eğitimi için çeşitli dallarda kurslar tertip edilmesi amacıyla Limpus Paşa tarafından hazırlanan *Zabitan-ı Bahriyenin Umumi Kurslarına Mahsus Nizamname* 25 Eylül 1913'te Sadaret'e takdim edilmiş ve 1 Ekim 1913'te onaylanmıştır. Modern savaş gemilerinin makine ve mühimmat bakımından eski gemilere nazaran son derece ileri düzeyde olması nedeniyle bunlardan gereği gibi istifade edilebilmesi için bahriyeye mensup olan subayların kendi alanlarında bilgi ve becerilerinin geliştirilmesi ve tecrübe kazandırılmasının önemine dikkat çekilmiştir. Diğer devletlerin donanmalarında da olduğu gibi her bir bahriye subayının seyr-i sefain, topçuluk, çarhcılık ve torpidoculuk (elektrik ve telsiz telgraf dâhil olmak üzere) alanlarında savaş gemilerinde kullanacağı araçlara dair bilgi sahibi olmasının amaçlandığı kaydedilmiş ve bu alanlarda açılacak her bir kurs için birer mektep tesis edildiği belirtilmiştir. Buna göre her birinin

⁵⁶ BOA, A.MKT.MHM, 742-15 (2 Kasım 1912).

⁵⁷ Limpus'tan Mahmud Paşa'ya, RMG, Caird Archive, LIM-100, (26 Ocak 1913).

müddeti sekiz hafta olarak belirlenen kurslara 1912'den önce bahriyeye giren veya Bahriye Mektebi'nden mezun olan tüm subayların katılmaları ve imtihanları başarıyla geçmeleri mecbur tutulmuştur. Üç sene veya daha uzun süre bahriyede bulunup, Osmanlı donanmasında veya yabancı bir devletin donanmasında bir sene hizmet vermiş güverte ve makine yüzbaşlarıyla mülazım olanların, daha önce aldıkları kurslara devam etme zorunlulukları olmamasına karşın imtihanların birine veya hepsine katılmalarının talep edilebileceği belirtilmiştir. Kurslara yazılan subayların tayini kıdem sırasına göre yapılacak, her kursun sonunda o kursun alanına mahsus imtihan uygulanacaktır. İmtihan sonunda toplam puanının %50'sinden daha az puan alan subaylar, imtihanda başarısız sayılacak, tekrar imtihana giremeyecek ve aynı kursu tekrar alamayacaktır. Bu durum, subayların terfi ve istihdam durumunu sınavları kazananlara göre olumsuz etkileyecektir. Seyr-i sefain ve topçuluk kurslarının her ikisinden veya dört tane olan çarhçılık kursunun ikisinden geçemeyen subaylar, artık denizde istihdam edilmeyecek ve muvazzaf buldukları rütbede terfi edemeyeceklerdir. Bu durumdaki subaylar deniz hizmetinde bulunmaz ya da deniz hizmetine alınıp hizmetleri esnasında haklarında olumsuz rapor verilirse derhal emekli edileceklerdir. İmtihanalarda toplam puanın %50'sini kazanan subaylara üçüncü, %75'ini kazanan subaylara ikinci ve %90'ını kazanan subaylara birinci dereceden birer diploma verilecektir. Ayrıca kurslar için tesis edilen mekteplerdeki eğitimcilerin Limpus Paşa tarafından seçileceği ve sayılarının Seyr- Sefain Mektebi için 3, Topçuluk Mektebi için 3, Torpido Mektebi için 4 ve Çarhçılık Mektebi için 10 olarak belirlendiği ifade edilmiştir.⁵⁸

2.2. *Bahriye Nezareti Teşkilat Yapısının Reorganizasyonu*

Bahriye Nezareti'ni oluşturan daire ve şubelerin yeniden tanzimi, Limpus Paşa'nın hizmet döneminin ilk günlerinden itibaren dikkat çektiği en mühim meselelerden biri olmuş ancak Cemal Paşa'nın Bahriye Nazırı olarak görevlendirildiği Şubat 1914'e kadar bu hususta kayda değer bir gelişme vücuda getirilememiştir.⁵⁹ Limpus Paşa, Osmanlı Bahriye

⁵⁸ BOA, İ.MMS, 170-25 (1 Ekim 1913).

⁵⁹ Bu durumun oluşmasında Amiral Williams'ın bahriye müşavirliği döneminde Bahriye Müsteşarlığı'na getirilen Rüstem Paşa'nın ve Harbiye kökenli Bahriye Nazırları Salih Paşa ve Mahmud Muhtar Paşa'nın Alman yanlısı politikalarının etkisi

Nezaretî'nin yeniden yapılandırılma sürecinde İngiliz Bahriyesi organizasyon yapısının model alınmasını istiyordu. Nitekim Temmuz 1912'de Bahriye Nazırı olarak tayin edilen Mahmud Muhtar Paşa'nın talebi üzerine 14 Eylül 1912'de İngiliz Bahriyesinin o dönemde geçerli olan teşkilat yapısına dair bir rapor hazırlamıştı. Buna göre; Birinci Lord olarak isimlendirilen Bahriye Nazırı'nın idari mekanizmanın en üstünde yer aldığı İngiliz Bahriye teşkilat yapısı, aynı dönemde dört daire ve sivil görevliler tarafından idare edilen şube ve müsteşarlıkların dâhil olduğu bir idari yapıyı haizdi. Bahriye Nazırı filoya ve personele dair tüm işlerin en üst karar mercii ve genel idarecisi olarak görevlendirilirken Bahriye Birinci Lordu savaş organizasyonu ve filonun dağılımı; Bahriye İkinci Lordu askerî personel; Bahriye Üçüncü Lordu savaş gemileri, mühimmat ve tersaneler ve Bahriye Dördüncü Lordu levazım ve nakliye alanlarının idaresinden sorumlu tutulmuştu. Bahriye Sivil Lordu bahriye binaları ve bunlara dair ödeneklerin idaresiyle görevlendirilmiş; Bahriye İkinci Sivil Lordu ise mukavelenameler ve tersanelerin malzemeye dair idaresi görevlerini üstlenmişti. Bahriye bütçesinin idaresi Parlamento Müsteşarının uhdesine verilirken Daimi Müsteşar ise Nezaretin işleyişi ve yazışmalar hususunda yetkili kılınmıştı.⁶⁰

Cemal Paşa, *Hatıralar* isimli eserinde 1914 yılı başında Bahriye Nazırı olarak görevlendirildiğinde Limpus Paşa ile bir görüşme yaptığını ve bu görüşmede Limpus Paşa'nın ilk olarak bahriye dairelerinin düzenlenmesi yönünde görüş bildirdiğini kaydetmiştir. Amiral Gamble ve Limpus Paşa'nın daha önce Bahriye Nezaretî'ne arz ettikleri raporları tetkik eden Cemal Paşa, iki müşavirin de Şura-yı Bahriye'den şikâyetçi oldukları sonucuna varmıştır. Buna göre sorumluluk almaktan kaçma eğiliminde olan daire reisleri, kendi yetki alanlarına ilişkin hiçbir karar almayarak meseleleri; bahriyeye ilişkin her türlü kararın müzakere edildiği Şura-yı Bahriye'ye havale ediyordu. Bu durum meclisin iş yükünü arttırıyor ve herhangi bir teklif ya da karar sonuca bağlamadan uzun müddet dosyalarda bekletiliyordu. Limpus Paşa, ayrıca Dördüncü Daire ile Muhasebe

olduğu belirtilmiştir (Rooney, *The International Significance of British Naval Missions...*, p. 4).

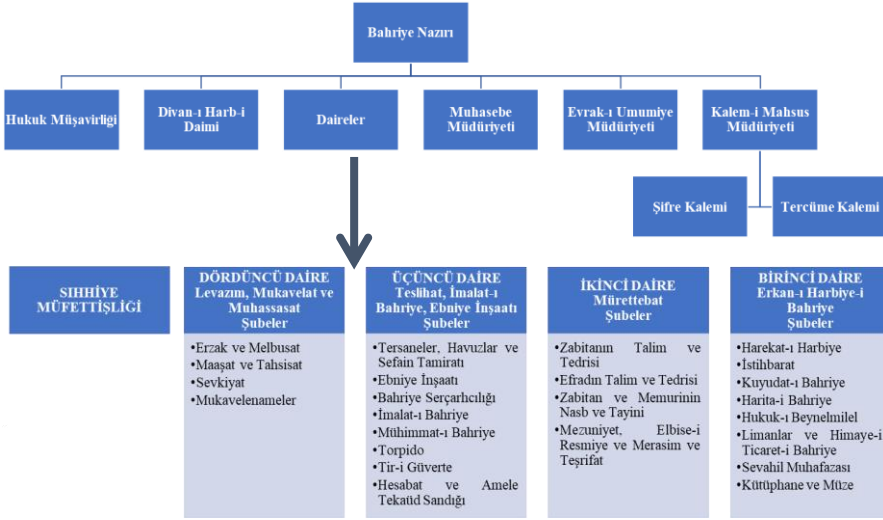
⁶⁰ Limpus'tan Mahmud Muhtar Paşa'ya, RMG, Caird Archive, LIM 61-1, (14 Eylül 1912).

ve Yoklama Müdüriyeti'ndeki işleyişin acilen yeniden düzenlenmesine dikkat çekerek yapılması gereken reformların önündeki en büyük engel olarak Bahriye Müsteşarı Mirliiva Rüstem Paşa'yı göstermişti. Sunduğu bazı önerilerin daire reisleri tarafından onaylandığını, ancak bu hususları Rüstem Paşa ile müzakere ettikten sonra kendi fikirlerinin tam tersi bir tutum sergilediklerini belirtiyordu. Limpus Paşa'dan aldığı geri bildirim Cemal Paşa'nın önce Şura-yı Bahriye'yi kaldırması ve sonra Müsteşar Rüstem Paşa ve aynı tutumda olan iki liva amiral, Sıhhiye Müfettişi Faik Paşa, birkaç miralay, kaymakam ve binbaşığı emekliye sevk etmesiyle sonuçlandı. Böylelikle Nezaret, yapılacak ıslahatlara muhalefet gösteren grubun engellemelerinden kurtarılmış oldu.⁶¹ Limpus Paşa'nın önerileriyle Bahriye Müsteşarlığı ve Şura-yı Bahriye'nin kaldırılmasının ardından yeni teşkilat nizamnamesi hazırlanarak 1 Nisan 1914'te Bahriye Nazırı Cemal Paşa tarafından Sadaret'e arz edildi ve aynı gün Meclis-i Mahsus'ta müzakere edilerek uygun bulunmasını müteakip 2 Nisan 1914'te yayınlanan irade ile yürürlüğe kondu.⁶² 83 maddeden oluşan Bahriye Nezareti Teşkilat Nizamnamesi'ne göre oluşturulan yeni idari sistem aşağıda yer alan birimlerden oluşmaktaydı:

⁶¹ Cemal Paşa, *Hatıralar*, (Yay. Haz. Alpay Kabacalı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 108-110.

⁶² BOA, İ.MMS, 183-5 (1 Nisan 1914); BOA, İ.MMS, 183-5 (2 Nisan 1914); RMG, Caird Archive, LIM-162 (2 Nisan 1914).

Dilara DAL

Şekil 1. 2 Nisan 1914'te yürürlüğe konan Bahriye Nezareti Teşkilat Nizamnamesi'ne göre Osmanlı Bahriye Nezareti*

Nazır, bahriyenin genel idaresinden ve Kabine'de yer alan diğer nazırlarla birlikte devletin genel politikasının belirlenmesinden sorumlu tutulmuş; reisi kıdemli subaylar arasından seçilecek olan Kalem-i Mahsus Müdüriyeti ise Nezaret'e gelen tüm evrak, Meclis-i Umumi'ye ve Meclis-i Vükela'ya sunulacak tüm belge ve bilgilerin hazırlanıp düzenlenmesi, daire başkanlarıyla yapılacak toplantı kararlarının kaydı ve muhafazası ile Bahriye Nazırı'nın tüm kişisel ve resmî yazışmalarının idaresiyle görevlendirilmiştir. Bu müdüriyete bağlı olan birimlerden Tercüme Kalemi, gelen-giden evraka dair her türlü tercüme işinin icrasından sorumlu iken Şifre Kalemi, Nezarete ait tüm şifrelerin anahtarlarını düzenlemek ve saklamak, şifre haberleşmelerini gerçekleştirmek, yazışmaları deşifre etmek ve kodlamakla mükellef tutulmuştur. Nazır veya Kalem-i Mahsus Müdürü tarafından havale edilen her türlü evrakın kaydı, ilgili yerlere dağıtılması ve arşivlerin idaresi Evrak-ı Umumiye Müdüriyeti'nin uhdesine verilmiştir. Muhasebe

* Şekil, yazar tarafından oluşturulmuştur.

Müdüriyeti, donanmanın mali idaresi, dairelerin talepleri doğrultusunda bahriye bütçesinin hazırlanması ve Müdüriyete bağlı olan Bahriye Mutemetliği ve Tahsilat Komisyonu'nun idaresinden sorumlu tutulmuştur. Bahriye Nazırı tarafından havale edilen davaların mevcut yasa ve yönetmeliklere uygun olarak ele alınması hususunda Divan-ı Harb-ı Daimî görevlendirilirken; Bakanlık lehinde veya aleyhindeki tüm davaların takibi Hukuk Müşavirliği'nin sorumluluğuna verilmiştir.⁶³

Nizamnamenin ikinci bölümü Nezaret'e bağlı olan dört daireyi oluşturan her bir şubenin vazifelerine ayrılmıştır. Her dairenin bir reis ve reis emri altında çalışan şube müdürlerinin idaresine verildiği bu işleyiş içerisinde evrak işlerinin kısa tutulması ve şube müdürleri ve şubelerde görevli subay ve memurların kendi yetki alanlarındaki meseleleri süratli bir biçimde sonuca kavuşturmalarının defaatle altı çizilmiştir. Bu durum muhtemelen, eski sistemde var olan ve Limpus Paşa'nın şikâyetçi olduğu hantal bürokrasinin yeni sistemde de daire reisleri bazında tekrar etmesini engellemek amacını taşımaktadır. Her bir dairede yer alan şubelerin görevleri ise genel hatlarıyla şu şekilde belirlenmiştir:

Birinci Daire (Erkan-ı Harbiye-i Bahriye): Sekiz şubeden oluşan Bahriye Birinci Dairesi; harp ve manevralara dair planlarla seyr-i sefain ile ilgili programları hazırlamak, yabancı devletlerin bahriye kuvvetleri hakkında incelemelerde bulunmak, bahri harekât ve manevraların tamamlanmasından sonra bunların plan ve kritiğini yayınlamak, bahriye hizmeti için gerekli tüm harita, rehber ve risaleler ile seyr-i sefain kitapları, pusulalar, kronometreler, navigasyon ve ölçme aletlerini temin ve muhafaza etmekle görevlendirilmiştir.

İkinci Daire (Mürettebat): Bahriye İkinci Dairesi, tüm branşlardaki subayların ve deniz askerlerinin girişi, talim ve tedrisi, terfii ve seferberliği ile ilgili mesele ve düzenlemeleri ele almak, Mekteb-i Bahriye, Efrad-ı Cedide Mektebi ile Makineci Çarkları Mektebi'nin idaresini yürütmek, subayların genel ve özel kurslarının idaresini gerçekleştirmek ve tüm

⁶³ BOA, İ.MMS, 183-5, (2 Nisan 1914); RMG, Caird Archive, LIM-162, (2 Nisan 1914).

subay ve sivil memurların kayıtları ve tayinleri ile ilgili işleri yürütmekten sorumlu tutulmuştur.

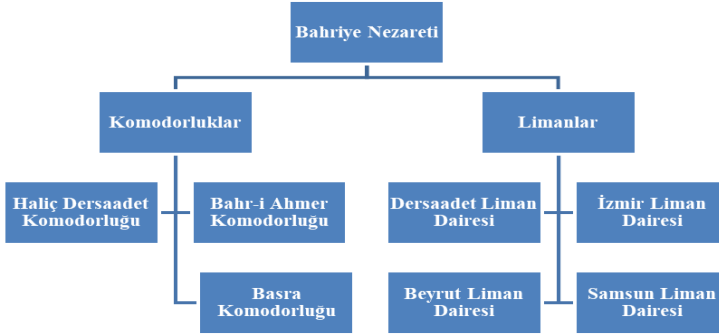
Üçüncü Daire (Terslihat, İmalat-ı Bahriye ve Ebniye İnşaatı): Tersaneler, havuzlar, poligonlar ve cephaneliklerin idaresi, bina ve rıhtım inşaatı, bahriye binalarında ve filoda mevcut makineler, toplar, kundaklar, tüpler, mayınlar, telsiz telgraf ve elektrik teçhizatına dair işler ile tersane dâhilindeki nakliye ve temizlik işlerinin yürütülmesi görevleri Bahriye Üçüncü Dairesi'nin sorumluluğuna verilmiştir.

Dördüncü Daire (Levazım, Mukavelat ve Muhassasat): Dört şubeden oluşan Bahriye Dördüncü Dairesi, gemilerin ve binaların kömür, yağ, top ve sıhhiye levazımı ile tüm tüketim malzemelerinin tedarikinin sağlanması, subaylar ve deniz askerlerinin maaşları, ödenekleri ve emekli aylıkları ile her çeşit harcırah hakkındaki tüm işlerin idaresi ve inşaat, filo ve binalara ait tüm mukavelenameler ile tahlis edilecek veya satılacak gemiler ve malzemelere dair mukavelenamelerle ilgili işleri yürütmekle görevlendirilmiştir.

Görüleceği üzere Amiral Limpus'un hizmet döneminde bahriye idaresine ait en önemli görevler bu dört daire arasında paylaştırılmış ve Nizamname'de birbirleriyle iş birliği içinde çalışmalarının önemi vurgulanmıştır. Ayrı bir birim olarak teşkil edilen Sıhhiye Müfettişliği ise, bütün sağlık subay, sivil memur ve askerlerinin kayıt, kabul, imtihan ve yetiştirilmesi ile filodaki gemiler, hastaneler ve bahriyeye ait mahallerin teftişinden sorumlu tutulmuş ve Merkez Hastanesi ile Muayene-i Tıbbiye Komisyonu, bu müfettişliğe bağlı hale getirilmiştir. Bu düzenlemelerin yanı sıra Teşkilat Nizamnamesi'nde yer verilen bir diğer değişiklik de tümü İstanbul Liman Riyaseti'ne bağlı olan Osmanlı limanlarının dört daireye ayrılması ve Haliç Dersaadet, Bahr-i Ahmer ve Basra Komodorlukları'nın teşkil edilmesidir.⁶⁴ Cemal Paşa, bu revizyonun kaçakçılığın önlenmesi ve liman başkanlıklarının denetim altına alınması amacıyla gerçekleştirildiğini belirtmiştir.⁶⁵ Aşağıdaki diyagram bu düzenlemeyi ifade etmektedir:

⁶⁴ BOA, İ.MMS, 183-5, (2 Nisan 1914); RMG, Caird Archive, LIM-162, (2 Nisan 1914).

⁶⁵ Cemal Paşa, *Hatıralar*, s. 110-111.

Şekil 2. Bahriye Nezareti'ne Bağlı Liman Merkezleri ve Komodorluklar**

Bu düzenlemeye göre; Gemiler, Haliç Umuru, İnzibat ve Merkez Sefinesi olmak üzere dört şubeden oluşan Haliç Dersaadet Komodorluğu, depo gemileri, römorkörler, sac algarınalar, sac maçunalar, tarak dubaları, prizmanlar, kömür mavnaları, su dubaları, yağ dubaları, erzak mavnaları, stimbotlar, filikalar, gemi tekneleri, nöbet kulübeleri ve dalgıç filikalari gibi gemilere dair işleri yürütmekten ve Haliç'teki gemi trafiğinin düzenlenmesinden sorumlu tutulmuştur. Merkezi Hudeyde'de olan Bahr-i Ahmer Komodorluğu, Yemen ve Hicaz Vilayetleriyle Asır Sancağı kıyılarındadır; Basra Komodorluğu ise Basra Körfezi kıyıları ile Şattü'l-Arab, Dicle ve Fırat nehirlerinde bulunan sahillerde kaçakçılığın önlenmesi ve güvenliğin sağlanması görevlerini yürütecektir. Her iki komodorluğun temel görevi gemi hareketliliği hususunda Bahriye Nezareti'ni düzenli olarak bilgilendirmektir. Ayrıca bu birimlerde biri sahil muhafaza ve kaçakçılık işlemleri ve diğeri limanlar olmak üzere iki şube bulunacaktı. Akdeniz ve Karadeniz'de bulunan tüm limanların dört büyük daireye ayrılmasıyla oluşturulan yeni liman başkanlıkları ise, kendilerine bağlı limanların iyi bir çalışma düzenine sahip olması ve gelirlerinin artırılmasından özel olarak sorumlu tutulmuştur. Yeni düzenlemeye göre; Dersaadet Liman Dairesi, Boğazlar, Marmara'nın tamamı ve Karadeniz'in Rumeli sahilinden Bulgar

** Şekil, yazar tarafından oluşturulmuştur.

sınırına kadar ve Anadolu sahilinden Zonguldak'a kadar uzanan sahillerde bulunan limanların idaresini gerçekleştirecek; Çanakkale Boğazı haricinde ve Adalar Denizi'nde Rumeli sahilinden son sınıra kadar ve Anadolu sahilinden Alaiye'ye kadar olan limanlar İzmir Liman Dairesi'nin sorumluluğuna verilecekti. Beyrut Liman Dairesi'nin yetki sahası Alaiye hariç olmak üzere Beriyyetüşşam sahilinde bulunan bütün limanlar olarak belirlenirken Zonguldak'tan Batum'a kadar Anadolu sahilinde bulunan bütün limanlar, Samsun Liman Dairesi'nin idaresinde olacaktı.⁶⁶

Yapılan yeni düzenlemeyle Bahriye Nezareti, Limpus Paşa'nın 14 Eylül 1912'de hazırladığı rapora paralel olarak İngiliz Bahriyesi teşkilat yapısına benzer şekilde dört daire, üç müdüriyet, Divan-ı Harb-i Daimi, Hukuk Müşavirliği ve Sıhhiye Müfettişliği'nden oluşan yeni bir idari mekanizmaya kavuşturulmuştur. Cemal Paşa, Teşkilat Nizamnamesi'nin yürürlüğe konmasını müteakip bahriyede görevli subayların donanmada, sahil muhafaza gemilerinde ve liman reisliklerinde görevli olmak üzere üç sınıfa ayrılmasına dair bir düzenleme planladığını ifade etmiştir. Buna göre bu subaylardan donanmada görevli olup yetersiz bulunanlar sahil muhafaza gemilerine, sahil muhafaza gemilerinde görevini iyi icra edemeyenler liman reisliklerine gönderilecek ve liman reisliklerinde liyakatini ispat edemeyenler emekliye sevk edilecekti. Ancak bu düzenleme Cihan Harbi'nin patlak vermesi nedeniyle hayata geçirilememiştir.⁶⁷

3. İngiliz Danışma Heyeti'nin Terfi ve Taltifleri

14 Aralık 1913'te Bahriye Nezareti'nden Sadaret'e bir yazı gönderilerek Amiral Limpus ve heyetini oluşturan subaylara hizmetlerindeki gayret ve yararlıklarından ötürü nişan verilmesi teklif edilmiş,⁶⁸ 17 Aralık 1913'te yayınlanan irade ile Umur-ı Bahriye Müşaviri Amiral Limpus Paşa'ya birinci rütbeden Mecidiye Nişanı; Fabrikalar Müdürü Kalyon Çarhcısı Blake Bey, Umur-ı Bahriye Müşavirliği Erkan-ı Harbiye Reisi Firkateyn Kaptanı Asby Bey ve Sivil Mühendis Macfarlane Bey'e üçüncü rütbeden Osmaniye nişanı; Umur-ı Bahriye Müşaviri Kâtibi Stack Bey, Korvet Kaptanı Hallifax Bey ve Korvet Çarhcısı Moore Bey'e üçüncü rütbeden

⁶⁶ BOA, İ.MMS, 183-5, (2 Nisan 1914); RMG, Caird Archive, LIM-162, (2 Nisan 1914).

⁶⁷ Cemal Paşa, *Hatıralar*, s. 11.

⁶⁸ BOA, İ.TAL, 488-33 (14 Aralık 1913).

Mecidiye Nişanı; Korvet Kaptanı Elliot Bey ve Fabrikalar Müdürü Muavini Page Bey'e dördüncü rütbeden Osmaniye nişanı verilmesine karar verilmiştir.⁶⁹

30 Nisan 1914'te görev süresi sona erecek olan Limpus Paşa'nın mukavelename müddeti 9 Nisan 1914 tarihinde yayınlanan irade ile 30 Nisan 1915'e kadar bir sene daha uzatılmıştır.⁷⁰ Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Limpus Paşa'ya gönderdiği yazı ile Limpus'un hizmet dönemi boyunca gösterdiği başarı ve gayretten dolayı Bahriye Dairesi'nin minnettarlığını ifade etmiş ve görev süresinin uzatılması hususundaki memnuniyeti dile getirmiştir.⁷¹ Cemal Paşa, 21 Nisan 1914'de Londra Sefareti'ne bir mektup göndererek Limpus Paşa'nın heyetindeki beş İngiliz subayın kontratlarının teccid edildiğini bildirmiş;⁷² 2 Mayıs 1914'te İngiltere Hariciye Nezareti Osmanlı Hükümeti'ne İngiliz subayların Osmanlı donanması hizmetindeki görevlerine devam etmeleri yönünde gerekli olan iznin verildiğini beyan etmiştir.⁷³

27 Mayıs 1914'te ise Bahriye Nezareti, Limpus Paşa ile yapılan mukavelenamenin altıncı maddesine atıf yaparak Limpus ve ekibinin Osmanlı donanmasındaki başarılı hizmet dönemleri dikkate alınarak maaşlarında artış yapılmaksızın rütbelerinin birer derece terfi ettirilmesini önermiştir.⁷⁴ 28 Mayıs 1914'te yayınlanan bir irade ile Amiral Limpus Paşa'nın rütbesi ferik amirallığe, Asby Bey'in rütbesi kalyon kaptanlığına, Elliot Bey ve Hallifax Bey'in rütbesi firkateyn kaptanlığına, Moore Bey'in rütbesi firkateyn çarhcılığına ve korvet kâtibi Stack Bey'in rütbesi firkateyn kâtipliğine yükseltilmiştir.⁷⁵

Sonuç

İngiltere Bahriye Nazırı Winston Churchill'in bizzat seçtiği Amiral Arthur Limpus, 25 Mayıs 1912'de Osmanlı donanmasının umur-ı bahriye

⁶⁹ BOA, İ.TAL, 488-33 (17 Aralık 1913).

⁷⁰ BOA, İ.BH, 12-75 (9 Nisan 1914); Cemal Paşa'dan Limpus'a, RMG, Caird Archive, LIM-100, (7 Nisan 1914).

⁷¹ Cemal Paşa'dan Limpus'a, RMG, Caird Archive, LIM-100, (15 Nisan 1914).

⁷² BOA, HR, SFR.3, 706-10 (21 Nisan 1914).

⁷³ BOA, HR, SFR.3, 706-10 (2 Mayıs 1914).

⁷⁴ BOA, İ.BH, 13-10, (27 Mayıs 1914).

⁷⁵ BOA, İ.BH, 13-10 (28 Mayıs 1914).

müşaviri ve donanma kumandanı unvanıyla görevine başlamıştır. Churchill, 1914'ten önce, Hariciye Nazırı Edward Grey'in aksine Osmanlı İmparatorluğu'nun eninde sonunda parçalanacağı ve İngiltere'nin Doğu politikasını bu kaçınılmaz sona göre belirlemesi gerektiği düşüncesi ekseninde bir siyaset benimsememiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti üst yönetiminin Almanya ile yakınlaşması ve İstanbul'da giderek artan Alman nüfuzu karşısında özellikle 1912'den sonra bu etkiyi kırmaya yönelik bir politika takip etmeye başlamıştır. İngiliz bahriye misyonlarının Osmanlı donanmasında görevlendirilmesi, kendisinin Limpus gibi seçkin bir amirali bu görev için bizzat seçmesi, Limpus'un görevi müddetince Churchill'e gönderdiği raporlar ve Osmanlı bahriyesi bünyesinde gerçekleştirilecek teknik modernizasyonda Limpus'un, İngiltere menşeli firmalarla çalışılmasına yönelik gayretlerinin göstereceği üzere Osmanlı bahriyesinin reorganizasyonu için gönderilen Amiral Limpus misyonu, Churchill'e ait bu politikanın Osmanlı Hükümeti'ne benimsetilmesi için kullanılan en etkin vasıtalarından birini teşkil etmiştir.

Görevlendirme sürecinde Limpus'un gerek selefleri Gamble ve Williams'la yaptığı görüşmeler gerekse Osmanlı İmparatorluğu Londra Sefareti'nin Osmanlı Bahriye Nezareti'yle yürüttüğü müzakereler, Osmanlı bahriyesinde görevlendirilen İngiliz subayların yetki alanlarının belirlenmesi hususunda net bir tavır gösterilmediğini ve bu durum sebebiyle subayların hizmet dönemleri esnasında birtakım bürokratik engellerle karşılaştıklarını ortaya çıkarmıştır. Londra Sefiri Tevfik Paşa'nın Osmanlı Hükümeti nezdinde yaptığı girişimler sonucunda Amiral Limpus'un da aynı problemlerle karşılaşmasının önüne geçilmiş; görev tanımı ve çalışma şartlarının ortaya konduğu mukavelenamede İngiliz Bahriyesi ve İngiltere Hariciye Nezareti'nin doğrudan müdahalesiyle öngörülen değişiklikler, Bahriye Nezareti tarafından itiraz edilmeksizin kabul edilmiştir. Bahriye Nazırı Hurşid Paşa'nın Limpus yeni müşavir olarak seçildikten sonra halen İstanbul'da bulunan Williams'ı yeni amiral gelmeden göndermeye çalışması ve Williams ile Limpus'un karşılaşmalarından endişe duyması yabancı basında da yankı bulmuş ve Londra Sefareti tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Hurşid Paşa, Bahriye Nezareti'nin bu tavrını Limpus'un ekibinin tamamen yeni isimlerden oluşmasını sağlamak olarak açıklamıştır ki bu durum Williams misyonunun Bahriye Nezareti bünyesinde başarısız bulunduğu ve Williams'ın ekibine dâhil olan hiçbir

subayın yeni ekip içerisinde istenmediğini ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra Amiral Limpus'un mukavelenamesine ilişkin müzakereler devam ederken Bahriye Nazırı Hurşid Paşa'nın sonradan verilmesi kararlaştırılmış olan görev talimatnamesini aceleci bir tavırla Amiral Limpus'a iletmeye çalışması, kendi yetki alanının boyutlarını Amirale açık bir biçimde göstermek istediğini düşündürmektedir. Bahriye Nezareti tarafından "fen müşaviri" olarak görevlendirilmek istenen İngiliz amirallerin hangi hususlarda ve ne ölçüde hareket edeceğini ayrıntılı bir biçimde ortaya koyan bu talimatname, daha yeni amiral göreve başlamadan selefiyle yaşanan problemlerin bahriye nazırı bünyesinde devam ettiği izlenimini vermekte ve nazırlar ile müşavirler arasında yetkilendirilme bakımından süregelen bir ihtilafın mevcudiyetini kanıtlamaktadır.

Amiral Limpus, hizmet döneminin başından itibaren Bahriyede mevcut problemler ve çözüm önerileri hususunda Bahriye Nezareti'ni düzenli olarak bilgilendirmiştir. Mukavelenamesinin on beşinci maddesi gereği Trablusgarp ve Balkan Savaşları esnasında filoda aktif görev alamamış; bu nedenle hizmet döneminin büyük bölümünde teşkilatın yeniden yapılanması, zabitan ve efradın eğitimi, *Reşadiye* ile *Sultan Osman-ı Evvel* dretnotlarının İngiltere'deki inşa süreci ve İzmit Körfezi'nde inşa edilecek yeni deniz üssü projesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Hazırladığı raporlar incelendiğinde Osmanlı bahriyesinin reorganizasyonu amacının önündeki en büyük engel olarak bahriyeye ayrılan bütçenin ihtiyaç duyulandan çok daha az olmasını göstermiş ve raporlarında bütçeye ilişkin çeşitli önerilerde bulunmuştur. Ayrıca bu hususta Osmanlı İmparatorluğu'na Almanya'nın yardımcı olmasına engel olunması ve İngiltere'nin desteğinin sağlanması hususunda Churchill'i bilgilendirmiştir. Bunun haricinde bahriye nazırlarının sıklıkla değiştirilmesinin bahriye idari mekanizması üzerinde son derece olumsuz bir etkiyi haiz olduğunu belirterek yeni atanan nazırların mevcut sisteme ve personelin de yeni nazırın idari politikalarına adaptasyon sürecinin büyük zaman kaybına yol açtığını vurgulamıştır. Teşkilat yapısının yeniden düzenlenmesi için sunduğu öneriler Williams Paşa'nın da şikâyetçi olduğu Bahriye Müsteşarı Rüstem Paşa'nın muhalefeti nedeniyle hayata geçirilememiş; Cemal Paşa'nın Bahriye Nazırı olarak tayini ve bunu müteakip Rüstem Paşa'nın emekli edilmesi sayesinde yeni idari yapının ortaya konduğu Bahriye Nezareti Teşkilat Nizamnamesi 2 Nisan 1914'te yürürlüğe konmuştur. Görevlerini istifa ederek terk eden

Gamble ve Williams Paşaların aksine Osmanlı Hükümeti ve Bahriye Nezareti ile kurduğu pozitif diyalog ve başarılı geçen hizmet dönemi neticesinde görev süresi bir yıl daha uzatılmış, rütbesi ferik amirallığe yükseltilmiş ve birinci rütbeden Mecidiye Nişanı ile ödüllendirilmiştir. Tersane-i Amire'nin mevcut durumu ile işlevsiz olması sebebiyle İzmit'te yeni bir deniz üssünün inşasına yönelik projesi uygun bulunmuş; bu hususta Armstrong-Vickers firmaları ile Osmanlı Hükümeti arasında bir anlaşma yapılması için büyük çaba sarfetmiş ancak patlak veren Birinci Dünya Savaşı nedeniyle Osmanlı Hükümeti'ndeki görevi Eylül 1914'te sona ererek Malta'ya gönderilmiştir.⁷⁶

Summary

In 1908, when the constitutional monarchy in the Ottoman Empire was declared, the only ships which were in seaworthy condition and fit for active service in the Ottoman Navy were the armoured vessels *Mesudiye*, *Asar-ı Tevfik*, *Feth-i Bülend*, *Avnillah*, and *Muin-i Zafer*, the 2nd class protected cruisers *Mecidiye* and *Hamidiye*, the torpedo vessels *Peleng-i Derya*, *Berk-i Sarvet* and *Peyk-i Şevket* and the torpedo boats *Akhisar*, *Alpagot*, *Hamidabad*, *Sultanhisar*, *Demirhisar*, *Sivrihisar*, *Ankara*, *Urfa*, *Antalya*, *Tokat*, *Draç*, *Kütahya*, and *Musul*. The docks and factories in the Imperial Naval Arsenal in Istanbul were useless due to negligence and non-use and the manufacturing and construction activities were suspended. The Ottoman Government desired to gain superiority in the naval race with the Greek navy in the Aegean Sea and for this purpose three British naval missions were commissioned in the Ottoman Navy until the beginning of World War I. Due to the resignation of

⁷⁶ Amiral Limpus, İzmit Körfezi'nde yeni bir deniz üssünün inşası amacıyla gerekli planlamaların yapılması, proje taslaklarının oluşturulması ve İngiliz Armstrong-Vickers grubu ve Osmanlı Hükümeti arasında yapılan müzakerelerin yürütülmesi görevlerini de yerine getirmiştir. Ayrıca *Reşadiye* ve *Sultan Osman-ı Evvel* drenotlarına İngiliz Hükümeti tarafından 1914'te el konulması ve ardından *Goeben* ve *Breslau* isimli Alman gemilerinin Osmanlı Hükümeti tarafından satın alınması ile başlayan süreçte, Osmanlı tarafsızlığının korunması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na Almanya yanında girmesinin engellenmesi amacıyla İngiliz Hükümeti nezdinde yürütülen müzakerelerde aktif rol oynamıştır. Bu hususlarda hazırladığımız bölümlere kelime sınırlanması sebebiyle burada yer veremedik ancak bir diğer makale halinde yakın zamanda okuyucunun ilgisine sunulacaktır.

Admiral Douglas Gamble (1909-1910) and Admiral Hugh Williams (1910-1911), who worked as technical advisers who developed projects on the strengthening of the fleet and the training of officers and soldiers, the Ottoman Government applied to Britain again in January 1912. Admiral Arthur Henry Limpus, who was selected by the First Lord of the Admiralty Winston Churchill, started his duty as naval adviser and commander of the Navy in the Ottoman Ministry of Navy on 25 May 1912. The correspondence that Admiral Limpus exchanged with his predecessors during his assignment process showed that Gamble and Williams had some problems during their term of office as their scope of authority was not clearly determined in the Ottoman navy. Therefore, the statement that Limpus would be assigned as a “technical adviser” in the first article of the contract prepared by the Ottoman Ministry of Navy was disapproved by the British Admiralty and the Ministry of Foreign Affairs, and this title was changed to “naval adviser”. As a result of the further negotiations, Admiral Limpus was assigned to the Ottoman Navy between 30 April 1912 and 30 April 1914 with an annual salary of 3000 sterling. In May 1912, when Limpus started his assignment in the Ottoman Navy, the Italo-Turkish War was continuing and it ended in October 1912. From October 1912 to August 1913, the Ottoman Government was at war with the Balkan States. According to the 15th article of Limpus’ contract, the British naval mission would not be employed in the fleet when the Ottoman Empire was at war with another state, and for this reason; Limpus and other British officers did not take an active role in the fleet during this period and were assigned to non-war duties and education-related issues. Since the beginning of the period of his service, Limpus Pasha regularly informed the Ministry of Navy about the existing problems and suggestions for solutions. He determined the naval policy of the Ottoman Empire as establishing a fleet equivalent to the Austrian navy if sufficient resources could be allocated from the budget. Limpus frequently stated in his reports that the budget allocated to the navy was much less than needed and he made suggestions regarding the required budget for the successful completion of the targeted projects. Another problem was the frequent change of the Ministers, which had an extremely negative impact on the administrative mechanism of the Navy. Limpus emphasized that the adaptation process of the newly appointed ministers to the existing system and the personnel to the administrative policies of the new minister caused a great waste of time. In parallel with his

reports regarding the Ministry's organizational structure, Regulation for the Admiralty Organization was constituted on 2 April 1914. With the new regulation, the Ministry of Navy had acquired a new administrative mechanism consisting of four departments, three bureaux, Medical Inspector General, Permanent Court Martial, and Legal Adviser, similar to the organizational structure of the British Admiralty. Limpus Pasha also organized courses for the officers and soldiers in the fields of navigation, artillery, engineering, and torpedo and ensured that the effectiveness of the success of officers in these courses regarding their promotion and their professional career in the navy was kept at a high level. Due to the unfavourable state of the Imperial Naval Arsenal especially for the dreadnoughts, which were under construction in Britain, the project for the construction of a new naval base in the Gulf of Izmit, first developed by Admiral Gamble and later advanced by Admiral Limpus, was approved by the Ministry of Navy. Although Limpus Pasha made great efforts to make an agreement between the Armstrong-Vickers companies and the Ottoman Government for this purpose, he was sent to Malta after his service in the Ottoman Navy was ended in September 1914 due to the outbreak of World War I.

Çatışma Beyanı:

Makalenin ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek Beyanı:

Teşekkür Beyanı: Bu çalışmanın önemli bir bölümü Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), Bilim İnsanı Destekleme Daire Başkanlığı tarafından verilen 2219-Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Bursu ile gerçekleştirilmiştir (Araştırma Proje No. 1059B191800794).

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

İngiliz Ulusal Denizcilik Müzesi Caird Arşivi (RGM)

Limpus Evrakı (LIM)

İngiliz Ulusal Arşivi (TNA)

İngiliz Bahriyesi İstihbarat Belgeleri (ADM)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-1 Ali Evrak Odası (BEO), Bâb-1 Âsafî Divan-ı Hümayun Mukavele (A.DVN.MKL), Hariciye Nezareti İdare (HR.İD), Hariciye Nezareti Londra Sefareti (HR.SFR.3), İrade Bahriye (İ.BH), İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS), İrade Taltifat (İ.TAL), Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme (A.MKT.MHM)

Kitaplar

CEMAL PAŞA, *Hatıralar*, (Yay. Haz. Alpay Kabacalı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

Makaleler

BEDİRHAN, Y., ATABEY, F., “Osmanlı Bahriyesi’nde Yabancı Danışmanlar (1808-1918)”, *Turkish Studies*, 2013, 8-5, 127-139.

ÇOKER, F., “Osmanlı Bahriyesinde İngiliz İslah Heyetleri (1839-1914)”, *Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Ankara, 1994.

ROONEY, C. B., “The International Significance of British Naval Missions to the Ottoman Empire, 1908-14”, *Middle Eastern Studies*, 1998, 34-1, 1-29.

Gazeteler

The Times, 13 Nisan 1912, 15 Nisan 1912.

The Levant Herald, 12 Haziran 1912.

Tanin, 18 Mayıs 1912.

YAYIN İLKELERİ

Güvenlik Stratejileri Dergisine gönderilen çalışmalar daha önce yayımlanmamış ve ilgili alana katkı sağlayacak özgün çalışmalar olmalıdır. “Yayın Etiği ve Değerlendirme Süreci”nde yer alan parametreler dışında deskriptif ya da ilgili konusunda mükerrer olan çalışmalar değerlendirme safhasına alınmayacaktır. Bilimsel toplantılarda sunulmuş bildiriye dayanan çalışmalar, ilgili bildiri kitabında yayımlanmamış olması ve bu durumun Editörler Kuruluna belirtilmesi koşuluyla kabul edilebilir.

Güvenlik Stratejileri Dergisi’nin etik ilkeler ve yayın politikası Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından yayınlanan rehberler ve politikalar dikkate alınarak hazırlanmıştır. Yayın ilkeleri, yazarlar ile ilişkiler ve hakemlerle ilişkiler konularında ayrıntılı bilgiye dergimizin internet sitesindeki ilgili başlıklar altından erişilebilir.

Yayımlanmak üzere *Güvenlik Strateji Dergisi* elektronik posta hesabına iletilen makale metinleri, aşağıda belirtilen biçimsel özellikleri haiz ve konu/alan açısından uygun bulunmaları halinde alan uzmanı (en az) iki hakeme gönderilir. Yazarlar, Yayın Kurulu tarafından reddedilen çalışmalarını hakem raporları çerçevesinde gözden geçirerek *Güvenlik Stratejisi Dergisi* editörlüğüne yeniden sunabilir. Bu çalışmalardan yeterli değişiklik yapılmadığı tespit edilenler yazarlarına iade edilir ve süreç sona erer. Yeterli değişiklik yapıldığı tespit edilen çalışmalar ise yeni sunulan çalışma olarak tekrar değerlendirme sürecine alınır.

Güvenlik Stratejileri Dergisine yabancı dilde makale gönderen yazarlar, çalışmalarını anadili söz konusu dil olan ve alanında yetkinliği bulunan bir akademisyene “son okuma” yaptırıp bunu ibraz etmekle yükümlüdür. Son okuma yazarların talebi üzerine, son okumayı yapacak olan anadil okuyucusuna ücretini yazarın ödemesi karşılığı, *Güvenlik Stratejileri Dergisi* tarafından yaptırabilir.

Güvenlik Stratejileri Dergisinde yayımlanan çalışmalarda ifade edilen görüşler yazarların şahsi bilimsel değerlendirme ve görüşleri olup, mensubu oldukları kurum ve kuruluşlar ile derginin yayımcısı olan Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü’nün ve Milli Savunma Üniversitesi’nin kurumsal kimliğini bağlamaz ve bu kurumların görüşü olarak lanse edilemez.

Dergide yayın yapmış tüm yazarlar, *Güvenlik Stratejileri Dergisinin* doğal hakemleri sayılmaktadır. Yayın Kurulu’nun talebi üzerine yazarlar en az bir defaya mahsus hakemlik yapmakla mükelleftir.

Makale Metin Şekil Esasları

1. *Güvenlik Stratejileri Dergisinin* yayın dili Türkçedir. Ancak İngilizce, Almanca ve Fransızca makale ve değerlendirme yazıları da yayımlanabilir. Türkçe makalelerin imla ve noktalamasında Türk Dil Kurumu kurumsal web sayfasında yer alan güncel sözlük ve yazım kuralları esas alınır. Gönderilen makaleler dil ve anlatım açısından bilimsel kıstaslara uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır.

2. Gönderilen makale metni (öz, *abstract*, kaynakça, geniş özet-*summary*- ve dipnotlar dâhil) asgari 6000, azami 10.000 kelime olmalıdır. Belirtilen sınırların üzerinde veya altında olan çalışmalar değerlendirilmeden yazara iade edilir.

3. Makalelere Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış azami 200 kelimelik öz ve beş anahtar kelime (İngilizce *abstract* ve *keywords*) eklenmelidir. Öz, makalenin kaleme

alınma amacını, yöntemini, hipotezini/araştırma sorusunu, bulguları ve sonucunu kısaca belirtmelidir. Öz yazımında “bir kısa, iki uzun cümle” prensibine riayet edilmelidir. (Almanca veya Fransızca olarak hazırlanan makalelerde Türkçe ve İngilizce öz/abstract ve anahtar kelime/keywords yanı sıra makalenin yazıldığı dilde de yukarıdaki ilkelerle öz ve anahtar kelime eklenmelidir.) Ayrıca makalenin sonunda 750 kelimeyi geçmeyecek şekilde geniş özete (summary) yer verilmelidir. Geniş özet, öz kısmında yer verilen hususlara ilave olarak vurgulanması gerekli görülen noktaları, tartışmaları ve makalenin genel akışını içermelidir. Türkçe hazırlanan makalelerde söz konusu geniş özet İngilizce; İngilizce hazırlanan makalelerde geniş özet Türkçe yazılmalı; Almanca ve Fransa hazırlanan makalelerde ise geniş özet hem İngilizce, hem Türkçe olarak hazırlanmalıdır.

4. Güvenlik Stratejileri Dergisine gönderilen makaleler Microsoft Word programında Times New Roman karakteri kullanılarak 11 punto yazılmalıdır. Dipnotlar ise 9 punto yazılmalıdır. Metnin paragraf özellikleri hizalama iki yana ve satır aralığı 1,5 iken dipnotlarda paragraf özellikleri iki yana hizalı ve 1 satır aralığında olmalıdır. Sayfa numaraları sayfa altında verilmelidir.

5. Yazar adı, İngilizce ve Türkçe olarak yazılan makale başlığının altına yazılmalı; yazarın unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi dipnotta (*) işareti ile 9 punto yazılarak belirtilmelidir. Diğer açıklamalar için yapılan dipnotlar metin içinde ve sayfa altında numaralandırılarak verilmelidir. Makalelerde ikili alt başlık sistemi kullanılmalıdır. Alt başlıklar koyu yazılmalı ve (giriş ile sonuç dışında) rakam ile numaralandırılmalıdır.

6. Metnin içindeki alıntılar çift tırnak ile gösterilmeli; üç satırı geçen alıntılar yeni bir paragraf olarak, içerden, tek aralık ve iki yana yaslı şeklinde yazılmalıdır. Alıntı içerisindeki alıntılar tek tırnak içerisinde gösterilmelidir. Metin içinde vurgulanmak istenen kelimeler koyu veya altı çizili yapılmamalı, çift tırnak içerisinde yazılmalıdır.

7. Makalelerin hazırlanmasında kullanılan kaynaklara yapılacak atıflarda aşağıdaki Yazım Kurallarına uyulmalıdır. Bu kurallara riayet etmeyen çalışmalar, doğrudan reddedilecektir.

8. Birden fazla kez aynı kaynağa atıfta bulunulduğunda; ilk atıfta künye tam olarak verilmeli, ikinci atıfta yazarın soyadı ve çalışmanın kısaltılmış başlığı kullanılmalıdır. Birbirini takip eden dipnotlarda aynı kaynağa yapılacak atıflarda ise “a.g.e.”,”a.e.” kullanılmalıdır. (Yabancı dildeki makalelerde “Ibid.” kullanılmalıdır.)

9. Dipnotlarda atıflar şu şekillerde verilmelidir:

9.1. Kitaplara yapılan atıflarda yazar adı ve soyadı, *eser adı*, (varsa cilt numarası), (varsa çeviren), yayınevi, yayımlandığı yer, yayımlandığı tarih ve sayfa numarası aşağıdaki örneklere uygun olarak sırayla verilmelidir.

Tek yazarlı kitap:

Thomas C. Schelling, *Arms and Influence*, Yale University Press; Revised edition, New Haven, 2008, p. 188.

İki yazarlı kitap:

John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt, *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, FSG Adult; 1st edition, New York, 2008, p. 92.

Çok yazarlı kitap:

Mustafa Aydın, Mitat Çelikpala vd., *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 79.

Çeviri kitap:

Carl Schmitt, *Kara ve Deniz*, (Çev. Gültekin Yıldız), Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 61.

9.2. Makalelere yapılan atıflarda yazar adı ve soyadı, “makale adı” (varsa çeviren), yayımlandığı süreli yayının adı, yayımlandığı yıl, sayı ve cilt numarası, dergide yer aldığı sayfa aralığı, alıntının yapıldığı sayfa numarası aşağıdaki örneklere uygun olarak sırayla verilecektir. Ansiklopedi maddelerine yapılan atıflarda da makalelere atıf şekli kullanılacaktır.

Tek yazarlı makale:

Feridun Akkor, “NATO’da Güvenlik Sorunu”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 1976, Sayı 257, 57-61, s. 59.

Derleme kitaplar ve bildiri kitaplarında bölüm/makale:

Engin Avcı, “Ceza Adalet Sistemi Çerçevesinde Şiddet İçeren Radikalleşmeyle Mücadele: Terörist Rehabilitasyonu ve Yeniden Topluma Kazandırma”, Gökhan Sarı ve Cenker Korhan Demir, (ed.), *Uluslararası Güvenlik Kongresi, Kuram, Yöntem, Uygulama*, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Yayınları, Ankara, 2019, 429-444, s. 433.

İnternet Dergisinde Makale:

George F. Kennan, “The Sources of Soviet Conduct”, *Foreign Affairs Magazine*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct> (Erişim Tarihi: 21.11.2019)

9.3. Tezlere yapılan atıflarda, yayımlanmamış tezlerin başlıkları için italik kullanılmayacaktır. Yazar adı ve soyadı, tezin adı, tezin derecesi, tezin yapıldığı kurum ve enstitü, yapıldığı yer ve tarih, sayfa numarası aşağıdaki şekilde verilecektir.

Atasay Özdemir, *Uluslararası Sistemdeki Etkin Aktörlerin İran’ın Nükleer Programına Yaklaşımları*, Doktora Tezi, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü İstanbul, 2013, s. 52.

10. Ekler yazının sonunda verilmeli ve altında belgenin içeriği ve kaynağına dair kısa bilgi yer almalıdır. Tablo, Grafik ve şekiller, Ekler kısmında verilebileceği gibi metin içerisine de yerleştirilebilir. Metin içerisinde verilmeleri durumunda tablo ve şekiller kendi içinde sıralanarak numaralandırılmalı (Tablo: 1, Şekil: 2 gibi) ve gerek bu numara gerekse tablo veya şeklin içeriğine dair tanıtıcı başlık tablo ve şeklin üst orta kısmında verilmelidir. Tablo, şekil, grafik ve resim için alıntı yapılmış ise mutlaka kaynak belirtilmelidir.

11. Aday makale metinlerinin sonlarında, alfabetik sıra ve alıntı türüne (kitaplar, makaleler, internet kaynakları vs.) göre tasniflenmiş kaynakça yer almaz. Kaynakça düzenlenirken yazarın önce soyadı (BÜYÜK HARFLERLE) ve ardından adı yazıldıktan sonra, metin içindeki dipnotlarda yer alan bilgiler aynen aktarılmalıdır.

SUBMISSION GUIDELINES

Articles submitted to the *Journal of Security Strategies* (JSS) shall not be previously published and shall be authentic in a way that it will contribute to literature of the relevant field. Articles, which are descriptive expect for the stated parameters in the “Publication Ethics and Evaluation Process” or which are repetitive in their field, will not be taken into evaluation. Articles based on presentations submitted in scientific meetings may be accepted for evaluation, provided that they have not been published in the proceedings of the meetings and that the authors inform the editors so.

The ethics policies and submission guidelines are written by taking into account the guidelines and policies of the Committee on Publications Ethics (COPE). More information on publication principles, relations with authors and relations with referees is stated under the relevant subheadings on the website of our Journal.

If the article submitted to the Journal’s e-mail address comply with the formatting principles presented below and is found to eligible in terms of subject/field, it is sent to (at least two) referees who are experts in the field. The Authors may re-submit their articles revised according to the reports of peer-reviewers or editors. If the article is considered to be ill-revised, it is rejected and the process is over. If the article is considered to be revised properly, it is taken as a newly submitted article into the process.

Authors, who send articles in a foreign language to the Journal, are obliged to get their work proof-read by a native speaker academic who is considered as an expert on their field and to provide an evidence of this proof-reading. The proof-reading process may also be carried out by the editors of the Journal by out-sourcing a native speaker, provided that the payment for proof-reading is paid by the author.

Opinions expressed in the articles published in the Journal are the personal scientific evaluations of the authors and are not, in any way, the institutional views or opinions of their own organizations/institutes or of the Atatürk Institute of Strategic Studies or Turkish National Defence University.

The authors whose articles have been published in the *Journal of Security Strategies* are considered as natural peer-reviewers of the Journal and they are obliged to perform a peer-review at least once upon the request of the Editors.

Formatting Principles for Articles

1. The publication language of *Journal of Security Strategies* is Turkish. However, articles written in English, German, and French may also be published. The texts submitted shall be clear and understandable, and be in line with scientific criteria in terms of language and expression.
2. The article submitted shall have minimum of 6000 words and maximum of 12,500 words including abstract, summary, bibliography, and footnotes. The articles which are below the minimum or above the maximum counts of words are returned to the authors without being evaluated.
3. The articles shall be submitted with the abstract no longer than 200 words and five keywords. The abstract shall include purpose, method, hypothesis/question, and findings of the article and present the conclusion reached in the article shortly. The article shall also have a summary no longer than 750 words at the end of the text.

The summary shall include the points and arguments, which are considered to emphasize and the general outline of the article, in addition to the points pointed out in the abstract.

4. Articles submitted to the *Journal of Security Strategies* shall be written using the program Microsoft Word in 11 font size in the text and 9 font size in the footnotes. Paragraph properties of the text shall be aligned and line spacing of 1,5 line and paragraph properties of the footnotes shall be aligned and line spacing of 1 line. The page numbers shall be at the bottom of the page.

5. Name of the author shall be placed under the title of the article; his/her title, place of duty and e-mail address shall be indicated in the footnote with (*) in 9 font size. Footnotes for other explanations shall be provided in numbers at the bottom of the page. The article shall have two-level subheadings and these subheadings shall be written bold and numbered (except for introduction and conclusion).

6. Citations in the text shall be shown with double quotes (“...”) and citations with more than three lines shall be written as a new paragraph as an inward, singled spaced and aligned paragraph. Citations within citations shall be shown with a single quote (‘...’). The words to be emphasized within the text shall not be written in bold or underlined but shall be written with double quotes (“...”).

7. The references to the resources used in the article shall be made according to guidelines presented below. Articles, which do not comply with these guidelines, will be rejected directly.

8. Multiple references for the same publication shall be made by fully complying the guidelines below in the first reference and then by using the surname and the shortened name of the study. For multiple references in subsequent footnotes, the phrase “ibid” shall be used.

9. The references in the footnotes shall be written as follows:

9.1. For references to the books, name and surname of the author, name of the book, (volume number, if available), (translator, if any), publisher, place of publication, date of publication and page number shall be given in accordance with the following examples.

Books with single author:

Thomas C. Schelling, *Arms and Influence*, Yale University Press; Revised edition, New Haven, 2008, p. 188.

Books with two authors:

John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt, *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, FSG Adult; 1st edition, New York, 2008, p. 92.

Books with more than two authors:

Mustafa Aydın, Mitat Çelikpala, et al., *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 79.

Translated books:

Carl Schmitt, *Kara ve Deniz*, (Çev. Gültekin Yıldız), Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 61.

9.2. For references to the articles, name and surname of the author, “name of the article” (translator, if any), name of the periodical in which it is published, year of publication, volume no./issue no., page range in the periodical, and page number of the reference given shall be given in accordance with the following examples. Entries from encyclopedias shall be given reference as if they are articles.

Article with one author:

Feridun Akkor, "NATO'da Güvenlik Sorunu", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 1976, Sayı 257, 57-61, s. 59.

Chapter/Article in compilation books:

Engin Avcı, "Ceza Adalet Sistemi Çerçevesinde Şiddet İçeren Radikalleşmeyle Mücadele: Terörist Rehabilitasyonu ve Yeniden Topluma Kazandırma", Gökhan Sarı ve Cenker Korhan Demir, (ed.), *Uluslararası Güvenlik Kongresi, Kuram, Yöntem, Uygulama*, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Yayınları, Ankara, 2019, 429-444, s. 433.

Article from an Internet Magazine:

George F. Kennan, "The Sources of Soviet Conduct", *Foreign Affairs Magazine*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct> (Date of Access: 21.11.2019).

9.3. For reference to the theses, no italics shall be used for titles of non-published theses. Name and surname of the author, name of thesis, degree of the thesis, institution or institute to which the thesis is presented, place and date of the thesis, page number shall be given in accordance with the following example.

Atasay Özdemir, *The Approaches of the Major Actors in the International System to Iran's Nuclear Programme*, Ph.D. Thesis, Turkish War Colleges, Strategic Research Institute, İstanbul, 2013, p. 53.

10. Attachments shall be presented at the end of the text and brief information as to the content and source of the document shall be presented at the bottom of it. Tables and figures (including graphics) may be presented within the text of the article as well as in the attachments. If they are to be presented within the text of article, tables and figures shall be organized and numbered according to their own types (e.g. Table: 1, Figure: 1, etc). Along with the number of the table or figure, an informative title for the table or the figure shall be written on the top centre of it. If tables, figures, graphics or pictures are quoted from somewhere else, the source shall be referenced.

11. Bibliography shall be sorted alphabetically and according to their types of sources (books, articles, internet sources, etc.) in a bibliography at the end of the article. The entries of the bibliography shall be written by putting the surname of the author first (IN CAPITAL LETTERS) and then name of the author; then all the other information of the sources shall be included as done in the references.

